Buletinul

Comisiei istorice a României

publicat de

Ioan Bogdan
Preşedintele Comisiei.

Vol. 2.

Cu 1 planşă în fototipie.

Bucureşti
Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă
1916

Buletinul

Comisiei istorice a României

publicat de

Ioan Bogdan
Preşedintele Comisiei.

Vol. 2.

Cu 1 planşă în fototipie.

Bucureşti
Atelierele grafice Socec & Co., Societate anonimă
1916

PREFAȚĂ

Studiile și documentele cuprinse în al doilea volum al Buletinului Comisiei Istorice sunt culese mai bine de un an. Ele n'au fost scoase la lumină din pricina unui conflict cu d-l N. Iorga, editorul documentelor privitoare la relațiunile noastre cu Secuii. Subsemnatul ar fi dorit ca d-sa să introducă unele modificări în modul de grupare al documentelor și în transcrierea ortografiei lor chirilice; d-l Iorga n'a vrut să admită însă nicio modificare. Văzând că după o așteptare de un an d-sa nu vrea să facă redacțiunei Buletinului nicio concesie, am lăsat articolul așà cum a eșit din cele două sau trei corecturi ale d-sale.

Am fi prelungit poate răbdarea noastră câteva luni încă, dacă primejdiile ce ne înconjoară și ne amenință în fiecare zi nu ne-ar fi impus hotărârea de a publica acum fără întârziere volumul cules. El iese deocamdată fără indice. In Capitală nu se mai află nici d-l Al. Lăpĕdatu, secretarul Comisiei Istorice, pe care îl însărcinasem anume cu alcătuirea indicelor, după metoda adoptată la volumul întâiu al Buletinului, nici d-l Iorga, care și-ar fi făcut poate singur indicele, pentru partea care îl privește.

Când primejdiile vor trece, vom publica și această indispensabilă parte a oricării ediții de texte istorice, cu adaosele și îndrĕptările ce eventual se vor arătà necesare, într'o broșură care să se poată anexà de cumpărătorii volumului la sfârșitul lui.

Spre înlesnirea unei priviri generale asupra materialului documentar editat de d-l Iorga, am pus la Cuprins *niște regeste scurte pentru fiecare document.*

Corecturile ultimului articol din acest volum, ca şi ale ultimelor coale din Psaltirea Scheiană, II, am fost nevoiţi adeseori să le ducem la tipografie, în timpul bombardărilor aeriene, cu pericolul vieţii noastre. Să nădăjduim că nu va trece prea mult timp şi binefacerile păcii, surâzând din nou omenirii sângerânde, ne vor îngădui şi nouă continuarea în linişte a studiilor şi publicaţiilor noastre despre trecutul românesc.

I. Bogdan.

Bucureşti, 15 Noemvrie 1916.

CUPRINSUL

STUDII

DOCUMENTE

A. Scrisori domneşti.

B. Scrisori ale Cămăraşilor de Ocnă.

C. Scrisori ale birăilor de Ocnă.

D. Scrisori de boieri.

Pag.

H. **Acte privitoare la familia Buiceştilor.**

Pag.

I. Acte făgărăşene privitoare la muntele Brătila.

K. Alte legături teritoriale ardelene cu Ţara Românească. Pag.

L. Acte relative la istoria bisericilor româneşti în Ardeal.

D. Russo

Cronica Ghiculeştilor

(1695-1754).

O nouă cronică a Moldovei

1695-1754.

Ceeace ni se spune de Alexandru cel Mare, că era mâhnit fiindcă n'avea un Omer ca să-i cânte vitejiile, cred că se poate spune de toţi domnitorii; egoizmul care se află la temelia fiinţei omeneşti face pe fiecare stăpânitor să creadă că faptele lui, cât de neînsemnate ar fi ele, sânt vrednice să fie transmise posterităţii, dacă nu într'o epopee, dar cel puţin într'o cronică. Acest simţimânt a împins pe împăraţii bizantini să însărcineze pe câte un cărturar contimporan ca să le povestească isprăvile, veştejind în acelaş timp pe potrivnicii politici; acelaş dor a dat naştere şi cronicilor româneşti cunoscute supt numele de *cronici oficiale*. Şi nu sânt puţine aceste producţiuni de comandă în istoriografia românească. Radu Greceanu a avut sarcina să eternizeze splendoarea curţii lui Constantin Brâncoveanu, Nicolae Costin, Axintie Uricarul şi Radu Popescu au descris din poruncă domniile lui Nicolae Mavrocordat din Moldova sau Ţara Românească, Cronica cantacuzinească şi cea racoviţeană au lăudat şi apărat pe patronii respectivi etc.

Domnii preocupaţi de opinia străinătăţii

Dar domnii erau preocupaţi nu numai de judecata opiniei publice din ţară, ci şi de opinia străinătăţii; limba română însă nefiind cunoscută peste hotare, ei puneau să se scrie istoria domniilor lor şi în alte limbi, dar mai ales în limba

Cronicarii români, când nu se specifică o anume ediţie, sânt citaţi după a doua ediţie a lui M. Kogălniceanu, Letopiseţele Moldaviei şi Valahiei, Bucureşti 1872-1874. Supt titlul *Cronica Ghiculeştilor* citez cronica descrisă mai jos p. 9.

greacă. Cât de preocupat era Mavrogheni de opinia publică din străinătate, ne arată Hope: Mavrogheni avea o ură nespusă împotriva gazetelor din Viena, cari îl ponegriau contimporanilor, şi se gândia mereu să imiteze pe Cantemir şi să scrie el însuş istoria timpului său, ca să fie sigur că va figura aşa cum îi era dorinţa; dar văzând că nu avea timp destul pentru lucrări de istoriografie, socotia să aducă la curtea sa vreun Francez, care să-i veşnicească faptele[1].

Ceeace ne relatează Hope despre Mavrogheni, nu greşim dacă aplicăm şi celorlalţi domni fanarioţi. Şi într'adevăr, cel mai cult dintre ei, Nicolae Mavrocordat, nu numai că a pus la cale multe lucrări istorice în limba română, în cari erau ilustrate diferitele lui domnii, nu numai că a pus să se contopească povestirea domniilor lui cu letopiseţele ţării, să se lege spiţa mavrocordătească de strămoşul lor după mamă Alexandru cel Bun, ci a făcut şi ceva mai mult: a luat condeiul şi a povestit el însuş în limba greacă multe din epizoadele lungii sale domnii. Căci eu cred că prin acele scrisori, în cari se povestesc pe larg diferite evenimente şi cari într'adevăr s'au scris ca să se trimeată destinatarilor, dar mai cu seamă prin scrisorile cu conţinut istoric, păstrate cu adresa: *unui anonim* (ἀνωνύμῳ), cari probabil că nu s'au trimes niciodată, Mavrocordat a vrut să transmită posterităţii povestirea întâmplărilor, în cari el însuş juca un rol important, în lumina ce-i convenia[2].

---

[1] Anastasius, or memoirs of a Greek by Thomas Hope, 2 p. 51-52 din retipărirea din Londra, 1836; în traducerea franceză a lui Defauconpret; Anastase, ou mémoires d'un Grec, Paris 1820, 2 p. 101-102.

[2] V. de pildă scrisoarea publicată în Legrand, Épistolaire grec No. 39, p. 51-54, adresată unui anonim, în care Nicolae Mavrocordat îşi scrie autobiografia, arătând cum şi-a făcut studiile, cum la vârsta de 18 ani a fost numit mare dragoman, cum şi-a cheltuit toată averea personală pentru a achita către fiscul împărătesc datoriile Moldovei, şi isprăveşte cu povestirea hainiei *nemernicului Scit* (= D. Cantemir); cp. şi No. 34, p. 46, scrisoarea către un anonim unde critică pornirea înnăscută a Românilor de a răsturna des pe domni, No. 58, p. 76-85, către Gherasim, fost patriarh al Alexandriei, despre Carol, regele Suediei, şi războiul ruso-turc, No. 59, p. 85-94, din 20 Februarie 1713 despre prinderea lui Carol, regele Suediei, şi a lui Stanislau, regele Poloniei.

Şi despre Constantin Mavrocordat ni se spune că avea de gând să aducă din Presburg un iezuit ca să-i scrie cronica[1], ceeace se vede că nu s'a îndeplinit. În schimb însă a pus pe secretarul său Daponte să alcătuească în limba greacă acea operă preţioasă de informaţiuni sigure, care e cunoscută supt titlul de *Efemeride dacice*[2], şi a dat poruncă lui Lazăr Scriba să traducă în limba greacă *Istoria paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*, pe care o alcătuise, tot din porunca lui, Vasile Cămăraşul[3].

Tot din îndemnul lui trebue să fi scris şi medicul Depasta scrierea sa Κωνσταντῖνος βοεβόδας ἢ δακικῶν ἀπομνημονευμάτων συγγραφή (Constantin voevod, sau Amintiri dacice) în care cu puţin talent şi multă trudă a căutat să evoace în limba lui Tucidide şi în spiritul lui Vico domniile lui Constantin Mavrocordat din Moldova şi Ţara Românească[4].

Asemenea cronici, alcătuite mai mult pentru cei influenţi din Ţarigrad sau pentru cei din ţară cari citiau mai bucuros limba modei de atunci, cea greacă, se scriau deadreptul în această limbă, din care pe urmă se traduceau şi în limba românească, cum e cazul cu cronica lui Kiparisa; sau din contra, se întocmiau în limba română şi pe urmă se traduceau şi în cea greacă. O asemenea traducere în limba greacă a letopiseţului lui Nicolae Costin, publicat de Kogălniceanu supt titlul nepotrivit *Carte pentru descălicatul dintâi a Moldovei*, ni s'a păstrat într'un ms aflat astăzi în biblioteca

---

[1] N. Nilles, Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientalis in terris coronae S. Stephani, 1885, 2; 1024.

[2] Că Efemeridele au fost scrise din îndemnul lui Constantin Mavrocordat, ne spune Daponte în Κῆπος χαρίτων (Grădina graţiilor) cap. 2 vers 235-240 ed. Legrand (în Bibliothèque grecque vulgaire vol. 3). Totuş Daponte e foarte sobru în Efemeride şi evită colachia către patronul său, căci din *experienţă* ştia cât de urîţi îi erau lui Constantin Mavrocordat linguşitorii, vezi Κῆπος χαρίτων (Grădina graţiilor) cap. 2 vers 169-174.

[3] Vezi D. Russo, Studii şi Critice p. 99-100.

[4] Scrierea lui Depasta s'a păstrat într'un manuscris unic (Bibl. Acad. Rom. No. 567 grec) după care a fost editată de C. Erbiceanu în Cronicarii greci p. 295-335. În Bibl. Acad. Rom. printre manuscrisele necatalogate se află şi o traducere latină a operei lui Depasta.

Acad. Rom. supt No. 15 (235)[1], şi o *altă traducere* în scară mare, cuprinzând întreagă *istoria Moldovei*, a făcut-o Alexandru Amiras din îndemnul lui Grigorie Ghica vodă în anul 1729.

Şi cutoatecă mai sânt câteva lucrări istorice alcătuite direct în limba greacă sau traduse din limba română, afară de cele pomenite mai sus, totuş, luându-se în consideraţie că domnii fanarioţi erau iubitori de glorie şi în acelaş timp foarte culţi, nu greşim dacă presupunem că ei au pus la cale şi alte lucrări istorice în limba greacă, cari nu s'au păstrat, sau cari cu timpul vor ieşi la iveală.

De ce se ascund cronicele

În Orient ca şi în ţară, biblioteci publice n'au existat sau aproape n'au existat în trecut, şi până astăzi în Turcia, pentru motive lesne de ghicit, multe manuscrise preţioase, dar în deosebi manuscrisele cari cuprind date istorice nefavorabile Turcilor, se ţin ascunse în bibliotecile publice sau particulare[2]. Aşa se explică cum au rămas necunoscute până

---

[1] Primul volum, singurul care s'a păstrat, se sfârşeşte cu cuvintele: ἕως ἐδῶ συνέγραψε τὴν παροῦσαν ἀκριβεστάτην ἱστορίαν ὁ μακαρίτης Νικόλαος Κωστὴν, ὅστις ἐχρημάτισε μέγας λογοθέτης· μετὰ δὲ τοῦτον ἔρχεται κατὰ συνέχειαν καὶ γράφει ὁ Μυρὼν Κωστὴν λογοθέτης (până aci a alcătuit această foarte exactă istorie Nicolae Costin, care a fost mare logofăt; după el vine şi scrie urmarea Miron Costin). Până unde mergea traducerea greacă, nu pot să precizez, neavând indicaţiuni sigure; sigur e numai un lucru, că această povestire greacă, care în volumul păstrat merge până la anul 1601, până la moartea lui Mihai Viteazul, e o traducere a aşa zisei Cărţi pentru descălecatul dintâi a lui Nicolae Costin şi nu e, cum susţine C. Litzica, cu toată declaraţia precisă a manuscrisului (Catalogul mss greceşti p. 11-12) o compilaţie după diferite cronici; Litzica văzând că traducerea greacă se potriveşte numai la început cu textul lui N. Costin, publicat de Kogălniceanu în Letopiseţe[2] p. 83 cap. 16, a crezut că atâta cuprinde letopiseţul lui Costin şi că până acolo Grecul a tradus după el, iar dela capitolul 16 încolo a compilat diferite cronici. Totuş partea dela capitolul 16 până la anul 1601, pe care Litzica n'a găsit-o la rând la Kogălniceanu, a scris-o acelaş Costin şi există în mss româneşti, iar Kogălniceanu a dat-o parte fragmentar supt textul letopiseţului lui Ureche, parte ca apendice la sfârşitul primului volum al Letopiseţelor.

[2] Ce tezaur ascuns rămâne încă de exploatat pentru ştiinţă, arată şi faptul următor. După războiul balcanic din 1912 guvernul grecesc a însărcinat pe T. Volidis, conservatorul manuscriselor bibliotecii naţionale din Atena, să cutreere Macedonia cucerită de Greci şi să adune manuscrisele aflate în bibliotecile de acolo. Rezultatul a fost surprinzător. Până astăzi s'au scos din chiupuri şi tainiţe subterane peste 1000

ieri alaltăieri cronici însemnate ca, de pildă, Istoria regelui Suediei a lui Afenduli, sau Efemeridele lui Caragea, date la lumină abia în anul 1909[1].

Vălmăşagul popoarelor din secolii trecuţi în Orient, desele incursiuni şi prădări ale ţării de către Turci, Austriaci, Ruşi sau Tătari[2] şi transportarea bibliotecilor întregi de către călugării greci, când cu secularizarea mânăstirilor, explică cum manuscrise referitoare la trecutul ţării, sau cari se aflau în bibliotecile de aci, s'au împrăştiat în cele patru unghiuri ale pământului; aşa, de pildă, pentru a mă mărgini la câteva texte greceşti: Învăţăturile atribuite lui Neagoe Basarab se află la Sf. Munte (textul slavon la Sofia), Istoria lui Mihai Viteazul de Palamidi la Londra, Istoria lui Carol al 12-lea de Amiras la Viena, Efemeridele dacice ale lui Daponte la Atena, Cronica lui Comnen Ipsilanti la Cairo, Efemeridele lui Caragea la Petrograd[3]. Şi cine ştie câte manuscrise se mai află în Orient,

---

de manuscrise şi foarte numeroase documente istorice. Multe din ele poartă pecetea vieţii lor întunecoase: sânt umede şi înegrite, dar nu mai puţin binevenite ştiinţei, care va trage poate din ele neaşteptate lumini; vezi ziarul atenian Patris No. 7458 din 3 Oct. 1914 p. 2 şi Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale par Iorga etc. 1 (1914) 239. După cercetarea tutulor bibliotecilor se socoteşte că se vor aduna vreo 5500 mss, v. Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) 341.

[1] În Hurmuzaki, Documente 13, 49-76. Din Efemeridele lui Caragea au ieşit până astăzi la iveală numai câteva caiete, v. Hurmuzaki, Documente 13 p. δ'-ε' şi 77-158. 537-551.

[2] E îndeobşte cunoscut că nu odată s'au călcat oraşele şi mânăstirile şi s'a prădat tot avutul lor; când în anul 1737 Turcii năvălind în Târgovişte au descoperit tainiţa Mitropoliei, în care boierii fugiţi îşi ascunseseră cuferele cu tot ce aveau mai preţios, au luat pe lângă giuvaeruri şi alte lucruri preţioase şi *biblioteci întregi de cărţi pe cari încărcându-le în mai multe căruţe le-au trimis în patriile lor* de lângă Dunăre, v. Daponte, Éphémérides daces ed. Legrand 1 p. κε', Cronica Ghiculeştilor p. 674-887; cp. şi Cronica atribuită lui N. Costin în Letopiseţe[2] ed. Kogălniceanu 2, 110.

[3] Lambros, Catalogue of the greek manuscripts on Mount Athos, No. 3755; (XIII Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, 1908 p. 136); Legrand, Bibliothèque grecque vulgaire 2 p. LXXX; Iorga, Stud. şi Doc. 9, 42; Éphémérides daces ed. Legrand 1, p. VII (biblioteca răposatului G. Mavrocordat a trecut în posesia lui Gheorghe Baltagi din Atena v. Νέος Ἑλληνομνήμων 2 (1905) 222); Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν ed. Aftonidi p. ιϐ'; Hurmuzaki, Documente 13 p. γ'-ε'. Din cronica tradusă în greceşte de Amiras un manuscris se află în biblioteca naţională din Paris (Supplément grec No. 6), altul în Andros în biblioteca medicului Campanis (v. Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) 183-185) şi niciunul în România.

cari nu s'au descoperit până acum. Călugării din Orient au devenit foarte bănuitori față de vizitatorii europeni, dupăce au făcut o experiență amară timp de mai multe secole. Savanții vizitatori, prevăzuți cu un ferman al sultanului, erau însoțiți în călătoria lor de mumbașiri, cari îngrijiau de siguranța și mai cu seamă de îndeplinirea neîmpiedicată á dorințelor lor. Dar ei foarte des nu se mulțumiau numai să copieze un manuscris oarecare, mai ales când el avea o deosebită valoare, ci găsiau mai comod să-l răpească pentru biblioteca lor particulară sau cea publică din Oxford sau Petrograd. Dacă călugării se opuneau, intervenia ambasada respectivă, se punea la cale mituirea caimacamului, a valiului sau a vezirului, cari prin mumbașirii însoțitori înfrângeau îndărătnicia călugărilor *obscuranțiști*, și manuscrisul iute își muta reședința. Așa, de pildă, renumitul Codex clarkianus, cel mai vechi și cel mai prețios manuscris care cuprinde dialogurile lui Platon, a fost zmuls cu forța din biblioteca mânăstirii din Patmos și transportat la Oxford în 1801 de Eduard Clarke. Mumbașirii, cari știau că orce carte a ghiaurilor e plină de minciuni, căci adevărul se cuprinde numai în Coran, au luat din mânăstire cu deasila minciunile platonice și le-au dat lui Clarke pentru un bacșiș generos[1].

Un alt sistem mult mai sumar și fără zgomot a fost acela practicat de Ruși: sustragerea discretă de manuscrise întregi sau de foi împodobite cu miniaturi sau interesante pentru subscripție, dată etc. Acest mod de achiziționare s'a întrebuințat mai ales de prelații ruși, fiindcă se vede că supt rasă se pot ascunde furturile așa de bine încât nici mâna stângă să nu știe ce pune în buzunar mâna dreaptă, vorba Evangheliei. Și ca să nu rămâe nicio îndoială despre temeinicia acuzărilor ridicate pe vremuri de călugării greci, vine acum cartea lui Țereteli și Sobolevskii, cari descriind foile furate din bibliotecile din Orient de episcopul Porfirii Uspenskii, arată proveniența lor: despre unele se zice că *sânt luate* din biblioteca mânăstirii Sf. Sava sau Sf. Ecaterina

[1] Vezi strigătul de alarmă al lui Corai în introducerea ediției lui Isocrate, publicată de el la 1807, p. λε', unde se dă catalogul manuscriselor adunate de Clarke din Orientul grecesc; cp. și cum relatează faptele Sakkelion în Δελτίον τῆς ἱστορικῆς ἑταιρείας 2 (1885-1889) p. 427 și în Πατμιακὴ βιβλιοθήκη de acelaş p. ι'-ια'.

(luat aci e eufemizm), despre altele că *s'au rupt* dintr'un manuscris sinaitic sau ierosolimitan (No. 259, tocmai fila cu semnătura copistului) şi aşa mai departe[1].

După o asemenea experienţă se înţelege că bibliotecarii din Orient văd în fiecare vizitator un Porfirii Uspenskii, primejdios avutului mânăstiresc, şi nu prea deschid comorile lor cu încredere, aşa încât până astăzi nu s'au explorat bine toate bibliotecile din Orient. Iată de ce cred că trebue să mai existe cronici greceşti nedescoperite încă, tratând despre istoria Principatelor.

Ştim de altfel că Alexandru Mavrocordat Exaporitul a scris o *Istorie a Principatelor*, care zace poate ascunsă în vreo bibliotecă particulară, că Mitrofan Grigoras († 1730) a scris *Despre cele întâmplate în Muntenia*, că Gheorghe Papadopol, profesor la şcoala din Iaşi, a alcătuit o *Istorie pe scurt a domnilor* şi un *Lexicon al domnilor ţării*, că Fotino a întrebuinţat o *lucrare istorică* a postelnicului Iacovachi Rizo şi ni se spune că chiar Nicolae Mavrocordat ar fi scris o carte *Despre vechea şi noua Dacie* şi alta *Despre moşiile româneşti*[2].

O nouă cronică a Moldovei

O cronică a Moldovei, care a rămas până astăzi neutilizată de cercetători, se cuprinde într'un manuscris păstrat în biblioteca metohului Sf. Mormânt din Constantinopol supt No. 38[3].

---

[1] G. Cereteli et S. Sobolewski, Exempla codicum graecorum, Moskau 1913; cp. recensia lui V. Gardthausen în Berliner philol. Wochenschrift 34 (1914) col. 966.

[2] Vezi D. Russo, Studii şi Critice p. 101. Despre Istoria Munteniei a lui Grigoras vezi Papadopulos-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη 4 p. 155. Izvorul care vorbeşte şi utilizează lucrările lui Gheorghe Papadopol e chiar Cronica Moldovei, despre care e vorba în pagina de faţă, cp. şi mai jos p. 19 n. 1; Fotino, Ἱστορία τῆς Δακίας 2, 374. Stamatiadi, Βιογραφίαι διερμηνέων, Atena 1865, p. 103, şi Satas, Νεοελληνικὴ φιλολογία, Atena 1869, p. 424, spun că Nicolae Mavrocordat a scris Despre vechea şi noua Dacie, fără să aducă nicio mărturie. Sulzer ne spune că Nicolae Mavrocordat ar fi scris o carte *Von den walachischen Meiereien* (partea inedită, aflată în Bibl. Acad. Rom., manuscris necatalogat 4, 285).

[3] Vezi Papadopulos-Kerameus, Ἱεροσολυμιτικὴ βιβλιοθήκη 4, 58-59. Cronica se dă la lumină în întregime de către Comisiunea istorică a României. dar din cauza împrejurărilor actuale tipărirea ei va întârzia puţin ; deaceea am crezut de cuviinţă să public prezentul articol cu mai multe extrase, dând astfel prilej specialiştilor să-şi spue cuvântul cu privire la problemele pe cari le pune pe tapet acest nou izvor.

Cronica aceasta, despre care tratează articolul de față, cuprinde istoria Moldovei dela 1695 până la 1754, și e parte o compilație după diferite letopisețe românești, deosebindu-se foarte mult de traducerea lui Amiras pe care o cunoaște și o utilizează în multe părți, parte o contribuție originală, căreia nu-i corespunde ca prototip niciunul din letopisețele românești cunoscute. Din nenorocire Cronica s'a păstrat trunchiată, lipsește partea dela început, și prin urmare nu-i cunoaștem titlul, și partea dela sfârșit, așa încât nu știm până unde ducea istoria Moldovei. Manuscrisul care o cuprinde, scris pela sfârșitul veacului al 18, e în folio mare și începe cu p. 595: Αὐθεντία τοῦ Ἀντιόχου βόδα, υἱοῦ τοῦ Καντεμὶρ βόδα (Domnia lui Antioh vodă, fiul lui Cantemir vodă) și sfârșește cu p. 1158: Καὶ ταῦτα μὲν ἐπὶ τοῦ παρόντος πρώτου τόμου, τὰ δὲ ἐναπολειφθέντα καὶ ἀκόλουθα τῆς ἐνταῦθα τριχρονίας τοῦ Ματαίη βόδα περιγράφονται εἰς τὸν δεύτερον τόμον. Τέλος τοῦ πρώτου τόμου τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας (Și acestea în întâiul volum de față, iar restul și cele ce au urmat în cei trei ani ai domniei de aci a lui Matei vodă se descriu în al doilea volum. Sfârșitul volumului întâi al istoriei moldovenești). Titlul exact și numele autorului probabil figurau la începutul primului volum, care din nenorocire lipsește, și dacă e permis să conchidem din cuvintele citate mai sus, cari se află la sfârșitul primului volum, lucrarea era poate intitulată Μολδαβικὴ ἱστορία (Istoria Moldovei) și primul volum cuprindea două părți, una care mergea până la p. 594, adică până la întâia domnie a lui Constantin Duca (1695) incluziv, și a doua dela p. 595-1158, până la anul 1754. Faptul că prima parte în 594 pagini acoperă un interval de timp de mai multe secole, pecând în 564 de pagini se povestesc întâmplările din 60 de ani, nu trebue să ne mire; asemenea disproporții la cronicarii români nu sânt ceva neobișnuit.

Autorul Cronicei.

Cine e autorul Cronicei? Iată o chestie, pentru rezolvirea căreia n'avem date sigure, Cronica fiind păstrată fără titlu, fără început și sfârșit; trebue deci să ne mulțumim cu datele aflate într'însa și să recurgem la probabilități și deducțiuni, așteptând ca timpul să scoață la iveală pe autor.

Din conținutul Cronicei se vede că autorul scrie în Iași: ἔστειλε τὸν Σταῦρον νὰ ἔλθῃ ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι (a trimis pe Stavro să vie aci la Iași, p. 861); ἐκίνησεν ἐκ τῆς Βλαχίας καὶ ἤρχετο ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον (a pornit din Țara Românească și venia aci la Iași, p. 865); cp. și p. 818. 862. 948 etc. El pare a fi Moldovean; critică pe Munteni ca schimbăcioși (p. 1143) și fiind vorba de alegerea mitropolitului Moldovei spune despre Iacov că a fost nevoit să cheltuească 30 de pungi ca să învingă pe un contracandidat *străin*, care prin bani și prin toate mijloacele posibile a încercat să se strecoare în scaunul mitropoliei, p. 1072. Dacă critică pe Munteni ca schimbăcioși, iar contracandidatul, care era Grec[1], e caracterizat ca *străin*, e probabil că cronicarul nu era Muntean nici Grec, ci Moldovean. Într'un loc cronicarul, reluând povestirea sa, întreruptă printr'un excurs despre domnia Elisavetei Petrovna, spune: *să revenim la povestire și să vorbim despre țara noastră* (ἃς ἐπαναλάβωμεν τὴν διήγησιν διὰ νὰ εἰποῦμεν τὰ τῆς τσάρας μας, p. 1009), iar țara despre care vine să vorbească e Moldova. Și acest pasagiu cred că ne îndreptățește să deducem că autorul e Moldovean.

Cronicarul e Moldovean

În lunga sa povestire cronicarul nu prea vorbește de sine însuș; numai într'un pasagiu ne spune că s'a dus cu patronul său la Constantinopol, când la 1741 Grigorie vodă a fost mazilit din scaunul Moldovei: Ὁ δὲ Γρηγόριος βόδας ἐπῆγεν εἰς τὸ Ματσίνι ἀκολουθούμενος ὑπὸ πολλῶν ἐντοπίων καὶ ἕως εἰς τὴν Πόλιν, ἐν οἷς ὑπῆρχον κἀγώ, ἐπειδὴ μὴ δυνάμενος νὰ στερηθῶ τοιοῦτον αὐθέντην ἐπρόκρινα νὰ μακρυνθῶ μερικὸν καιρὸν ἀπὸ τὴν πατρίδα μου, καὶ οὕτω γενόμενος αὐτόπτης τῆς τε περιφήμου ἐκείνης πόλεως καὶ τῶν συμβάντων τότε ἐκεῖσε, ἠξιώθην αὖθις οὐ μόνον νὰ ἀπολαύσω τὴν πατρίδα μου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἱστορήσω ἅπερ εἶδον, p. 999 (Iar Grigorie vodă s'a dus la Măcin însoțit fiind de mulți pământeni, cari l-au condus chiar până la Constantinopol, printre cari am fost și eu, căci neputând să mă despart de un asemenea domn, am preferit să mă depărtez pentru câtva timp de patria mea. Și astfel văzând cu ochii mei acel vestit oraș, precum și evenimentele ce s'au petrecut atunci acolo, m'am învrednicit nu numai să-mi revăd patria,

[1] Erbiceanu, Istoria Mitropoliei Moldovei p. 25.

ci să şi povestesc toate cele văzute). Aceste mărturisiri nu lasă nicio îndoială că autorul Cronicei era Moldovean; din ele mai reiese că el era un *devotat* al lui Ghica, care lăsă *patria sa* (Moldova) şi se duse la Constantinopol, unde cât timp a stat n'a neglijat să însemneze evenimentele pe cari le-a văzut şi să le povestească în Cronica sa. Aşa de pildă, vorbind de soarta doctorului Toma Testabuza spune că dupăce a fost decapitat *s'a adus capul lui aici în capitală şi a fost aruncat înaintea Porţii împărăteşti după obicei* (ἐφέρθη τὸ κεφάλι του ἐδῶ εἰς τὴν βασιλεύουσαν καὶ τὸ ἔρριψαν ἐμπρὸς εἰς τὴν βασιλικὴν Πόρταν κατὰ τὴν συνήθειαν, p. 1000).

Cronicarul om de încredere al Ghiculeştilor

Autorul ca un om devotat al lui Grigorie Ghica îşi scrie Cronica având în special în vedere să prezinte domnia patronului său în cele mai frumoase colori, legând-o de povestirea domniilor anterioare; din letopiseţul atribuit lui Amiras reproduce în întregime lungul excurs despre *moşii, strămoşii lui Grigorie Ghica, cine au fost* (p. 768-774), iar cu privire la domniile lui Grigorie al doilea şi Matei Ghica în Moldova (şi în Ţara Românească) nu omite niciun amănunt, care ar putea să le pue într'o lumină favorabilă.

Cronicarul ca un om de încredere al lui Grigorie Ghica ştie să ne povestească lucruri pe cari cu greu le-ar fi putut afla altcineva: ştie de pildă culisele acelui epizod tragicomic cu numirea măcelarului Buţucachi în scaunul Moldovei (p. 825-829, vezi mai jos p. 64-67), despre care domnul era ţinut în curent de fratele său Alexandru Ghica. Ştie toate intrigile ţesute în Ţarigrad între Mihai Racoviţă şi oamenii lui Constantin Mavrocordat, cari au avut ca efect mutarea lui Grigorie Ghica din Bucureşti în scaunul Moldovei în anul 1735 (p. 860-867). Cunoaşte convorbirile cari au avut loc, relativ la solul Rusiei Vişniacov, între vezirul Silihtar Eseid Mehmed paşa şi Grigorie Ghica, şi sfaturile pe cari acesta din urmă le-a dat vezirului pentru liberarea solului (p. 879). Cunoaşte ordinul confidenţial primit la 1738 de Ghica pentru a năvăli în Ardeal (p. 899). Este iniţiat în diferitele faze ale intrigei, care a avut ca rezultat mazilirea lui Grigorie Ghica în anul 1741, şi ţine s'o povestească în toate amănuntele ei, ca să arate cum patronul său a fost victima vicleniei lui Constantin

Mavrocordat. Între Grigorie Ghica şi Constantin Mavrocordat, ne spune cronicarul, intervenise o înţelegere ca să nu se mineze unul pe altul. Înalţii demnitari turci, cari vedeau cu ochi răi această bună înţelegere („căci ei doresc vrajba dintre cei doi domni ca să câştige bani şi daruri“), au reuşit să obţie cu ajutorul medicului sultanului şi în schimbul unei sume mari de bani mazilirea lui Mavrocordat şi numirea lui Mihai Racoviţă în scaunul Ţării Româneşti. Intervin capuchehaielele lui Mavrocordat ca să menţie pe patronul lor în scaun, dar în zadar. Capuchehaielele lui Grigorie Ghica întrebând despre soarta patronului lor primesc răspunsul să fie pe pace, fiindcă sultanul a hotărît irevocabil să numească ca domn al Ţării Româneşti în locul lui Mavrocordat pe Racoviţă, menţinând în scaunul Moldovei pe Ghica. O a doua intervenţie secretă a capuchehaielelor lui Mavrocordat reuşeşte să modifice în parte hotărîrea sultanului şi astfel se dă scaunul Ţării Româneşti lui Racoviţă, Mavrocordat se duce în Moldova, iar Ghica apucă calea maziliei (p. 989-992). Cronicarul ţine să ne povestească lucruri mărunte pe cari le ştia dela patronul său, chiar dacă n'au nicio importanţă istorică. Ne spune de pildă cu un mare lux de amănunte cum Grigorie Ghica fiind exilat la Tenedos îşi petrecea timpul citind cărţi bisericeşti, făcând lungi rugăciuni şi plimbându-se pe malul mării sau în viile şi grădinile insulei. Cum la 14 Aprilie, fiind puţin indispus şi neputând să se ducă la biserică, Ghica asista la slujba vecerniei care se făcea în casa lui; cum în momentul când cântăreţul cânta sfârşitul troparului, care zice: *sfânt eşti, Dumnezeule, pentru Născătoarea de Dumnezeu* **milueşte-ne** *pre noi*, a bătut cineva cu forţă la poartă şi deschizându-se a intrat un oarecare Hagi Teodor aducând vestea că sultanul a **miluit** pe Ghica cu domnia Moldovei. Cum după puţin timp a sosit din Constantinopol şi divictarul Manolache cu scrisori din partea beizadelelor lui, anunţând că împăratul le-a îmbrăcat cu caftanul, iar a doua zi a sosit şi Iordache hatmanul aducând scrisori din partea vezirului; cum Ghica îmbarcându-se într'un caic cu cinci vâslaşi a pornit din Tenedos îndreptându-se spre Constantinopol, pecând întreaga insulă Tenedos

plângea pentru plecarea lui Ghica, care făcuse atâtea binefaceri insularilor, etc. etc. (p. 1046-1047).

După moartea lui Grigorie Ghica, cronicarul câştigă bunăvoinţa fiului său Matei şi-şi continuă cronica fiind ţinut în curent şi inspirat acum de noul său patron.

De sigur dela Matei Ghica ştie laudele pe cari sultanul le-ar fi spus (p. 1080) în favoarea lui, când l-a îmbrăcat cu caftanul domniei (v. mai jos p. 79). Ca un om devotat noului domn, ne povesteşte, cu amănunte necunoscute din alt izvor, răscoala pusă la cale de Mitropolitul Ungrovlahiei Neofit din Creta şi de Constantin Dudescu, răscoală care a avut ca rezultat permutarea lui Matei Ghica în Moldova în anul 1753 (p. 1083-1087). Ca un cronicar care are drept ţintă proslăvirea lui Grigorie şi Matei Ghica, pomeneşte cu laude nemăsurate toate clădirile ridicate sau faptele, însemnate sau neînsemnate, săvârşite de patronii săi; iar când e vorba de a risipi învinuirile aduse lor de opoziţie, povestirea se transformă în apologie, parcă ar vorbi Ghiculeştii prin gura cronicarului. Devotamentul cronicarului pentru patronii săi nu cunoaşte margini; ceilalţi domni, Constantin Mavrocordat de pildă sau Mihai Racoviţă, nu sânt cruţaţi de critică, numai Ghiculeştii sânt fără păcate, numai Ghiculeştii sânt înzestraţi cu însuşiri extraordinare şi săvârşesc binefaceri fără seamăn.

Mai este în fine un fapt care împreună cu cele spuse mai sus arată în mod hotărîtor că avem a face cu o *cronică oficială a Ghiculeştilor:* cronicarul în cursul povestirii intercalează documente, pe cari numai Grigorie şi Matei vodă puteau să i le pue la dispoziţie; din 16 acte oficiale câte conţine Cronica, numai unul e dela Constantin Mavrocordat, celelalte 15 emană dela sau se referă la Grigorie şi Matei Ghica.

În ce limbă s'a scris Cronica.

Fiindcă Cronica s'a păstrat fără început şi sfârşit şi-i lipseşte titlul cu numele autorului şi cu alte lămuriri, nu putem să ştim sigur dacă ea s'a scris în limba greacă sau dacă avem a face cu o traducere din limba română.

Numai pentru partea dela început, cuprinzând răstimpul dela 1695-1730 (p. 595-818), există dovezi convingătoare că avem înaintea noastră o traducere din limba română. Căci dacă comparăm această parte a Cronicei cu cronicile atribuite lui Nicolae Costin şi Amiras[1], cu Letopiseţul Ţării Moldovei editat de Giurescu şi cu Axintie, constatăm că e *compilată şi tradusă* din limba română[2]. Acum, dacă traducătorul a fost în acelaş timp şi compilatorul Cronicei, sau dacă el a avut înaintea ochilor o compilaţie în limba română, pe care s'a mulţumit s'o traducă pur şi simplu în limba greacă, aceasta e o chestie la care nu se poate răspunde cu certitudine[3].

Greutăţile problemei

În ceeace priveşte însă a doua parte, în care se povestesc evenimentele dela 1730-1754, şi pentru care nu avem o povestire asemănătoare în limba română, problema e complicată şi foarte greu de rezolvit, şi iată pentru ce. Când cineva e născut şi crescut într'o ţară străină, numai dacă posedă anumite însuşiri stilistice şi are o cunoştinţă temeinică a limbii sale, poate s'o scrie corect, altfel din condeiul său pică străinizme la fiecare pas; acelaş lucru, ba şi în mai mare grad, se întâmplă aceluia care scrie direct într'o limbă străină o lucrare originală. Un Grec născut sau crescut în ţară, istoricul Fotino de pildă, chiar când nu traduce din limba română, ci expune direct în limba greacă lucrurile pe cari le cunoaşte ca martor ocular, întrebuinţează aşa de multe cuvinte şi, ce e mai grav, construcţiuni româneşti, străine geniului limbii greceşti, încât dacă opera lui s'ar fi păstrat anonimă, un cercetător puţin pătrunzător ar fi crezut că are a face cu o simplă traducere din limba română. Când un Român scrie o lucrare originală direct într'o limbă străină, în limba greacă de pildă, pe care nu o cunoaşte în toate nuanţele ei (cum e cazul cu Naum Râmniceanu), şi lucrarea lui rămâne anonimă, un cercetător descoperind în ea românizme, ar crede că s'a tradus din limba română.

---

[1] Letopiseţe[2] ed. Kogălniceanu 2, 1—117. 3, 99—180.

[2] Cp. mai jos p. 17-23.

[3] V. mai jos p. 19.

Partea Cronicei dela 1730-1754 o avem înaintea ochilor în limba greacă, fără ca un original în limba română să fie cunoscut; constatăm însă în textul grecesc cuvinte şi expresiuni româneşti la fiecare pas. Cum să explicăm faptul? Avem a face cu o traducere din limba română, or scriitorul este un Grec crescut în ţară ca Fotino şi nu se poate dezbăra de cuvinte şi construcţiuni româneşti, sau în sfârşit povestitorul fiind Român introduce inconştient în textul grec românizme? Cu absolută certitudine nu se poate rezolva chestia decât . . . numai dacă se descoperă un original românesc al Cronicei sau primul ei volum cu titlul şi numele autorului şi poate şi cu alte lămuriri. Din cercetarea stilului însă mi se pare foarte probabil că avem a face cu o traducere din limba română, pentru următoarele cuvinte:

În textul Cronicei găsim expresiunea: τὸν Γαβριὴλ τὸν ἔδωκεν εἰς τὸν λογαριασμὸν τοῦ Κωνσταντίνου, p. 841 (a dat pe Gavriil în seama lui Constantin) în loc de: τὸν παρέδωκε πρὸς φύλαξιν sau τὸν ἐνεπιστεύθη. Expresiunea revine des şi în partea întâia care, precum am văzut mai sus (p. 14-15), e tradusă din limba română: ἐσήκωσαν ἀπὸ τὸ Γιάσι τὸν Γεωργάκην Ρωσσέτον, δίδοντάς τον εἰς τὸν λογαριασμὸν τῶν Μοσχόβων, p. 665; τοὺς ἔδωκεν εἰς τοῦ βατάχου τῶν ἀπρόδων τὸν λογαριασμόν, p. 770. In amândouă aceste pasagii avem a face cu o traducere cuvânt cu cuvânt după originalul românesc: *au ridicat pe Iordachi Ruset de l-au dat pe seama Moscalilor* (Pseudo-Costin p. 103); *i-au dat în seama vătavului de aprozi* (Pseudo-Amiras p. 146). Expresiunea: κεφαλὴ γεφύρας din p. 874 şi 877 e de sigur tradusă după românescul *capul podului;* cu ῥῆξις νεφῶν (p. 1091) se traduce fără îndoială expresiunea românească: *rupere de nori*. Expresiunea aceasta n'are nimic a face cu ῥῆξις νεφῶν din Pseudo-Aristotel, Περὶ κόσμου 4, 11, căci cronicarul nu cunoaşte greaca clasică, iar această expresiune nu revine în greaca modernă. Τὸ στράτευμα ἦτο οὐδεμιᾶς χρήσεως (p. 922) e de sigur o traducere literală a expresiunei idiomatice: *armata nu era de nicio treabă*. Greceşte se zice δὲν εἶχεν ἀξίαν, δὲν ἦτο χρήσιμον. În sfârşit vorbele: ὄντας διατεταγμένον παρὰ τοῦ αὐθέντου περὶ τοῦ τόκου νὰ μὴν ἀπογεμίζεται περισσότερον παρὰ τὰ δέκα πρὸς δώδεκα, p. 858 *(fiindcă domnul poruncise cu privire la dobândă să nu se împlinească mai mult de zece în doisprezece)*,

presupun un original românesc. Prin ἀποτεμίζειν de sigur s'a tradus cuvântul românesc: *a împlini;* din înţelesurile însă pe cari le are românescul *a împlini* (= a complecta, a încasa, a socoti, a executa) traducătorul grec a luat pe cel nepotrivit, ἀποτεμίζειν, care în limba greacă însemnează numai *a complecta.* Expresiunea idiomatică românească *zece în doisprezece* are rostul ei; dobânda se socotia în ţară atât la zece (cum astăzi se socoteşte atât la sută)[1] şi prin *zece în doisprezece* sau *din zece doisprezece pe an,* Românul din vechime înţelegea că a dat zece şi la termen va primi doisprezece (adică 2 la 10, în greceşte δύο τὰ δέκα, πρὸς δύο τὰ δέκα, sau δύο τοῖς δέκα) pecând niciun Grec nu poate pricepe expresiunea δέκα πρὸς δώδεκα[2].

Prin urmare, cred că nu greşim dacă admitem că textul grecesc e tradus după un izvod românesc. E probabil că Grigorie Ghica, şi mai târziu Matei Ghica, au pus să se alcătuească în limba română un al doilea corp de cronici, în care istoria domniilor lor se lega cu istoria Moldovei dela descălicat, şi pe urmă au însărcinat pe cineva să-l traducă şi în limba greacă, întocmai cum Grigorie pusese la cale acea îmbinare a Istoriei Moldovei pe care a încredinţat-o lui Amiras să o traducă în limba greacă. Corpul tradus de Amiras ducea povestirea până la 1729, rămânea urmarea după această dată pe care a fost însărcinat s'o scrie autorul necunoscut al Cronicei noastre. El a început-o cu moartea lui Nicolae Mavrocordat, a scris-o zi cu zi supt ochii lui Grigorie Ghica, a continuat-o supt Matei Ghica şi a dus-o nu ştim exact până unde.

Cronica şi izvoarele ei.

Chestia izvoarelor unei cronici româneşti este, în starea actuală a studiilor şi ediţiilor, una din cele mai spi-

---

[1] *Dobânda să fie zăci în unsprăzeci,* Iorga, Stud. şi Doc. 6, 546. Cp. şi ibid. 244: *din zece 12 pe an;* şi 5, 493: *cu dobânda lor zece a doisprezece.*

[2] Cp. Daponte în Cronicarii greci ed. Erbiceanu p. 172: διάφορον ἐτήσιον πρὸς τρία τὰ ἑκατόν.

noase. Textele în ediţiile existente sânt date numai după un singur manuscris, sau sânt preschimbate în mod aşa de arbitrar de editori, încât cercetătorul care se bazează pe ele clădeşte pe un teren nesigur şi concluziile lui pot fi răsturnate de prima ediţie făcută pe baza tutulor manuscriselor cunoscute. Până când nu vom avea ediţii critice, până când nu se vor face studii speciale pentru cronicele vechi şi nu se vor urmări izvoarele lor, va fi greu dacă nu chiar zadarnic a urmări izvoarele cronicilor posterioare. În Cronica noastră după o cercetare sumară se constată că s'au utilizat Letopiseţul atribuit lui Nicolae Costin (1662-1711), Cronica atribuită lui Amiras, Letopiseţul Ţării Moldovei editat de C. Giurescu, Axintie Uricarul etc. Dar afară de ediţia lui Giurescu, celelalte cronici sânt publicate în aşa chip încât nu pot fi utilizate pentru cercetări ştiinţifice. Acum dacă adăogăm că de cronica atribuită lui Amiras se leagă o mulţime de probleme, că cronica atribuită pe nedrept lui Nicolae Costin e o compilaţie făcută nu se ştie de cine, că letopiseţul publicat de curând de Giurescu ridică noi probleme a căror rezolvare definitivă se aşteaptă dela viitor, înţelegem că e îndrăzneţ a arăta cu precizie în ce legătură stă Cronica noastră cu letopiseţele cari par a fi izvoarele ei.

În mod sumar însă putem să spunem că domniile lui Antioh Cantemir, ale lui Constantin Duca, Mihai Racoviţă şi Antioh vodă (a doua oară) par a fi compilate şi traduse după Letopiseţul atribuit lui Nicolae Costin, Letopiseţul Ţării Moldovei ed. de Giurescu şi Cronica atribuită lui Amiras; a doua domnie a lui Mihai Racoviţă, domnia lui Nicolae Mavrocordat şi a lui Dimitraşcu Cantemir şi epitropia lui Ioan Mavrocordat după Letopiseţul atribuit lui Nicolae Costin[1]; a doua

[1] E de observat că traducătorul grec a cunoscut această compilaţie aproape în forma în care ni s'a păstrat în manuscrise. Până şi anul greşit calculat dela Ianuarie, unele din interpolările relevate de Giurescu, precum şi capitolul adăogat de Axintie (Când au luat Muscalii cetatea Brăila) există în Cronica noastră. Vezi de pildă p. 610. 625. 671. 674 şi cp. C. Giurescu, Contribuţii la studiul cronicelor moldovene, în Anal. Acad. Rom. ser. 2, secţia istor. tom. 30 (1907) p. 292-293; C. Giurescu, Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul şi Vasile Demian, în Buletinul Comisiei istorice a României 1 p. 204 n. 1.

domnie a lui Nicolae Mavrocordat după Axintie Uricarul; a treia domnie a lui Mihai Racoviță și domnia lui Grigorie Ghica după Cronica atribuită lui Amiras [1]. Restul dela p. 818-1158 (1730-1754) e o contribuție nouă, cum nu se află în niciuna din cronicile cunoscute până astăzi.

Traducerea greacă în cea mai mare parte e făcută destul de fidel după izvoadele arătate mai sus; numai ici colo se constată neînsemnate prescurtări sau intervertiri. Pentru unele părți însă traducerea pare a fi făcută nu după un original românesc ci după mai multe. Se vede că traducătorul grec pentru unele domnii avea înaintea lui mai multe cronici românești și traducea compilând când dintr'una când dintr'alta. La domnia lui Antioh vodă, de pildă, începe cu Pseudo-Amiras (p. 595 a manuscrisului = p. 112, 1), înădește la mijloc ca șira spinării o lungă bucată din Letopisețul Țării Moldovei (p. 595 = 90,8 ed. Giurescu, înc.: *o seamă de boieri*) și recurge la sfârșit iarăș la Pseudo-Amiras cu care închee această domnie (p. 598 = p. 112,12). Domnia lui Dimitrașcu Cantemir e dată după Pseudo-Costin până la p. 670 a manuscrisului (care corespunde cu p. 107,29, ed. Kogălniceanu: *Moscalii se găteau să mai dea un iurăș mare Turcilor*), unde se intercalează o bucată din cronica anonimă tradusă de Amiras p. 119,30-120,5 ed. Kogălniceanu (înc.: *s'au sfătuit cu generalul Șeremet,* sfârș.: *îndată i-au dat Turcii 300 care zahere*) și se continuă iarăș cu Pseudo-Costin (p. 107,40).

Am spus că traducerea greacă pare a fi făcută nu după un singur original românesc; nu e exclus ca traducătorul grec să fi tradus fidel un izvod românesc, și în acest caz ceeace am spus mai sus despre modul lui de a compila și a-și alcătui cronica, se potrivește originalului și nu traducerei. Până nu se va descoperi un original românesc, chestiunea dacă traducătorul e un simplu traducător sau în acelaș timp și un compilator, nu se va putea rezolva cu certitudine.

---

[1] La p. 629 se citează și se utilizează și două scrieri istorice grecești, necunoscute nouă. o *Istorie pe scurt a domnilor* și un *Lexicon al domnilor*, alcătuite de *Gheorghe Papadopol, care a fost profesor la școala grecească domnească din Iași în timpul domniei lui Grigorie Matei Ghica:* καθὼς φαίνεται εἰς τὴν κλίμακα τῆς Ἐπιτομῆς τῶν αὐθεντῶν καὶ τοῦ Λεξικοῦ τῶν αὐτῶν αὐθεντῶν, ὁποῦ συνέγραψε Γεώργιος ὁ Παπαδό-

Versiunea Cronicei față de traducerea greacă a lui Amiras.

Cronica anonimă, care îndeobște se atribue lui Amiras, a cărei traducere greacă însă e sigur că s'a făcut de Amiras[1], se află într'o legătură curioasă cu Cronica noastră. Domniile lui Antioh vodă și Duca vodă sânt în mare parte povestite în Cronica noastră după această cronică, dar versiunea se deosibește de versiunea greacă a lui Amiras.

Versiunea lui Amiras
Parisinus 6 p. 432

Ἐν ἔτει ἑπτάκις χιλιοστῷ διακοσιοστῷ τετάρτῳ ἦλθεν ὁ Ἀντιόχης βόδας εἰς τόν θρόνον τῆς Μολδοβίας, ἄνθρωπος νέος ὡς εἴκοσι τεσσάρων χρόνων καὶ ἔσπευδε νὰ κυβερνήσῃ τόν τόπον καὶ νὰ ὁμοιάσῃ τόν πατέρα του εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ καλὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ὅμως ἡ νεότης του δὲν ἐσυγχωροῦσε νὰ μεταχειρισθῇ ἐκείνους τοὺς τρόπους τοῦ πατρός του, ὅτι καὶ πολλάκις ἐπερνοῦσε τόν καιρόν εἰς τό κυνήγι· μόλον τοῦτο ἔχοντας καλοὺς συμβούλους κοντὰ του, πάλιν δὲν ἔλειπεν ἡ καλὴ κυβέρνησις εἰς τὴν τσάραν etc.

Originalul românesc
Letop. ed. Kogăl. 3 p. 112

În anul 7204, venit-au Antiohi vodă în scaunul domniei, om tânăr, ca de 24 ani de vârstă, silitor spre chiverniseala țării, și să nevoia ca să să facă asemenea următor tătâne-său, la dreptate, și la bună chiverniseala pământului; numai tinerețile lui nu l-au lăsat să meargă pe calea tătâne-său, căci mai mult își pierdea vremea cu vânătoarea. Iară având sfetnici buni pe lângă sine, tot nu lipsia buna chiverniseală din țară etc.

Versiunea Cronicei noastre
p. 595

Εἰς αὐτόν τόν χρόνον ͵ζσδʹ ἦλθεν αὐθέντης τῆς τσάρας ὁ Ἀντίοχος βόδας, ὁ υἱός τοῦ Καντεμὶρ βόδα, ὁ ὁποῖος ἦτον κατὰ τὴν ἡλικίαν χρόνων εἴκοσι τεσσάρων καὶ ἐπιμελεῖτο πολλὰ καὶ ἐπροθυμεῖτο διὰ νὰ ἐξισωθῇ μὲ τόν πατέρα του κατὰ τὰς ἀρετὰς καὶ κατὰ τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ἡ νεότης ὅμως τόν ἐμπόδιζε πολλὰ διότι ἐκαταγίνετο καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰ κυνήγια καὶ εἰς τὰ ἄλλα τὰ τῆς νεότητος ἔργα· ἔχοντας ὅμως καλοὺς συμβούλους ἡ ὠφέλιμος κυβέρνησις ἀπό τὴν τσάραν δὲν ἔλειπεν etc.

πουλος, ὁ τῆς αὐθεντικῆς ἑλληνικῆς σχολῆς τῆς ἐν Ἰασίῳ διδάσκαλος, ἡγεμονεύοντος τοῦ ἀοιδίμου ἥρωος καὶ αὐθέντου Ἰωάννου Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδα τοῦ ἐγγόνου τοῦ αὐτοῦ Ἀλεξάνδρου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων, p. 629. Gheorghe Papadopol e de sigur acelaș cu *profesorul dela școala domnească* care a alcătuit *ceremonialul ce se face la încoronarea domnului*, publicat în Hurmuzaki, Documente 13, 535.

[1] Cronica anonimă, scrisă în limba română și *atribuită* lui Amiras, s'a publicat de Kogălniceanu în Letopisețe[2] 3, 97-180; din îndemnul lui Grigorie Ghica vodă întâi această cronică, precedată de o compilație

·În acest fragment cele două versiuni greceşti deşi fondul lor este acelaş, se deosibesc totuş în formă; traducătorul Cronicei noastre luând în povestirea domniei lui Antioh numai *la început* o bucată mică din cronica atribuită lui Amiras, iar pe urmă traducând după *un alt text*, necunoscut nouă, n'a copiat traducerea lui Amiras (nici acolo unde se potriviau în fond cele două texte), ci a făcut una nouă, mai îngrijită ca formă. În capitolele însă unde povestirea în fragmente lungi e comună ca fond, versiunea greacă a Cronicei noastre e aceeaş cu versiunea lui Amiras. Iată un exemplu:

Versiunea lui Amiras Hase p. 378	Originalul românesc Letop. ed. Kogăl. 3 p. 125	Versiunea Cronicei noastre p. 734
Καὶ δῆτα, ὅταν ἠτοιμάζετο ὁ αὐθέντης διὰ νὰ ὑπάγῃ μαζὶ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μὲ τοὺς Τατάρους νὰ διώξωσι τοὺς κατάνους ἀπὸ τὸ Νιάμτσο καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, οἱ κατάνοι μὴν ἠξεύροντες πῶς εἶναι Ταtάροι μὲ τὸν αὐθέντην βοηθοί, καὶ βλέποντες πῶς ὁ αὐθέντης δὲν μένει εἰς ἕνα τόπον καὶ τὴν νύκτα δὲν κοιμᾶται εἰς τὴν κούρτην καὶ ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ νὰ τὸν πιάσωσι δὲν ἠμποροῦσι etc.	Deci gătindu-se domnul să meargă împreună cu Tătarii ca să gonească cătanele dela Neamţ şi dintr'alte părţi, iară cătanele neştiind că este oaste tătărească cu domnul agiutor, şi văzând că Mihai vodă nu mâne la un loc, şi noaptea nu dormia în curte, şi vremea trece şi nu pot să-l prindă etc.	Ἐν τοσούτῳ ὅμως ὅταν ἠτοιμάζετο ὁ αὐθέντης διὰ νὰ ὑπάγῃ εἰς τὴν ἐκστρατείαν ταύτην μαζὶ μὲ τοὺς Τατάρους νὰ διώξωσι τοὺς κατάνους ἀπὸ τὸ Νιάμτσο καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη, οἱ κατάνοι μὴν ἠξεύροντες πῶς εἶναι Τατάροι μὲ τὸν αὐθέντην βοηθοὶ καὶ βλέποντες πῶς ὁ αὐθέντης δὲν μένει εἰς ἕνα τόπον καὶ τὴν νύκτα δὲν κοιμᾶται εἰς τὴν κούρτην καὶ ὁ καιρὸς περνᾷ καὶ νὰ τὸν πιάσωσι δὲν ἠμποροῦσιν etc.

Afară de deosebiri neînsemnate (ce se întâlnesc dealtfel chiar în copiile cari derivă dela acelaş arhetip) versiunea e

---

dela Dragoş vodă până la Istratie Dabija, s'a tradus în limba greacă de Amiras în anul 1729. Părţi din traducerea greacă s'au publicat de Hase (în Notices et extraits des manuscrits de la Bibliothèque du Roi 11, 274-394, Paris 1827) după un ms aflat în Biblioteca naţională din Paris (No. 6 du supplément grec); după acest Parisinus 6 posed mai multe pericope în copie. După un alt manuscris, cuprinzând aceeaş traducere şi aflat astăzi în Andros în biblioteca medicului Campanis (v. Lambros, Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) p. 183-185), Epaminonda Stamatiadi a publicat fragmente în opera sa: Βίος Ἰακώβου Βασιλικοῦ, Samos 1894 p. 115-138.

una şi aceeaş; acelaş lucru şi cu alte fragmente mai lungi, cu versiunea de pildă a aşezământului încheiat între Ghica vodă şi Tătari (Kogălniceanu, Letopiseţe[2], 3,175, Hase, p. 389, Cronica nostră p. 811): traducătorul nostru reproduce întocmai hogetul după traducerea lui Amiras.

Cronica faţă de Letopiseţul Ţării Moldovei, editat de Giurescu, şi faţă de Neculce.

Letopiseţul Ţării Moldovei se isprăveşte cu domnia întâia a lui Mihai Racoviţă, iar Cronica începe cu domnia întâia a lui Antioh, prin urmare sântem reduşi să comparăm numai răstimpul comun în ambele povestiri, care merge dela 1695-1705. Asemănările nu sânt aşa de izbitoare ca cele dintre Cronică şi Pseudo-Costin sau Axintie, unde zeci de pagini sânt identice, totuş sânt destul de mari ca să vădească atârnarea Cronicei de Letopiseţ. Dacă comparăm de pildă p. 595 din Cronică cu p. 90,8 din Letopiseţ, sau p. 597 cu p. 92,16, sau 599 cu 93,5, sau 602 cu 94,3, sau 605 cu 97,15, constatăm asemănări cari (luându-se în consideraţie şi obiceiul traducătorului de a-şi preschimba ici colo izvodul) nu lasă nicio îndoială că părţi întregi sânt comune în aceste două povestiri. Şi ceva mai mult : găsim amănunte în Cronică cari nu se află în niciuna din cronicile cunoscute până astăzi, afară de Letopiseţul în chestiune, cum e de pildă numele comisului Ştefan Cerchezul, căruia solul lui Duca i-a încredinţat din greşală scrisorile confidenţiale adresate lui Bogdan (Letopiseţ p. 93,14, Cronică p. 600). Şi nu numai amănuntele referitoare la acest incident se relatează în textul grecesc aproape la fel, ci se întrebuinţează netraduse chiar cuvintele româneşti *sucman apăresc* (p. 93,21) aflate în Letopiseţ: σουκμάνι ἀπάρικον, p. 600. Dar pe lângă aceste asemănări găsim în aceste două povestiri şi deosebiri însemnate: există date în Cronică cari nu există în Letopiseţ[1],

[1] În Letopiseţ se spune că Antioh căsătorindu-se *a luat doamnă de ţară, fată de boier* p. 90,25, pecând în Cronică se dă şi numele boierului: Ciaur, mare logofăt p. 596. Printre boierii cari nemulţumiţi de

există lecturi greşite şi incoherente în Letopiseţ cari nu se află în Cronică[1], iar ordinea în care sânt povestite faptele nu e aceeaş în Cronică şi în Letopiseţ[2]. Lucrul acesta mă face să cred ori că Letopiseţul şi Cronica utilizează un izvor comun, ori că Letopiseţul Ţării Moldovei, în forma în care ni s'a păstrat, e o redacţiune preschimbată[3] şi întrucâtva prescurtată, şi nu chiar izvodul pe care l-a întrebuinţat autorul Cronicei noastre, reproducând din el cuvânt cu cuvânt sau cu preschimbări ce a crezut mai vrednic de povestit[4].

Duca vodă trec peste hotare sânt pomeniţi şi *Bujorenii* în Cronica noastră p. 601, nu însă şi în Letopiseţ p. 96,33. Amănuntele că Bogdan hatmanul la venirea lui Duca vodă fuge *în Polonia* (Cronica Ghiculeştilor p. 600) şi că biserica Sf. Lazăr, clădită de Racoviţă, *era de lemn* (p. 607), nu se află în Letopiseţ (p. 93,18. 100,18). Numele lui *Ciaur* ar fi putut să-l ia cronicarul şi dela Pseudo-Costin p. 42, numele Bujorenilor şi dela Pseudo-Amiras p. 113, pe cari îi utilizează în alte părţi ale Cronicei (v. mai sus p. 17-22), dar amănuntele că Bogdan a fugit în Polonia şi că biserica Sf. Lazăr era de lemn se află numai la Neculce (p. 268 şi 281) pe care cronicarul nostru nu-l cunoaşte (v. mai jos p. 24).

[1] Tradiţia manuscriselor în cari s'a păstrat Letopiseţul au lectura greşită: *a venit om cu trebile sale ori cu poruncă împărătească*, p. 91,2; cu siguranţă lectura arhetipului a fost: *a venit ori cu trebile sale ori cu poruncă împărătească*, păstrată în Cronica Ghiculeştilor p. 596; cp. şi Neculce p. 261. Iată un pasagiu de incoherenţă, aflat deasemenea în Letopiseţ: *ieşit-au Turcii din Caminiţa, Caraiman paşa. Făcut-au Antiohie vodă multe care din ţară, de au deşertat Caminiţa* etc., p. 92,8; vezi şi pasagiul respectiv din versiunea greacă (mai jos p. 39 şi 62) unde se zice că Caraiman paşa (cuvânt care în textul Letopiseţului stă în aer, fără nicio legătură) a dat poruncă cu ferman împărătesc lui Antioh vodă să meargă să deşerte Cameniţa. Se ştie că Caraiman paşa se afla pe atunci în Cameniţa, cp. Neculce p. 247. 249. 259. 260. Cp. şi Letopiseţul Ţării Moldovei 91,18 cu Cronica Ghiculeştilor p. 597.

[2] La domnia lui Antioh Cantemir de pildă, dupăce se dau numele boierilor pribegi în Letopiseţ (p. 91,12), se vorbeşte de pacea dela Carloviţ (p. 91,18), de deşertarea Cameniţei (p. 92,9). şi pe urmă de intrigile prin cari Brâncoveanu a obţinut mazilirea lui Antioh vodă (p. 92,16); în Cronică dimpotrivă, după numele boierilor pribegi se vorbeşte întâi de intrigile lui Brâncoveanu, pe urmă de pacea dela Carloviţ şi în fine de deşertarea Cameniţei (vezi mai jos p. 62-64).

[3] Vezi Giurescu, Letopiseţul Ţării Moldovei p. 47 (introducere).

[4] Autorul Letopiseţului nu însemnează evenimentele ca contimporan, căci în acest caz n'ar fi putut întrebuinţa mereu expresiunea: *pe acele vremi* p. 81,24. 93,27. 94,3. 99,25. 100,32. Cel mult putem admite

Cronica și Neculce

Autorul Cronicei nu numai că nu cunoaşte pe Neculce (în toată Cronica nu se vede că l-ar fi utilizat cât de puţin) dar se află în contrazicere evidentă cu el în expunerea faptelor pe cari le povestesc amândoi ca martori oculari. Deasemenea deosebirea dintre ei e foarte mare şi când e vorba de a caracteriza persoanele sau a aprecia măsurile administrative luate de cutare sau cutare domn. Din acest punct de vedere privită, Cronica noastră e preţioasă fiindcă putem să auzim şi părerile părţii adverse şi nu mai sântem reduşi să ne bazăm pe spusele lui Neculce fără alt control. Şi se ştie cât de personal şi de părtinitor pentru boierime e Neculce, ordecâteori vorbeşte de domnii cari nu-i sânt plăcuţi, sau de măsurile cari lovesc în privilegiile clasei boiereşti, căreia i-este devotat cu trup şi suflet. Pecând Neculce e grecofag, urăşte pe Grigorie Ghica şi recurge la satiră când e vorba de Constantin Ipsilanti, cronicarul nostru e mai favorabil Grecilor, ridică în slava cerului pe Ghiculeşti şi vorbeşte cu admiraţie de Ipsilanti. Neculce osândeşte cu asprime măsurile fiscale ale lui Grigorie Ghica, cronicarul nostru vede o eră nouă după măsurile de uşurare pe care le introduce în ţară buna chiverniseală a lui Ghica. Se înţelege că între aceste două extreme cercetătorul avizat, bazându-se şi pe ştirile şi aprecierile din alte izvoade, va putea urmări mai sigur adevărul, conştient denaturat, decât dacă ar fi fost redus numai la critica duşmănoasă sau la panegiricul pus anume la cale. Iată câteva exemple din domnia a doua a lui Grigorie Ghica, cari arată modul cu totul deosebit în care cei doi cronicari prezintă aceleaşi fapte. Neculce ne spune că Ghica s'a dus la Cartal, unde era vezirul, cu gândul de a cere permutarea sa în Ţara Românească, dar

---

acest mod de a se exprima pentru un autor care își scrie *memoriile*, or așterne pe hârtie ce a auzit dela bătrâni, sau folosește izvoade mai vechi. E de observat că această expresie se afla atât în manuscrisul utilizat de Neculce cât și în acel utilizat de autorul Cronicei Moldovei: *pre acele vremi era vezir Rami*, Letopisețul ed. Giurescu 94,3 = Neculce 275,17 = Cronică p. 602: εἰς ἐκείνους τοὺς καιροὺς γινόμενος βιζίρης ὁ Ραμῆς. Cp. și p. 93,27 din Letopiseț: *pre acele vremi era pace în țară* cu p. 600 din Cronica noastră: κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦτον εἰρήνη μεγάλη εἰς ὅλην τὴν τσάραν.

că nu numai n'a putut să o obţie, ci a şi fost ameninţat de vezir să nu facă intrigi, căci altfel va pierde şi Moldova, şi abia dupăce a dat mari sume de bani vezirului şi hanului, a putut să se menţie în scaunul Moldovei (p. 387). După Cronică, vezirul cunoscând inteligenţa lui Ghica l-a chemat ca să-i ceară sfatul; dupăce i-a făcut onorurile cari nu se făcuseră altădată niciunui alt domn (i-a dat blana de samur cu postav verde, a pus la dispoziţia lui unul din corturile sale luxoase, îi trimetea la prânz şi seara mâncări pregătite în bucătăria vezirială etc.), şi dupăce s'a consfătuit cu el ca cu un prieten, la plecare s'au despărţit în modul cel mai afabil! Şi aceste lucruri se povestesc cu mare lux de amănunte în paginile 875-877. Iar în ceeace priveşte scaunul Ţării Româneşti, cronicarul nostru ne asigură că Ghica, când cu altă ocazie i s'a oferit în două rânduri acest scaun, l-a refuzat categoric scriind fratelui său Alexandru ca să-l scape de transferare (p. 819. 960). Neculce spune că deşi Poarta îi trimisese 50 de pungi ca să facă oaste, Ghica a mâncat banii şi a luat degeaba dela ţară toate cele trebuincioase pentru armată (p. 394), că orbit de lăcomie a scos dări peste dări, stricând testamentele predecesorilor săi (p. 386. 387. 401. 412). Cu totul altfel se expun în Cronică măsurile fiscale pe cari le-a luat Ghica ca să uşureze pe ţărani (p. 987-989), şi ni se spune că solicitudinea lui pentru cei nevoiaşi era aşa de mare încât în timp de foamete a trimes de a cumpărat din Polonia mălai şi secară pentru a-şi hrăni poporul ca un alt Iosif (p. 963). Neculce ridiculizează pe Constantin Ipsilanti hatmanul şi isprăvile lui militare contra Nemţilor, descriindu-l ca fricos cu piele de iepure la spate (p. 397-398); Cronica vorbeşte cu admiraţie de strategia şi de victoria lui Ipsilanti, în urma căreia căpeteniile oştirii au obţinut dela vezir celenguri, iar lui Grigorie vodă i s'au transmis laudele padişahului (p. 890-893).

Aşadar pentru urmărirea adevărului cercetătorul nu trebue să ia ca adevărat ce e în Cronică fără să recurgă şi la Neculce, nici să se întemeieze pe Neculce fără să-l controleze cu Cronica, care dealtfel cuprinde şi foarte multe şi importante date cari nu se află în Neculce.

Şi cum e cazul cu Neculce aşa şi cu Canta şi Ienachi Kogălniceanu; între ei şi povestirea din Cronică nu se constată nicio legătură de atârnare.

Valoarea Cronicei.

Mijloacele de informaţie erau aşa de restrânse în secolii trecuţi încât un cronicar, fie cât de priceput, cu greu putea să urmărească evenimentele şi să pătrunză adevăratele lor cauze. Astăzi informaţia e mai bogată şi guvernele, pentru a-şi justifica politica, dau repede publicităţii cărţi verzi sau albastre cari constituesc unul din izvoarele istorice cele mai sigure, cutoatecă ele fiind pledoarii interesate nu rareori contribuesc mai mult a induce în eroare decât a lămuri pe cititorul care nu ştie să citească aceste cărţi multicolore în chip contradictoriu. Ştirile oficiale, date astăzi publicităţii de către guvernele respective, se dedeau uneori şi în vechime, dar nu în forma de cărţi verzi sau albastre ci ca informaţie intercalată în cronicele puse la cale de domnitori. Privite din acest punct de vedere, cronicile oficiale cu datele lor bogate şi sigure, furnizate de acei cari erau în măsură a cunoaşte bine lucrurile, au o netăgăduită superioritate faţă de cele neoficiale, pentru alcătuirea cărora autorii lor cu mare trudă adună fărâme de ştiri disparate, unele văzute sau controlate, cele mai multe simple zvonuri sau prezumpţiuni[1].

Cronicarul este bine informat

Cronica noastră fiind o *cronică oficială* are o informaţie, în ceeace priveşte Moldova, bogată şi sigură, care, precum am văzut mai sus (p. 12-14), a fost pusă la dispoziţia cronicarului de Ghiculeşti. Dar nu numai despre Moldova cronicarul nostru e bine informat. Acelaş lucru se poate constata la fiecare pas şi în ceeace priveşte întâmplările din Ţara Românească, dar mai ales raporturile dintre Poartă şi celelalte puteri. Şi lucrul e explicabil; patronul cronicarului avea informaţiuni precise dela oamenii săi din Bucureşti, dela fratele său Alexandru Ghica, care ca mare dragoman conducea politica externă a imperiului, sau dela capuchehaielcle

---

[1] Cp. însă p. 32.

din Constantinopol, informaţiuni pe cari le punea la îndemâna cronicarului. Însă nu numai ştirile oficiale au fost comunicate cronicarului, ci i s'a pus la dispoziţie, precum am spus mai sus (p. 14), şi arhiva domnească. În nicio altă cronică românească nu găsim atâtea acte oficiale (convenţii, scrisori, fermanuri de numire în domnie şi de mucarer, ordine de surghiun, arzmahzaruri, circulări etc.) câte ne-a dat cronicarul documentând povestirea sa. Pe lângă actele date în întregime, uneori cronicarul numai se referă la hrisoave (p. 909), altădată le dă în rezumate bine făcute. Dacă nu s'ar fi păstrat testamentul prin care Matei Ghica a aşezat pe o temelie mai solidă veniturile boierilor, din Cronica noastră am putea afla toate amănuntele acelei reforme[1].

Fiind unul din intimii domnului, cronicarul însemna zi cu zi ce se petrecea la curte, sau însoţind pe domn în expediţiile sale înregistra cele văzute în tabără (p. 868); dar nu uita meseria sa de cronicar nici când era în călătorie la Constantinopol împreună cu mazilul Grigorie Ghica. În special ne povesteşte pe larg cum petrecea Grigorie Ghica în Ţarigrad, onorurile deosebite ce-i arăta stăpânirea, vizitele dese ce-i făceau meghistanii, patriarhii, mitropoliţii etc., întâlnirea lui cordială cu Mihai Racoviţă, pusă la cale de Mitropolitul Eracliei, primirea prietinoasă a vezirului care-i oferă cafeaua, şerbetul şi ciubucul de rigoare, parastasele şi pomenile pe cari le-a făcut Ghica în Constantinopol etc. (p. 999-1008). Toate aceste amănunte fără însemnătate pentru noi, cari însă păreau foarte importante cronicarului fiindcă luase personal parte la ele în suita domnului mazil, şi îşi aducea poate aminte de cuvintele ce schimbase cu vreun înalt demnitar turc sau de binecuvântarea ce-i adresase patriarhul când îi săruta mâna, toate aceste lucruri cari priviau pe iubitul său patron, cronicarul a ţinut să le transmită posterităţii, cu menţiunea expresă că le-a văzut în capitala imperiului, în *vestitul oraş* Constantinopol.

Am spus mai sus (p. 12-13) că unele amănunte şi ştiri

[1] Vezi Cronica p. 1123-25; actul s'a publicat de Codrescu în Uricarul 2, 267-278; în rezumat şi la Iorga, Stud. şi Doc. 5, 158-159.

confidențiale cronicarul nu putea să le aibă decât direct dela domn; altele ne spune că le-a cules *dela oameni vrednici de credință* (p. 1017) sau *dela mulți Munteni* (p. 857).

Pentru bogăția și siguranța informației, dar mai cu seamă fiindcă pentru istoria anilor 1730-1754 sântem reduși la înșirarea de fapte fără importanță a lui Canta și Ienachi Kogălniceanu (Neculce merge până la 1743), Cronica noastră tratând acest răstimp independent de izvoarele cunoscute constitue o contribuție originală foarte însemnată. Pentru răstimpul dela 1695-1730, compilat după Pseudo-Costin, Pseudo-Amiras, Axintie și Letopisețul Țării Moldovei ed. de Giurescu, Cronica, dacă nu înavuțește mult cunoștințele noastre cu informații necunoscute, ne pune însă în stare să urmărim problemele de filiațiune a izvoarelor utilizate și chiar să emendăm izvoadele românești prin textul grecesc[1].

Știri despre imperiul otoman

În ceeace privește povestirea sincronistică a evenimentelor cari s'au petrecut în alte țări, autorul nostru e mai sobru decât cronicarii predecesori. La el nu aflăm excurse fără nicio legătură cu subiectul său, cum ne întâmpină de pildă la Nicolae Costin, care găsește cu cale să întrerupă istoria Moldovei și să vorbească de *Țara și stăpânirea Astrahanului* sau de *obiceiurile Leșilor când fac crai nou!* Cele mai multe digresiuni aflate în Cronica noastră sânt făcute pentru povestirea faptelor petrecute în Constantinopol și în tot imperiul otoman, care povestire însă e indispensabilă pentru priceperea întâmplărilor din Moldova. Dar acestea nici nu sânt, propriu zis, digresiuni, fiindcă legătura strânsă ce există între politica internă sau externă a Turciei și țară, care constitue o parte integrantă a imperiului, face ca întâmplările din Moldova sau din Țara Românească să nu fie pricepute decât dacă cunoaștem evenimentele din Constantinopol cari le-au provocat. Starea de război între Rusia și Turcia, căderea unui sultan, decapitarea unui vezir, sânt cauze hotărîtoare cari își produc efectele lor în țară, cari provoacă schimbări din cele mai însemnate. Când Constantinopolul strănuta, Bucureștii sau Iașii aveau guturai. Era destul să cadă în disgrație un vezir, ca a doua zi să vedem pe domnul din București

[1] Vezi mai sus p. 23 n. 1.

surghiunit la Tenedos, pe cel din Moldova la Rodos, pe boierii puternici până ieri apucând calea pribegiei, iar în locul lor urcând treptele cele mai înalte oameni necunoscuţi, oameni adesea inventaţi de chehaiaua vezirului sau de blănarul saraiului.

Din această cauză cronicarul nostru, ordecâteori vrea să povestească întâmplările din ţară cari se află în strânsă legătură cu cele din Constantinopol, povesteşte întâi pe acestea din urmă, aşa încât cititorul cunoscând cauzele să priceapă bine şi evenimentele din ţară cari sânt efectele lor. Şi cunoaşte aşa de bine cele ce se petrec la Constantinopol şi în tot imperiul otoman, desvălue cu atâta siguranţă intrigile ţesute în iatacurile saraiului, sau în cancelariile vezirilor şi haznedarilor, descrie cu atâtea amănunte cabalele domnilor şi boierilor în subminările lor reciproce, în certurile lor fratricide[1], încât siguranţa informaţiei, precum am spus mai sus, nu poate avea altă explicaţie decât că prin gura cronicarului vorbesc patronii săi (Grigorie sau Matei Ghica), cari prin legăturile lor personale, prin mijloacele lor multiple erau în stare să-şi procure această bogăţie de informaţie pe care nu o găsim în alte cronici.

Astăzi când sântem în stare să controlăm ştirile cronicarului, referitoare la istoria imperiului otoman, cu documentele publicate şi cu Hammer-Zinkeisen-Iorga, ne putem da seama cât de bine erau informaţi Ghiculeştii despre ceeace se petrecea la Constantinopol. Răzvrătirea lui Patrona Halil şi epizodul cu Buţucachi, de pildă, sânt povestite în Cronică cu amănunte precise cari parte sânt confirmate de documentele diplomatice contimporane[2], parte întregesc cunoştinţele noastre despre revoluţia în chestiune. Şi Memoriile preţioase ale lui Manstein[3] confirmă ştirile despre războaiele Ruşilor contra Turcilor şi Tătarilor, cuprinse în Cronică,

---

[1] Vezi mai jos p. 64. 68. 71. 82.

[2] Vezi mai jos p. 64 n. 2.

[3] Mémoires historiques, politiques et militaires sur la Russie, contenant les principales révolutions de cet Empire, et les guerres des Russes contre les Turcs et les Tartares par le Général de Manstein, Lyon 1772.

sau se întregesc reciproc: Manstein ştie mai bine ce se petrece în obuzul rusesc, dela Cronică aflăm mai precis ce se petrece în urdia turcească[1]. Din acest punct de vedere Cronica e o însemnată contribuţie la istoria imperiului otoman cu amănuntele ei interesante pe cari nu le găsim în alte izvoare.

Ştiri despre Muntenia

În strânsă legătură cu evenimentele din Moldova se află des şi cele ce se petreceau în Ţara Românească, aşa încât cronicarul nu rareori ne dă ştiri interesante şi pentru Ţara Românească; şi fiindcă şi în această privinţă cronicarul e bine informat, e de regretat că excursele lui nu sânt mai dese, căci tocmai perioada din istoria Ţării Româneşti, tratată de cronicarul nostru (1730-1754), ne e foarte puţin cunoscută. Şi aci informaţia bogată a cronicarului se datoreşte, fără îndoială, patronului său. Câteodată evenimentele sincronistice din Muntenia nu sânt în strânsă legătură cu cele din Moldova, şi totuş cronicarul le povesteşte, şi le povesteşte pe larg. Dacă în unele cazuri le-a povestit poate fără altă preocupaţie, numai din dorinţa de a transmite posterităţii nişte evenimente despre cari avea informaţiuni precise, sânt şi cazuri în cari intenţia povestitorului e vădită. Cronicarul povesteşte cu predilecţie faptele cari contribuesc la înălţarea Ghiculeştilor în ochii contimporanilor şi ai posterităţii: ne spune câte palate şi spitale au construit Grigorie şi Matei Ghica în Ţara Românească (p. 858. 1052. 1080. 1082), câte mânăstiri şi biserici au înălţat spre slava lui Dumnezeu (p. 858. 1052-53); arată reformele financiare prin cari ei au uşurat Muntenia, spre mulţumirea atât a boierilor cât şi a ţăranilor (p. 857. 1049. 1082), laudă stăruinţele lui Grigorie vodă în urma cărora Ţara Românească a scăpat de împilările negustorilor turci şi s'a umplut de oameni (p. 857. 1049) etc. etc. Asemenea digresii cronicarul le introduce cu o scuză:

---

[1] Cp. de pildă Cronica p. 871 : Ἐπιδρομὴ τῶν Μοσχόβων κατὰ τοῦ Κριμίου (Năvălirea Ruşilor în Crimeea) cu Manstein 1, 150; p. 882: Ἅλωσις τῆς Ὀζοῦ (Cucerirea Ociacovului) cu Manstein 1, 256; p. 900 : Περὶ τῶν μοσχικῶν κινημάτων (Expediţia Ruşilor) cu Manstein 1, 333.

Pentru domnia lui Grigorie vodă în Muntenia <1733-35> lăsăm ca să scrie pe larg Muntenii, iar noi vom povesti pe scurt ceeace am aflat dela mulţi Munteni ca vrednic de pomenire,

şi ne povesteşte lucruri (p. 857-859) cu atât mai interesante cu cât nu le găsim povestite de cronicarii munteni. Sau dupăce povesteşte binefacerile ce a făcut Grigorie vodă în Muntenia în a doua domnie a sa (1748-1752), parcă spre a preîntâmpina acuzaţiuni eventuale, adaogă:

Să lăsăm pe celelalte fapte însemnate pe cari le-a săvârşit Grigorie vodă în timpul domniei sale în Ţara Românească ca să le povestească Muntenii, dacă sânt nepărtinitori şi au dragoste de adevăr (p. 1052-53).

Dar şi când asupra patronilor săi planau diferite zvonuri, acuzaţiuni întemeiate sau calomnii răspândite de duşmani, cronicarul printr'un anume excurs caută să prezinte lucrurile într'o altă lumină, favorabilă patronilor săi, sau să răspundă la calomniile duşmanilor. Căci nu trebue să uităm că Letopiseţul din trecut reprezintă nu numai istoria şi memoriile din timpul nostru; nu rareori cronica veche aduce cu broşura defăimătoare, şi corespunde cu polemicile din ziarele de astăzi şi cu discursurile *în chestie personală* din parlament.

Se şoptia, de pildă, din gură în gură un cântec cu privire la modul cum a obţinut Matei Ghica domnia Munteniei, care nu suna tocmai armonios la urechile patronului. Se spunea anume că după moartea lui Grigorie Ghica, boierii din Muntenia printr'un arzmahzar au cerut Porţii să numească ca domn pe mai marele fiu al decedatului, pe Scarlat Ghica, dar că Başa Mihalopol, capuchehaiaua Munteniei, ştergând din arzmahzar numele de Scarlat l-a înlocuit cu acel de Matei (fiul mai mic al răposatului, dar în acelaş timp şi ginerele lui Mihalopol) şi astfel domnia lui Matei se datora unui falş comis de Mihalopol[1]. Matei Ghica prin pana cronicarului răspunde la aceste aserţiuni, prezentând lucrurile într'o altă lumină: sultanul însuş ar fi zis, după Cronica noastră, că nu trebue să căutăm alt domn ca să înlocuim

---

[1] Ἱστορία τῆς Βλαχίας, dată la lumină de fraţii Tunusli 297 (=Fotino 2, 322).

pe răposatul Grigorie Ghica, dacă avem pe fiul său Matei, încercat în dragomanie, şi, ar fi adăogat vezirului, că nu vreau să-mi mai vorbeşti de un alt candidat la tronul Munteniei. Parcă cuvintele din urmă sânt relatate pentru a amuţi gurile adversarilor, parcă nu sânt altceva decât un răspuns la învinuirile opoziţiei[1].

Părtinire pentru Ghiculeşti

Dar tocmai aci e şi partea slabă a Cronicei. Când e vorba de ceilalţi domni, lauda este împletită cu critica, nu tot aşa însă şi pentru Ghiculeşti; când vorbeşte de ei, cronicarul n'are cuvinte de critică, n'are altă părere decât a patronilor, nu vede decât însuşiri sufleteşti neobişnuite şi binefaceri fără seamăn, crede că n'au cârmuit Principatele decât ca trimişi de pronia cerească în timpuri turburi pentru a ocroti interesele boierilor şi a alina suferinţele norodului. Pentru această părtinire vădită, pe care dealtfel o întâmpinăm în toate cronicile oficiale, ştirile trebuesc utilizate cu precauţiune, lauda nemăsurată, povestirea tendenţioasă sau tăcerea intenţionată trebuesc controlate cu celelalte izvoare contimporane.

Limbuţia cronicarului

Printre ştirile importante, cronicarul nostru (ca şi colegii săi în analistică) ne povesteşte o mulţime de lucruri fără de niciun interes sau de un interes foarte mic. Cu o deosebită atenţie pomeneşte de lăcuste, ciumă, cutremur, scumpete, minuni dumnezeieşti etc. În special când e vorba de trecerea vreunui paşă prin ţară, de trimiterea vreunui dar vezirial către domn, de vreun alai domnesc, cronicarul cu o vădită mulţumire ţine să informeze pe larg posteritatea despre aceste însemnate evenimente; şi ne arată cu un mare lux de amănunte cât de simandicoasă a fost persoana acelui paşă (şi se înţelege că i se cuvenia o primire analoagă), ne descrie darul trimes şi ne spune cât era de preţios, ne arată măreţia alaiului adaogând că nu s'a văzut niciodată un alai

---

[1] Vezi mai jos p. 81. În acelaş sens prezintă lucrurile cronicarul şi la p. 1049: Grigorie vodă ar fi predestinat pe Matei la cariera pe care a făcut-o el însuş: întâi dragomanat, pe urmă domnie! Totuş o altă versiune spunea că Grigorie Ghica ar fi indicat prin testamentul său ca succesor în domnie pe cel mai mare fiu al său Scarlat, vezi Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν 367 şi Hurmuzaki, Documente 13, 168.

aşa de frumos etc.[1] Dacă uneori cronicarul ne dă unele amănunte numai fiindcă contribuesc la proslăvirea patronului, de cele mai multe ori povesteşte nimicuri şi omite lucruri însemnate, fiindcă nu e în stare să deosibească ce e esenţial şi ce nu e; a alege din grămada faptelor contimporane pe cele însemnate şi a prinde ideile conducătoare cere un bun simţ, care nu e tocmai comun şi nu-l întâlnim la cronicari decât în mod cu totul excepţional. Iată de ce ei sânt limbuţi când e vorba de nimicuri, şi laconici când povestesc evenimente foarte importante[2].

Limba Cronicei este greaca modernă scrisă, amestecată cu multe forme şi cuvinte populare; simplă şi destul de clară, ea nu e lipsită de barbarizme şi solecizme: ὅμηρα în loc de ὅμηροι (p. 873), Δουνάβου în loc de Δουνάβεως (p. 858), ὠργίσθη ὁ βασιλεὺς αὐτόν (p. 864) în loc de ὠργίσθη ἐναντίον του, ἐξόχως ἀπὸ τὸν χάνην (p. 668) în loc de ἐκτὸς ἀπὸ τὸν χάνην etc. Adeseori însă traducătorul nu pricepe izvodul, sau îl traduce prea servil şi în asemenea cazuri textul grec devine neinteligibil fără ajutorul originalului românesc: expresiunea δὲν εἶχε ἀπομείνει κανένα κεφάλαιον ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἄρχοντας (p. 675) nu s'ar înţelege dacă n'ar veni în ajutor textul românesc, după care s'a tradus cuvânt cu cuvânt: *niciun cap de boier nu rămăsese, nime*, Pseudo-Costin 111. Cuvinte străine, româneşti şi turceşti mai ales, se află foarte multe în Cronică, ca şi în alte lucrări similare. Faptul însă că deseori alături de cuvântul turcesc se dă şi echivalentul grecesc sau românesc, ne dă putinţa a preciza înţelesul lor reciproc, şi aceasta mai ales în privinţa termenilor militari. Limba Cronicei

Judecând după părţile pe cari le posedăm şi în româneşte (răstimpul 1695-1730, p. 595-818), traducerea e relativ

[1] V. p. 865. 904. 905. 963.

[2] Dar nu trebue să uităm că limbuţia lor de multe ori are şi un alt motiv: cronica veche dă şi ştirile cari astăzi se înregistrează în *ziare* şi dupăce satisfac curiozitatea momentului se dau repede uitării. Cronicarul, scriind paralel cu evenimentele petrecute supt ochii lui, povesteşte o mulţime de amănunte ce ne par nouă, cari privim lucrurile dela o distanţă oarecare, de nicio importanţă, cari însă erau pentru contimporani, cu simpatiile lor personale şi cu curiozitatea momentului, de un extrem interes.

bună pentru timpul şi mediul în care s'a făcut; greşeli de traducere nu lipsesc, incoherenţe deasemenea, dar dintre acestea din urmă, dacă unele trebuesc puse în sarcina traducătorului, altele cu siguranţă se datoresc izvodului românesc.

Cum am făcut traducerea

Extrasele pe cari le dau mai jos sânt însoţite de o traducere în limba română, despre care trebue să spun două vorbe. Făcând această traducere, în primul rând am avut în vedere pe acei dintre cercetătorii români cari nu se pot folosi de textul grecesc. Am urmărit mai mult exactitatea decât eleganţa, căutând cât a fost cu putinţă să nu mă depărtez de original. Se înţelege că unde am crezut că nu câştigăm nimic printr'o servilă traducere, sau unde traducerea literală ar fi dat repeţiri obositoare, sau o construcţie românească monstruoasă, am preferit să dau înţelesul emancipându-mă de original. Când e vorba de a traduce un text fără însuşiri stilistice dar cu multe incoherenţe, cred că preocuparea de căpetenie a traducătorului trebue să fie fondul şi nevoile ştiinţei, nu năzuinţele literare. Pentru aceleaşi motive n'am căutat să dau stilului o întorsătură arhaică. Cu câteva *desîrg* şi *aşijderea*, *pohvală* şi *ciambur*, *oblicit* şi *bulucit* şi cu mai multe inversiuni aş fi putut să dau stilului o vetustate factice, dar nu ştiu dacă prin această procedare expunerea ar fi câştigat ceva în claritate. În loc de *rigiali* al cronicarilor am întrebuinţat *înalţi demnitari*, în loc de *zorbale* *răzvrătiţi*, în loc de *puşcă* am preferit să scriu *tun* etc., fiindcă aceste arhaizme ce se află la cronicari, nu sânt sigur dacă se află şi în cunoştinţele cititorilor cari n'au o anume pregătire. După părerea mea arhaizmele sânt inevitabile numai când e vorba de instituţiuni şi tolerabile ordecâteori cititorul poate să le priceapă fără a recurge la dicţionar.

Cervantes compară traducerea cu dosul covoarelor din Flandra unde abia se disting figurile artistice din faţă. Se vede însă că făcând această observaţie, autorul lui Don Quixote n'avea în vedere texte ca al nostru, care nu prea are faţă; cititorul poate fi sigur că figurile din original nu sânt mai frumoase decât acelea din traducere.

Extrase din Cronică.

1695 Εἰς αὐτὸν τὸν χρόνον ‚Ζσδ΄ ἦλθεν αὐθέντης τῆς τσάρας ὁ Ἀντίοχος βόδας, ὁ υἱὸς τοῦ Καντεμὶρ βόδα, ὁ ὁποῖος ἦτον κατὰ τὴν ἡλικίαν χρόνων εἴκοσι τεσσάρων καὶ ἐπιμελεῖτο πολλὰ καὶ ἐπροθυμεῖτο διὰ νὰ ἐξισωθῇ μὲ τὸν πατέρα του κατὰ τὰς ἀρετὰς καὶ κατὰ τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου, ἡ νεότης ὅμως τὸν ἐμπόδιζε πολλά, διότι ἐκαταγίνετο καθ' ὑπερβολὴν εἰς τὰ κυνήγια καὶ εἰς τὰ ἄλλα τὰ τῆς νεότητος ἔργα· ἔχοντας ὅμως καλοὺς συμβούλους, ἡ ὠφέλιμος κυβέρνησις ἀπὸ τὴν τσάραν δὲν ἔλειπεν, καὶ ἔζοῦσε καλὰ εἰς τὸν θρόνον του μὲ ἀγάπην πρὸς τοὺς ἄρχοντας. Ἀπὸ τὲς τσάτες ὅμως τῶν λεχικῶν στρατευμάτων ἐνωχλεῖτο πολλά, διότι οἱ Λέχοι δὲν ἔλειπον ἀπὸ τὸ νὰ κουρσεύουν τὴν τσάραν. Ἐνωχλεῖτο ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὰς συχνὰς ἐλεύσεις τῶν Τούρκων, τόσον ἀπὸ τοὺς σερασκέρηδες, ὅσον καὶ ἀπὸ τοὺς σουλτάνους, ὁποῦ ἀπερνοῦσαν ἀπὸ ἐδῶ ἀπὸ τὴν τσάραν καὶ ἐπήγαιναν εἰς τὴν Κάμινιτσαν διὰ νὰ βάλλουν τὸν ζαχιρὲν μέσα, μὲ τοὺς ὁποίους συνεπορεύετο καὶ ὁ Ἀντίοχος βόδας· δι' αἰτίαν τῶν ὁποίων στενοχωρήσεων ἔβγαλε καὶ βακαρίτο εἰς τὴν τσάραν. Ὕστερον ὅμως κάμνοντας ἔλεος τὸ ἐσήκωσεν καὶ μετὰ ταῦτα εἰς πολλοὺς χρόνους πλέον δὲν ἐβγῆκεν.

Τινὲς τῶν ἀρχόντων ἀσυλλογίστως καὶ χωρίς τινος αἰτίας, μόνον διὰ νὰ φανοῦν πῶς εἶναι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ Κωνσταντὶν Δούκα βόδα, ἔφυγαν εἰς τὴν Βλαχίαν εἰς τὸν Μπραγκοβάνον, μὲ ἐλπίδα πῶς ὄντας ὁ Μπραγκοβάνος πενθερὸς τοῦ Κωνσταντὶν Δούκα βόδα θέλει κατορθώσει νὰ τοῦ δοθῇ πάλιν ἡ αὐθεντία, ἀλλ' ἐγελάσθησαν, διότι ὁ Μπραγκοβάνος εἶχεν εἰς | ὀργὴν τὸν Κωνσταντὶν Δούκα βόδα μὲ τὸ νὰ μὴ 596
τὸν ἤκουεν εἰς ὅσα τὸν ἐσυμβούλευεν. Εἰς τὸν ὁποῖον Μπραγκοβάνον ὁ Ἀντίοχος βόδας καθὼς ἐγύρισεν ἀπὸ τὴν Κάμινιτσαν πάραυτα εἶχε στείλει πρέσβυν τὸν Μπογδὰν χάτμανον, τὸν γαμβρόν του, καὶ ἔκαμαν συμβιβασμοὺς οἱ δύο αὐθένται καὶ ὅρκον διὰ νὰ μὴ συγχύζωνται ἀνάμεσόν τους εἰς τὰς αὐθεντίας των, καὶ μὴν ἠξεύροντες οἱ φυγάδες ἄρχοντες αὐτὸν τὸν ὅρκον ἔφυγον εἰς τὸν Μπραγκοβάνον (ὡς ἔφημεν), τοὺς ὁποίους φυγάδας ἄρχοντας τοὺς ἐκράτησεν ἐκεῖ μὲ λόγους ἀνενεργήτους καὶ ὑποσχέσεις ἀτελειώτους.

Ὅθεν αὐθέντευσεν ὁ Ἀντίοχος βόδας ἐδῶ εἰς τὸν θρόνον του μὲ μεγάλην εἰρήνην, ὃς θέλοντας μετὰ ταῦτα νὰ ὑπανδρευθῇ ἐζήτησε μίαν τῶν θυγατέρων τοῦ Μπραγκοβάνου, καὶ ἀποτυχὼν τῆς αἰτήσεως ἐπῆρεν

ἀπ᾽ ἐδῶ ἀπὸ τὴν τσάραν τὴν θυγατέρα τοῦ Τσαούρου, μεγάλου λογοθέτου. Πρότερον ὅμως μὲ μυστικὸν τρόπον, καὶ χωρὶς εἰδήσεως τοῦ Μπραγκοβάνου, ὑπάνδρευσε τὸν ἀδελφόν του Δημητράσκον βόδα μὲ τὴν κόρην τοῦ Σερμπὰν βόδα, καὶ συνομιλοῦντες καὶ συμφωνοῦντες τὴν ἐπῆρεν ἐκεῖθεν κρυφίως καὶ τὴν ἔφερεν ἐδῶ καὶ ἔκαμαν τοὺς γάμους, καὶ ὕστερον τοὺς ἔστειλεν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

1698 Εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ,ζσζ΄ ὁ Δημητράσκος βόδας εὑρισκόμενος μαζὶ μὲ τοὺς Τούρκους εἰς τὸν πόλεμον ὁποῦ εἶχον εἰς τὸ Τεμισφάρι[1], ἦλθεν ἐδῶ εἰς τὸ Ἰάσι μὲ μενζίλι πρὸς τὸν ἀδελφόν του τὸν Ἀντίοχον βόδα, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ τινὰς τὴν αἰτίαν τοῦ ἐρχομοῦ του, μὲ προσταγὴν βασιλικὴν ἦλθεν, ἢ διὰ χρείαν ἐδικήν του. Ὁ Μπραγκοβάνος ὅμως ἐμβῆκεν εἰς ὑποψίαν πῶς περιπατεῖ διὰ νὰ τὸν μαζιλεύσῃ ἀπὸ τὴν Βλαχίαν καὶ εἶχε μῖσος κατ᾽ αὐτοῦ, διότι ἔλαβε καὶ διὰ γυναῖκά του τὴν κόρην τοῦ Σερμπὰν βόδα μὲ μυστικὸν τρόπον καὶ ἄνευ θελήματός του. Τότε ἔκραξε τοὺς ἐκεῖσε φυγάδας ἄρχοντας μπογδάνους, δηλαδὴ τὸν Νικόλαον Κωνσταντῖνον, χάτμανον, τὸν Ἀντίοχον Ζόραν, χάτμανον, καὶ Βασιλάσκον Καντακουζηνόν, μέγαν σπαθάρην | καὶ Ἰωάννην Κωστῖνον, 597
σερδάρην καὶ τοὺς λοιπούς, καὶ τοὺς εἶπεν: νὰ ἠξεύρετε ἄρχοντες πῶς ἐγὼ καὶ ὁ Ἀντιόχη βόδας ἔχομεν ὅρκον ἀνάμεσόν μας, διὰ νὰ μὴν συγχυζώμεθα εἰς τὰς αὐθεντίας μας παντελῶς, ἐπειδὴ ὅμως καὶ ὁ Ἀντιόχης βόδας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του Δημητράσκου δὲν μὲ ἀφίνουν εἰς εἰρήνην, ἀλλὰ περιπατοῦν διὰ νὰ μὲ μαζιλεύσουν, διὰ τοῦτο πλέον καὶ ἐγὼ ἀθετῶ τὸν ὅρκον μου ὁποῦ εἴχαμεν ἀνάμεσόν μας, τὸν ὁποῖον τώρα σᾶς τὸν ἐφανέρωσα, καὶ πάσχω ὅσον δύνομαι διὰ τὴν μαζιλίαν του. Τότε οἱ φυγάδες ἄρχοντες πίπτοντες εἰς τοὺς πόδας του τὸν ἐπαρακαλοῦσαν ἐκ καρδίας νὰ πασχίσῃ διὰ νὰ λάβῃ τὴν αὐθεντίαν ὁ Κωνσταντὶν Δούκα βόδας ὁ γαμβρός του, τὸν ὁποῖον ὅ τε Μπραγκοβάνος καὶ οἱ θεῖοί του τὸν ἐμισοῦσαν καθ᾽ ὑπερβολήν.

Διὰ νὰ κατορθώσῃ λοιπὸν τὴν θέλησίν του καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ὁποῦ ἔκαμεν εἰς τοὺς ἄρχοντας διὰ τὴν μαζιλίαν τοῦ Ἀντιόχου βόδα, ἔστειλεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν τὸν θεῖόν του Μιχάλην, μέγαν σπαθάρην, τὸν Καντακουζηνόν, διὰ νὰ πασχίσῃ μὲ δῶρα πολλὰ πρὸς τοὺς μεγιστᾶνας τῆς Πόρτας νὰ μαζιλεύσῃ τὸν Ἀντιόχην βόδαν, καὶ νὰ τοῦ δοθῇ ἄδεια νὰ ἐκλέξῃ αὐτὸς αὐθέντην τῆς Μπογδανίας ὅποιον ἤθελεν θελήσει. Ὁ βεζίρης ὅμως τοῦ τότε καιροῦ καὶ οἱ τῆς Πόρτας μεγιστᾶνοι διὰ νὰ μαζιλεύσουν τὸν Ἀντιόχην βόδα ἔκλιναν δι᾽ αἰτίας τῶν πολλῶν δώρων, ἀλλὰ νὰ τοῦ δώσουν ἄδειαν διὰ νὰ ἐκλέξῃ καὶ νὰ κάμῃ αὐθέν-

---

[1] In ms εἰς τὸ μισφάρι.

την, ὅποιον ἤθελε, δὲν τὸ ἔστερξαν· ὅθεν τοῦ ἀπεκρίθησαν οὕτως: ἂν θέλῃ νὰ γένῃ αὐθέντης τῆς Μπογδανίας ὁ Κωνσταντὶν Δούκα βόδας, θέλουν μαζιλεύσει τὸν Ἀντιόχην βόδα. Τότε ὁ Μπραγκοβάνος κατὰ τὴν παροιμίαν: δυοῖν κακοῖν προὔτεθέντων, τὸ μὴ χεῖρον αἱρετώτερον, ἐπρόκρινε διὰ νὰ γένῃ αὐθέντης τῆς Μπογδανίας ὁ Κωνσταντὶν Δούκα βόδας, ὁ γαμβρός του, μ' ὅλον ὁποῦ τὸν ἐμισοῦσε, μόνον νὰ μαζιλεύσῃ τὸν Ἀντιόχη βόδα, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκατόρθωσε, καθὼς θέλομεν τὸ φανερώσει εἰς τὸν ἁρμόζοντα τόπον, ἀφοῦ τελειώσωμεν τὴν διήγησιν ἐκείνων τῶν ἀκολουθησάντων πραγμάτων εἰς τὸν καιρὸν τῆς αὐθεντίας τοῦ Ἀντιόχη βόδα.

1699 Εἰς τὸν χρόνον ,ζση' μετὰ τοὺς πολλοὺς πολέμους ὁποῦ ἔκαμαν οἱ Τοῦρκοι μὲ τοὺς Νέμτσους, ἀφοῦ ἐπῆγεν ὁ Καρᾶ-Μουσταφᾶς πασᾶς εἰς τὸ Μπέτσι, καὶ μετὰ τὰς πολλὰς | νίκας ὁποῦ ἔκαναν οἱ Νέμτσοι εἰς 598
τοὺς Τούρκους, καὶ οἱ Λέχοι ὁμοίως εἰς τοὺς βασιλικοὺς τόπους ἐδῶ εἰς τὴν Μπογδανίαν, ἐπιπόνως οἱ Τοῦρκοι ἐζήτησαν τὴν ἀγάπην τόσον τῶν Νεμτσῶν, ὅσον καὶ τῶν Λεχῶν, καὶ οὕτως ἐσυναθροίσθηκαν οἱ βασιλικοὶ ἐλτσῆδες εἰς τὴν Καρλοβίτσαν, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἐκ μέρους τῶν Τουρκῶν ἦτον ὁ Ἰμπραΐμ[1] πασᾶς καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἐξ ἀπορρήτων τῆς βασιλείας, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν μεγάλην του φρόνησιν καὶ πολυπειρίαν ὁποῦ εἶχεν εἰς τὰς βασιλικὰς ὑποθέσεις ἐστάθη τ' ὄργανον τῆς εἰρήνης καὶ ἡσύχασαν τὰ βασίλεια. Ἀπὸ δὲ τὸ μέρος τοῦ καίσαρος καὶ τῶν λοιπῶν βασιλειῶν ποῖοι ἦτον πρέσβεις, πρὸς ἡμᾶς εἶναι ἀγνώριστοι. Τότε εἰς τὴν τελείωσιν τῆς ἀγάπης ἔδωσαν οἱ Τοῦρκοι τὴν Κάμινίτσαν[2] ὀπίσω εἰς τοὺς Λέχους, καὶ οἱ Λέχοι ἔδωσαν εἰς τοὺς Τούρκους τοὺς τόπους τῆς Μπογδανίας, ὁποῦ ἐκρατοῦσαν, τὸ κάστρον δηλαδὴ τοῦ Νιάμτσου, τὴν Σορόκαν, τὴν Σουτσάβαν καὶ τὸ Κουμπουλοῦγκι καὶ ἄλλας ἐκκλησίας. Διὰ νὰ ἀδειάσουν ὅμως τὸ κάστρον τῆς Κάμινίτσας[2] ὁ Καραμὰν πασᾶς ἐπρόσταξε τὸν Ἀντιόχη βόδα μὲ φερμάνι βασιλικὸν νὰ πηγαίνῃ καὶ νὰ σηκώσῃ ὅλα τὰ εὑρεθέντα ἐκεῖσε πράγματα τῶν Τουρκῶν, ἀνθρώπους δηλαδή, τσεπχανέδες[3], τόπια καὶ ἄλλα. Ὁ ὁποῖος πορευόμενος κατὰ τὴν προσταγὴν μὲ τοὺς ἀνθρώπους του καὶ μὲ ἄλλους διωρισμένους Βλάχους τὴν ἀδείασαν, καὶ τὰ ἐκεῖσε εὑρεθέντα πράγματα, ἄλλα μὲν ἐπῆγαν εἰς τὸ Βενδέρι, ἄλλα δὲ εἰς τὸ Ἀσπρόκαστρον καὶ ἄλλα εἰς τὸ Κελί. Εἰς ταύτην τὴν ὑπόθεσιν τῆς Καμινίτσας ἠκολούθησε μεγάλη ζημία εἰς τὴν τσάραν. . . . .

---

[1] Şters şi îndreptat pedeasupra în Ραμῆ.
[2] Cu două accente.
[3] În ms τζεμχανέδες.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΔΟΥΚΑ ΒΟΔΑ.

1700 Κατὰ τὸ ,ζσθ' ἔτος ἦλθεν ἐκ δευτέρου αὐθέντης εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας ὁ Κωνσταντὶν Δούκα βόδας διὰ τῆς συνδρομῆς τοῦ πενθεροῦ του Μπασαράμπα βόδα, καὶ αὐθέντευσε δύο ἥμισυ χρόνους, τὰ ἤθη ὅμως ὁποῦ εἶχεν εἰς τὴν πρώτην του αὐθεντίαν παντελῶς δὲν τὰ ἄλλαξεν. Ὅθεν φορῶντας τὸ βασιλικὸν καβάδι παρευθὺς ἔστειλε ἕνα του ἄνθρωπον μὲ τὸν σκέμνε ἀγασῆ, εἰς τὸν ὁποῖον ἔδωσε γράμματα διὰ νὰ τὰ δώσῃ εἰς τοὺς ἄρχοντας καϊμακάμηδες ὁποῦ εἶχε κάμει ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι πρὸ τοῦ ἐρχομοῦ του, δι' ὧν τοὺς ἐπρόσταζε ὅτι νὰ φροντίσουν μὲ μεγάλην προσοχὴν καὶ νὰ φυλάξουν ἐκείνους τοὺς ἄρχοντας ὁποῦ ὑπωπτεύοντο πῶς δὲν θέλουν καρτερήσει τὸν ἐρχομόν του, ἀλλὰ θέλουν βουληθῆ νὰ φύγουν, καὶ μάλιστα ρητῶς τοὺς | ἐπρόσταζε νὰ 600
φυλάττουν καλὰ τὸν Μπογδὰν χάτμανον καὶ τὸν Γεωργάκην βιστιάρην.

Τοῦτος ὁ γραμματοκομιστὴς τοῦ Κωνσταντὶν Δούκα βόδα φθάνοντας ἐδῶ μὲ τὸν σκέμνε ἀγασῆ[1] καὶ κλείοντας τὲς πόρτες τῆς κούρτης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦσαν ὅλοι οἱ ἄρχοντες συναθροισμένοι, χωρὶς νὰ γνωρίσῃ τοὺς καϊμακάμηδες καὶ τὸν Μπογδὰν χάτμανον καὶ Γεωργάκην βιστιάρην ἔδωσεν ἀσυλλογίστως τὰ αὐθεντικὰ γράμματα εἰς κάποιον Στέφανον Τσερκέζην, μέγαν κόμισον, ὁ ὁποῖος ὄντας ἀγράμματος καὶ συγκαθήμενος μετὰ τοῦ Μπογδὰν χατμάνου ἔδωκε τὰ αὐθεντικὰ γράμματα ὁ ρηθεὶς κόμισος εἰς τὸν Μπογδὰν χάτμανον, ὁ ὁποῖος ἀναγινώσκοντάς τα καὶ βλέποντας τὴν κατ' αὐτοῦ αὐθεντικὴν ἐναντίαν προσταγήν, εὐθὺς τὰ ἔρριξεν ἀπὸ τὰς χεῖράς του κάτω καὶ ἔφυγε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν Λεχίαν.

Ὁ δὲ Γεωργάκης βιστιάρης λαμβάνοντας εἴδησιν ἐκρύβη καὶ αὐτὸς εἰς τὴν κούρτην ἕως ἑσπέρας, τὴν δὲ νύκτα φορέσας ἕνα σουκμάνι ἀπάρικον, μὲ τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἠλία Καντακουζηνοῦ παχαρνίκου, τῆς περικυκλωθείσης ἀπὸ τοὺς σεϊμένηδες κούρτης ἐβγῆκεν ἔξω, καὶ πάραυθα ἐπῆγεν εἰς τὸ χωρίον του, Χάγκον λεγόμενον, καὶ ἐκεῖθεν μὲ ἀνθρώπους τοῦ Ἠλία Καντακουζηνοῦ ἔφυγεν εἰς τὴν Λεχίαν. Ὅταν δὲ ἦλθεν ὁ Κωνσταντὶν Δούκα βόδας, ἔστειλε γράμματα πρὸς τοὺς δύο αὐτούς, καὶ μεθ' ὅρκου τοὺς ἔγραφε διὰ νὰ ἔλθουν, καὶ δὲν θέλουν ἔχει καμίαν ἐνόχλησιν. Οἱ ὁποῖοι ἐμπιστευθέντες εἰς τὰ γράμματα, τὰ μεθ' ὅρκου γεγραμμένα, ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν ἐνωχλήθησαν τελείως ἀπὸ τὸν αὐθέντην, μάλιστα δὲ ἐτιμήθηκαν καὶ μὲ ἀρχοντίας.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦτον εἰρήνη μεγάλη εἰς ὅλην τὴν τσά-

---

[1] În ms ἀγάσι.

ραν, καὶ καθένας εὑρίσκετο εἰς τὸ χωρίον του ἀφόβως, δοσίματα ὅμως βαρύτατα ἦτον εἰς τὴν τσάραν, καθὼς καὶ εἰς τὴν πρώτην του αὐθεντίαν δι' αἰτίας τοῦ πενθεροῦ του Μπασαράμπα βοεβόδα, ὁ ὁποῖος, διὰ νὰ πάρῃ τὰ ἄσπρα ὁποῦ εἶχεν ἐξοδιάσει εἰς τὴν πρώτην αὐθεντίαν τοῦ γαμβροῦ του, τὸν ἐπαρακινοῦσε καὶ ἔβαλε προυμοῦτες μεγάλες εἰς τοὺς ἄρχοντας, καὶ ἔβγανε καὶ δοσίματα ἀνυπόφορα εἰς τὸ λοιπὸν πλῆθος καὶ ἀσυνήθιστα. Κοντὰ εἰς τὰ ὁποῖα ἦτον καὶ αὐτὸ τὸ κακὸν ὡς πλεονάζον, μὲ τὸ νὰ μὴν ἐμπιστεύετο δηλαδὴ κανέναν ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας· δι' αἰτίαν τῆς ὁποίας αὐτοῦ | ἀπιστίας καὶ τῶν πολλῶν δοσιμάτων τὸν 601
ἐμίσησαν πάλιν ὅλοι οἱ ἄρχοντες καὶ ἐπρόκριναν νὰ ἀφήσουν τὰ σπίτιά τους καὶ τὰς μουσίας τους, καὶ νὰ φύγουν ἀπὸ τὴν ἐπικράτειάν του. Ὅθεν οἱ ἐγκριτώτεροι καὶ τιμιώτεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἔφυγαν εἰς τὴν Βλαχίαν εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Μπασαράμπα βόδα, ἐξ ὧν ἦσαν ὁ Βασίλης Κωνσταντῖνος βόρνικος, ὁ Λούπουλος Μπογδὰν βόρνικος, καὶ ὁ Ἀντιόχης Ζόρας χάτμανος, καὶ ὁ Μιχαλάκης Ρακοβίτσας σπαθάρης, καὶ ὁ Ἰωάννης Παλλάτης βιστιάρης, καὶ οἱ ΜποΖουράνοι καὶ ἄλλοι κατωτέρας τάξεως. . . . .

<Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΤΡΩΝΑ ΧΑΛΙΛ· Ο ΜΠΟΥΤΣΟΥΚΑΚΗΣ ΔΙΟΡΙΖΕΤΑΙ ΗΓΕΜΩΝ ΜΟΛΔΑΒΙΑΣ.>

. . . .

Διατρίβοντος ἔτι τοῦ ρηθέντος καπιτσήμπαση εἰς τὸ Γιάσι, ἔφθασεν εἴδησις τῷ Γρηγορίῳ βόδᾳ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ του μεγάλου δραγομάνου ὅτι ἕνας τῶν ἀνθρώπων τοῦ κασάμπαση, ὀνόματι Γιαννάκης Μπουτσουκάκης, ὁ ὁποῖος ἦτον γραφεὺς τῆς βασιλικῆς τῶν κρεάτων διανομῆς, καὶ ἔχων φιλίαν μετὰ τοῦ ἀρχιστασιαστοῦ Πατρώνα διά τινα χάριν προγενομένην | παρ' αὐτοῦ τῷ ρηθέντι Πατρώνᾳ εἰς τὴν δόσιν τοῦ κρεάτος, ἐζήτησε 826
παρ' ἐκείνου, βουλομένου εὐεργετῆσαι τὸν Μπουτσουκάκην, τὴν αὐθεντίαν τῆς Μολδαβίας. Διὰ τὸ ὁποῖον πρᾶγμα ἐπαρακάλεσεν ἐν πρώτοις ὁ Πατρώνας τὸν βεζίρην νὰ τὸ κάμῃ, βλέποντας δὲ ὅτι τόσον ὁ ἐπίτροπος τῆς βασιλείας, ὅσον καὶ ὅλοι οἱ μεγιστᾶνες μήτε νὰ τὸ ἀκούσουν δὲν ἐδέχοντο, ἐδυνάστευσε τὸν βεζίρην δειναῖς ἀπειλαῖς καὶ ἐνέδυσε τὸν ρηθέντα Μπουτσουκάκην μὲ καβάδι τῆς αὐθεντίας ταύτης, μὲ μεγάλην ὅμως ἀγανάκτησιν καὶ κατήφειαν ὅλων τῶν μεγιστάνων, καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου βασιλέως. Τὰ ὁποῖα μανθάνοντας ὁ Γρηγόριος βόδας τὰ εἶπεν ὅλα τοῖς ἄρχουσι, καὶ κοινῶς ἅπαντες ἐταράχθησαν καθ' ὑπερβολήν, μὲ ὅλον ὁποῦ καὶ ὁ αὐθέντης καὶ οἱ ἄρχοντες ἐσυνείκαΖον ὅτι τοιοῦτον πρᾶγμα ὁποῦ ἔγινεν ἐκ δυναστείας τῶν στασιαστῶν, μὴ βουλομένης τῆς βασι-

λείας, δὲν θέλει εἶσθαι στερεόν, καθὼς καὶ ἠκολούθησε τὸ πρᾶγμα. Ἔστειλε δὲ ἐπὶ τούτῳ ὁ Γρηγόριος βόδας τὸν μπὰς τσοκαδάρην του Ἀντώνην εἰς βασιλεύουσαν καὶ ἐπρόσμενεν ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ νὰ τὸν φέρῃ βεβαίαν εἴδησιν, ἔχοντας χρηστὰς ἐλπίδας ὅτι δὲν θέλει δυνηθῇ ὁ Μπουτσουκάκης νὰ φέρῃ εἰς ἔκβασιν τὸ τοιοῦτον ἐπιχείρημά του· μὲ ὅλα αὐτὰ ὅμως ὁ μητροπολίτης τῆς ἐπαρχίας ταύτης καὶ ὅλοι οἱ ἄρχοντες ἐσυμφώνησαν ὅτι ἂν κατὰ τύχην ἀκολουθήσῃ νὰ ἔλθῃ ἐδῶ διὰ αὐθέντης ἐκεῖνος, νὰ μὴν τὸν προσμένουν, καὶ ἐστέκοντο ὅλοι ἕτοιμοι διὰ νὰ φύγωσιν. Ὁ δὲ βεζίρης Σιλικτὰρ Μεχμὲδ πασᾶς μὴν ἔχοντας καμίαν ἰσχύν, ἔκραξε τὸν μέγαν δραγουμάνον καὶ τοὺς καπικεχαγιάδες τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ τοὺς εἶπεν ὅτι τὸ πρᾶγμα τοῦτο ὁποῦ ἔγινεν εἰς τὸν[1] Μπουτσουκάκην δὲν εἶναι ἐκ βουλῆς καὶ γνώμης βασιλικῆς ἀλλ᾽ ἐκ δυναστείας τῶν στασιαστῶν, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲ βασιλικὸς ὁρισμὸς ἐδόθη αὐτῷ, ἐντελλόμενος αὐτοὺς νὰ ὑπάγουν εἰς τὸν Πατρώναν καὶ νὰ ὑποσχεθοῦν αὐτῷ ποσότητά τινα ἄσπρων διὰ νὰ ἀφεθῇ ἀπὸ τὸ ἐπιχείρημά του τοῦτο, καὶ νὰ μείνῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν θέλησιν τῆς βασιλείας. Καὶ ἀγκαλὰ ὁ οἶκος τοῦ Γρηγορίου βόδα | δὲν ἦτον σηνηθισμέ- 827
νος νὰ ἀνακατώνουσιν εἰς τὰς ὑποθέσεις των στασιαστάς, κατὰ τὸν καιρὸν ὅμως ὁποῦ ἦτον τότε, γενομένων κεφαλῆς τῶν ποδῶν, καὶ κατὰ τὴν ὁδηγίαν τῶν κρατούντων ἔδωκαν ὑπόσχεσιν τῷ Πατρώνᾳ μιᾶς ποσότητος ἄσπρων, καὶ βλέποντας καὶ ὁ Πατρώνας τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ ἰδίου ἄνακτος καὶ ὅλων τῶν μεγιστάνων διὰ τὸ παράλογον καὶ παράδοξον ἔργον του, περὶ οὗ ἐπετιμᾶτο καὶ παρὰ τοῦ ἰδίου συντρόφου του Μουσλοῦ, εἶπε τῷ αὐτῷ συντρόφῳ του καὶ ἔλαβε τὸν φίλον του Μπουτσουκάκην καὶ τὸν παρέδωκεν εἰς χεῖρας τῶν κρατούντων διὰ νὰ τὸν κάμουν ὅ,τι θέλουσιν· ὅθεν διὰ βασιλικῆς προσταγῆς ἐβλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον τοῦ μποστάντσήμπαση σιδηροδέσμιος, εἰς τὸ ὁποῖον δεσμωτήριον ὅσοι εἰσέρχονται σπανίως ἐξέρχονται ζῶντες. Μὲ αὐτὴν λοιπὸν τὴν εἴδησιν ἔφθασεν ἀπὸ βασιλευούσης ὁ μπὰς τσοκαδάρης Ἀντώνης ὥρᾳ ἀρίστου, καθ᾽ ἣν ὅλοι οἱ ἄρχοντες εὑρέθησαν εἰς τὰ κονάκιά των· ὅθεν ἐπρόσταξεν ὁ αὐθέντης καὶ ἔρριψαν μίαν λουμπάρδαν διὰ νὰ ἀκούσωσι πάντες, καὶ ἐννοήσαντες τὸ ἀγαθὸν τοῦτο σημεῖον ἔτρεξαν εὐθὺς ἅπαντες εἰς τὴν κούρτην μετὰ σπουδῆς, χαίροντες καὶ εὐφραινόμενοι καὶ ἐκεῖνοι ὁμοῦ μὲ τὸν λοιπὸν λαὸν ἅπαντα. Ὁ δὲ αὐθέντης ἐνέδυσε μὲ καβάδι τὸν ῥηθέντα μπὰς τσοκαδάρην του, καὶ εὐθὺς ἐδηλοποίησε τὴν εἴδησιν ταύτην ὅλῃ τῇ ἐπαρχίᾳ.

Ἐν δὲ τῇ βασιλευούσῃ τῷ αὐτῷ καιρῷ βλέπουσα ἡ βασιλεία ὅτι

---

[1] In ms τό.

δὲν ἡσυχάζουσιν οἱ στασιασταί, ἀλλὰ θέλουσι νὰ ἀνακατώνωνται εἰς ὅλας τὰς βασιλικὰς ὑποθέσεις, καθὼς ἐφάνη μὲ τὴν ταραχὴν ὁποῦ ἔδωκαν καὶ εἰς τὴν αὐθεντίαν ταύτην, καὶ ποιοῦσι καὶ ἀδιακόπους ἁρπαγὰς καὶ συγχύσεις, καὶ μάλιστα ζητοῦσι νὰ κάμῃ ὁ βασιλεὺς τὸν μὲν Μουσλοῦν γενιτσὰρ-ἀγασῆν, τὸν δὲ Πατρώναν καπετὰν πασᾶν, βιάζοντες εἰς τοῦτο τὸν βασιλέα, συνεβουλεύθη ὁ σουλτὰν Μαχμοὺτ περὶ τοῦ πρακτέου μετὰ τοῦ Ἀπδουλὰχ πασᾶ Μουχσούνογλου, καὶ τοῦ Τσανοὺμ χότσα, καὶ τοῦ Ἰμπραχὶμ κεχαγιᾶ, Καμπακουλάκη ἐπιλεγομένου, τοὺς ὁποίους εἶχε φέρει εἰς Κωνσταντινούπολιν ἐξεπίτηδες ὡς ἀξίους καὶ πρακ | τικοὺς ἄνδρας 828
καὶ εἶχε κάμει καὶ καπετὰν πασᾶν τὸν Τσανοὺμ χότσαν, καὶ αὐτοὶ ὅλοι συνεβουλεύθησαν τῷ βασιλεῖ διὰ νὰ καθαρίσῃ τὴν πόλιν ἀπὸ τοὺς στασιαστάς.

Ὅθεν ἐπρόσταξεν τῷ καπετὰν πασᾷ καὶ ἡτοίμασε μίαν ποσότητα λεβένδων καθωπλισμένων, δίδοντας παρομοίαν προσταγὴν καὶ τῷ μποσταντσήμπασῃ νὰ καθοπλίσῃ τοὺς μποσταντσῆδες, καὶ μυστικῶς τὴν νύκτα εἰσήγαγον ἀμφότερα τὰ τάγματα ταῦτα καθωπλισμένα εἰς τὸ βασιλικὸν παλάτιον, εἰς τὸ μέρος ὁποῦ λέγεται γιαλὶ κιόσκι, καὶ τὸ πουρνὸν τῇ ιδ΄ Νοεμβρίου ἡμέρᾳ Σαββάτῳ ἐπροσκλήθησαν ὅλοι οἱ προεστοὶ τῶν στασιαστῶν διὰ βασιλικῆς ἐπιταγῆς εἰς τὸ παλάτιον τὸ βασιλικόν, τάχα διὰ κοινὸν συμβούλιον καὶ διὰ νὰ τοὺς ἀποκαταστήσῃ ὁ βασιλεὺς εἰς τὰς ἀξίας ὁποῦ ἐζήτουν· καὶ δι᾽ ἐγγύης τοῦ τότε γενομένου χάνη Καπλὰν Γκερέη εἰσῆλθον ἅπαντες οἱ προεστοὶ αὐτῶν, ἐξ ὧν τοὺς μὲν ἐγκριτωτέρους εἰσήγαγον εἰς ἕνα μέρος τοῦ παλατίου, οἱ δὲ λοιποὶ ἀγάδες αὐτῶν ἵσταντο ἔξω μεταξὺ τῶν δύο πυλῶν τοῦ παλατίου, μεσαίων λεγομένων, τὰς ὁποίας φυλάττουσιν οἱ μποσταντσῆδες, οἵτινες ἦτον προστεταγμένοι ὅταν ἴδωσι τὸ σημεῖον ἐκ συνθήματος νὰ κλείσωσιν ἀμφοτέρας τὰς θύρας ἐν ταὐτῷ. Καὶ οὕτως ὄντων τῶν μὲν περισσοτέρων ἔξω, τῶν δὲ ἐγκριτωτέρων ἔνδον, ἐξῆλθεν εἷς ἀγᾶς κράζων νὰ δοθῶσι καβάδια διὰ τοὺς ἀγάδες ὁ ὁποῖος λόγος ἦτον τὸ σύνθημα καὶ σημεῖον μεταξὺ αὐτῶν. Πορευόμενοι οὖν ἐκεῖνοι νὰ ἔμβουν εἰς τὸ ἄρζ ὀδασὶ λεγόμενον, ὁποῦ ἦν καὶ ὁ βασιλεύς, διὰ νὰ φορέσουν τὰ καβάδια, τὰ ὁποῖα ἐβάσταζον εἰς χεῖρας οἱ χὰς-ὀδαλῆδες, εὐθὺς τότε ἐπιστατοῦντος τοῦ Τσανοὺμ χότσα καὶ τοῦ Ἰμπραχὶμ κεχαγιᾶ, ὄντος καπιτσηλὰρ-κεχαγιασῆ, ἕνας τσορμπατσῆς Πεχλεβάνης λεγόμενος, ὅστις δι᾽ αὐτὴν τὴν δούλευσίν του ἀπεκατεστάθη ὕστερον κοὺλ κεχαγιασῆς, ἐφόνευσε τὸν Πατρώναν, ὁμοίως καὶ τοὺς λοιποὺς οἱ ἄλλοι χασεκῆδες, ὁποῦ ἦτον ἐκεῖ. Καὶ ἐπειδὴ μὲ τὸ ρηθὲν σημεῖον ἐκλείσθησαν καὶ αἱ μεσαῖαι | πύλαι, ὥρμησαν οἱ προη- 829
τοιμασμένοι λεβένδες καὶ μποσταντσῆδες μετὰ τῶν χασεκήδων αὐτῶν κατὰ τῶν λοιπῶν στασιαστῶν, ὁποῦ ἵσταντο εἰς τὸ προαύλιον, κατα-

κόπτοντες καὶ ἐκείνους. Τὰ δὲ νεκρὰ σώματα τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν τὰ ἔρριψαν ἔξωθεν τῆς βασιλικῆς θύρας, λεγομένης μπάμπι χουμαγί, καὶ ἔπειτα ἀπεκατέστησεν ὁ βασιλεὺς παρευθὺς γενιτσὰρ-ἀγασῆν τὸν Μουχσοὺν ὀγλοῦν, ὅστις ἐξῆλθεν ἐν ταὐτῷ καταδιώκων καὶ φονεύων τοὺς λοιποὺς στασιαστὰς καὶ δούλους ἐκείνων ὅπου καὶ ἂν τοὺς εὕρισκε, καὶ οὕτω θείῳ ἐλέει ἐλευθερώθη ἡ βασιλεία καὶ ἐκαθαρίσθη κατὰ τὸ δυνατὸν ἡ βασιλεύουσα ἀπὸ τοὺς στασιαστὰς καὶ τὰς ἐκείνων κακουργίας· καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐνθυμηθεὶς ὁ βασιλεὺς καὶ τὸν Μπουτσουκάκην, ἔπεμψε προσταγὴν εἰς τὸν βεζιραζέμην διὰ νὰ τὸν ἐβγάλουν εἰς τόπον λεγόμενον Ἀκ-σαράγι καὶ νὰ τὸν ἀποκεφαλίσουν, ὅπερ καὶ ἐγένετο.

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΜΕΝ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΒΟΔΑ ΕΙΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΝ ΑΥΘΙΣ, ΤΟΥ ΔΕ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΔΑ ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ.

Οὗτος ὁ βεζίρης (Ἰσμαὴλ πασᾶς ὁ ἐξ Ἰβήρων) ἔχων παλαιὰν φιλίαν μὲ τὸν Μιχαὴλ βόδαν, ἀγαποῦσε νὰ τὸν εὐεργετήσῃ, τὸ ὁποῖον γνωρίζοντας ὁ Κωνσταντῖνος βόδας τὸν ἐκακοφαίνετο ἡ σύμπνοια καὶ ἀγάπη ὁποῦ ἦνθει μεταξὺ τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ Μιχαὴλ βόδα διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ παρὰ τοῦ ρηθέντος αὐθέντου χάριν τῆς ἐπανόδου του εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐπειδὴ ὁ Μιχαὴλ βόδας ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ Γρηγόριος βόδας ἐστάθη ἀρχὴ καὶ αἴτιος ταύτης, καὶ εἶχε μετ᾽ αὐτοῦ ἀληθῆ καὶ εἰλικρινῆ ἀγάπην. Ὅθεν ἐπάσχισε παντοιοτρόπως καὶ εἵλκυσεν ὁ Κωνσταντῖνος βόδας μὲ διαφόρους ὑποσχέσεις τὸν Μιχαὴλ βόδαν πρὸς ἑαυτόν, κάμνοντες καὶ συμπεθέριον καὶ ἀρραβωνίζοντες τὸν Στέφανον, μπεηζαδὲν τοῦ Μιχαὴλ βόδα, μετὰ τῆς Σουλτάνης δομνίτσης, ἀδελφῆς τοῦ Κωνσταντίνου βόδα ἐκ πατρὸς μόνον, καὶ ἄρχισαν συμφώνως καὶ ἑνωμένως νὰ κατατρέχωσι τὸν Γρηγόριον βόδαν. Καὶ ἐπειδὴ ἤξευραν τὴν ἄκραν φιλαργυρίαν τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ βεζίρη, ὑπεσχέθη ὁ Κωνσταντῖνος βόδας, συνεργοῦντος καὶ τοῦ Μιχαὴλ βόδα, νὰ δώσῃ μίαν ὑπέρογκον ποσότητα δι᾽ ἀμφοτέρας τὰς αὐθεντίας, ὁποῦ νὰ λάβῃ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας τὴν Βλαχίαν καὶ νὰ ἔλθῃ ὁ Μιχαὴλ βόδας εἰς Μολδαβίαν, τὸν δὲ Γρηγόριον βόδαν νὰ ἐξώσωσι ἀπὸ τὴν αὐθεντίαν.

Καὶ λοιπὸν ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς βεζίρης, βλέποντας τὴν τοσούτων ἄσπρων ὑπόσχεσιν, ἀλησμόνησε τὴν φιλίαν ὁποῦ εἶχε μετὰ τοῦ Γρηγορίου βόδα καὶ τὴν ἔχθραν ὁποῦ εἶχε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον βόδαν
ἀπὸ τὸν καιρὸν ὁποῦ ἦτον γενιτσὲρ-ἀγασῆς, καὶ ἐπαρακινήθη | ἀπὸ τῆς 861
φιλαργυρίας του νὰ κάμῃ τὸ τοιοῦτον, ἔχοντας καὶ κλίσιν νὰ δώσῃ αὐθεντίαν τῷ Μιχαὴλ βόδα. Ὅθεν ἀνέφερε περὶ τούτου τῷ βασιλεῖ, μὴ

δυνάμενος ὅμως νὰ εὕρῃ οὐδεμίαν αἰτίαν κατὰ τοῦ Γρηγορίου βόδα, δὲν ἴσχυσε νὰ λάβῃ τὴν τοιαύτην ἄδειαν.

Ἐν ἐκείναις δὲ ταῖς ἡμέραις, φθάνουσα εἴδησις εἰς βασιλεύουσαν ὅτι μία ποσότης μοσχικοῦ στρατοῦ ἐστάλθη κατὰ τοῦ Κριμίου καὶ ὑπὸ τοῦ χειμῶνος ἐμποδισθέντες ἐστράφησαν εἰς τὰ ὀπίσω, ἔλαβεν ὁ βεζίρης τὰ προοίμια αὐτὰ τοῦ μοσχικοῦ πολέμου καὶ ἀνήγγειλεν εἰς τὸν βασιλέα ὅτι πρέπει εἰς τοιοῦτον καιρὸν νὰ εὑρεθῇ εἰς τὴν Μολδαβίαν πρακτικὸς καὶ ἄξιος ἄνθρωπος, ὡσὰν τὸν Γρηγόριον βόδαν, ὁποῦ καὶ περὶ πάντων νὰ δηλοποιῇ τῇ βασιλείᾳ καὶ τὴν ἐπαρχίαν νὰ φυλάξῃ, προβάλλοντας ὅτι ὁ Γρηγόριος βόδας νὰ σταλθῇ εἰς Μολδαβίαν, ὁ δὲ Μιχαὴλ βόδας εἰς Βλαχίαν. Ὁ δὲ βασιλεύς, ἠξεύροντας τὴν ἐμπειρίαν καὶ πρᾶξιν τοῦ Γρηγορίου βόδα ἀπὸ προγενεστέρας δουλεύσεις του πρὸς τὴν βασιλείαν, τὴν μὲν ἐκείνου μετάθεσιν εἰς Μολδαβίαν ἐδέχθη ὡς χρησιμεύουσαν τῇ βασιλείᾳ καὶ ἀναγκαίαν κατὰ τὰ φαινόμενα τοῦ καιροῦ, τὴν δὲ αὐθεντίαν τοῦ Μιχαὴλ βόδα ἐμπόδισε, μισῶντας αὐτὸν διὰ τὴν προλαβοῦσαν αὐθεντίαν ὁποῦ ἔλαβεν εἰς τὸν καιρὸν τῆς ταραχῆς τῶν στασιαστῶν, καὶ ἐπρόσταξε ὅτι ὁ μὲν Γρηγόριος βόδας νὰ μετατεθῇ εἰς τὴν αὐθεντίαν τῆς Μολδαβίας, ὡς ἄξιος καὶ ἐπωφελὴς τῇ βασιλείᾳ, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος βόδας νὰ μετατεθῇ εἰς τὴν Βλαχίαν, ὡς πιστὸς τῆς βασιλείας, καὶ οὕτως ἐγένετο καὶ ἐνεδύθησαν ἀμφοτέρων τῶν αὐθέντων οἱ καπικεχαγιάδες καβάδια τῆς ἀλλαγῆς ταύτης· περὶ ἧς παίρνοντας εἴδησιν ὁ Γρηγόριος βόδας, ἔστειλεν εὐθὺς τὸν Σταῦρον, δεύτερον βεστιάρην, ἐκ μέρους του ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον, διορίζοντας καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς τσάρας καϊμακάμηδες τὸν Κωνσταντῖνον Κωστάκην, μέγαν λογοθέτην, τὸν Σάνδουλον Στούρζαν, μέγαν βόρνικον, τὸν Γεωργάκην Καντακουζηνόν, μέγαν βόρνικον καὶ τὸν Κωστάκην Ράζον, μέγαν σπαθάρην, ἐρχομένου καὶ τοῦ Παναγιώτου ἀρμάση | ἀπὸ τὴν Πόλιν ἐκ μέρους τῶν 862
καπικεχαγιάδων τοῦ Γρηγορίου βόδα, καθὼς καὶ εἰς τὴν Βλαχίαν ἐπῆγεν ἀπὸ βασιλευούσης ὁ Μιχαλάκης Ρωσσέτος.

Ἔστειλε δὲ καὶ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας εἰς τὸ Βουκουρέστι πρῶτον μὲν τὸν Ιωαννάκην ἄγαν, κατόπι δὲ καὶ τὸν μέγαν κόμισόν του Κωνσταντῖνον καὶ ἄλλους ἀνθρώπους του, διορίζοντας καὶ ἐκ τῶν ἀρχόντων τῆς τσάρας καϊμακάμηδες.

Πολλὰ ἐπιζήμιος ἐστάθη εἰς τὸν Γρηγόριον βόδαν ἡ μετάθεσις αὕτη εἰς τοιοῦτον καιρόν, ὁποῦ ἐπλήρωσε τὸ χαράτσι τῆς τσάρας ἐκείνης πρὸς τὴν βασιλείαν καὶ ἐβγάλλοντας τὰ χαρτία διὰ νὰ τὸ συνάξῃ, οὐδὲ ὀβολὸν ἐκ τούτου ἔλαβε. Ὅθεν ἐφρόντισε νὰ κινήσῃ κατὰ τὴν προσταγὴν τὴν βασιλικὴν ἐκεῖθεν, καὶ φθάνοντας ὁ καπιτσηλάρ-κεχαγιασῆς τοῦ βεζίρη, Πασατσίκης λεγόμενος, ὅστις διωρίσθη σκέμνε-ἀγασῆς

καὶ εἰς τοὺς δύο αὐθέντας, καὶ ἐκτελῶντας ἐκεῖσε τὴν συνήθη τσερεμόνιαν, ἐστάλθη ἐδῶ ἐμπρὸς παρὰ τοῦ Γρηγορίου βόδα διὰ νὰ ἐνδύσῃ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον βόδαν τὸ καβάδι καὶ νὰ προσμένῃ ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσιον τὸν Γρηγόριον βόδαν διὰ νὰ τὸν καθίσῃ εἰς τὸν θρόνον του κατὰ τὴν συνήθειαν. Ὁ ὁποῖος κινηθεὶς ἀπὸ τὸ Βουκουρέστι πρὸς τὴν Μολδαβίαν, ἔχοντας μαζί του καὶ τὸν παναγιώτατον πατριάρχην πρῴην Κωνσταντινουπόλεως κὺρ Παΐσιον, περιθαλπόμενον μὲ κάθε τιμὴν καὶ περιποίησιν παρ᾽ αὐτοῦ· τὸ δὲ κίνημά του ἔγινε μὲ πολλὴν κατήφειαν τῶν ἀρχόντων, καὶ μάλιστα τοῦ κοινοῦ λαοῦ, διὰ τὴν δεφένδευσιν καὶ καλὴν κυβέρνησιν καὶ ἐξαιρέτως τὴν δικαιοσύνην, ὁποῦ ἀπήλαυσαν εἰς τὸν καιρὸν τούτου τοῦ αὐθέντου, ἐπειδὴ ὅσα τοὺς ὑπεσχέθη, ὅλα ἀπαρασάλευτα τὰ διετήρησε, καὶ πολλὴ αὔξησις εἶχε γίνει εἰς τὴν τσάραν εἰς τὸν καιρόν του.

Μὴ θέλοντας οὖν νὰ ἀνταμωθῇ πλέον μετὰ τοῦ Κωνσταντίνου βόδα, ἐπειδὴ ἀνῃρέθη ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἀγάπη, ἐτάχυνε τὸν δρόμον καὶ μένοντας μίαν νύκτα μόνον εἰς τὸ Φοξάνι, ὁποῦ ἐκόνευσε καὶ πάλιν εἰς τὸ προπατορικόν του μοναστήριον, τῇ ἄλλῃ ἡμέρᾳ ἦλθεν εἰς τὸ Δομνέστι καὶ ἐκάθησεν ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας, διατρίβοντας μὲ τὴν διάταξιν τῶν χωρίων τῆς ἄκρης | ἀφίνοντάς τα εἰς τὴν θέλησιν καὶ ζήτησίν των, καὶ 863
κάμνοντας μὲ διβάνια δικαιοσύνην καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἐγκατοίκους, ὁποῦ συνήχθησαν ἐκεῖ. Καὶ τότε καὶ ὁ Κωνσταντῖνος βόδας ἀκολουθῶντας τὸν δρόμον τοῦ Μπουρλατίου, ἐπέρασε καὶ ἐπῆγεν εἰς τὴν Βλαχίαν, καὶ οὕτω κινήσας ὁ Γρηγόριος βόδας ἀπὸ τὸ Δομνέστι ἐκ τοῦ μέρους τοῦ Σιρετίου, ἦλθεν εἰς τὸ Γιάσιον, καὶ τῇ 16 Δεκεμβρίου εἰσῆλθεν εἰς τὸν θρόνον του μετὰ τῆς συνήθους παρατάξεως καὶ μεγαλοπρεπείας, ἐξελθόντων ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντων τῶν ἀρχόντων καὶ σλουζιτορέων κατὰ τὴν συνήθειαν· καὶ χωρὶς ἀργοπορίαν ἐκίνησε καὶ τὸν ῥηθέντα σκέμνε-ἀγασῆν του καὶ ἐπῆγεν εἰς Βλαχίαν νὰ θέσῃ καὶ τὸν Κωνσταντῖνον βόδαν εἰς τὸν ἐκεῖσε θρόνον, ἐπειδὴ καὶ τὸν ἐπρόσμενεν διατρίβοντας ὅλον ἔξω. Καὶ ἔτσι ἀναπαυόμενος μίαν ἡμέραν, τὴν ἄλλην ἡμέραν διέταξε καὶ τὰς ἀρχοντίας κάμνοντας τὸν Κωνσταντῖνον Κωστάκην πάλιν μέγαν λογοθέτην, τὸν Γεωργάκην Καντακουζηνὸν βόρνικον τῆς κάτω τσάρας, τὸν Ἰωάννην Νεκούλτσαν βόρνικον τῆς ἄνω τσάρας, τὸν Κωνσταντῖνον Ὑψηλάντην χάτμανον, ποστέλνικον δὲ ὃν εἶχεν Γρηγόριον, τὸν δὲ Γεωργάκην Καντακουζηνὸν μέγαν σπαθάρην, καὶ τὸν Κωστάκην Ῥάζον μέγαν βιστιάρην, μέγαν μπάνον τὸν Γαβριὴλ Κωστάκην καὶ παχάρνικον τὸν Θεόδωρον Κωστάκην, μέγαν στόλνικον τὸν Λούπουλον Γκιόκα, καὶ μέγαν κόμισον τὸν Ἀρίσταρχον, δίδοντας καὶ τὰς λοιπὰς ἐφεξῆς ἀρχοντίας, ὡς ἐφάνη εὔλογον. Τὸν δὲ Σάνδουλον Στούρζαν βόρνικον, τὸν ἐσήκωσεν εἰς τοὺς σεϊμένηδες διά τινα ἀχα-

ριστίαν όποῦ ἔδειξεν, ὄντας ὅλως διόλου τσιράκι καὶ ἀνάστημά του, καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐφυλάκωσε καὶ τὸν Θεόδωρον Παλλάδην εἰς τὴν βιστιαρίαν διὰ νὰ δώσῃ τὸν λογαριασμόν του, τὸν ὁποῖον δίδοντας ἀφέθη. Ὁ δὲ Σάνδουλος Στούρζας διὰ μεσολαβήσεως τοῦ πατριάρχου κὺρ Παϊσίου ἔλαβε τὴν τελείαν συγχώρησιν, καὶ μετὰ ταῦτα ἐλεήθησαν ἀμφότεροι καὶ μὲ | ἀρχοντίας, καθὼς θέλει δηλοποιηθῆ εἰς τὴν τάξιν τῆς ἱστορίας. 864

ΜΑΖΙΛΙΑ ΤΟΥ ΙΣΜΑΗΛ ΠΑΣΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΡΟΠΙΚΗ ΤΟΥ ΣΕ·Ι·Δ ΜΕΧΜΕΤ ΠΑΣΑ.

Ἐν τοσούτῳ δὲ ὁ ρηθεὶς Ἰσμαὴλ πασᾶς βεζίρης, ἐξογκούμενος ἀπὸ ἔπαρσιν καὶ παρακινούμενος ἀπὸ τῆς ἄκρας πλεονεξίας του, ἐστοχάσθη νὰ ἐβγάλῃ ἀπὸ τὸ μέσον τὸν ἀρχιευνοῦχον διὰ νὰ κάμῃ τὰ θελήματά του εἰς τὸ ἐξῆς ὁποῦ νὰ συνάξῃ θησαυρούς, ἐπειδὴ ἀπ' ἐκεῖνον ὡς σύμβουλον τοῦ βασιλέως καὶ οἰκεῖον ἐσυστέλλετο ὀλίγον. Ὅθεν καὶ ἤρξατο κατατρέχειν αὐτὸν πρὸς τὸν βασιλέα, οὗ ἕνεκα, φανερώνοντας καὶ ἐκεῖνος τῷ βασιλεῖ τὰ ἔργα τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ καὶ τὴν ἄλογον φιλαργυρίαν του, ὠργίσθη ὁ βασιλεὺς αὐτόν, καὶ καθαιρῶντάς τον τῆς ἐπιτροπικῆς ἀξίας, τὸν ἐξώρισε εἰς τὴν Ρόδον, ὑστερημένον τῆς τιμῆς καὶ τῶν τουγιῶν του, κάμνοντας καϊμακάμην τὸν σιλιχτάρην του Σεγὶδ Μεχμὲτ πασᾶν. Καὶ ἐννοῶντας ὁ βασιλεὺς ὅτι διὰ τὴν ἄκραν φιλαργυρίαν του ὁ ρηθεὶς βεζίρης μετέθεσε καὶ τὰς αὐθεντίας, ἐλάλησε τὸν μικρὸν ἰμπριχόρην του Μουσταφᾶ μπέην καὶ τὸν παρήγγειλε μυστικῶς νὰ ὑπάγῃ εἰς Βλαχίαν καὶ Μολδαβίαν, δίδοντάς τον βασιλικὸν ὁρισμὸν διὰ νὰ πιάσῃ τὸν Πασατσίκην, καπιτσηλὰρ-κεχαγιασῆν τοῦ ἐξωσθέντος Ἰσμαὴλ πασᾶ, ὁποῦ εἶχε διορισθῆ σκέμνε-ἀγασῆς, καὶ λαμβάνοντας ὅλα τὰ φιλοδωρήματα ὁποῦ ἔλαβε παρὰ τῶν αὐθεντῶν νὰ τὸν ὑπάγῃ σιδηροδέσμιον εἰς βασιλεύουσαν. Λέγουσι δέ τινες ὅτι εἶχε καὶ ἄλλην προσταγὴν βασιλικὴν κρυφὴν ὅτι, ἂν προφθάσῃ τοὺς αὐθέντας εἰς τοὺς τόπους των, νὰ τοὺς ἀφήσῃ νὰ μένουν ὡς πρότερον, διὰ τὴν ἄκραν ὅμως τοῦ χειμῶνος κακοκαιρίαν ἀργοπορῶντας ὁ ρηθεὶς ἰμπριχόρης εὗρε τοὺς αὐθέντας προφθάσαντας εἰς τοὺς θρόνους των, ὅθεν καὶ ἐκτελέσας μόνην τὴν φανερὰν ἣν εἶχε προσταγήν, ὡς δ' ἐρρέθη, ἐκίνησεν ἐκ τῆς Βλαχίας | καὶ 865
ἤρχετο ἐδῶ εἰς τὸ Γιάσι, φέροντας καὶ τὸν καπιτσηλὰρ-κεχαγιασῆν τοῦ Ἰσμαὴλ πασᾶ μαζί του σιδηροδέσμιον. Εἰς τὸν ὁποῖον ἔστειλεν ὁ αὐθέντης τὸν Μιχαλάκην βάμεσην εἰς τὸ Φοξάνι καὶ τὸν προϋπήντησεν. Ὅταν δὲ ἐπλησίασεν εἰς τὸ Γιάσιον ἐβγῆκαν οἱ ἄρχοντες δι' αὐθεντικῆς προσταγῆς ὁμοῦ καὶ μὲ τοὺς μπεηζαντέδες τοῦ Γρηγορίου βόδα, Σκαρλάτον καὶ Ματαίην, εἰς ὑπάντησίν του καὶ τὸν εἰσήγαγον εἰς τὸ Γιάσι.

Τῇ δὲ ἐπαύριον ἦλθεν εἰς τὴν κούρτην καὶ ἀντάμωσε τὸν αὐθέντην εἰς τὸ διβάνι ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων τῶν ἀρχόντων, καὶ λέγοντας αὐτὸς τὰ προστεταγμένα παρὰ τοῦ βασιλέως, οἱ ἄρχοντες πάντες ἐπολυχρόνιζαν τὸν βασιλέα εὐχαριστοῦντες διὰ τὸν αὐθέντην αὐτὸν ὁποῦ ἔστειλεν εἰς τὴν τσάραν, ὡσὰν νὰ ἤξευραν πόσην ὠφέλειαν ἔμελλον νὰ γνωρίσωσι παρ᾽ αὐτοῦ εἰς τοὺς ἐφεξῆς ἀνωμάλους καὶ συγκεχυμένους καιρούς, καθὼς προϊὼν ὁ λόγος θέλει φανερώσει. Πηγαίνοντας λοιπὸν καὶ ὁ Γρηγόριος βόδας εἰς τὸν ἰμπριχόρην αὐτόν, ἐν ὅσῳ διέτριψε, δὶς καὶ τρίς, τὸν ἔδειξε κάθε περιποίησιν, καὶ ἐνδύοντάς τον ὁ αὐθέντης σαμουρόγουναν ἀπῆλθεν εἰς τὸ κονάκι του· καὶ ἡ τοιαύτη περιποίησις ὁποῦ τοῦ ἔγινε ἦτον μὲ τὸ νὰ ἦτον υἱὸς βεζίρη καὶ μεγάλος ἄνθρωπος τῆς βασιλείας, καθὼς καὶ ἐφάνη μετ᾽ οὐ πολύ, ἀποκαθιστάμενος πασᾶς μὲ τρία τούγια καὶ στελλόμενος εἰς τὸ Μισίρι. Καὶ μὲ τὴν αὐτὴν τιμὴν καὶ παράταξιν προβοδοῦντές τον πάλιν εἰς τὸ κίνημά του, ἐστάλθη μετ᾽ αὐτοῦ ἕως εἰς τὸ Γαλάτσι ὁ μέγας βόρνικος Γεωργάκης Καντακουζηνὸς καὶ τὸν ἐξεπροβόδισε.

Εἰς Κωνσταντινούπολιν δὲ ἔγινε βεζίρης ὁ ρηθεὶς σιλικτάρης τοῦ βασιλέως, Σεΐδ Μεχμὲτ πασᾶς ὀνόματι, ἐπειδὴ βαρυνόμενος ὁ βασιλεὺς τὴν συνεχῆ τῶν ἐπιτρόπων ἀλλαγήν, ἔβγαλεν αὐτὸν ἐκ τοῦ σεραγίου ἐν πρώτοις μὲ τρία τούγια, κάμνοντάς τον καϊμακάμην, ὡς εἴπομεν, καὶ ἐφεξῆς τὸν ἀπεκατέστησεν ἐπίτροπον. Ὅστις μὴν ὄντας πρακτικὸς τῶν ἔξω ὑποθέσεων, ἔδωσεν ὅλην τὴν διοίκησιν τῷ | Χαλισᾶ Ὀσμὰν ἀγᾶ 866
βεζὶρ-κεχαγιασῆ, ὅστις ἦν ἔμπειρος τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, ἅτε χρηματίσας γραφεὺς τοῦ Μεχμὲδ κεχαγιᾶ ἱκανὸν καιρόν, καὶ ἀπὸ τὸν καιρὸν τοῦ Ἀλῆ πασᾶ Χεκιμζαδὲ ἦτον ὅλον κεχαγιᾶς.

Ὁ δὲ Γρηγόριος βόδας καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ εἰς τὸν θρόνον τῆς Μολδαβίας αὐθεντίᾳ του ἐφάνη πάντη ἀμετάβλητος ἀπὸ τὴν προτέραν διάθεσίν του, ὅθεν οἱ πτωχοὶ ἐγκάτοικοι ἐδόξαζον τὸν θεὸν ὁποῦ εἶδαν καὶ πάλιν τὸν αὐθέντην τους, τὸν ὁποῖον ἐγνώρισαν ὡς κοινὸν πατέρα τους διὰ τὴν πρὸς αὐτοὺς ἀγάπην καὶ εὐσπλαγχνίαν του, τὴν ὁποίαν ἐδοκίμασαν καὶ τότε, βλέποντες τοὺς κλεισμένους ἐκείνους ἄρχοντας ὄχι μόνον συγχωρημένους, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀρχοντίας τετιμημένους. Καὶ ἀγκαλὰ τὸν Σάνδουλον Στούρζαν, χρηματίσαντα μέγαν βόρνικον τῆς κάτω τσάρας, τὸν ἔκαμε βόρνικον τῆς ἐπάνω τσάρας, τοῦτο ὅμως ἦν μὲ γνώμην καὶ θέλησιν ἐκείνου διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ὑπόσχεσιν τῆς μεγάλης λογοθετσίας, ἥτις μετ᾽ ὀλίγον καὶ ἐδόθη αὐτῷ, ἐπειδὴ τοῦ Κωνσταντίνου Κωστάκη, μεγάλου λογοθέτου, ὄντος διωρισμένου μὲ βακαρίτον εἰς τὴν Σουτσάβαν, τὸν κατέβηκεν ἀποπληξία εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Σουτσαβίτσας εὑρισκόμενον καὶ μετὰ δύο ὥρας ἐτελεύτησε· τὸν ὁποῖον

ἔφεραν εἰς Γιάσιον καὶ μετὰ πάσης τιμῆς καὶ παρουσίας τοῦ αὐθέντου ἐτάφη ἐν τῇ μητροπόλει, καὶ εἶχεν ἀποκατασταθῆ πρὸς καιρὸν μέγας λογοθέτης ὁ Δόνιτς, τὸν ὁποῖον μετ᾽ οὐ πολὺ ἐσυγχώρησεν ὁ αὐθέντης ἀπὸ τὴν ἀρχοντίαν ταύτην, ὡς προβεβηκότα τὴν ἡλικίαν, διὰ νὰ ἡσυχάσῃ εἰς τὸ ὀσπίτιόν του, ἀπολαμβάνοντας ἀρκετὸν αὐθεντικὸν ἔλεος. Καὶ οὕτως, ὡς εἴπομεν, ἔκαμε τὸν Σάνδουλον Στούρζαν μέγαν λογοθέτην, τὸν δὲ Θεόδωρον Παλλάδην ἐτίμησε μὲ τὴν μεγάλην σπαθαρίαν, ἔχοντας ἀμφοτέρους εἰς τιμὴν καὶ εὔνοιαν.

Εἰς τὸν καιρὸν ταύτης τῆς αὐθεντίας του ἔκαμε συνήθειαν νὰ τιμᾶται ἡ μεγάλη λογοθετσία μὲ ράβδον σιδεφκιργιάν, αἱ δὲ μεγάλαι βορνιτσίαι καὶ ἡ χατμανία μὲ ἀλλιώτικας ράβδους ἀργυροφόρους, ἔχοντες πρότερον ποταπὰς ράβδους, οἵας ἔχουσιν οἱ βόρνικοι τῆς πόρτας.

ΤΡΙΤΗ ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝ ΒΟΔΑ ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΥ ΕΙΣ ΜΟΛΔΑΒΙΑΝ.

Μετατεθέντος, ὡς εἴρηται, τοῦ Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδα ἀπὸ Μολδαβίας εἰς Βλαχίαν, μετετέθη καὶ ὁ Κωνσταντὶν βόδας Μαυροκορδάτος ἤδη τρίτην φορὰν ἀπὸ Βλαχίας εἰς Μολδαβίαν.

Οὗτος ὁ αὐθέντης ἦτον ἀληθῶς καὶ ἐξ ἀρχῆς θεοσεβής, ἐλεήμων, φιλοδίκαιος καὶ εὐεργετικός, ἀλλ᾽ εἰς αὐτὴν τὴν αὐθεντίαν ἐφάνη πάντη δεδομένος εἰς τὴν περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν, καὶ εἰς τὴν πρακτικὴν ἀρετήν, καὶ ἀποτροπιαζόμενος τὰ τερπνὰ καὶ ἡδέα τοῦδε τοῦ βίου καὶ πᾶσαν ἡδονῆς ἀφορμὴν καὶ πάρεργον ψυχαγωγίαν, διεμοίραζε τὸν καιρὸν εἰς προσευχήν, εἰς διβάνιον, καὶ εἰς ἀνάγνωσιν βιβλίων. Ἕωθεν μὲν μέχρι μεσημβρίας κατεγίνετο εἰς τὸ νὰ θεωρῇ κρίσεις, ἐξετάζοντας μὲ ἀκρίβειαν μεγαλωτάτην τοὺς κρινομένους, καὶ δὲν ἐκουράζετο καθήμενος εἰς τὸ διβάνιον καὶ ἀγωνιζόμενος νὰ δικαιώσῃ τοὺς ἀδικουμένους, μὲ ὅλον ὁποῦ
εἶχε ξεχωριστὰ καὶ κριτὰς ἄρχοντας ἐκ τῶν οἰκείων αὐτοῦ | διωρισμέ- 1054
νους εἰς τὸ νὰ θεωρῶσι κάθε συμπίπτουσαν κρίσιν, ἔξω μόνον ἀπὸ τὰς κρίσεις τῶν μουσιῶν ὁποῦ τὰς ἐθεώρει ὁ μέγας λογοθέτης κατὰ τὸ ἀρχαῖον τοπικὸν ἔθος. Μετὰ δὲ μεσημβρίαν ἕως ἑσπέρας, ἐὰν ἦτο ραβάσια συνηγμένα, δηλαδὴ ἀναφοραί, ἢ τουρκικώτερον ἀρζιχάλια, ἀνεγινώσκοντο ἐκεῖνα ἔμπροσθέν του, παρισταμένων δύο ἢ τριῶν ἀναγνωστῶν, ὁποῦ διὰ νὰ γίνεται ἀδιάκοπος ἡ ἀνάγνωσις, ὅταν ὁ εἷς ἐτελείωνεν ἕνα ραβάσι, εὐθὺς ὁ ἄλλος ἄρχιζεν ἄλλο καὶ ἐδίδοντο εἰς ὅλα αἱ προσήκουσαι ἀποφάσεις καὶ ἀποκρίσεις, καὶ ἐν τῷ μεταξὺ ἐρχόμενος καὶ ὁ μέγας βιστιάρης ἢ ἄλλος τις ἐθεώρει τὰς ἀναγκαίας ὑπηρεσίας χωρὶς νὰ γίνῃ διακοπὴ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ραβασίων. Εἰδὲ καὶ δὲν ἦτον

ραβάσια νὰ ἀναγνωσθοῦν, ἔκαμεν ἀνάγνωσιν βιβλίων χρυσοστομικῶν, ἢ τοῦ μεγάλου Βασιλείου, ἢ Μακαρίου τοῦ αἰγυπτίου, ἢ ἄλλων ἁγίων πατέρων, σημειώνοντας ἐξ αὐτῶν τὰ ρητὰ ὁποῦ ἀνήκουσιν εἰς τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ νήδυμος ὕπνος ἦτον πολλὰ ὀλίγος, καὶ ἐσηκώνετο εἰς τὸν ὄρθρον εἰς τὰς πέντε ὥρας τῆς νυκτός, ἱστάμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ μετὰ μεγάλης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας, ὁμοῦ καὶ ὅσοι ἄρχοντες καὶ δοῦλοι αὐθεντικοὶ ἐκατοικοῦσαν ἐν τῇ αὐλῇ τῆς αὐθεντίας, οἵτινες ἐσηκώνοντο καὶ αὐτοὶ εἰς τὸν ὄρθρον κατὰ μίμησιν τοῦ αὐθέντου. Εἰς δὲ τὸν καιρὸν τῆς θείας μυσταγωγίας πολλάκις ἐδιορίζοντο δύο τσοκαδάρηδες εἰς τὴν θύραν τῆς ἐκκλησίας, διὰ νὰ μὴν ἀφίνουσι νὰ ἐξέλθῃ τινὰς ἀπ᾽ ἐκείνους ὁποῦ ἔχουσι τοιαύτην κακὴν συνήθειαν, ἕως νὰ γίνῃ ἀπόλυσις τελεία. Δὲν ἐψάλλετο κοινωνικόν, ἀλλ᾽ ἀντὶ κοινωνικοῦ ἀνεγινώσκετο ἐπ᾽ ἄμβωνος κανένας λόγος χρυσοστομικὸς ἀπὸ ἐκείνους ὁποῦ διὰ προσταγῆς αὐτοῦ ἦσαν μεταφρασμένοι εἰς τὴν μολδαβικὴν γλῶσσαν, ὡσὰν ὁποῦ ἡ ἀνάγνωσις αὕτη εἶναι πολλὰ ὠφελιμωτέρα εἰς τοὺς ἀκροατάς, παρὰ ἡ μελῳδία τοῦ ψάλτου, | τὸ ὁποῖον τοῦτο ἔγινε συνήθεια καὶ εἰς ὅλας τὰς 1055
λοιπὰς ἐκκλησίας τῆς Μολδαβίας. Οὐκ ὀλίγοι καὶ ἐκ τῶν μεγάλων ἀρχόντων ἠναγκάζοντο νὰ τὸν μιμοῦνται κατὰ τὴν αὐστηρὰν νηστείαν ὁποῦ ἐφύλαττε καὶ μάλιστα εἰς τὰς ἁγίας τεσσαρακοστὰς ἕωθεν ἕως ἑσπέρας παντελῆ ἀσιτίαν χωρὶς νὰ πίῃ οὔτε καφέ, καὶ μισήσαντες καὶ αὐτοὶ παντελῶς τὴν λεγομένην νικοτιανὴν βοτάνην, ἐσύχναζον εἰς τὰς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας ἐγκρατευόμενοι καὶ κατὰ τὰ ἄλογα πάθη.

Δὲν ἔλειπε νὰ ἐλέγχῃ τὸν τότε ἀρχιερατεύοντα μητροπολίτην Μολδοβλαχίας Νικηφόρον, διατὶ ἐχειροτόνει ἀγραμμάτους ἱερεῖς καὶ διακόνους. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις διορίσας καὶ ἀρχιερεῖς τὸν Σίδης καὶ τὸν Νύσσης (τοὺς ὁποίους καὶ αὐτοὺς ἐβίασε νὰ ὑπάγωσιν εἰς τὸ σχολεῖον τὸ ἑλληνικὸν) καί τινας ἐκ τῶν ἡγουμένων, τοὺς ἀπέστειλεν ἔξω εἰς τὴν τσάραν νὰ περιέλθωσι τὰ χωρία καὶ διδάξωσι τοὺς ἀγραμμάτους ἱερεῖς τὰ δέοντα, καθὼς ἐγγράφως καὶ κεφαλαιωδῶς παρέλαβον παρ᾽ αὐτοῦ, μὲ σκοπὸν ὅτι νὰ τοὺς συνάξῃ μετέπειτα ἅπαντας εἰς Ἰάσιον καὶ νὰ τοὺς ἐξετάσῃ αὐτοπροσώπως, διὰ νὰ ἰδῇ ἂν ὠφελήθησαν τίποτε ἀπὸ τὴν διδασκαλίαν τῶν ρηθέντων ἀρχιερέων καὶ ἡγουμένων· τὸ ὁποῖον ἂν καλὰ καὶ τὰ καιρικὰ περιστατικὰ τὸν ἠμπόδισαν νὰ τὸ φέρῃ εἰς ἔκβασιν, ὅμως εἶναι ἀληθινὸν ὅτι πολλοὶ πολλὰ ὠφελήθησαν καὶ ἱερεῖς καὶ διάκονοι, προθυμούμενοι μὲ συνερεσίαν νὰ ἀναγινώσκωσι καὶ βίβλους καθ᾽ ἑαυτοὺς καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἐκκλησίας μὲ ἀκρίβειαν.

Ὄχι μόνον ἔλειψε διὰ προσταγῆς αὐθεντικῆς ἡ κακὴ συνήθεια τοῦ νὰ βάλλωσιν οἱ ἄρχοντες γυναῖκας εἰς τὰ κρασοπωλεῖα, καὶ μάλιστα νὰ ἐκλέγωσι τὰς εὐειδεῖς διὰ νὰ πωλῆται ὁ οἶνος ἐν τάχει, ἀλλὰ καὶ

ἔγραψε πρὸς τοὺς ἰσπραβνίκους τοῦ κάθε τσινούτου προστάζοντάς τους ὅτι ὅπου καὶ ἂν εὕρωσι γυναῖκα κατηγορημένην ἐπὶ πορνείᾳ μεμαρτυρημένη, καὶ μάλιστα ὁποῦ νὰ ἔγινε πολλακίς τινος ὀθωμανοῦ ἢ χριστιανοῦ, νὰ τὴν πιάσωσιν εὐθὺς καὶ νὰ τὴν στείλωσιν εἰς Ἰάσιον. | Ὅθεν 1056
καὶ σταλθεῖσαι πολυάριθμοι ἐπαιδεύθησαν μὲ πολυχρόνιον φυλακήν, ἔπειτα μὲ ἐγγύησιν ἀποχῆς ἠλευθερώθησαν.

Ἔξω ἀπὸ τὰς ἐλεημοσύνας ὁποῦ ἀποκρύφως ἔκαμνε πρὸς χήρας καὶ ὀρφανὰ καὶ εἰς ἄλλα ἀδύνατα καὶ πεπτωχευμένα μέρη, ἐδιόρισε τὸν καθ' ἕκαστον μῆνα πεντακόσια γρόσια διὰ νὰ μοιράζωνται εἰς τοὺς ζητιάνους.

Πολλὰ ἐπαρακίνησε τὸν ῥηθέντα μητροπολίτην Μολδοβλαχίας διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ κληρικοὺς τῆς μητροπόλεως, καθὼς εἶναι καὶ εἰς τὰς λοιπὰς ἐπαρχίας, οἰκονόμον δηλαδή, σκευοφύλακα, σακελλάριον, λογοθέτην καὶ τοὺς καθεξῆς, οἵτινες νὰ συγκαθέζωνται μετὰ τοῦ μητροπολίτου νὰ θεωροῦσι τὰς ἐκκλησιαστικὰς κρίσεις, εἰς τὰς ὁποίας ὁ αὐθέντης δὲν ἤθελε ποτὲ κατ' οὐδένα τρόπον νὰ ἀνακατωθῇ, ἐνωχλεῖτο ὅμως καθ' ἑκάστην ἀπὸ πολλούς, ἐπειδὴ ὁ μητροπολίτης διὰ τὴν ἀδυναμίαν τοῦ γήρατος δὲν ἐδύνετο νὰ τοὺς κρίνῃ. Ἀλλ' οὗτος ὁ γέρων, φοβούμενος νὰ μὴ μερισθῇ ἡ ἀρχιερατικὴ ἐξουσία καὶ εἰς ἄλλους, δὲν ἤθελε νὰ στρέξῃ νὰ κάμῃ κληρικοὺς ἐκ τῶν ἐγκρίτων ἡγουμένων, καθὼς ὁ αὐθέντης εὕρισκεν εὔλογον, ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἐντοπίους ἱερεῖς διὰ νὰ τοὺς ἔχῃ ὑποτεταγμένους εἰς τὸν ἑαυτόν του· τέλος πάντων ὅμως ἐβιάσθη νὰ κάμῃ κάποιους ἱερομονάχους ὁποῦ ἦσαν μέτοχοι σπουδῆς. Καὶ λοιπὸν εἰς κάθε τετράδην καὶ παρασκευήν, γινομένης συνόδου ἐν τῇ μητροπόλει, ἐθεωροῦντο αἱ ἐκκλησιαστικαὶ κρίσεις καὶ ὑποθέσεις μετὰ τῶν κληρικῶν. Πρὸς τούτοις ἔδωκε προσταγὴν νὰ συναχθῶσιν εἰς Ἰάσιον ὅλοι οἱ ἡγούμενοι τῶν μοναστηρίων, μεγάλων τε καὶ μικρῶν, καὶ ὅλοι οἱ πρωτοπαπάδες ὁποῦ εὑρίσκονται εἰς τὴν τσάραν τῆς Μολδαβίας, διὰ νὰ συγκροτηθῇ κοινὴ σύνοδος, μὲ τὴν ὁποίαν νὰ διορθωθῶσι μερικὰ σφάλματα καὶ καταχρήσεις ὁποῦ γίνονται εἰς τὰς χειροτονίας καὶ εἰς ἄλλα ἐκκλησιαστικὰ ἀρχαῖα ἔθη, καὶ νὰ ἀποφα|σισθῇ κατὰ τοὺς 1057
κανόνας καὶ διαταγὰς τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῶν ἁγίων συνόδων ὁποῖοι καὶ πότε καὶ τίνι τρόπῳ νὰ χειροτονοῦνται πρῶτον διάκονοι, καὶ μετὰ πόσον καιρὸν νὰ χειροτονῶνται ἱερεῖς, καὶ προσέτι νὰ μὴν εἶναι συγχωρημένον νὰ ψάλλωσι λαϊκοί, οὔτε νὰ ἀναγινώσκουσιν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, παρὰ μόνον ἱερεῖς καὶ διάκονοι καὶ ἀναγνῶσται, ἢ ἄλλοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ κλήρου, καθὼς ἀνέκαθεν ἦτον διατεταγμένον, καὶ ἄλλας παρομοίους διατάξεις παλαιάς, ὁποῦ διεφθάρησαν καὶ δὲν φυλάττονται τὴν σήμερον, ἔσπευδε νὰ τὰς διορθώσῃ μὲ κοινὴν σύνοδον ὡς χριστια-

νικώτατος ἡγεμών. Καὶ λοιπὸν συναχθέντων ἁπάντων, ἔγινε σύνοδος δὶς καὶ τρὶς ἔνδον τοῦ ἁγίου ναοῦ τῆς αὐθεντικῆς αὐλῆς, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ μητροπολίτου καὶ τῶν ἐπισκόπων καὶ ἄλλων ἀρχιερέων, παρόντος ὁμοῦ καὶ τοῦ αὐθέντου ἱσταμένου ὀρθίου, καὶ τινὰ μὲν ἀπεφασίσθησαν, τινὰ δὲ ἀνεβλήθησαν νὰ ἀποφασισθῶσιν εἰς ἄλλην συνάθροισιν ὁποῦ ἐδιορίσθη νὰ γίνῃ εἰς τὸ μετέπειτα.

Τὰ ἱερὰ μοναστήρια τῆς τσάρας, τοῦ Ἁγίου Τάφου, τοῦ Σινᾶ, τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ ἄλλα πόσον τὰ ἐβοήθει καὶ τὰ ὑπερασπίζετο, τόσον μόνον λέγω διὰ νὰ συνεικάσῃ καὶ τὰ λοιπὰ ὁ καθείς· ὅταν ἔτυχε νὰ ἔβγῃ εἰς τὸ διβάνιον κανένας χρεωφειλέτης μὲ ὁμολογίαν χρεωστικὴν ἡγουμένου ἐξωσθέντος ἢ ἀποθανόντος, ζητῶντας τὰ ἄσπρα του ἀπὸ τὸν νέον ἡγούμενον, ταὐτὸν εἰπεῖν ἀπὸ τὸ μοναστήριον, ἀποφάσιζε τοιουτοτρόπως: ὅτι τῷ μὲν νέῳ ἡγουμένῳ νὰ δοθῇ γράμμα αὐθεντικὸν πρὸς διαφένδευσίν του, ὁ δὲ χρεωφειλέτης νὰ ζητῇ τὰ ἄσπρα του ἀπὸ ἐκεῖ ὁποῦ τὰ ἔδωκε. Καὶ τοῦτο τὸ ἔκαμνεν οἰκονομικῶς διὰ νὰ μὴν ἔχωσιν οἱ ἡγούμενοι ἄδειαν νὰ φθείρουσι καὶ νὰ ἀφανίζωσι τὰ κτήματα τῶν μοναστηρίων, δανειζόμενοι καὶ καταχρε|ώνοντες τὰ μο- 1058
ναστήρια μὲ πρόφασιν χρείας καὶ ἀνάγκης.

Ὄργανα μουσικὰ μὲ φωνὰς ἀσέμνους καὶ διακεκλασμένας ποτὲ δὲν ἤθελε νὰ τὰ ἀκούσῃ. Ὁπόταν ἐτελοῦντο οἱ γάμοι τῆς ἰδίας αὐτοῦ θυγατρὸς δομνίτσας ⟨Σμαράγδας⟩ [1] μετὰ τοῦ μπεηζαδὲ Ἰωαννίτσα Ρακοβίτσα, μὲ πολλὴν παρακίνησιν τῶν ἀρχόντων μόλις ἔδωκεν ἄδειαν νὰ παίξωσιν ὄργανα, ὅμως χωρὶς ᾄσματα ἀπρεπῆ καὶ αἰσχρολογημένα. Τότε ἐβοήθησε καὶ τῷ Μιχαὴλ βόδα μὲ τριάκοντα πουγγία διὰ νὰ λάβῃ παρὰ τῆς βασιλείας τὴν ἐλευθερίαν του, ὄντας ἐξόριστος ἕως τότε εἰς τὴν Μυτιλήνην.

Κατάδικον νὰ θανατώσῃ δὲν τὸ ἐδέχετο ἡ εὐσπλαγχνική του προαίρεσις, ἐπαίδευεν ὅμως τοὺς ἐνόχους θανάτου μὲ φυλακὴν μακροχρόνιον καὶ λίαν ἐπώδυνον καὶ ταλαιπωρημένην, διὰ νὰ ἔλθωσι τέλος πάντων εἰς μενάνοιαν τῶν πεπλημμελημένων [2]. Ἐν συντομίᾳ, ἔφθασαν εἰς ἕνα βαθμὸν τὰ ἀποτελέσματα τούτου τοῦ αὐθέντου, ὥστε ὁποῦ τινες τῶν περιέργων ἐτόλμησαν νὰ εἰποῦσιν ὅτι νὰ ἦσαν τάχα μεμιγμένα μὲ ὑπόκρισιν. Ἂς πιστεύσωσιν ὅμως οἱ πάντες ἀναμφιβόλως, χωρὶς νὰ ἔχωσιν οὔτε ρανίδα ὑποψίας, ὅτι ἦσαν ἔργα γνησίας, καθαρᾶς, καὶ ἀληθεστάτης ἀρετῆς, καθὼς τὰ πράγματα ἐμαρτύρουν, ὄντας τὰ αὐτὰ τόσον ἐν τῷ φανερῷ ὅσον καὶ ἐν τῷ κρυπτῷ. Ἔπειτα ἂς στοχασθῶσι καὶ τοῦτο, διὰ

[1] Vezi mai jos p. 77 n.1.
[2] În ms πεπλημμένων.

ποίαν αἰτίαν ἆρά γε, ἢ διὰ τί τέλος ἕνας ἡγεμὼν νὰ βιάσῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὸ νὰ ὑποκρίνεται ἀρετήν, καὶ νὰ ταλαιπωρῇ τὸ ἴδιόν του σῶμα μὲ μίαν διαταγὴν τόσον ἐπίπονον καὶ πολύμοχθον. Ἄς μὴ νομίσῃ δὲ
τινὰς | ὅτι εἰς τὸν καιρὸν ὁποῦ ἠσχολεῖτο εἰς τὰς ἀνωτέρω εἰρημένας 1059
ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις, νὰ παρέβλεπε τάχα τὰς πολιτικάς, διότι καμία ἀναγκαία ὑπόθεσις τῆς τσάρας δὲν ἔμεινεν ἀνεπιμέλητος, οὔτε ἡ πλέον παραμικρὰ βασιλικὴ προσταγὴ ἀτελείωτος.

Η ΠΡΟΣ ΚΥΡΙΟΝ ΑΠΟΔΗΜΙΑ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΓΚΙΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ, ΑΥΘΕΝΤΟΥ ΤΗΣ ΒΛΑΧΙΑΣ, ΚΑΙ Η ΔΙΑΔΟΧΗ ΤΟΥ ΥΙΟΥ ΑΥΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΔΡΑΓΟΜΑΝΟΥ ΜΑΤΑΙΗ ΒΟΔΑ.

Αὐθεντεύσαντος τοῦ Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδα εἰς Βλαχίαν τέσσαρας ἥμισυ χρόνους ἐν βαθείᾳ εἰρήνῃ, ἠθέλησεν ὁ κύριος νὰ παραλάβῃ τὴν ἀοίδιμον αὐτοῦ ψυχήν. Ὅθεν ἐν ἔτει ͵αψνϐ' μηνὶ Αὐγούστου κγ' νόσῳ βαρείᾳ περιπεσὼν[1] καὶ λαβὼν ἰατρικόν, τὸ παρ' Εὐρωπαίοις ὀνομαζόμενον τ ι ρ γ ι ά κ α τ σ ε λ έ σ τ ε, ἤτοι βαφὴ οὐράνιος, παρὰ τοῦ ἰατροῦ Μιχαλάκη Μαμμωνᾶ, εἴτε κατὰ λάθος, εἴτε καὶ μὲ δόσιν ὑπὲρ τὸ μέτρον διορισθέν, ἐκοιμήθη 36 ὥρας ὕπνον τοῦ θανάτου οὐδὲν διαφέροντα, εἶτα ἀφυπνισθεὶς καὶ ἀναλαβὼν ἀμυδράς τινας δυνάμεις, προεγνώρισε θείᾳ ἐπιπνοίᾳ τὸν θάνατόν του, καὶ ἔκαμεν ἰδίᾳ ὑπαγορεύσει ἀναφορὰν ἔγγραφον πρὸς τὸν βασιλέα. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας ἔφθασεν εἰς βασιλεύουσαν ὁ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος, μέγας ποστέλνικος, ὁποῦ ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐκίνησεν ἀπὸ Βουκουρέστιον πρὶν νὰ ἀποθάνῃ ὁ αὐθέντης, μὲ τὸ νὰ ἐγνώρισεν ὅτι δὲν ἔμεινε πλέον ἐλπὶς νὰ ζήσῃ, καθ' ὁδὸν ὅμως τὸν ἔφθασεν ἡ εἴδησις τῆς πρὸς κύριον ἀποδημίας του, τὴν ὁποίαν ἀκούσας ὁ ἐπίτροπος τὴν ἀνήγγειλε τῷ βασιλεῖ. Τότε ὁ
βασιλεὺς εἶπε πρὸς αὐτόν: δὲν εὑρίσκω | εὔλογον ἔχοντας υἱόν του εἰς 1080
δούλευσίν μας νὰ προτιμηθῇ ἄλλος ἐκείνου ⟨τοῦ⟩ φρονίμου καὶ παλαιοῦ μου δούλου, καὶ ἰδοὺ ἀποφασίζω νὰ διαδεχθῇ τὴν αὐθεντίαν ὁ υἱός του Ματαίης ὁ μέγας μου δραγουμάνος, καὶ πλέον περὶ ἄλλου τινὸς μή μοι ἀναφέρῃς ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι θέλει εὐαρεστήσει τῇ βασιλείᾳ μου καθὼς καὶ εἰς τὴν δραγουμανίαν ἐδοκιμάσθη· καὶ οὕτω λοιπὸν ἐτελέσθη ἡ ἀπόφασις τοῦ βασιλέως, καὶ ἐφόρεσε βασιλικὸν καβάδιον ὁ Ματαίη βόδας. Τὸ δὲ λείψανον τοῦ ἀοιδίμου Γρηγορίου βόδα μὲ κοινοὺς κοπετοὺς καὶ θρήνους τοῦ ὑπηκόου καὶ μετὰ μεγάλης προπομπῆς καὶ τῆς συνήθους παρατάξεως, ἐκ τῆς κούρτης τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου τοῦ Μιχαὴλ βόδα, αἰρόμενον ὑπὸ τεσσάρων μεγάλων ἀρχόντων ἕως ἔξωθεν τοῦ Βουκου-

[1] În ms era κδ', a doua mână a îndreptat în κγ', adăogând pedeasupra și ἐτελεύτησε.

ρεστίου, μετεκομίσθη εἰς τὸ ἴδιον αὐτοῦ κτίριον, εἰς τὴν ἱερὰν δηλαδὴ μονὴν τοῦ ἁγίου καὶ ἰαματικοῦ Παντελεήμονος, ὁποῦ παρὰ τοῦ αὐτοῦ ᾠκοδομήθη ἅμα περικαλλῶς καὶ θαυμασίως καὶ ἐπροικοδοτήθη μὲ πλουσιοπάροχα ἀφιερώματα, ὡς ἔμπροσθεν ἐδιηγήθημεν, πρὸς ὑποδοχὴν τῶν νοσούντων, πενήτων καὶ ξένων. Ἔνθα ἐνταφιάσθη μετὰ τῆς προσηκούσης αὐθεντικῆς μεγαλοπρεπείας ἐπὶ συνελεύσει παντὸς τοῦ ἱερατείου, καὶ τῶν ἀρχόντων ἁπάντων, καὶ μετὰ πλήθους πολυαρίθμου συνδραμόντων ὑπηκόων μικρῶν τε καὶ μεγάλων.

Οἱ ὑπήκοοι τῆς Βλαχίας ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐθρήνησαν ὑπερβολικῶς διὰ τὴν στέρησιν τούτου τοῦ καλοῦ αὐθέντου καὶ θεαρέστου ποιμένος, ὅταν ὅμως ἤκουσαν τὴν θεοῦ εὐδοκίᾳ διαδοχὴν τοῦ παμφιλτάτου αὐτοῦ υἱοῦ Ματαίη βόδα, μετετράπη ἡ προτέρα ἀθυμία εἰς ἀντίρροπον χαράν, καὶ κοινῶς ἅπαντες ἀνέπεμπον εἰς τοὺς οὐρανοὺς φωνὰς εὐχαριστηρίους, ἐπειδὴ καὶ ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ὄντας γνωστὸς εἰς αὐτούς, εἶχαν
| γνωρίσει ἐν αὐτῷ τὰς ρίζας ὁποῦ ἐφαίνοντο ὅτι μέλλουσι νὰ ἀνα- 1081
βλαστήσουν καὶ νὰ ἀναδράμουν εἰς ὕψος προτερημάτων, καὶ νὰ ἀνθήσωσιν εὐωδέστατα ἄνθη μὲ τοὺς γλυκυτάτους καρποὺς τῆς ἐπιλαμπούσης ἐν αὐτῷ εὐεργετικῆς καὶ εὐσπλαγχνικῆς διαθέσεως. Ὅθεν καὶ ὡς ἔλαφοι διψῶσαι, ἐπρόσμενον ἀνυπομονήτως νὰ ἀπολαύσωσι τὴν αὐτοπρόσωπον αὐθεντικὴν αὐτοῦ παρουσίαν.

Λυπηρὸς ἦτον ὁ τρίτος χρόνος τῆς αὐθεντίας τοῦ Κωνσταντὶν βόδα Ρακοβίτσα, ἐπειδὴ καὶ πρῶτον ὑστερήθη τὴν δόμναν αὐτοῦ Σουλτάναν, θυγατέρα τοῦ ποτὲ Γεωργάκη σουλτσιάρη, ἡ ὁποία οὖσα φιλάσθενος καὶ λαβοῦσα ἰατρικὰ παρά τινος Ἰταλοῦ ὁποῦ ἐν ὀνόματι ἀρίστου ἰατροῦ ἦλθεν ἀπὸ Λεχίας, ἀπεδήμησεν ἐντεῦθεν, καὶ ἐστάθη διπλάσιος ἡ λύπη, ἕνα μὲν διὰ τὴν στέρησίν της, καὶ ἄλλο ὅτι ἔμεινε καὶ ἐξ αὐτῆς ἄτεκνος καθὼς καὶ ἐκ τῆς προτέρας. Ἔπειτα εἶδε καὶ ἄλλο συμβεβηκός, πυρκαϊὰν φοβερὰν καὶ παράδοξον, ὁποῦ ἀρξαμένη ἀπὸ μίαν ἄκρην τοῦ Ἰασίου μὲ σφοδρότατον ἄνεμον, ἄφινεν ἀναμεταξὺ πέντε ἢ ἓξ ὀσπίτια καὶ ἐπήδα εἰς τὸ ἕκτον ἢ ἕβδομον, ἕως οὗ ἔφθασεν ἀπροσδοκήτως εἰς τὴν αὐθεντικὴν κούρτην καὶ τὴν κατέκαυσεν ὅλην, ὁμοῦ καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ τὰ κάτωθεν τῆς κούρτης ὀσπίτια τῶν πτωχῶν.

ΑΥΘΕΝΤΙΑ ΤΟΥ ΜΑΤΑΙΗ ΓΚΙΚΑ ΒΟΕΒΟΔΑ ΕΙΣ ΒΛΑΧΙΑΝ.

Ἐνδυθεὶς λοιπὸν ὁ Ματαίη βόδας τὸ βασιλικὸν καβάδιον κατὰ τὸ ͵αψνβʹ ἔτος Αὐγούστου λʹ, τῇ δὲ αʹ σεπτεβρίου φορέσας τὴν βασιλικὴν κούκαν ἐκινήθη πρὸς τὴν Βλαχίαν τῇ ιδʹ τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ φθάσας εἰς τὸν αὐθεντικὸν αὐτοῦ θρόνον ὀκτωβρίου αʹ, ἐπελάβετο τῶν οἰάκων

τῆς καλῆς καὶ ἐπαινετῆς κυβερνήσεως, ἀκολουθῶν κατὰ πάντα τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀοιδίμου αὐθέντου γεννήτορος αὐτοῦ.

Δὲν ταυτολογοῦμεν νὰ περι | γράφωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν τὰ ξε- 1082
χωριστὰ προτερήματα καὶ ἀρετὰς τούτου τοῦ νέου αὐθέντου, τὴν πραότητα, τὴν ἐπιείκειαν, τὴν ἐν νεαρᾷ ἡλικίᾳ ἀκμάζουσαν ἄκραν φρόνησιν καὶ ἀγχίνοιαν, τὴν γενναιότητα τοῦ φρονήματος, τὴν ἐλεημονητικὴν καὶ εὐσπλαγχνικὴν διάθεσιν, τὸν ἄπλετον ζῆλον καὶ προθυμίαν εἰς τὸ νὰ δικαιῇ τοὺς ἠδικημένους, τοὺς πολλαπλασίους καρποὺς τῆς πατρικῆς χριστιανικωτάτης ἀνατροφῆς καὶ κοσμιότητος τῶν ἠθῶν, καὶ πρὸ πάντων τὴν ἀκροτάτην θεοσέβειαν καὶ περὶ τὰ θεῖα εὐλάβειαν· τόσον μόνον λέγομεν ὅτι αὐθέντευσεν αὐθεντίαν ἄμεμπτον καὶ ἐπαινετήν, ἐνδεικνύμενος πρὸς ἅπαντας τοὺς ὑπηκόους φιλοστοργίαν πατρικήν, εὐσπλαγχνίαν καὶ εὐεργετικὴν κλίσιν. Ὅθεν καὶ προθυμούμενος νὰ βάλῃ τὴν τσάραν εἰς κατάστασιν πλέα καλυτέραν, καὶ νὰ περιθάλψῃ ὅλους κοινῶς μὲ αὐθεντικὴν κηδεμονίαν καὶ εὐποιΐαν, δὲν ἔκαμε καμίαν ἔλλειψιν εἰς τὸ νὰ ἀναπαύσῃ καὶ ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους, καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν τοὺς σεβασμίους καὶ εὐαγεῖς οἴκους, καὶ τὰς χήρας ἀρχοντίσσας μὲ κάθε λογῆς ἐλάφρωσιν καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀσυδοσίαν. Καὶ ἄλλα μὲν τῶν δοσιμάτων τὰ ἐσήκωσε παντελῶς νὰ μὴν εἶναι εἰς τὸ ἑξῆς, ἄλλα δὲ τὰ ἐσμίκρυνε καὶ τὰ ὠλιγόστευσε, ὥστε ὁποῦ οἱ ὑπήκοοι τοῦτον τὸν ἡγεμόνα, τολμῶ εἰπεῖν, δὲν τὸν ἐφοβοῦντο, ἀλλὰ μόνον τὸν ἀγαποῦσαν, καὶ ἦσαν εὐχέται πρὸς τὸν θεὸν ὑπὲρ αὐτοῦ, δοξάζοντες τὴν θείαν αὐτοῦ πρόνοιαν ὁποῦ τοὺς ἐλέησε μὲ τοιοῦτον ποιμένα παρηγορηθέντες εἰς τὴν στέρησιν τοῦ ἀοιδίμου πατρὸς αὐτοῦ. Ἠγάπα καὶ ἡ ὑψηλότης του, καθὼς καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, νὰ ἀπαθανατίσῃ τὸ ἔκλαμπρον αὐτοῦ ὄνομα μὲ κατορθώματα ἐπαινετὰ καὶ μεγάλα, καὶ ἀκολούθως ἠγάπα καὶ μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομάς, καὶ ἄρχισε κατὰ πρῶτον ἀπὸ μικροτέρας, ἕως
νὰ φθάσῃ θεοῦ συναιρομένου καὶ εἰς μεγάλας. Ἐξελθὼν | ἐν μιᾷ τῶν 1083
ἡμερῶν πρὸς ψυχαγωγίαν εἰς ἕνα φοϊσόρι εὔμορφον, ὁποῦ ὁ ἀοίδιμος πατὴρ αὐτοῦ εἶχεν οἰκοδομήσει μὲ βρύσιν πλησίον αὐτοῦ θαυμασίαν, καὶ μὲ μέρος τοῦ ποταμοῦ Δομποβίτσας ὁποῦ ἐκεῖ πολυεξόδως μετέφερε (ἔστι δὲ τοῦτο εἰς χωρίον Τσουλέστι, μοσίαν τοῦ ἱεροῦ μοναστηρίου Σαρανταρίου, δύο ὡρῶν διαστήματος ἀπὸ Βουκουρεστίου ἀπέχουσαν) καὶ βλέποντας ἡ ὑψηλότης του ἕνα λόφον ὑψηλότερον, κείμενον ἐγγὺς τοῦ φοϊσορίου, ἐστοχάσθη παρευθὺς ὅτι ἄνωθεν ἐκείνου τοῦ λόφου ἠμπορεῖ ἡ ὅρασις, ἐκτεινομένη ἄχρι κόρου εἰς τὴν πέριξ εὐρύχωρον πεδιάδα, νὰ εἰσπέμψῃ εἰς τὴν ψυχὴν περισσοτέραν θυμηδίαν· ὅθεν ἐδιόρισε παραχρῆμα ἐπιστάτην τὸν ἐκ τῶν ἐγκρίτων εὐγενῶν τῆς Βυζαντίδος ἄρχοντα αὐτοῦ ἄγαν Δημητράκην Σοῦτσον διὰ νὰ οἰκοδομηθῇ ἐπάνω εἰς ἐκεῖνον τὸν

λόφον μικρὸν δσπίτιον. Καὶ ἐν ὀλίγαις ἡμέραις ὁ ρηθείς, ἔχων μάλιστα ξεχωριστὴν ἀγχίνοιαν καὶ εἰς τοιαύτας ἐπιστασίας, ἡτοίμασε ἄλλο φοϊσόρι μὲ ὀδάδες ὑποκάτω, ὑψηλὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς καὶ μὲ πολλὴν εὐμορφίαν κατεσκευασμένον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο ὄχι μόνον ἡ πέριξ τερπνὴ πεδιάς, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρος ἡ πόλις τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐμελετοῦσε δὲ νὰ κάμῃ εἰς τὸ μετέπειτα μεγάλα κτίρια, καθὼς εἴπομεν, καὶ προσέτι νὰ ἀνακαινίσῃ καὶ μερικὰ ἄλλων αὐθεντῶν, ὁποῦ ὑπὸ τοῦ πανδαμάτορος χρόνου ἐβλάφθησαν, ἀλλ' ἡ φορὰ τοῦ καιροῦ δὲν τὸ ἐσυγχωροῦσε, καθὼς ὁ ἀναγνώστης θέλει ἰδεῖ κατωτέρω.

Κατὰ τὸν ὄγδοον μῆνα τῆς αὐθεντίας του, ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν ὕψιστος θεός, κρίμασιν οἷς οἶδε κύριος μόνος, ἠθέλησε νὰ τὸν ἐμβάλῃ εἰς ἐναντία τινὰ συναντήματα, διὰ νὰ προγυμνάσῃ ὡς φαίνεται τὴν γενναιότητά του κάμνοντας τρόπῳ τινὶ ἄσκησιν καὶ μελέτην τῆς ὑπομονῆς καὶ καρτερίας καὶ ἀνεξικακίας του πρὸς ἐκείνους ὁποῦ ἐπιχειρίσθησαν ἐθελοκακοῦντες νὰ τὸν ἐπιβουλευθῶσι συρράπτοντες δόλους καὶ πανουργίας, ἂν καλὰ καὶ μὴ κατ' εὐθεῖαν, ἀλλ' ἐκ πλαγίου, τὴν μὲν ὑψηλότητά του μηδαμῶς | αἰτιώμενοι, τοὺς δὲ οἰκείους 1084
ἄρχοντας αὐτοῦ, τὸν χάτμανον Γεωργάκην, καὶ τὸν πρῴην σπαθάρην Νικολάκην Ρωσσέτον κατηγοροῦντες καὶ ἐγκαλοῦντες. Ἦσαν δὲ οὗτοι δύο, πρῶτος μὲν ὁ μητροπολίτης ταύτης τῆς τσάρας Νεόφυτος ὁ ἐκ νήσου Κρήτης, ἀπὸ τοὺς Κρῆτας ἐκείνους ὁποῦ στηλιτεύει ὁ μακάριος ἀπόστολος Παῦλος[1], ἄνθρωπος φιλοτάραχος καὶ ἐπίορκος, καὶ μάλιστα ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας ὑποκείμενος εἰς ὑποχονδριακὸν ἐσχάτου βαθμοῦ πάθος, ὁποῦ τὸν ἔρριπτεν ἐνίοτε καὶ εἰς παντελῆ μανίαν καὶ παραφροσύνην. Ὁ ἀρχιερεύς, φεῦ τῆς θείας παραχωρήσεως! ὁ πνευματικὸς ποιμήν, ὁ κατὰ διαδοχὴν τῶν ἀποστόλων εἰρήνης διδάσκαλος καὶ σκανδάλων διορθωτής, αὐτὸς ὁ ἴδιος γίνεται ἀρχηγὸς καὶ πρωταίτιος ταραχῆς καὶ θορύβου, καὶ εἰς μὲν τὸ φαινόμενον ὀμνύει ὅρκους φρικτοὺς ὅτι ὅλως διόλου φέρεται μὲ ἄκραν ἀγάπην καὶ πίστιν πρὸς τὸν αὐθέντην, εἰς δὲ τὸ κρυπτὸν κατασκευάζει συνωμοσίαν καὶ ἀνταρσίαν. Δεύτερος δὲ ὁ Κωνσταντῖνος Δουδέσκουλος πρῴην μέγας βόρνικος, νοῦς ἐξ ἀρχῆς ἀκατάστατος, καὶ πάντοτε ἀνήσυχος, καὶ πρὸς τοὺς εὐεργετοῦντας ἀγνώμων, ὁποῦ πρὸς ὅλους τοὺς αὐθέντας, εἰς ὅσους δηλαδὴ αὐθέντευσαν εἰς τὸν καιρόν του, ἐφάνη δόλιος, καὶ ἀκανθώδης, καὶ ἀχάριστος, ὅθεν καὶ ἐπαιδεύθη ἀπὸ ὅλους διὰ τὴν δολιότητα ὁποῦ ἔδειξεν ἀφοῦ εὐεργετήθη καὶ ἐτιμήθη. Αὐτοὶ λοιπόν, ἑλκύσαντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἄλλους μερικοὺς κούφους ταῖς φρεσίν, ἔστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν κάποιον

---

[1] Către Titu 1, 12.

Στεφανάκην, κακότροπον ἀνεψιὸν τοῦ ποτὲ Μανολάκη Δούκη ἰατροῦ, μὲ ἕνα ἀρζιμαχζάρι, ὁποῦ κρυφίως ἔκαμαν προσκλαιόμενοι εἰς τὸν βασιλέα μὲ δεινὰς κατηγορίας κατὰ τοῦ Γεωργάκη χατμάνου καὶ Νικολάκη Ρωσσέτου.

Ἀπελθὼν τοίνυν ὁ Στεφανάκης εἰς βασιλεύουσαν καὶ εὑρὼν ἐκεῖ καὶ ἄλλους τινὰς | Βλάχους, δούλους ἀρχόντων καὶ ράπτας καὶ ξυριστὰς 1085
ὁποῦ ἦσαν πρὸ χρόνων πάροικοι, ὁμοῦ μὲ αὐτοὺς ἐνεφάνη τῷ βασιλεῖ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁποῦ ἐξῆλθεν εἰς τὸ Ἐγίπι, καὶ ἔδωκε τὸ ἀρζιμαχζάριον, τὸ ὁποῖον εἶχε καὶ ὑπογραφὰς πολλῶν, ὁποῦ οὔτε εἴδησιν δὲν εἶχον ἀπὸ αὐτὴν τὴν σκευωρίαν, ἐπειδὴ καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ μητροπολίτου καὶ τοῦ Δουδέσκουλου ἦσαν πολλὰ ὀλίγοι. Λαβὼν τοίνυν ὁ ἄναξ τὴν ἀναφορὰν καὶ ἀναγνούς, εὗρεν εὔλογον νὰ προστάξῃ τὸν ἐπίτροπον, ὅτι νὰ ἐξετάσῃ τὸ ἀληθὲς αὐτοῦ τοῦ ἀρζιχαλίου. Ὁ δὲ ἐπίτροπος κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ ἄνακτος ἔστειλε ταtàρ-ἀγασῆ μὲ φερμάνιον πρὸς τὸν καπιτσήμπασην ὁποῦ διέτριβεν ἐν Ἰασίῳ μουμπασίρης διὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Λαζῶν, ὀνόματι Χατσῆ Μουσταφᾶν, προστάττων αὐτὸν ὅτι εὐθὺς νὰ σηκωθῇ νὰ ὑπάγῃ εἰς Βουκουρέστιον καὶ ἐξετάζοντας τὴν ὑπόθεσιν ἀκριβῶς νὰ τὴν ἀναφέρῃ εἰς τὴν βασιλείαν. Ἀπελθὼν ὁ καπιτσήμπασης εἰς Βουκουρέστιον καὶ κονεύσας εἰς τὴν αὐθεντικὴν αὐλὴν (διατρίβοντος τότε τοῦ αὐθέντου εἰς τὸ μοναστήριον Μιχαὴλ βόδα) ἐκάθησεν ὀκτὼ ἡμέρας χωρὶς νὰ φανερώσῃ οὔτε τὸ φερμάνιον, οὔτε τὴν αἰτίαν ὁποῦ ἦλθεν, προσμένοντας νὰ συναθροισθῶσι καὶ οἱ ἔξωθεν ἐπίσκοποι καὶ ἡγούμενοι καὶ ἄρχοντες καὶ τότε νὰ δείξῃ τὴν βασιλικὴν προσταγὴν ἐπὶ παρουσίᾳ πάντων. Συναθροισθέντων λοιπὸν ἁπάντων μετὰ τοῦ αὐθέντου κατὰ τὴν ἑορτὴν τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, τῇ κα΄ Μαΐου, συνῆλθον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς μητροπόλεως, τιμωμένην ἐπ᾽ ὀνόματι τούτου τοῦ ἁγίου, καὶ ἀφοῦ ἐξῆλθον ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, ἀνέβησαν εἰς τὸ κελλίον τοῦ μητροπολίτου. Τότε ὁ καλὸς οὗτος ἀρχιερεὺς ἔρριψε τὸ προσωπεῖον τῆς ὑποκρίσεως, καὶ λαλῶντας παρρησίᾳ τὰ ἕως τότε κρυπτά, ἐξέμεσεν εἰς μέσον τὸν ἐνδομυχοῦντα ἰοβόλον χυμόν, καὶ ἄρχιζε νὰ διερεθίζῃ καὶ νὰ ἀναγκάζῃ τὸν λαόν, ὅτι ἐν βάρει ἀλύτου ἀφορισμοῦ νὰ ὑπάγωσιν ὅλοι εἰς τὸν καπιτσήμπασην νὰ προσκλαυθῶσι. Καὶ δὲν ἠρκέσθη εἰς τοῦτο, ἀλλὰ διὰ νὰ ταράξῃ περισσότερον τὸ πλῆθος | καὶ νὰ ἐξάψῃ πυρσὸν ταραχῆς καὶ ἐπαναστάσεως, παραγγέλλει 1086
εἰς τὴν κούρτην νὰ βομβήσουν τὴν καμπάναν, μὲ πρόφασιν ὅτι νὰ ἀκούσωσι τάχα ὅσοι δὲν εὑρέθησαν παρόντες ἐν τῇ μητροπόλει, καὶ νὰ τρέξωσι πρὸς τὸν ρηθέντα καπιτσήμπασην, τοῦ ὁποίου οἱ τσοκαδάρηδες ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος δὲν ἔλειψαν καὶ αὐτοὶ περιερχόμενοι ἐν ταῖς ἀγυιαῖς νὰ βιάζωσι τοὺς τυχόντας καὶ μὲ ραβδίσματα διὰ νὰ ὑπάγωσι καὶ ἀκουσίως· εἰς τρόπον ὁποῦ ὑπὸ τοῦ φόβου ἠναγκάσθησαν πολλοὶ νὰ ψευ-

δομαρτυρήσωσι πρὸς τὸν καπιτσήμπασην λέγοντες, ὅτι τὸν προρρηθέντα Στεφανάκην ἡ τσάρα κοινῶς τὸν ἔστειλεν εἰς τὴν βασιλείαν μὲ τὸ ἀρζιμαχζάριον, καθὼς καὶ ὁ Μπάρμπουλος Βακαρέσκουλος, μέγας μπάνος, καὶ ὁ ἀδελφός του Στέφανος, μέγας λογοθέτης, καὶ ἄλλοι σὺν αὐτοῖς, μὲ ὅλον ὅπου ἦσαν πιστοὶ καὶ εὐχάριστοι ἄρχοντες τοῦ αὐθέντου, ὅταν εἶδον τὴν ὁρμὴν τοῦ πλήθους, φοβηθέντες ἠναγκάσθησαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὁμοφωνήσωσι μὲ τοὺς πολλούς. Ὅλοι ὅμως κοινῶς μεγάλῃ τῇ φωνῇ διαβεβαιοῦντες ἔλεγον ὅτι ἀπὸ τὸν αὐθέντην μας κατὰ πάντα ἐσμὲν εὐχαριστημένοι, καὶ μόνον ἐπροσκλαίοντο ἀπὸ τὸν Γεωργάκην χάτμανον, καὶ μάλιστα ἀπὸ τὸν Νικολάκην Ρωσσέτον, μὲ τὸ νὰ ἦτον νέος τῇ ἡλικίᾳ καὶ ἀρχάριος, καὶ ὀλίγον θυμώδης. Ἐκατηγοροῦσαν δὲ κατὰ πολλὰ τὸν ἄγαν Δημητράσκον Μπαλασάκην, ὅτι ἦτον αὐθάδης καὶ ἀναίσχυντος καὶ ἔβλαψε τὴν τιμὴν πολλῶν ἀρχόντων, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ ὁ αὐθέντης τὰ καμώματά του· ὅθεν καὶ ὅλοι κοινῶς τὸν ἐμισοῦσαν.

Ὁ μὲν λοιπὸν καπιτσήμπασης ἐξαποστείλας τὸν ταττάρ-ἀγασῆ εἰς τὸ δεβλέτι μὲ ἀποκριτικὰ γράμματα, ἐπανέκαμψεν αὐτὸς πάλιν εἰς Ἰάσιον, ἡ δὲ βασιλεία ἂν καλὰ καὶ νὰ ἐκατάλαβε καλῶς ὅτι ὅλη αὐτὴ ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀγωγὴ ἐπροξενήθη ἀπὸ παρακινήσεις ἐχθρῶν, καὶ οὔτε ἀμφίβαλλεν εἰς τὴν ἀθωότητα τοῦ αὐθέντου Ματαίη βόδα, θέλοντας | ὅμως νὰ δείξῃ 1087
ὅτι οἰκονομεῖ τὰ πράγματα πρὸς τὸ συμφέρον, καὶ εἰρηνοποιεῖ καὶ διευθετεῖ τὰ συγκεχυμένα, εὗρεν εὔλογον νὰ κάμῃ μίαν διπλάσιον μετάθεσιν τῶν αὐθεντιῶν, καθὼς καὶ ἄλλοτε πολλάκις ἔγινε, καὶ τὸν μὲν Ματαίη βόδα νὰ μεταθέσῃ ἀπὸ Βλαχίας εἰς Μολδαβίαν, τὸν δὲ Κωνσταντὶν βόδα Ρακοβίτσαν ἀπὸ Μολδαβίας εἰς Βλαχίαν, διορίζοντας σκέμνε-ἀγασῆ ἀμφοτέροις τοῖς αὐθένταις τὸν εἰρημένον καπιτσήμπασην, καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔδειξεν ὅτι παιδεύει μὲ ἐξορίαν ὄχι μόνον τοὺς ἐγκαλουμένους, ἀλλ᾽ ἀκόμη καὶ τοὺς ἐγκαλοῦντας. Ἐξώρισε λοιπὸν τὸν μὲν Γεωργάκην χάτμανον εἰς Τένεδον, τὸν δὲ Νικολάκην Ρωσσέτον εἰς Χίον, ἐξώρισεν ὅμως καὶ τὸν Στεφανάκην ὁποῦ ἐπῆγε μὲ τὸ ἀρζιμαχζάρι, καὶ ἄλλους τινὰς σὺν αὐτῷ, καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Δουδέσκουλον, ὁποῦ εἴπομεν ἀνωτέρω, ὁμοῦ μὲ τὸν υἱόν του Νικολάκην καὶ τὰς γυναῖκάς των· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸν Σταυράκην χειρουργόν, ὁμοῦ καὶ τὸν υἱόν του Γεωργάκην σπαθάρην, οἱ ὁποῖοι ἂν καλὰ καὶ νὰ ἦσαν εἰς τὴν δούλευσιν τοῦ Κωνσταντὶν βόδα Ρακοβίτσα, ὑπωπτεύθη ὅμως ἡ βασιλεία ὅτι νὰ ἦσαν καὶ αὐτοὶ παρακινηταὶ ἀπόκρυφοι τῶν σκανδάλων τῆς Βλαχίας. Ἡ ἐξορία ὅμως ἐστάθη ὀλιγοχρόνιος, ἐπειδὴ καὶ μετὰ δύο μῆνας ὅλοι ὁμοῦ οἱ εἰρημένοι ἐξόριστοι ἔλαβον τὴν ἐλευθερίαν τους.

Ὁ ρηθεὶς Γεωργάκης σπαθάρης υἱὸς τοῦ Σταυράκη διέτριβεν ἐν Ἰασίῳ παρὰ τῷ Κωνσταντὶν βόδᾳ Ράκοβιτσᾳ, ὅταν ἀπεφασίσθη ἡ ἐξο-

ρία του, καὶ εὐθὺς ὁποῦ ἔφθασεν ἕνας ταταρ-ἀγασῆ τοῦ ἐπιτρόπου μὲ φερμάνι πρὸς ἕνα καπιτσήμπασην Χατσῆ Μουσταφᾶ ἀγᾶν, ὁποῦ εὑρίσκετο ἐκεῖ μουμπασίρης διὰ τὴν ἔξωσιν τῶν ἐσκιγιάδων, διὰ νὰ τὸν πιάσῃ καὶ νὰ τὸν παραδώσῃ εἰς χεῖρας τοῦ ταταρ-ἀγασῆ, ἔστειλεν ὁ ρηθεὶς καπιτσήμπασης τσοκαδάρην καὶ τὸν ἔκραξε νὰ ὑπάγῃ εἰς τοῦ λόγου του· αὐτὸς ὅμως δὲν ἠξεύρω πόθεν λαμβάνοντας τὴν εἴδησιν, τὴν αὐτὴν ὥραν ἔμπροσθεν τοῦ τσοκαδάρη ἐδραπέτευσε. | Ἔκαμεν ὁ καπι- 1088
τσήμπασης μεγάλην σύγχυσιν, ὁμοῦ καὶ ὁ Κωνσταντὶν βόδας, ἐξετάζοντας εἰς ὅλον τὸ Ἰάσιον, καὶ εἰς τὰ ὀσπίτια τῶν μεγάλων ἀρχόντων, ἔστειλαν καὶ εἰς ὅλους τοὺς δρόμους διὰ νὰ τὸν πιάσουν· αὐτὸς ὅμως μὲ κάποιους Ταταρους ἐπέρασε τὸν Προῦτον, καὶ κατέφυγεν εἰς Ταταρίαν. Μετέπειτα ἀκούοντας ὅτι ἦλθε καὶ δεύτερον φερμάνιον σφοδρότερον πρὸς τὸν αὐτὸν καπιτσήμπασην καὶ πρὸς τὸν Κωνσταντὶν βόδα, ὅτι ἐξάπαντος νὰ τὸν εὕρωσι καὶ νὰ τὸν στείλωσι, ἐστοχάσθη νὰ προκρίνῃ μὲ τὴν εὐπείθειαν τὸ μετριώτερον τῶν προκειμένων δύο κακῶν, παρὰ νὰ μείνῃ ὑπεύθυνος εἰς τὸ μεγαλύτερον ἔγκλημα τῆς ἀπειθείας. Ὅθεν αὐτομολήσας ἀπῆλθεν εἰς βασιλεύουσαν, καὶ ὑποταχθεὶς εἰς τὴν βασιλικὴν προσταγὴν ἐξωρίσθη καὶ αὐτός, καὶ μετὰ καιρὸν ἠλευθερώθη μὲ τοὺς λοιπούς.

Ἀφοῦ λοιπὸν ἐφόρεσαν τὰ καβάδια τῆς μεταθέσεως οἱ καπικεχαγιάδες ἀμφοτέρων τῶν αὐθέντων καὶ ἐστάλθησαν αὐτοῖς τὰ φερμάνια, ἡτοιμάσθησαν καὶ ἐκινήθησαν παρ᾿ ἑκατέρων τῶν μερῶν οἱ αὐθένται. Ἀλλ᾿ ἐνταῦθα δὲν πρέπει νὰ παραδράμωμεν ἐκεῖνο ὁποῦ ἠκολούθησεν εἰς τὸν μητροπολίτην Οὐγκροβλαχίας Νεόφυτον. Μετὰ τὸν θόρυβον τοῦ λαοῦ ὁποῦ αὐτὸς διήγειρε κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου, τῇ ἐπαύριον, ὢ τοῦ θαύματος! ἄρχισε νὰ πίπτῃ εἰς μανίαν, ἐπειδὴ καὶ ὁ θεὸς τῶν ἐκδικήσεων, ὁποῦ ταχέως παιδεύει τοὺς ἐπιόρκους καὶ ἐπὶ ψεύδει ὀμνύοντας, καθὼς τὸ εἴδομεν πολλάκις, δὲν ἐβράδυνε νὰ παιδεύσῃ καὶ αὐτὸν διὰ τοὺς ψευδεῖς ὅρκους ὁποῦ ἔκαμνε, καὶ μάλιστα χωρὶς νὰ βιάζεται ὑπό τινος νὰ ὀμνύῃ, ἐκεῖνον ὁποῦ ἔπρεπε νὰ καταγίνεται μόνον εἰς τὰς ὑποθέσεις τοῦ ἰδίου ἐπαγγέλματός του, καὶ νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν ψυχικὴν ὠφέλειαν τοῦ ποιμνίου καὶ διὰ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἱερατείου, καὶ νὰ πασχίζῃ νὰ εἰρηνοποιῇ τὰ σκάνδαλα, | ὁποῦ ἤθελαν προξενηθῇ 1089
ἀπὸ ἄλλους. Τοιουτοτρόπως λοιπὸν αὐξανομένης τῆς μανίας αὐτοῦ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ, ἕως οὗ ἔφθασεν εἰς τὸν ἔσχατον βαθμόν, τέλος πάντων ἐτελεύτησεν μὲ ἐλεεινὸν θάνατον χωρὶς νὰ ἔλθῃ εἰς τὰς φρένας του, κἂν εἰς τὴν ἐσχάτην ὥραν, καὶ τοῦτο ὄχι βραδύτερον παρὰ κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν ὁποῦ ἐκινήθη ὁ Ματαίη βόδας ἀπὸ Βουκουρεστίου.

Domnia lui Antioh vodă, fiul lui Cantemir vodă. 595

1695 În acest an 7204 a venit domn al țării Antioh vodă,
fiul lui Cantemir vodă, care era în vârstă de 24 de ani, și
se îngrijia mult și se nevoia să se asemene cu tatăl său la
virtuți și la chiverniseala țării; dar tinerețele îl împiedicau
foarte mult, căci se îndeletnicia peste măsură cu vânătoarea
și cu celelalte treburi ale tinereților. Având însă buni sfet-
nici, nu lipsia buna chiverniseală din țară, și petrecea bine
în scaunul său cu dragoste către boieri. Dar era foarte su-
părat de cetele armatelor leșești, căci Leșii nu încetau a jăfui
țara. Se mai supăra și de desele veniri ale Turcilor, atât
de serascherii cât și de sultanii cari treceau pe aci prin țară
și mergeau de băgau zahereaua în Camenița, cu cari mergea
împreună și Antioh vodă. Din cauza acestor greutăți a scos
văcărit în țară, dar apoi făcând milă l-a ridicat, și după
aceasta mulți ani n'a mai ieșit văcăritul.

O seamă de boieri nechibzuit și fără vreo pricină,
numai ca să arate că sânt de partea lui Constantin Duca
vodă, au fugit în Țara Muntenească la Brâncoveanu, cu nă-
dejde că Brâncoveanu, fiind socrul lui Constantin Duca vodă,
va izbuti să-i se dea iarăș domnia, dar s'au înșelat, căci
Brâncoveanu era | supărat pe Constantin Duca vodă fiindcă 596
nu-l asculta de câte îl sfătuia. Iar Antioh vodă, îndatăce
s'a întors dela Camenița, a trimis sol către Brâncoveanu
pe Bogdan hatmanul, cumnatul său, și cei doi domni au
făcut învoială și jurământ să nu se supere între ei în
domniile lor. De care jurământ neștiind boierii pribegi, fugi-
seră la Brâncoveanu (precum am zis), pe cari boieri pri-
begi îi ținea acolo cu cuvinte neîmplinite și cu făgădueli
fără sfârșit.

Aşadar Antioh vodă domnia aci în scaunul său cu mare pace, şi vrând mai târziu să se însoare a cerut una din fetele lui Brâncoveanu, dar neizbutind în cererea sa a luat de aci din ţară pe fiica lui Ciaur, mare logofăt. Mai nainte însă în mod ascuns şi fără ştirea lui Brâncoveanu a căsătorit pe fratele său Dimitraşcu vodă cu fiica lui Şerban vodă, şi dupăce s'au vorbit şi s'au înţeles a luat-o de acolo în taină şi aducând-o aci au făcut nuntă şi pe urmă i-a trimis la Ţarigrad.

1698 În acelaş an 7207 Dimitraşcu vodă, aflându-se împreună cu Turcii în oaste la Temeşvar, a venit aci în Iaşi cu menzil la frate-său Antioh vodă, fără să ştie cineva pricina venirii sale, dacă a venit cu poruncă împărătească sau pentru treburile sale. Brâncoveanu însă a bănuit că umblă ca să-l mazilească din Ţara Muntenească, şi avea pizmă contra lui şi fiindcă luase de soţie pe fata lui Şerban vodă în taină şi fără voia lui. Atunci a chemat pe boierii moldoveni cari erau pribegi acolo, adică pe Nicolae Constantin[1] hatmanul, pe Antioh Jora hatmanul, pe Vasilaşcu Cantacuzino mare spătar | şi pe Ioan Costin sărdarul şi pe ceilalţi şi le-a spus: 597
să ştiţi, boierilor, că eu şi cu Antioh vodă avem jurământ între noi să nu ne atingem deloc unul de altul în domniile noastre, dar fiindcă Antioh vodă cu fratele său Dimitraşcu nu mă lasă în pace, ci umblă să mă mazilească, pentru aceasta nici eu nu voi ţinea jurământul pe care-l aveam între noi şi vi l-am făcut cunoscut acum, şi mă voi sili cât îmi va fi cu putinţă ca să-l mazilesc. Atunci boierii pribegi căzându-i la picioare se rugau din inimă ca să se silească să dea domnia lui Constantin Duca vodă, ginerele său, pe care atât Brâncoveanu cât şi unchii săi îl urau peste măsură.

Pentru a-şi putea deci îndeplini voinţa şi făgăduiala ce făcuse boierilor pentru mazilirea lui Antioh vodă, a trimes la Ţarigrad pe unchiul său Mihai Cantacuzino, mare spătar, ca să se silească, dând daruri multe înalţilor demnitari dela Poartă, să mazilească pe Antioh vodă şi să-i dea voie lui Brâncoveanu să aleagă ca domn al Moldovei pe cine ar voi el.

---

[1] E vorba de *Nicolae Costin*, cp. Letopiseţul Ţării Moldovei ed. Giurescu 91, 12.

Vezirul însă din acel timp şi înalţii demnitari ai Porţii au primit ca să mazilească pe Antioh vodă din cauza darurilor celor multe, dar n'au consimţit să-i dea voie ca să aleagă şi să facă el domn pe cine ar voi, ci i-au răspuns aşa: dacă el vrea să fie numit domn al Moldovei Constantin Duca vodă, vor mazili pe Antioh vodă. Atunci Brâncoveanu, după vorba: între două rele trebue să preferim pe cel mai mic, a preferit să se facă domn al Moldovei Constantin Duca vodă, ginerele său, cutoatecă îl ura, numai să mazilească pe Antioh vodă, ceeace a şi putut face, precum vom arăta la locul cuvenit, dupăce vom sfârşi cu povestirea faptelor petrecute în timpul domniei lui Antioh vodă.

1699 În anul 7208 după multele războaie ce au făcut Turcii cu Nemţii încă decând a mers Cara-Mustafa la Beci, şi după multele | victorii ce au câştigat Nemţii contra Turcilor 598
precum şi Leşii în locurile împărăteşti aci în Moldova, cu mare stăruinţă au cerut Turcii ca să încheie pace atât cu Nemţii cât şi cu Leşii. Şi astfel s'au strâns solii împărăteşti la Carloviţ printre cari dela Turci soli erau Ibraim paşa[1] şi Alexandru, secretar de taină al împărăţiei, care pentru marea sa înţelepciune şi experienţă ce o avea în trebile împărăteşti a fost mijlocitorul păcii şi s'au liniştit regatele. Cari au fost solii din partea împăratului Nemţilor şi a celorlalte regate, noi nu-i cunoaştem. Atunci, după încheierea păcii, Turcii au dat îndărăt Leşilor Cameniţa, iar Leşii au dat Turcilor locurile Moldovei pe cari le ţineau, adică cetatea Neamţului, Soroca, Suceava şi Câmpulungul şi alte biserici[2]. Dar ca să se deşerte cetatea Cameniţei, Caraiman paşa a dat poruncă cu ferman împărătesc lui Antioh vodă să meargă şi să ridice toate lucrurile Turcilor ce se aflau acolo, adică oameni, gephanele, cumbarale şi altele. Care mergând după poruncă

---

[1] Îndreptat pedeasupra de a doua mână în *Rami*.

[2] Nu încape îndoială că în original se spunea că s'au dat îndărăt *cetatea Neamţului etc.* şi **mânăstirile**, ceeace traducătorul grec a redat cu ἐκκλησίαι (=biserici); se ştie că şi mânăstirile, fiind înconjurate de ziduri erau ca nişte cetăţi, în cari se refugiau în timp de primejdie locuitorii învecinaţi; cp. Letopiseţul Ţării Moldovei ed. Giurescu 92, 8: *ieşit-au şi Leşii de prin mânăstirile ţării Moldovii şi de prin cetăţi,* şi Neculce p. 262, 24: *cetăţile din Moldova şi mânăstirile câte au luat.*

cu oamenii săi şi cu alţi Munteni orânduiţi au deşertat-o, şi din lucrurile găsite acolo unele le-au dus la Tighinea, altele la Cetatea Albă şi altele la Chilia. Cu această deşertare a Cameniţei multă pagubă s'a făcut în ţară. . . . .

A doua domnie a lui Constantin Duca vodă.

1700 În anul 7209 a venit iarăş domn în scaunul Moldovei Constantin Duca vodă cu ajutorul socrului său Basarab vodă şi a domnit doi ani şi jumătate; purtarea însă pe care o avusese în prima lui domnie n'a schimbat-o de loc. Deci dupăce a îmbrăcat caftanul împărătesc, îndată a trimes un om al său cu schemni-agasi cu scrisori ca să le dea boierilor, ce-i făcuse caimacami aci în Iaşi înainte de sosirea lui, prin cari le poruncia să aibă grijă şi cu mare băgare de seamă să păzească pe acei boieri pe cari îi bănuiau că nu vor aştepta venirea lui, ci vor încerca să fugă, şi anume le-a poruncit ritos | să păzească bine pe Bogdan hatmanul şi pe 600
Iordache vistierul.

Acest curier al lui Constantin Duca vodă sosind aci cu schemni-agasi şi închizând porţile curţii, în care erau adunaţi toţi boierii, fără să cunoască pe caimacami şi pe Bogdan hatmanul şi Iordache vistierul, a dat nechibzuit scrisorile domneşti unui oarecare Ştefan Cerchezul, mare comis, care neştiind carte şi şezând alături de Bogdan hatmanul a dat scrisorile domneşti lui Bogdan hatmanul, care citindu-le şi văzând porunca domnească împotriva lui îndată le-a lepădat jos din mână şi a fugit deadreptul în Polonia.

Iar Iordache vistierul prinzând de veste s'a ascuns şi el în curte până a înserat, şi noaptea îmbrăcând un sucman apăresc[1],

[1] Sucman pe care îl purtau *aparii* (aducătorii de apă, sacagii); v. mai sus p. 22. Cp. şi Legrand, Recueil de documents grecs, concernant les relations du Patriarcat de Jérusalem avec la Roumanie, Paris 1895 p. 288: διώρισε δύο ὑπηρέτας, ἀπάρην τε δηλαδὴ καὶ λεμνάρην, παντάπασιν ἀσυδότους καὶ ἐλευθέρους ἡστινοσοῦν αὐθεντικῆς ὑπηρεσίας καὶ ἀγγαρείας, εἵνεκα ξυλοφορίας καὶ ὑδροφορίας καὶ ἑτέρων διακονιῶν (a numit doi servitori, adică un apar şi un lemnar, scutindu-i de orce slujbă şi angarie domnească, ca să aducă lemne şi apă şi să facă şi alte treburi).

cu ajutorul lui Ilie Cantacuzino paharnicul a ieşit afară din curte, care era înconjurată de seimeni, şi imediat s'a dus la satul lui, anume Hangu, de unde cu oamenii lui Ilie Cantacuzino a fugit în Polonia. Iară când a venit Constantin Duca vodă, a trimes scrisori către amândoi şi cu jurământ le scria să vie că nu vor avea nicio supărare. Cari încredinţându-se scrisorilor, scrise cu jurământ, s'au întors îndărăt, şi într'adevăr n'au fost supăraţi deloc de domn, ba chiar au fost cinstiţi cu boierii.

Pe acea vreme era pace mare în toată ţara, şi fiecare se afla la locul său fără frică, însă erau dări foarte grele în ţară, ca şi în întâia sa domnie, din cauza socrului său Basarab vodă, care, ca să-şi ia banii ce cheltuise în întâia domnie a ginerului său, îl îndemna să pue împrumuturi mari pe boieri, şi a scos şi asupra celuilalt popor dări de nesuferit şi neobişnuite. Pe lângă acestea se mai adaogă şi răul că nu avea încredere în niciunul din boieri, şi din cauza | neîncre- 601
derei sale şi a dărilor multe, l-au urît iarăş toţi boierii şi au preferit să-şi lase casele şi moşiile şi să fugă din ţara lui. Aşadar cei mai de frunte şi cei mai cinstiţi dintre ei au fugit în Ţara Muntenească la ajutorul lui Basarab vodă, printre cari erau Vasilie Constantin[1] vornicul, Lupu Bogdan vornicul, Antioh Jora hatmanul, Mihalache Racoviţă spătarul, Ioan Palade vistierul, Bujorenii şi alţii din cei de mai de jos. . .

⟨Răzvrătirea lui Patrona Halil; Buţucachi se numeşte domn al Moldovei[2]⟩.

. . . .

Pecând zisul capugi-başa se afla încă în Iaşi, a sosit ştire lui Grigorie vodă dela fratele său, marele dragoman, că unul din oamenii lui casap-başa anume Ianachi Buţucachi, care era secretar al slugeriei împărăteşti şi avea prietenie cu capul

[1] E vorba de Vasilie Costache, cp. Letopiseţul Ţării Moldovei ed. Giurescu p. 96, 31 şi Pseudo-Amiras 113, 10.

[2] Cea mai amănunţită şi sigură povestire despre Buţucachi şi revoluţia lui Patrona Halil se dă în Cronica noastră şi în Relation des deux rébellions arrivées à Constantinople en 1730 et 1731 (La Haye 1737;

răzvrătiților Patrona pentru o îndatorire ce-i făcuse mai
înainte | la predarea cărnei, a cerut dela dânsul, care doria 826
să facă un bine lui Buțucachi, domnia Moldovei; Patrona a
rugat întâi pe vezir ca să-i facă acest lucru, dar văzând că
atât vezirul cât și ceilalți înalți demnitari nici nu vroiau să
audă, a constrâns pe vezir cu amenințări groaznice de a
îmbrăcat pe zisul Buțucachi cu caftanul acelei domnii, spre
marea indignare însă și mâhnire a tutulor înalților demnitari
și a împăratului însuș. Aflând toate aceste lucruri Grigorie
vodă le-a spus boierilor, și toți îndeobște s'au revoltat
peste măsură, cutoatecă atât domnul cât și boierii își închipuiau
că un asemenea lucru ce s'a impus cu forța de
rebeli, fără voia împăratului, nu poate dăinui, precum s'a și
întâmplat. A trimis dar Grigorie vodă la Constantinopol pe
baș-ciohodarul său Anton și aștepta din cias în cias să-i aducă
știre sigură, având bună nădejde că Buțucachi nu va putea
să ducă la capăt ceeace a pus la cale; totuș mitropolitul
acestei eparhii și toți boierii s'au învoit să nu-l aștepte, dacă
din întâmplare ar veni aci el ca domn, și stăteau toți gata
să fugă. Iar vezirul Silihtar Mehmet pașa, neavând nicio putere,
a chemat pe marele dragoman și pe capuchehaielele lui Grigorie
vodă și le-a spus că ceeace s'a făcut cu Buțucachi nu-i
cu hotărîrea și consimțimântul împăratului, ci s'a impus de
răzvrătiți, deaceea nu i s'a dat nici ferman împărătesc, și
i-a îndemnat pe ei să se ducă la Patrona și să-i făgăduească
o sumă oarecare de bani ca să renunțe la planul său, lăsând
pe împărat să hotărască dupăcum va crede de cuviință. Și
deși casa lui Grigorie vodă | nu era deprinsă să aibă a face 827
cu răzvrătiți, totuș în împrejurările de atunci, când picioarele
au ajuns să fie cap, după sfatul cârmuitorilor s'a făgă-

din această rară cărțulie un exemplar în biblioteca mea). Documentul DCXCVI publicat în prescurtare în Hurmuzaki, Documente, Suplement[1] 1, 473-476, referitor la Buțucachi, este acelaș cu documentul publicat în Relation p. 78-131. Originalul a fost scris în limba turcă (v. Hurmuzaki l. c.); traducerile franceze din *Hurmuzaki* și *Relation* sânt independente una de cealaltă. Despre Ianachi Buțucachi v. Neculce p. 368; Notița biografică despre Constantin Mavrocordat de un anonim, în Éphémérides daces ed. Legrand 2 p. XXXIV; Comnen Ipsilanti, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν 330. Cp. și Albert Vandal, Une ambassade française en Orient sous Louis XV; la mission du Marquis de Villeneuve 2 éd. p. 157.

duit lui Patrona o sumă de bani; văzând şi Patrona supărarea împăratului însuş şi a tutulor înalţilor demnitari pentru fapta sa fără rost şi ciudată, văzând că era mustrat de chiar tovarăşul său Muslu, i-a spus acestuia să prindă pe prietenul său Buţucachi şi să-l predea în mâinile cârmuitorilor ca să facă cu dânsul ce vor vrea. Deci din poruncă împărătească Buţucachi legat în lanţuri a fost băgat în închisoarea lui bostangi-başa, din care închisoare rar ies vii câţi intră. Aşadar cu această ştire a sosit dela Ţarigrad baş-ciohodarul Anton la prânz, când toţi boierii se găsiau pela casele lor; atunci domnul a dat poruncă de au tras un tun pentru ca toţi să audă, iar boierii înţelegând acest bun semn au alergat numaidecât cu toţii la curte, veseli şi bucuroşi împreună cu tot poporul. Cu acest prilej domnul a îmbrăcat cu caftan pe zisul său baş-ciohodar, şi îndată a împărtăşit această ştire întregei eparhii.

Sultanul Mahmud văzând atunci că răzvrătiţii nu se astâmpără în capitală, ci vreau să se amestece în toate trebile împărăţiei, precum s'a vădit cu turburarea ce au pricinuit-o şi cu domnia Moldovei, şi fac necontenit jafuri şi turburări, şi mai ales cer cu sila ca să facă pe Muslu ienicer-agasi, iar pe Patrona căpitan-paşa[1], s'a consfătuit despre măsurile ce sânt de luat cu Abdulah paşa Muhsinoglu, cu Geanîm hogea şi cu Ibraim chehaia, poreclit Cabaculac, pe cari sultanul îi adusese cu tot dinadinsul la Constantinopol ca bărbaţi capabili şi experimentaţi, | numind chiar pe Geanîm hogea că- 828
pitan-paşa; toţi aceştia au sfătuit pe împărat să cureţe oraşul de răzvrătiţi. Deci a dat poruncă lui căpitan-paşa să pregătească un număr oarecare de levenţi înarmaţi şi a dat poruncă la fel şi lui bostangi-başa să înarmeze pe bostangii, iar noaptea s'au introdus în taină aceste două cete înarmate în palatul împărătesc în partea numită *ialî-chiosc*. Sâmbătă dimineaţa 14 Noemvrie s'a dat poruncă ca să vie la palatul împărătesc toate căpeteniile răzvrătiţilor, supt pretext ca să ţină un sfat obştesc şi să-i învestească sultanul cu demnităţile pe cari le cereau. Pe chezăşia hanului Caplan Gherei, de curând numit, au intrat toate căpeteniile lor; dintre aceştia

[1] Patrona cere postul de mare amiral, fiindcă slujise ca levent pe galionul *patrona* (= galère patronne), de unde şi porecla lui.

pe cei mai distinşi i-au introdus într'o parte a palatului, pecând agalele lor celelalte stăteau afară între cele două uşi dela mijloc ale palatului, pe cari le păzesc bostangii; aceştia aveau poruncă să închidă amândouă uşile în acelaş timp, îndatăce vor vedea semnalul convenit. Astfel pecând cei mai mulţi se aflau afară, iar fruntaşii lor înăuntru, a ieşit un agă strigând să se dea caftane pentru agale; această vorbă era lozinca şi semnalul convenit între ei. Atunci căpeteniile răzvrătiţilor îndreptându-se spre odaia aşa numită *arz-odasî*, unde era şi împăratul, ca să îmbrace caftanele, pe cari has-odalii le ţineau în mână, deodată supt conducerea lui Geanîm hogea şi a lui Ibraim chehaia, care era capugilar-chehaiasi, un ciorbagiu anume Pehlivan (care pe urmă pentru acest serviciu a fost numit cul-chehaiasi) a omorît pe Patrona, iar hasechii, cari se aflau acolo, au omorît pe ceilalţi. Şi fiindcă cu zisul semnal se închiseseră şi uşile dela mijloc, | levenţii 829
şi bostangii pregătiţi dinainte s'au năpustit împreună cu hasechii asupra celorlalţi răzvrătiţi, cari se aflau în curte, şi i-au tăiat şi pe ei. Iar cadavrele căpeteniilor lor le-au aruncat afară pe poarta împărătească, zisă *babi-humaiun*. Imediat după aceasta împăratul a făcut ienicer-agasi pe Muhsinoglu, care a ieşit îndată din palat şi a urmărit şi ucis pe ceilalţi răzvrătiţi împreună cu slugile lor, orunde îi găsia. Şi aşa prin mila lui Dumnezeu s'a liberat împărăţia şi s'a curăţit capitala pecât posibil de răzvrătiţi şi de nelegiuirile lor. În aceeaş zi împăratul, aducându-şi aminte şi de Buţucachi, a trimes poruncă marelui vezir ca să-l scoată în locul zis *Ak-sarai* şi să-i taie capul, ceeace s'a şi făcut[1].

[1] Acest epizod e tipic pentru modul de recrutare a celor mai înalţi demnitari ai imperiului; dela cea mai joasă treaptă, dela cafegiu sau măcelar mulţi, fără cea mai mică pregătire, au fost numiţi veziri sau domni, şi aceasta fiindcă au făcut o cafea care a plăcut sultanului, sau au dat un dar sau un împrumut cutărei favorite din harem, sau cutărui puternic al zilei. Demnităţile cele mai înalte erau încredinţate nu oamenilor celor mai indicaţi, cari puteau să contribue la consolidarea imperiului; la acest lucru nu s'au gândit niciodată sultanii. Se înţelege dar de ce Turcii timp de 5 secole n'au fost în stare să facă pe creştinii cuceriţi să creadă că imperiul otoman e definitiv stabilit în Europa. Şi cutoatecă din alte consideraţii, nu din cauza vitalităţii poporului turcesc, prăbuşirea imperiului nu intervenia ci dăinuia secole întregi, creştinii nu se descurajau, o generaţie transmitea alteia speranţa că prăbuşirea

Mutarea din nou a lui Grigorie vodă în Moldova şi a lui Constantin vodă în Ţara Românească.

Acest vezir (Ismail paşa din Georgia) având prietenie veche cu Mihai vodă doria să-i facă bine. Ştiind acest lucru Constantin vodă, nu vedea cu ochi buni armonia şi iubirea, cari existau între Grigorie vodă şi Mihai vodă, în urma serviciului ce-i făcuse zisul Grigorie aducându-l îndărăt la Constantinopol; căci Mihai vodă aflase că Grigorie vodă a fost iniţiatorul şi pricina întoarcerei sale la Constantinopol şi avea pentru el o iubire adevărată şi sinceră[1]. Deaceea Constantin vodă a căutat cu orce chip de şi-a atras cu diferite făgăduieli pe Mihai vodă făcând şi cuscrie cu el şi logodind pe Ştefan, beizadeaua lui Mihai vodă, cu domniţa Sultana, sora lui Constantin vodă numai după tată, apoi în înţelegere şi împreună au început amândoi să urmărească pe Grigorie vodă. Şi cunoscând marea lăcomie de bani a vezirului Ismail paşa, Constantin vodă a făgăduit în înţelegere şi cu Mihai vodă să dea o sumă foarte mare pentru cele două domnii, pentruca Constantin vodă să ia Ţara Românească iar Mihai vodă să vie în Moldova şi să-l scoată din domnie pe Grigorie vodă. Aşadar vezirul Ismail paşa văzând făgăduiala unei sume aşa de mari de bani a uitat prietenia pe care o avea cu Grigorie vodă şi duşmănia împotriva lui Constantin vodă, ce o
avea din timpul când era ienicer-agasi, şi fiind îmboldit | de 861
lăcomia sa, a hotărît să pue la cale acest lucru, având în acelaş timp şi dorinţa să facă domn pe Mihai vodă. Deci a vorbit despre aceasta împăratului, dar neputând găsi nicio vină împotriva lui Grigorie vodă, n'a putut obţine o asemenea învoire.

Sosind în acele zile în capitală ştirea că o parte din armata rusească a fost trimisă contra Crimeei, dar că s'a întors fiind împiedicată de iarnă, vezirul s'a folosit de acest

---

vine, se apropie, şi de sigur această speranţă o hrăniau un lanţ de consideraţiuni, printre cari răzvrătirea tipică a lui Patrona Halil şi epizoade ca acel cu Buţucachi sânt verigi. Acest epizod ne mai arată cât de aproape era cuca domnească de iataganul gelatului.

[1] V. p. 848 unde se arată cum Mihai Racoviţă în urma stăruinţelor lui Grigorie vodă a fost rechemat la Constantinopol dela Mitilene unde fusese exilat.

început de război cu Rusia şi a spus împăratului că într'o
asemenea împrejurare trebue să se găsească în Moldova un
om experimentat şi vrednic, precum este Grigorie vodă, care
să dea ştiri împărăţiei despre toate şi să păzească ţara, şi a
propus ca Grigorie vodă să fie trimis în Moldova, iar Mihai
vodă în Ţara Românească. Împăratul, care cunoştea expe-
rienţa şi purtarea lui Grigorie vodă din serviciile aduse
mai înainte împărăţiei, a primit mutarea lui în Moldova ca
folositoare împărăţiei şi trebuincioasă pentru acele împre-
jurări, însă a împiedicat domnia lui Mihai vodă având ură
contra lui pentru domnia dinainte, pe care o căpătase în
timpul răzvrătirii, şi a poruncit ca Grigorie vodă să fie
transferat în scaunul Moldovei ca fiind vrednic şi folositor
împărăţiei, iar Constantin vodă să treacă în Ţara Româ-
nească ca credincios împărăţiei; s'a făcut deci întocmai şi
capuchehaielele ambilor domni au îmbrăcat caftane pentru
această mutare. Aflând acest lucru Grigorie vodă a tri-
mis îndată din partea sa aci la Iaşi pe Stavre, al doilea vis-
tier, şi a numit dintre boierii ţării caimacami pe Constantin
Costache, mare logofăt, pe Sandu Sturza, mare vornic, pe
Iordache Cantacuzino, mare vornic, şi pe Costache Razu, mare
spătar, iar din partea capuchehaielelor lui Grigorie vodă a
venit Panait armaşul | din Constantinopol; în Ţara Româ- 862
nească s'a dus din capitală Mihalache Roseti. Constantin
vodă la rândul său a trimis la Bucureşti mai întâi pe Ienache
aga, pe urmă şi pe marele său comis Constantin şi alţi oa-
meni ai săi, numind caimacami şi dintre boierii ţării.

Această mutare a fost foarte păgubitoare pentru Gri-
gorie vodă, fiindcă a avut loc într'un timp când plătise ha-
raciul acelei ţări către împărăţie, şi scoţând hârtiile ca să-l
strângă, nu apucase să încaseze niciun ban. Aşadar a avut
grijă ca să pornească de acolo după porunca împărătească;
iar capugilar-chehaiasi al vezirului, un anume Paşagic, care
a fost numit schemni-agasi pentru amândoi domnii, sosind
şi săvârşind acolo obişnuita ceremonie, a fost trimis mai
înainte aci de către Grigorie vodă ca să îmbrace şi pe Con-
stantin vodă cu caftan şi să aştepte aci la Iaşi pe Grigorie
vodă ca să-l aşeze în scaunul său după obicei. Grigorie vodă
plecând din Bucureşti spre Moldova avea împreună cu dânsul

pe întru tot prea sfântul chir Paisie, fost patriarh al Con-
stantinopolului, pe care îl înconjura cu toată cinstea şi în-
grijirea. Plecarea sa a mâhnit foarte mult pe boieri şi mai
ales poporul de jos, pentru apărarea şi buna chiverni-
seală şi cu deosebire pentru dreptatea de care s'au bucurat
în timpul domniei lui, fiindcă câte le făgăduise toate le în-
deplinise întocmai şi mult crescuse ţara în timpul său.

Nevoind dar să se întâlnească cu Constantin vodă, fiindcă
dragostea dintre ei se stricase, şi-a grăbit mersul şi rămânând
numai o noapte la Focşani, unde a stat în mânăstirea lui stră-
moşească, a doua zi a sosit la Domneşti, unde a stat trei zile,
în care timp s'a ocupat cu regularea satelor dela margine | lă- 863
sându-le după voia şi cererea lor, şi a ţinut divanuri împărţind
dreptate şi celorlalţi locuitori cari se strânseseră acolo. Atunci
şi Constantin vodă luând drumul Bârladului a trecut şi s'a dus
în Ţara Românească, şi astfel pornind Grigorie vodă din Dom-
neşti dinspre partea Siretului a sosit la Iaşi, şi la 16 Dechem-
vrie a intrat în scaun cu alaiul şi pompa obişnuită; înaintea
lui au ieşit toţi boierii şi oştirea după obicei. După aceasta
fără întârziere a pornit pe suszisul schemni-agasi care a
mers în Ţara Românească să aşeze şi pe Constantin vodă
în scaunul de acolo, deoarece îl aştepta stând tot afară. Şi
astfel odihnindu-se o zi, a doua zi a dat şi boieriile făcând
pe Constantin Costache iarăş vel logofăt, pe Iordache Canta-
cuzino vornic de ţara de jos, pe Ioan Neculce vornic de
ţara de sus, pe Constantin Ipsilanti hatman, iar postelnic tot
pe Grigorie pe care îl avea, pe Iordache Cantacuzino vel spătar,
pe Costache Razu vel visternic, pe Gavriil Costache vel ban,
pe Teodor Costache paharnic, pe Lupu Gheuca [1] vel stolnic
şi pe Aristarh vel comis, dând şi celelalte boierii dupăcum
i s'a părut mai bine. Pe vornicul Sandu Sturza l-a pus la sei-
meni pentru nerecunoştinţa ce a arătat-o, deşi era cu totul ci-
racul şi creatura sa; şi în aceeaş zi a închis şi pe Teodor Palade
la vistierie ca să-şi dea seama, şi dupăce a dat-o, l-a lăsat liber.
Iar Sandu Sturza prin mijlocirea patriarhului chir Paisie a
căpătat deplină iertare, şi pe urmă amândoi au fost miluiţi
şi cu | boierii, precum se va arăta la rândul povestirii. 864

---

[1] În ms Γκιόκα.

Mazilirea lui Ismail paşa şi veziriatul lui Seid Mehmed paşa.

În acest răstimp zisul vezir Ismail paşa, a cărui îngâmfare şi lăcomie de bani creştea din ce în ce mai mult, pentruca să-şi facă pe viitor dorinţele şi să strângă comori, s'a gândit să înlăture pe câzlar-aga, de care se sfia întrucâtva, fiindcă era sfetnic şi intim al împăratului. A început dar să-l pârască la împărat, ceeace l-a făcut şi pe dânsul să arate la rândul său împăratului faptele lui Ismail paşa şi marea lui lăcomie; din cauza aceasta împăratul s'a supărat pe el şi mazilindu-l din veziriat l-a surghiunit la Rodos, desbrăcându-l de cinstea şi de tuiurile sale, şi a făcut caimacam pe silihtarul său Seid Mehmed paşa. Şi înţelegând împăratul că din marea lui lăcomie zisul vezir a făcut permutarea domniilor, a chemat pe micul său imbrohor Mustafa bei şi l-a însărcinat în taină să meargă în Ţara Românească şi în Moldova dându-i poruncă împărătească ca să prinză pe Paşagic, capugilar-chehaiasi al mazilului Ismail paşa, care fusese numit schemni-agasi, şi luându-i toate darurile ce le luase dela domni să-l ducă legat în fiare la Constantinopol. Unii spun că avea şi altă poruncă împărătească ascunsă ca, dacă ar apuca pe domni la locurile lor, să-i lase să rămâe ca şi mai înainte; însă zisul imbrohor zăbovind din cauza iernei prea grele a găsit pe domni sosiţi la scaunele lor, aşa încât îndeplinind numai porunca pe care o avea în vileag, precum s'a spus, a pornit din Ţara Românească | şi a venit aci la Iaşi adu- 865
când împreună cu el şi pe capugilar-chehaiasi al lui Ismail paşa în lanţuri. Întru întâmpinarea lui domnul a trimes la Focşani pe Mihalache vameşul. Când s'a apropiat de Iaşi i-au ieşit înainte din porunca domnului boierii împreună cu beizadelele lui Grigorie vodă, Scarlat şi Matei, şi l-au condus la Iaşi.

A doua zi a venit la curte şi a întâlnit pe domn la divan în prezenţa tutulor boierilor; în timpul când el comunica cele poruncite de stăpânire toţi boierii aclamau pe împărat, urându-i mulţi ani, şi mulţumind pentru acest domn pe care l-a trimis ţării, parcă ştiau ce folos era să le aducă el în împrejurările grele şi turburi de mai târziu, precum

povestirea va arăta mai la vale. S'a dus şi Grigorie vodă la acel imbrohor de două trei ori în tot timpul cât a stat în Iaşi, şi i-a dat toată îngrijirea cuvenită îmbrăcându-l cu blană de samur, după care a plecat la conacul său. I s'a făcut o asemenea primire fiindcă era fiu de vezir şi mare om al împărăţiei, ceeace s'a dovedit nu după mult timp, când a fost numit paşă cu trei tuiuri şi a fost trimes în Egipt. La plecarea sa a fost iarăş petrecut cu aceeaş cinste şi alai şi s'a trimes împreună cu el până la Galaţi marele vornic Iordache Cantacuzino ca să-l petreacă.

In Constantinopol s'a făcut vezir zisul silihtar al împăratului anume Seid Mehmed paşa, deoarece împăratul săturându-se cu schimbarea deasă a vezirilor l-a scos pe acesta din sarai mai întâi cu trei tuiuri numindu-l, precum am spus, caimacam, iar pe urmă l-a făcut mare vezir. Acesta, nefiind experimentat în afacerile externe, a dat toată cârmuirea lui | Halisa Osman aga, vezir-chehaiasi, care era experi- 866
mentat în afacerile politice, fiindcă a fost timp îndelungat secretar al lui Mehmed chehaia, şi din timpul lui Ali paşa Hechimzade a fost în continuu chehaia.

Grigorie vodă şi în a doua sa domnie în Moldova a arătat aceeaş fire ca şi mai nainte, astfel că locuitorii săraci mulţumiau lui Dumnezeu că au văzut iarăş pe domnul lor, pe care l-au cunoscut ca un părinte al lor obştesc pentru iubirea şi compătimirea lui faţă de dânşii ; de care lucru s'au convins şi atunci, văzând că acei boieri cari erau închişi au fost nu numai iertaţi dar şi cinstiţi cu boierii. Şi cutoatecă pe Sandu Sturza, care a fost mare vornic de ţara de jos, l-a făcut vornic de ţara de sus, totuş acest lucru se făcuse cu ştirea şi voia lui, fiindcă i se făgăduise vel logofeţia, care puţin în urmă i s'a şi dat, deoarece Constantin Costache, mare logofăt, care fusese însărcinat cu văcăritul la Suceava, a fost lovit de dambla pecând se afla în mânăstirea Suceviţa şi după 2 ciasuri şi-a dat obştescul sfârşit. Pe care aducându-l la Iaşi l-au îmmormântat la mitropolie cu toată cinstea, faţă fiind şi domnul. Mare logofăt a fost numit pentru scurtă vreme Donici, pe care însă domnul l-a iertat după puţin timp de zisa boierie, din cauza vârstei sale înaintate, şi l-a lăsat să se odihnească în casa sa, bucurându-se

de destulă milă domnească. Şi astfel, precum am spus, a făcut pe Sandu Sturza vel logofăt, iar pe Teodor Palade l-a cinstit cu vel spătăria şi-i avea pe amândoi în cinste şi favoare.

În timpul acestei domnii s'a făcut obiceiul ca vel logofeţia să fie cinstită cu toiag de sidef, iar vel vorniciile şi hătmănia cu altfel de toiege, împodobite cu argint, pecând mai nainte aveau toiege de rând ca acelea pe cari le au vornicii de poartă.

A treia mutare a lui Constantin vodă Mavrocordat în Moldova.

Mutându-se Grigorie Ghica vodă, precum s'a spus, din Moldova în Ţara Românească, s'a mutat şi Constantin vodă Mavrocordat pentru a treia oară din Ţara Românească în Moldova.

Acest domn era într'adevăr şi mai înainte iubitor de Dumnezeu, milostiv, drept şi darnic, dar în această domnie s'a arătat cu totul cucernic pentru cele dumnezeieşti, practicând virtutea prin fapte; scârbindu-se de plăcerile şi petrecerile acestei vieţi şi evitând orce prilej de desfătare şi distracţie, îşi împărţia timpul cu rugăciunea, cu divanul şi cu citirea cărţilor. De dimineaţă până la prânz se îndeletnicia cu cercetarea judecăţilor, ascultând cu mare scrupulozitate pe împricinaţi, şi nu obosia şezând la divan şi silindu-se să împartă dreptate celor nedreptăţiţi, cutezatecă avea anume judecători, numiţi dintre boierii săi devotaţi | ca să judece pricinile ce 1054
se iviau, afară de pricinile moşiilor pe cari le cerceta marele logofăt după vechiul obicei al ţării. După prânz până seara, dacă erau răvaşe strânse, adică petiţii sau pe turceşte arzuhaluri, se citiau în auzul lui de doi sau trei cititori pentruca citirea să fie neîntreruptă, astfel că atunci când unul isprăvia un răvaş, îndată cellalt începea un alt răvaş şi se dădeau tutulor cuvenitele hotărîri şi răspunsuri. Venind în acest interval şi marele vistier sau altcineva, cerceta cu el treburile cuvenite, fără a se întrerupe citirea

răvaşelor[1]. Iar dacă nu erau răvaşe de citit, citia din cărţile lui Ioan Hrisostom sau ale marelui Vasilie sau ale lui Macarie egipteanul sau ale altor sfinţi părinţi, însemnând vorbele aflate în ele, cari se referă la prinţi. Somnul cel dulce era foarte măsurat; se scula desdedimineaţă la ora cinci, stând în biserică cu mare luare aminte şi evlavie împreună cu toţi boierii şi slugile domneşti cari locuiau în curtea domnească, cari şi ei se sculau când se crăpa de ziuă după pilda domnului. În timpul slujbei dumnezeieşti de multe ori doi ciohodari erau aşezaţi la poarta bisericii ca să nu lase, înainte de sfârşitul slujbei, să iasă vreunul din aceia cari au această urîtă deprindere. Nu se cânta chinonic, ci în locul lui se citia depe amvon vreo cuvântare a lui Ioan Hrisostom, dintre acelea cari din porunca sa erau traduse în limba moldovenească, pentrucă această citire este mult mai folositoare ascultătorilor decât melodia cântăreţului; | lucrul acesta s'a făcut 1055
pe urmă obicei şi în toate celelalte biserici ale Moldovei. Nu puţini dintre marii boieri erau siliţi să-i imiteze postul straşnic pe care îl ţinea, mai cu seamă în timpul sfintelor posturi când de dimineaţă până seara nu mânca absolut nimic şi nu bea nici măcar cafea; boierii, scârbindu-se şi dânşii cu totul de tutun, urmau slujbele bisericeşti înfrânând şi poftele lor trupeşti.

Nu înceta de a mustra pe mitropolitul de atunci Nichifor al Moldovei pentrucă hirotonisia preoţi şi diaconi fără ştiinţă de carte. Pe lângă aceasta, alegând dintre arhierei pe mitropolitul Sidisului şi pe acel al Nisei (pe cari i-a constrâns

---

[1] Vorbele cronicarului arată că puterea de muncă a lui Constantin Mavrocordat a uimit pe cei dimprejurul lui. Şi într'adevăr, laudele aduse nu sânt simple linguşiri; neobişnuita lui activitate în multele lui domnii din Moldova şi Ţara Românească arată că acest domn nu cunoştea ce e trândăvia. Că se ocupa singur de administraţia ţării cu o neasămuită hărnicie aflându-se în nemijlocită corespondenţă cu dregătorii statului dela cel mai mare boier până la cel din urmă slujbaş, mărturiseşte cu admiraţie Ioan Canta p. 183 şi ne-o arată apoi extrem de voluminoasa şi preţioasa lui *Condică de cărţi de poroncă*, în care, pe lângă actele de administraţie curentă, acest domn iubitor al trecutului a pus să se copieze şi cărţi de ale domnilor de odinioară ce-i cădeau în mână. Condica se află astăzi în Bibl. Acad Rom. supt No. 237 rom.; s'a tipărit in regeste de Iorga în Stud. şi Doc. 6, 209—451.

şi pe ei să se ducă la şcoala grecească) precum şi pe câţiva egumeni, i-a trimes afară la ţară să cutreere satele şi să înveţe pe preoţii inculţi cele cuvenite, dupăcum pe scurt şi în scris le arătase dânsul, cu scopul ca să-i strângă pe urmă pe toţi la Iaşi şi să-i examineze în persoană ca să vadă dacă s'au folosit întrucâtva de învăţătura ce le-au dat-o zişii arhierei şi egumeni. Şi cutoatecă împrejurările de atunci l-au împiedicat să aducă acest lucru la bun sfârşit, totuş este adevărat că mulţi preoţi şi diaconi au tras mare folos şi citiau pe întrecute felurite cărţi singuri, iar în ceeace priveşte slujba bisericească îşi dădeau silinţa s'o citească cu o deosebită îngrijire.

Nu numai că a încetat din poruncă domnească vechea deprindere a boierilor de a pune femei în cârciumi şi mai ales de a alege pe cele frumoase pentruca vinul să se vânză repede, dar a scris şi ispravnicilor fiecărui ţinut poruncindu-le ca orunde ar găsi vreo femee învinuită de curvie mărturisită, şi mai ales care ar fi fost ibovnică a vreunui musulman sau creştin, să o prindă numaidecât şi s'o trimită la Iaşi. | Şi 1056
într'adevăr, numeroase asemenea femei fiind trimise au fost pedepsite cu închisoare de mai mulţi ani, pe urmă au fost liberate dând chezăşie că se vor abţine.

În afară de pomenile pe cari le făcea pe ascuns văduvelor şi orfanilor şi altor neputincioşi şi scăpătaţi, a mai orânduit să se împartă cerşetorilor câte cinci sute de lei pe lună.

A îndemnat foarte mult pe zisul mitropolit al Moldovei să numească clerici ai mitropoliei, precum sânt şi în celelalte eparhii, adică econom, schevofilax, sachelar, logofăt etc., cari să se întrunească împreună cu mitropolitul ca să cerceteze pricinile bisericeşti, la cari domnul nu vrea nicidată cu niciun chip să se amestece, măcarcă în fiecare zi era supărat de mulţi, pe cari mitropolitul din cauza bătrâneţelor nu putea să-i judece. Însă acest bătrân, de teama ca să nu împartă cu alţii puterea lui arhierească, nu vroia să încuviinţeze să se numească clerici dintre egumenii aleşi, dupăcum domnul găsia de cuviinţă, ci dintre preoţii pământeni ca să-i aibă supt ascultarea sa. Cu toate acestea la urmă a fost silit să numească câţiva ieromonahi

cu ştiinţă de carte. Aşadar în fiecare Miercuri şi Vineri întrunindu-se sinodul la mitropolie se cercetau pricinile şi trebile bisericeşti de către clerici. Pe lângă aceasta a dat poruncă să se strângă la Iaşi toţi egumenii mânăstirilor mari şi mici şi toţi protopopii aflaţi în ţara Moldovei ca să se ţină sinod obştesc, prin care să se îndrepteze unele greşeli şi abuzuri, cari se săvârşesc la hirotonisiri şi în alte
vechi obiceiuri bisericeşti, şi să se hotărască, | după ca- 1057
noanele şi poruncile sfinţilor apostoli şi ale sfintelor sinoade, cari anume, când şi în ce chip să fie hirotonisiţi mai întâi diaconi şi după cât timp să fie hirotonisiţi preoţi şi mai cu seamă să nu fie îngăduit ca să cânte sau să citească în biserică laicii, ci numai preoţii, diaconii şi anagnoştii, sau alţii din clerul bisericesc, precum era orânduit din vechime; deasemenea ca un domn foarte evlavios, s'a grăbit să îndrepteze prin sinodul obştesc şi alte vechi rânduieli cari s'au stricat şi nu se mai ţin astăzi. Adunându-se deci toţi, s'a ţinut de două trei ori sinod în sfânta biserică a curţii domneşti în prezenţa mitropolitului, a episcopilor şi a altor arhierei, fiind totodată de faţă şi domnul, care sta în picioare; cu privire la unele lucruri s'au luat hotărîri, cu privire la altele s'a amânat hotărîrea pentru o altă adunare care s'a orânduit să se ţie mai târziu.

Cât ajuta şi ocrotia sfintele mânăstiri din ţară, dela Sfântul Mormânt, din Muntele Sinai, din Sfântul Munte şi altele, numai atât spun, ca să-şi facă cineva o idee şi despre celelalte: când se întâmpla să se înfăţişeze la divan vreun creditor cu zapis iscălit de vreun egumen, înlăturat dela egumenie sau încetat din viaţă, şi să ceară banii săi dela noul egumen, sau, ceeace e acelaş lucru, dela mânăstire, hotăra ca noului egumen să i se dea la mână scrisoare domnească pentru apărarea sa, iar creditorul să-şi ceară banii de unde i-a dat. Şi aceasta o făcea cu bună chibzuială pentruca egumenii să nu aibă voie să prăpădească şi să nimicească pro-
prietăţile mânăstirilor împrumutându-se şi îndatorând | mână- 1058
stirile supt pretext de trebuinţă şi nevoie.

Niciodată nu vroia să audă instrumente muzicale însoţite de cântece necuviincioase şi molatice. La nunta ficei

sale domniţa ⟨Smaranda⟩[1] cu beizadeaua Ioniţă Racoviţă, după multă stăruinţă din partea boierilor, abia a dat voie să cânte din instrumente, însă fără cântece necuviincioase şi obscene. Atunci a ajutat şi pe Mihai vodă cu treizeci de pungi pentruca să-şi capete dela împărăţie libertatea, fiind surghiunit până atunci la Mitilene.

Inima sa miloasă nu-l lăsa să omoare pe vinovaţi, dar
pedepsia pe osândiţii la moarte cu închisoare îndelungată
şi foarte dureroasă şi chinuitoare ca să se pocăească în sfârşit
pentru nelegiuirile săvârşite. În scurt, purtările acestui
domn au fost aşa de neobişnuite, încât unii neîncrezători au
îndrăznit să spună că ar fi fost amestecate cu prefăcătorie.
Să fie încredinţaţi însă toţi, fără să aibă nicio umbră de îndoială,
că tot ce făcea era izvorît dintr'o virtute curată şi
foarte adevărată, precum o dovediau faptele sale, cari erau
aceleaşi atât pe faţă cât şi pe supt ascuns. Apoi să aibă în
vedere şi următorul lucru: de ce adică şi pentru care scop
un domnitor să se silească pe sine ca să arate virtuţi prefăcute
şi să-şi chinuiască trupul cu un trai aşa de anevoios şi de obo-
sitor? Dar să nu creadă cineva | că în timpul când se înde- 1059
letnicia cu zisele trebi bisericeşti n'ar fi îngrijit de cele
politice, căci nicio treabă necesară a ţării nu rămânea
neîngrijită, nici cea mai mică poruncă împărătească neisprăvită.

Încetarea din viaţă a răposatului Grigorie Ghica vodă, domnul Ţării Româneşti, şi numirea în locul său a fiului său Matei vodă, mare dragoman.

Dupăce Grigorie Ghica vodă a domnit în Ţara Românească în pace desăvârşită patru ani şi jumătate, a vrut Domnul să-i ia sufletul de veşnică pomenire. Aşadar în anul 1752 la 23 Au-

[1] Cronicarul neaducându-şi aminte de numele domniţei a lăsat loc alb în text. Am introdus numele în text după Ienachi Kogălniceanu p. 218. Greşit la E. Legrand, Généalogie des Mavrocordato (p. 6, ed. a doua p. 20), se zice că Caterina, fiica lui Constantin Mavrocordat, s'a căsătorit cu Mihai Racoviţă.

gust[1] căzând într'o boală grea şi luând dela doctorul Mihalache Mamonas[2] o doctorie numită de către Europeni *theriaca celeste*,

---

[1] În ms era κϐ', a doua mână a îndreptat în κγ', adăogând pedeasupra şi cuvântul ἐτελεύτησε. Cp. însă inscripţia depe mormântul lui Grigorie Ghica (în Al. G. Gălăşescu, Eforia spitalelor civile, Bucureşti 1899, p. 632 şi N. Iorga, Inscripţii din bisericile României 1, 70-71) unde se dă data *26 August 1752*. Data *23 August ziua de Duminică* o dă şi o notiţă depe manuscrisul 229 grecesc, aflat în Bibl. Acad. Rom. (= 619 în Catalogul lui Litzica, unde însă trebue îndreptat anul 1751 în 1752). Probabil la 23 August a căzut în letargie, iar la 26 a încetat din viaţă. Cp. şi Hurmuzaki, Documente 9², 3—4 şi Suplem. 1¹, 621; Iorga, Stud. şi Doc. 1, 232 n. 3.

[2] *Mihalache Mamonas* e aceeaş persoană cu *Mihalache Manos*, despre care Comnen Ipsilanti ne spune întocmai acelaş lucru, anume că a prescris lui Ghica vodă o doză prea mare de tiriac, pricinuindu-i o letargie mortală (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν 367 şi Hurmuzaki, Documente 13, 167). Nu e de admis că cronicarul, un intim al domnului, sau Comnen Ipsilanti, un medic contimporan şi el, n'ar fi cunoscut exact numele medicului domnului. Dar pentru identificarea lui *Mamonas* cu *Manos* pledează şi următorul fapt. Contimporanul Daponte în Catalogul său istoric ne spune cu mare precizie că la 10 Februarie 1741 a fost decapitat Alexandru Ghica, iar la 11 a fost numit în locul lui ca mare logofăt medicul *Mihalache Mamonas, fost mare schevofilax*. Comnen Ipsilanti pe de altă parte cu aceeaş precizie povesteşte că la 10 Februarie a fost decapitat Alexandru Ghica, iar a doua zi s'a numit mare logofăt *medicul Mihalache Manos, fost mare schevofilax* (Hurmuzaki, Documente 13, 168). Aşadar nu încape nicio îndoială că Mihalache *Manos* e aceeaş persoană cu Mihalache *Mamonas*. Ce e drept, în cele două ediţii ale Catalogului istoric al lui Daponte, date la lumină de Satas şi Erbiceanu, în loc de Μιχαλάκης Μαμωνᾶς citim Μιχαλάκης Μαμορᾶς (Bibliotheca graeca medii aevi 3, 174 şi Cronicarii greci 191), dar faptul are următoarea explicaţie: Satas a citit greşit, iar Erbiceanu, cutoatecă avea înaintea lui autograful lui Daponte, a editat Catalogul, mai comod, *după textul tipărit al lui Satas!* Dovezi voi aduce cu altă ocazie. Eu am colaţionat Catalogul istoric cu autograful lui Daponte, care se afla în posesiunea lui Erbiceanu, şi am citit la locul cu pricină, fila 95ᵛ: Μιχαλάκης Μαμωνᾶς. Trebue însă să observ că acelaş Comnen Ipsilanti vorbind de numirea lui Ştefan Mavrogheni ca mare logofăt spune că el n'a intrat prin uşă, ci a fost impus Patriarhiei de Poartă, precum a fost cazul şi cu medicul *Manuil Manos din Castoria* care a fost succesorul decapitatului Alexandru Ghica în logofeţie (Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν p. 690). Nu încape îndoială că în acest din urmă pasagiu, unde se vorbeşte incidental de logofătul Manos, Comnen Ipsilanti comite o greşală de memorie scriind *Manuil* în loc de *Mihalache*. Familia Mamonas este una din cele mai vechi familii greceşti (Panaiotachi

adică tiriac[1], ce i s'a prescris fie din greşală, fie într'o doză
peste măsură de mare, a adormit timp de 36 ciasuri un somn
care nu se deosebia deloc de moarte; pe urmă deşteptându-se
şi revenindu-i puterile într'o măsură foarte slabă, prin inspi-
raţie dumnezeiască şi-a presimţit moartea şi a făcut, dictând
el însuş, un raport în scris către împărat. După patru zile a
ajuns în capitală Alexandru Suţo, mare postelnic, care, cu-
toatecă pornise din Bucureşti înainte de moartea domnului,
căci prevăzuse că nu mai rămânea nicio speranţă de viaţă,
a primit însă pe drum ştirea despre încetarea lui din
viaţă, ştire pe care aflând-o marele vezir a comunicat-o
împăratului. Atunci împăratul a spus vezirului: Odatăce
avem în slujbă pe fiul acelui înţelept şi vechi servitor al
meu, nu găsesc | cu cale ca altul să fie preferit şi iată că 1080
hotăresc ca să-i urmeze în scaun fiul său Matei, marele meu
dragoman, şi să nu-mi mai vorbeşti despre altul, fiindcă ştiu
că acesta va mulţumi împărăţia mea ca şi în slujba de dra-
goman, unde a fost încercat. Astfel s'a adus la îndeplinire
hotărîrea împăratului şi Matei vodă a îmbrăcat caftan de
domnie. Iar rămăşiţele pământeşti ale răposatului Grigorie
vodă în plânsetele şi bocetele poporului şi cu mare pompă
şi cu obişnuitul alai, fiind ridicate de patru veliţi boieri, au
fost transportate din curtea sfintei mânăstiri a lui Mihai vodă
până afară din Bucureşti în propria sa ctitorie, adică în sfânta
mânăstire a sfântului şi tămăduitorului Pantelimon, care a
fost zidită de dânsul în chip frumos şi minunat şi a fost în-
zestrată cu multe şi bogate afierosiri, precum am povestit
mai sus, pentru primirea bolnavilor, săracilor şi străinilor.
Acolo a fost îmmormântat cu cuvenita pompă domnească,
fiind de faţă tot clerul şi toţi boierii precum şi o numeroasă
mulţime de supuşi mici şi mari.

Poporul din Ţara Românească a plâns foarte mult pierderea acestui bun domn şi plăcut lui Dumnezeu păstor, dar când a aflat că s'a numit ca urmaş al lui, cu voia

---

Nicusios era şi el *Mamonas;* despre ea e de consultat cartea lui A. Miliaraki Οἰκογένεια Μαμωνᾶ, Atena 1902, unde însă nu e pomenit doctorul Mihalache Mamonas). Chestia merită să fie reluată şi lămurită în întregul ei.

[1] În ms ἤτοι βαφὴ οὐράνιος = adică văpsea cerească.

lui Dumnezeu, prea iubitul său fiu Matei vodă, mâhnirea dinainte s'a schimbat în bucurie şi toţi laolaltă înălţau spre cer glasuri de mulţumire, deoarece cunoscându-l din copilărie | zăriseră într'însul rădăcinile, ce aveau să încol- 1081
ţească şi să odrăslească însuşiri deosebite, şi să dea flori mirositoare cu roadele cele mai dulci de binefacere şi compătimire ce străluciau în inima sa. Astfel ca cerbii însetaţi aşteptau cu nerăbdare să vadă cu ochii pe însuş domnul în persoană.

În cel de al treilea an al domniei sale, Constantin vodă Racoviţă a fost amărît mai întâi fiindcă a pierdut pe doamna sa Sultana, fiica răposatului Iordache slugerul; aceasta fiind bolnăvicioasă şi luând doctorii dela un italian, care venise din Polonia şi era considerat ca un doctor foarte bun, a încetat din viaţă. Mâhnirea lui a fost îndoită, întâi pentru pierderea ei, apoi fiindcă nici cu dânsa nici cu cea dintâi soţie nu avusese copii. Pe urmă s'a mai întâmplat şi un foc îngrozitor şi ciudat care a început dela un capăt al Iaşilor şi fiind aţâţat de un vânt puternic, lăsa la mijloc cinci şase case şi săria la a şasea sau a şaptea, până a ajuns pe neaşteptate la curtea domnească şi a ars-o în întregime împreună cu biserica Sf. Nicolae şi cu casele săracilor din partea de jos a curţii.

Domnia lui Matei Ghica vodă în Ţara Românească.

Aşadar Matei vodă îmbrăcând caftanul împărătesc la 30 August 1752 şi punând cuca împărătească la 1 Septemvrie a pornit la 14 ale aceleiaş luni în Ţara Românească. Sosind la 1 Octomvrie la scaunul său domnesc, a luat cârma bunei şi lăudabilei chivernisiri, urmând în toate pilda domnescului său părinte răposat. Nu vom repeta acelaş lucru descriind | însuşirile deosebite şi virtuţile acestui nou domn, 1082
blândeţea, îngăduinţa, marea înţelepciune şi agerimea minţii manifestată la vârsta lui fragedă, mărinimia caracterului, milostenia şi îndurarea lui, nemărginitul său zel şi dorinţa de a împărţi dreptate celor nedreptăţiţi, roadele multiple

ale cuminţeniei şi creşterii creştineşti ce i-a dat-o părintele său, şi mai ales nemărginita lui frică de Dumnezeu şi evlavia către cele dumnezeieşti; atâta numai spunem că a avut o domnie fără prihană şi lăudabilă, arătând faţă de toţi supuşii iubire părintească, milostenie şi aplecare spre binefacere. Deci dorind să aducă ţara într'o stare mai bună şi să-i înconjoare pe toţi cu ocrotirea şi îngrijirea sa domnească, a făcut totul ca să odihnească şi pe boierii şi poporul său, dar mai cu seamă lăcaşurile cinstite şi sfinte, precum şi pe văduvele boierilor dându-le tot felul de uşurări şi scutiri posibile. Unele din dări le-a ridicat cu desăvârşire şi a poruncit să nu mai fie luate în viitor, altele le-a micşorat şi le-a scăzut aşa încât supuşii, îndrăznesc să spun, nu se temeau de acest domn ci numai îl iubiau şi se rugau lui Dumnezeu pentru dânsul, aducând laude proniei cereşti că i-a miluit cu un asemenea păstor alinându-i de pierderea neuitatului său părinte.

Măria Sa, ca şi părintele său, doria să facă nemuritor strălucitul său nume cu fapte lăudabile şi mari şi deaceea îi plăceau clădirile măreţe; a început întâi cu mai mici ca să ajungă cu voia lui Dumnezeu la altele mari.
Mergând | într'una din zile spre desfătare la un foişor fru- 1083
mos, pe care neuitatul său părinte îl clădise cu o minunată fântână lângă el aducând şi o parte din gârla Dâmboviţei cu mare cheltuială (acesta e în satul Giuleşti, moşia sfintei mânăstiri Sărindar, la o depărtare de 2 ciasuri de Bucureşti), şi văzând Măria Sa un deal mai înalt aproape de foişor s'a gândit că dela înălţimea acelui deal vederea fără margini înspre câmpia întinsă de jur împrejur poate să aducă mai mare desfătare sufletului; deaceea îndată a orânduit ca supraveghetor pe aga Dimitrache Suţo, boier dintre distinşii nobili din Bizanţ, ca să clădească pe acel deal o casă mică. După puţine zile suszisul, având mai cu seamă o iscusinţă deosebită pentru asemenea întreprinderi, a pregătit un alt foişor cu odăi dedesupt, înalt şi măreţ, şi zidit cu mare frumuseţe, dela care se vedea nu numai încântătoarea câmpie dimprejur dar şi întreg oraşul Bucureşti. Plănuia să mai facă mai târziu mari clădiri, precum am spus, şi pe lângă acestea să preînoiască pe

unele făcute de alţi domni, cari se stricaseră de vremea atotdistrugătoare, dar împrejurările n'au îngăduit, precum cititorul va vedea mai jos.

În a opta lună a domniei sale, Dumnezeu cel de sus, care ocârmuieşte toate spre binele obştesc, pentru judecăţile pe cari numai el le ştie, a vrut să-l bage în nişte întâmplări potrivnice ca să-i încerce, se vede, tăria sufletească, pregătind şi deprinzând întrucâtva răbdarea, resemnarea şi îngăduirea sa către aceia cari au încercat să uneltească împotriva lui urzind înşelăciuni şi viclenii, ce-i drept nu
direct ci indirect, căci nu învinuiau pe Măria Sa | deloc, 1084
ci pe boierii săi intimi, pe Iordache hatmanul şi pe fostul spătar Nicolache Roseti. Aceşti uneltitori erau doi, întâi Neofit, mitropolitul acestei ţări, de fel din insula Creta, dintre acei Cretani pe cari îi înfierează fericitul apostol Pavel, un om turburător şi sperjur, şi chiar din tinereţe suferind de o boală ipohondriacă foarte înaintată, care uneori îl arunca într'o desăvârşită manie şi nebunie. Arhiereul, vai de îngăduirea dumnezeiască! păstorul duhovnicesc, care păşind pe urmele apostolilor urma să fie învăţătorul păcii şi îndreptătorul smintelilor, el însuş se face cap şi pricină a turburării şi a zarvei; pe faţă face jurăminte înspăimântătoare că se poartă cu mare iubire şi credinţă către domn, iar pe ascuns făureşte conspiraţie şi răzvrătire. Apoi, al doilea, Constantin Dudescu, fost mare vornic, minte din capul locului nestatornică şi pururea neastâmpărată, nerecunoscător către binefăcătorii săi, căci către toţi domnii, adică către toţi câţi au domnit pe vremea sa, s'a arătat viclean, spinos şi nerecunoscător, aşa că a fost pedepsit de toţi pentru viclenia pe care a arătat-o, cutoatecă a văzut binefaceri şi a fost cinstit. Aceştia deci, atrăgând cu ei şi pe alţi câţiva uşurateci la minte, au trimes la Constantinopol pe un oarecare Ştefanache, om stricat, nepot al răposatului doctor Manolache Duce, cu un arzmahzar, pe care îl făcuseră pe ascuns, plângându-se la împărat şi aducând învinuiri cumplite împotriva lui Iordache hatmanul şi a lui Nicolache Roseti.

Mergând dar Ştefanache în capitală şi găsind acolo pe
alţi câţiva | Munteni, slugi boiereşti, croitori şi bărbieri, cari 1085

erau aşezaţi acolo de mai mulţi ani, s'a înfăţişat împreună cu aceştia împăratului într'o zi când ieşise la Eiub şi i-a dat arzmahzarul, care purta şi semnăturile multora cari nici habar n'aveau de această uneltire, căci părtaşii mitropolitului şi ai lui Dudescu erau foarte puţini. Împăratul primind jalba şi citind-o, a găsit cu cale să poruncească vezirului ca să cerceteze temeinicia acestui arzuhal. Vezirul după porunca împăratului a trimis un tătar-agasi cu ferman către capugi-başa Hagi Mustafa, care se află în Iaşi ca mumbaşir pentru izgonirea Lajilor, poruncindu-i să se scoale și să se ducă la Bucureşti, şi cercetând amănunţit afacerea să o aducă la cunoştinţa împărăţiei. Mergând capugi-başa la Bucureşti a tras la curtea domnească (domnul petrecea atunci în mânăstirea Mihai vodă) şi a stat opt zile fără să dea în vileag nici fermanul nici pricina venirii sale, aşteptând ca să se strângă şi episcopii din afară şi egumenii şi boierii şi în faţa tutulor să arate porunca împărătească. Deci în ziua de 21 Mai, praznicul marelui Constantin, s'au adunat toţi împreună cu domnul în biserica mitropoliei, cu hramul acestui sfânt şi, dupăce au ieşit din biserică, s'au urcat în chilia mitropolitului. Atunci acest bun arhiereu a scos masca făţărniciei şi dând în vileag cele tăinuite până atunci, şi-a vărsat veninul ascuns şi a început să aţâte poporul şi supt pedeapsa de blestem nedezlegat să-l constrângă să meargă cu toţii la capugibaşa şi să se plângă. Nu s'a mulţumit cu aceasta, ci ca să aţâte
şi mai mult norodul] şi să aprinză focul turburării şi răzvră- 1086
tirii, porunceşte la curte să se tragă clopotul, supt cuvânt ca să audă aceia cari n'au fost de faţă la mitropolie şi să alerge la zisul capugi-başa, ai cărui ciohodari pe de altă parte cutreierând străzile n'au lipsit de a sili chiar cu bătaia pe trecători ca să meargă şi fără voia lor; astfel că de frică mulţi s'au văzut siliţi să facă mărturisiri falşe înaintea lui capugi-başa, spunând că toată ţara a trimis pe suszisul Ştefanache cu arzmahzarul la împărat. Deasemenea şi Barbu Văcărescu, mare ban, şi fratele său Ştefan, mare logofăt, precum şi alţii împreună cu dânşii, deşi erau boieri credincioşi şi ţineau partea domnului, văzând mânia mulţimii, de frică au fost siliţi şi ei să împărtăşească părerea mulţimii. Însă toţi îndeobşte cu voce tare încredinţau că de

domnul nostru sântem pe deplin mulţumiţi şi se plângeau numai de Iordache hatmanul şi mai ales de Nicolache Roseti, din pricină că era tânăr, agiamiu şi cam aprig la mânie. Mult însă învinuiau pe aga Dimitraşcu Balasache, cumcă era obraznic şi neruşinat şi a atins cinstea multor boieri fără ca domnul să cunoască faptele lui, astfel că toţi îndeobşte îl urau.

Aşadar capugi-başa, dupăce a trimis pe tatar-agasi la devlet cu scrisori de răspuns, s'a întors iarăş la Iaşi, iar împărăţia deşi a înţeles bine că toată această turburare şi plângere se pusese la cale prin aţâţările duşmanilor, şi nici nu se îndoia de nevinovăţia domnului Matei vodă, | totuş vrând să arate că cârmuieşte trebile dupăcum 1087 cere folosul obştei şi că împăciueşte şi întocmeşte neorânduielile, a găsit cu cale să facă o îndoită permutare a domniilor, precum s'a întâmplat şi altădată de mai multe ori, şi să mute pe Matei vodă din Ţara Românească în Moldova iar pe Constantin vodă Racoviţă din Moldova în Ţara Românească, numind ca schemni-agasi pentru amândoi domnii pe zisul capugi-başa; iar pe de altă parte a arătat că pedepseşte cu surghiunul nu numai pe cei pârîţi ci şi pe pârîtori. A surghiunit dar pe Iordache hatmanul la Tenedos şi pe Nicolache Roseti la Hios, dar a mai surghiunit în acelaş timp şi pe Ştefanache, care s'a dus cu arzmahzarul şi pe alţi câţiva împreună cu el, precum şi pe Constantin Dudescu, despre care am vorbit mai sus, împreună cu fiul său Nicolache şi cu jupânesele lor. Pe lângă aceştia împărăţia a mai surghiunit şi pe Stavrache chirurgul împreună cu fiul său Iordache spătarul, pe cari, deşi se aflau în slujba lui Constantin vodă Racoviţă, împărăţia i-a bănuit şi pe ei ca aţâţători ascunşi ai turburărilor din Ţara Românească. Surghiunul însă a fost de scurtă durată, fiindcă după două luni suszişii surghiuniţi toţi împreună şi-au căpătat libertatea.

Suszisul Iordache spătarul, fiul lui Stavrache, se afla la Iaşi lângă Constantin vodă Racoviţă când s'a hotărît surghiunul lui. Îndatăce a sosit un tatar-agasi al vezirului cu ferman către capugi-başa Hagi Mustafa aga — care se afla acolo ca mumbaşir pentru izgonirea răufăcătorilor — ca

să-l prinză și să-l predea în mâinile lui tatar-agasi, zisul capugi-bașa a trimes un ciohodar și l-a chemat să vie la dânsul. El însă, nu știu cum, prinzând de veste a fugit în acelaș moment din fața ciohodarului. | Capugi-bașa a făcut 1088
mare turburare, deasemenea și Constantin vodă, căutând în tot orașul Iașilor, chiar și în casele marilor boieri, și au mai trimes oameni pela toate drumurile ca să-l prindă ; el însă însoțit de câțiva Tătari a trecut Prutul și a fugit în Bugiac. Mai pe urmă aflând că a sosit un al doilea ferman mai strașnic către acelaș capugi-bașa și către Constantin vodă ca negreșit să-l găsească și să-l trimeată, s'a gândit dintre cele două rele să prefere cu supunere pe cel mai mic decât să rămână vinovat de crima mai mare a nesupunerii. Așadar întorcându-se s'a dus la Constantinopol și supunându-se poruncii împărătești a fost surghiunit și dânsul, dar după puțin timp a fost pus în libertate împreună cu ceilalți.

Deci dupăce capuchehaielele ambilor domni au îmbrăcat caftanele de mutare și li s'au trimis fermanurile, domnii s'au pregătit și au pornit din amândouă părțile. Dar aci nu trebue să trecem supt tăcere ceeace s'a întâmplat cu mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei. A doua zi după turburarea norodului pe care el o pusese la cale în ziua de Sf. Constantin, ca prin minune, a început să cadă în nebunie, fiindcă Dumnezeul răzbunărilor, care pedepsește curând pe sperjuri și pe aceia cari fac jurăminte mincinoase, precum am văzut-o foarte des, n'a întârziat să-l pedepsească și pe el pentru jurămintele mincinoase ce le făcuse, chiar fără ca dânsul să fie silit de nimeni să jure, el care trebuia să se ocupe numai de trebile păstoriei și să îngrijească de folosul sufletesc al turmei sale și de îndreptarea clerului, și să se silească să potolească scandalurile | ce s'ar pricinui de alții. 1089
Așadar nebunia lui crescând din zi în zi a ajuns la cel mai mare grad, când în sfârșit a murit în chip nenorocit fără să-și mai vină în fire până în ultimul moment, și aceasta nu mai târziu decât tocmai în ziua când a pornit Matei vodă din București.

D. Russo

Emendaţiuni
la
unii autori greci şi români.

Emendaţiuni
la
unii autori greci şi români.

Textele vechi cari ni s'au transmis în manuscrise, fiind desfigurate de desele copieri şi prelucrări, şi amplificate sau ciuntite de interpolări şi prescurtări stângace, au nevoie de purificare şi emendare pentru a se apropia cât mai mult de forma în care au ieşit din mâinile autorilor. Editorul unui text păstrat în mai multe manuscrise are datoria să aleagă din tradiţie lectura pe care o crede autentică, iar în caz când găseşte că nicio lectură nu provine dela autor, adică când se află înaintea unei coruptele vădite, e dator să procedeze la emendare. Se înţelege însă că un om, fie cât de înzestrat, nu poate, chiar dacă constată coruptelele, să nimerească totdeauna lectura autentică sau să propue emendarea cuvenită, aşa încât alături de editor e nevoie ca să conlucreze mulţi cercetători, şi numai aşa s'ar putea ajunge la o purificare a textelor desfigurate de copişti. Fiecare cercetător vede cu alţi ochi, are o deosebită perspicacitate în a descoperi coruptele, unul în fraze ciuntite prin omisiuni, altul în împreunări greşite de cuvinte, sau în numele proprii schimonosite etc.; unii găsesc cu mare înlesnire greşelile de gramatică, pecând alţii au un deosebit talent pentru a descoperi interpolări sau omisiuni. Ce roade minunate dă conlucrarea mai multor cercetători pentru emendarea textelor, ne arată ediţiile clasicilor greci şi latini. Când compară cineva o *editio princeps* a unui autor grec sau latin cu ultima lui ediţie, rămâne uimit de coruptelele pe cari primul editor le-a lăsat în text fără măcar să le bănuească.

Pe baza experienţei căpătate în emendarea clasicilor greci şi latini s'a început în timpul din urmă şi restituirea

textelor medievale şi moderne. Pentru emendarea textelor vechi româneşti nu s'a făcut nimic, sau aproape nimic, până acum. Şi cu drept cuvânt. Când ediţiile erau făcute fără aparat critic şi manuscrisele erau utilizate în modul cel mai arbitrar, când editorul siluia manuscrisele să spue nu ceeace era într'însele, ci ceeace doria el, se înţelege că niciun cercetător serios nu îndrăznia să propue emendaţiuni şi să restitue pasagiile vădit corupte sau neinteligibile fără să aibă înaintea lui întreaga tradiţie a manuscriselor. Neajunsul ediţiilor vechi a venit să-l îndrepte *Comisia istorică a României* publicând monumentele istorice şi literare în ediţiuni critice. Pe baza acestor ediţii orce cercetător poate să contribue cu perspicacitatea lui la restabilirea unui pasagiu corupt, la lămurirea unei expresiuni obscure, sau la indicarea interpolaţiunilor sau a coruptelelor.

Şi astfel se deschide un câmp larg şi virgin pentru purificarea textelor vechi româneşti. În străinătate sânt anume reviste unde se publică emendaţiuni[1], cari de multe ori probează o perspicacitate cu adevărat genială.

Dar nu trebue să se uite că emendarea textelor medievale e o întreprindere mult mai grea decât îndreptarea unui autor clasic, grec sau latin. Cu cât un autor e superior, cu atât e mai lesne de emendat. În special emendaţiunile sânt greu de nimerit la textele bizantine sau neogreceşti, precum şi la textele vechi româneşti. Când la un autor clasic găseşti că fraza nu merge lin, că nu e logică, eşti aproape sigur că la mijloc trebue să fie o coruptelă; un manuscris mai bun, descoperit posterior, confirmă bănuiala. Nu tot aşa se întâmplă şi cu textele scrise în greaca vulgară sau cu cronicarii români, la cari stângăcia în expresie, ba chiar incoherenţa, e ceva obişnuit. Pentru acest motiv când edităm asemenea texte, trebue să fim foarte *conservatori;* când întâlnim greşeli şi incoherenţe, nu trebue numaidecât să introducem în text îndreptările noastre azardate, nici să încercăm să curăţim orce pete stilistice sau excrescenţe para-

---

[1] Articolele cu emendaţiuni la textele noastre vechi şi mai ales la ediţiile critice ale Comisiei se primesc cu plăcere şi se publică în Buletinul Comisiei istorice a României. *I. Bogdan.*

sitare ale letopisețelor, de frică să nu îndreptăm pe însuș autorul sau să nu tăiem din carne vie. Cine editează sau propune emendații la un text, nu trebue să uite că o incoherență, o greșală, un nonsens adeseori, nu se datorește autorului, ci copistului sau traducătorului, dar fiindcă cultura autorului de multe ori nu e mai presus decât a copistului sau a traducătorului, nu știi cui să o atribui și nu știi dacă trebue să procedezi la emendare. Se înțelege însă că conservatizmul nostru iarăș nu trebue împins prea departe. Greutățile pe cari le întâmpinăm pentru stabilirea textului în cazurile când avem înaintea noastră mai multe variante, sânt foarte serioase, totuș cine studiază cu băgare de seamă limba textului precum și monumentele literare contimporane, cine își dă seama de cultura și de mentalitatea autorului și se identifică, ca să zic așa, cu el, poate să deosebească ce se datorește autorului și ce provine dela copist. În orce caz numai greșelile copiștilor și interpolările sigure trebuesc îndreptate și înlăturate, respectându-se cu sfințenie greșelile autorilor, fie ele incoherențe, fie greșeli de fond sau de formă.

În ceeace urmează voi încerca să propun câteva emendațiuni la cronica atribuită lui Dubău și la o poemă publicată de Sp. P. Lambros în Νέος Ἑλληνομνήμων 11 (1914) p. 417-419 supt titlul:

Στίχοι εἰς Ἰωάννην Πέτρον, βοεβόδαν Μολδαβίας
(Versuri către Ioan Petru, domn al Moldovei).

Și mai întâi observ că acest titlu, dat de editor, nu se potrivește cu conținutul poemei și nu înțeleg de ce s'a lăsat la o parte titlul aflat în manuscris: Στίχοι εἰς τὸν ἐντιμότατον καὶ εὐγενέστατον κύριον Ἰωάννην, μέγαν βηστιάρην πάσης Μολδοβλαχίας (Versuri către prea cinstitul și prea nobilul chir Ioan, mare vistier al Moldovei). Poema proslăvește pe Iani Vistierul; versificatorul anonim arată cum Iani a scăpat pe Petru Șchiopul când boierii, trimițând arzuri către sultan, cereau decapitarea lui; cum în divanul împărătesc Iani și-a pus capul ca chezășie și a susținut nevinovăția lui Petru, reușind astfel să înlăture pe pretendentul Nicolae și să consolideze pe tron pe Petru Șchiopul. Așadar conținutul corespunde întocmai cu titlul aflat

în manuscris. Când o operă n'are titlu, înţeleg să fabricăm unul, când însă are, şi titlul corespunde întocmai conţinutului, fabricarea unui titlu, şi încă a unui titlu nepotrivit, e inadmisibilă.

În versul 7 manuscrisul are ἤφερεν, Lambros îndreptează în ἔφερεν, cred fără nevoie. Autorul care scrie în limba *greacă vulgară* şi întrebuinţează cuvinte ca: ἐτουτουνούς versul 1, δόθηκαν v. 2, μπήκασι v. 21, 'ποῖκε v. 33, σκάζουν καὶ πλαντάζουν v. 44, desigur a scris ἤφερεν, prin urmare îndreptarea lui Lambros e fără rost. Se ştie că augmentul temporal în greaca modernă nu e ceva neobişnuit la verbele începând cu o consoană (pentru ἤφερα avem mărturii din al 3 secol d. H., vezi Corpus Inscr. Attic. 3, 2, 1379). Alături de formele dialectale ἤπεσα, ἤλαβα, ἤκαμα etc., formele ἤφερα, ἤπια etc. sânt panelenice. Forma ἤφερα se întrebuinţează indiferent alături de ἔφερα în monumentele neogreceşti; mă mărginesc să aduc câteva mărturii dintr'un text contimporan cu poema editată de Lambros, şi anume din Pseudo-Dorotei, Βιβλίον ἱστορικόν (citez după ediţia din Veneţia 1818): ἤφερε φουσσᾶτα p. 488; ἤφεραν τὸν Μητροφάνην p. 444, dar ἔφερε καὶ ἄλλους ἀρχιερεῖς p. 455. Cp. şi p. 446. 449. 452. 453 etc.

Pentru aceleaşi motive a făcut rău editorul Lambros când găsind în manuscris νὰ δύνομαι a îndreptat în νὰ δύναμαι, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 261, versul 62. Forma δύνομαι în loc de δύναμαι revine deja în secolul al doilea înainte de Hristos (vezi G. N. Hatzidakis, Einleitung in die neugriechische Grammatik p. 59 şi Karl Dieterich, Untersuchungen zur Geschichte der griechischen Sprache p. 222) şi ne întâmpină la fiecare pas în monumentele limbii vulgare; vezi de pildă Pseudo-Dorotei ibid. p. 448 şi D. Russo, Cronica Ghiculeştilor p. 38.

În v. 11 manuscrisul are: τὰ ἄρζια οἶν ψεύτικα καὶ μὴν τὸ πιστοθίται, ceeace Lambros restitue în τὰ ἄρζια εἶνε ψεύτικα καὶ μήν το πιστωθῆτε. Cred că nu e nevoie să schimbăm tradiţia. În loc de εἶνε trebue păstrată forma elidată εἶν' aflată în manuscris, căci ἄρζια poate fi socotit cu trei sau cu două silabe, după împrejurări. Vezi de pildă v. 13: κομμάτια socotit ca având 3 silabe, pecând ἀλήθειαν din

versul 55 are 4 silabe. Εἶν' înaintea unei consoane e de o întrebuințare panelenică. Dau un pasagiu din poema lui Gheorghe Etolos, adresată lui Mihai Cantacuzino Șeitanoglu, text contimporan cu al nostru: σὰν εἶν' τὸ ρόδον φυσικὰ εἰς ὅλους νὰ μυρίζῃ, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 260 v. 39.

În v. 12 manuscrisul are χαΐνης, în v. 14 χαΐμης, editorul în ambele părți introduce în text χαΐμης. Singura formă care revine în texte și se întrebuințează foarte mult și astăzi de Grecii din Imperiul turcesc e χαΐνης, care trebue introdusă în text. Χαΐνης, din turcescul *hain*, însemnează în genere trădător, viclean (ca și în limba română); la Grecii din Constantinopol și Tracia are și sensul de *leneș* (χαϊνεύω mă dau lenei).

Editorul scrie βηστιάριν v. 17. 43. 53. 60, βηστιάρην v. 29; singura formă care trebue introdusă în text e βηστιάρης, βηστιάρην.

În v. 54 lectura manuscrisului πῆγεν εἰς τῆμβάνη se restitue de Lambros în: πῆγεν εἰς τὴν Βάνη (= s'a dus la Vani). Contextul însă ne arată că trebue să scriem: πῆγεν εἰς τιβάνι sau ντιβάνι (= s'a dus la divan). Versificatorul zice că *Dumnezeul, care ocârmuește bine toate lucrurile, a făcut ca Iani Vistierul să se afle atunci în Constantinopol și mergând* **la divanul** *împărătesc să apere cauza dreaptă a lui Petru Șchiopul înaintea pașalelor*. Cp. și v. 6—9 unde se zice aproape acelaș lucru, și unde versul 9 μπασιάδες τὸν ἐθαύμασαν εἰς τὸ ντιβάνι μέσα (pașalele l-au admirat pe Iani când lua apărarea lui Petru la divan) ne dă cheia emendației.

Formele βρίσκουνται și νὰ δώσουσιν v. 50 și 59 trebuesc păstrate și nu îndreptate în βρίσκονται și νὰ δώσωσιν. E sigur că autorul a scris ου în amândouă cazurile, dupăcum au textele neogrecești, scrise în limba populară, și dupăcum se întrebuințează și în limba vorbită astăzi. Editorul textelor grecești vulgare nu trebue să uite niciun moment că formele tradiției cari prezintă o deosebire (nu numai pentru ochi ci și) pentru ureche, trebuesc păstrate, afară se înțelege de greșelile evidente ale copiștilor. În cazul de față editorul Lambros introducând în text formele mai literare în locul celor populare aflate în manuscris, a îndreptat pe autorul însuș.

Aceeaş observaţie trebue făcută şi în ceeace priveşte îndreptarea versurilor la cari prisoseşte câte una sau mai multe silabe. Când săntem siguri că tradiţia nu e autentică, şi printr'o emendaţie, care ar explica în mod vădit geneza greşelii metrice, putem să restituim versul, ne e permis să procedăm la îndreptare, altfel trebue să respectăm greşelile metrice, dacă ele provin dela autor. În versurile 32

καὶ τὸν αὐθέντη [του] ἐδούλεψεν ὡς φρόνιμος ὁποῦ 'νε

şi 34

πῶς τὸν αὐθέντη [του] ἐδούλεψεν καὶ κάθεται σκαμνί του

editorul Lambros înlătură cu semnul atetezei cuvântul του, fiindcă găseşte că amândouă versurile sânt hipermetre. În acelaş mod procedează şi în Poema lui Gheorghe Etolos, Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 263, unde din versul 57:

αὐθέντην νά σε λέγουσιν [οἱ] Κωνσταντινοπολῖται

înlătură articolul οἱ. Dar în cele dintâi două cazuri, dacă eliminăm του, atunci τὸν αὐθέντην însemnează *pe sultan*, pe suveranul prin excelenţă, iar în al treilea caz subiectul Κωνσταντινοπολῖται cere neapărat articolul οἱ. Prin urmare greşala metrică provine desigur dela autor şi îndreptarea n'are rost. Precum am spus mai sus, autorii fără cultură şi fără talent sânt capabili de orce greşală, şi nu trebue să aruncăm în spinarea copiştilor imperfecţiunile pe cari, judecând după întreaga operă, găsim că le pot comite autorii înşişi. Pentru întărirea celor spuse cu privire la greşelile de versificaţie dau câteva versuri dintr'o poemă a lui Ioachim din Cipru (manuscrisul Acad. Rom. No. 37):

Τὸ πάτερ νόστρε νὰ εἰπῶ μέσα στὴν ἐκκλησίαν
ἐκεῖ ποῦ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν (f. 17r).

Din al doilea vers lipsesc două silabe; cu o emendaţie uşoară

ἐκεῖ ὁποῦ οἱ ἱερεῖς κάνουν τὴν λειτουργίαν

am putea înlătura greşala metrică, dar textul care e chiar

autograful autorului nu ne permite să bănuim tradiţia, şi prin urmare n'avem voie să îndreptăm pe însuş autorul.

Din următoarele două versuri:

Σαράντα πέντε ἦτανε κάτεργα 'τοιμασμένα
εἰς τὴν Καλλίπολιν κατέβησαν ἐκεῖνα τὰ καμένα (ibid. f. 52[r])

al doilea are 17 în loc de 15 silabe, dar n'avem ce face, trebue să reproducem întocmai manuscrisul autograf, dacă nu vrem să înlăturăm părţile organice ale textului.

Ἀπάργιασες, nu ἐπαρίασες.

Sp. P. Lambros găsind într'un manuscris o plângere (θρῆνος) pentru căderea Constantinopolului şi crezând că e inedită, a publicat-o întâi în revista Ἑστία 22 (1882) p. 823 şi pe urmă în Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 250-256. Plângerea, fiindcă se afla într'un manuscris, care conţinea şi alte opere de-ale preotului Sinadinos, editorul i-a atribuit-o lui. În acest trenos ne întâmpina cuvântul ἐπαρίασες pe care Lambros l-a îndreptat în ediţia din Ἑστία în: ἐπαράτησες. Pe urmă în a doua ediţie din Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 255 v. 146, revenind asupra acestei emendaţiuni, spune că ἀπαργιάζω *se întrebuinţează în Epir şi poate şi în alte părţi ale Greciei cu sensul de a părăsi*, totuş introduce în text forma ἐπαρίασες aflată în manuscris. Acum în urmă (Νέος Ἑλληνομνήμων 12 (1915) p. 115-116) vorbeşte iarăş de verbul ἀπαργιάζω, îi precizează sensul, aduce o mărturie dintr'un codex atonit şi arată că acest cuvânt se află trecut în Dicţionarul lui J. Lownders, A modern Greek and English Lexicum, Corfu 1837.

Cu privire la trenosul pe care Lambros l-a publicat ca *inedit* şi l-a atribuit lui Sinadinos am de observat că această plângere se publicase până la ediţia lui Lambros de vreo zece ori cel puţin şi nu e opera lui Sinadinos ci a lui *Matei al Mirelor*, căci face parte din Ἱστορία τῶν κατὰ τὴν Οὐγγροβλαχίαν τελεσθέντων (Istoria celor întâmplate în Ţara Românească) a zisului Matei; v. ediţia Legrand, în Bibliothèque

grecque vulgaire 2 p. 313—328 [1]. Dacă Lambros ar fi recurs la Matei al Mirelor, ar fi constatat că cuvântul în chestiune revine exact ἀπάργιασες (καὶ τώρα μᾶς ἀπάργιασες εἰς βάθος ἀπωλείας, ed. Legrand p. 321, v. 2556), prin urmare forma ἐπαρίασες, aflată în manuscrisul utilizat de Lambros, fiind vădit o greşală de copist, trebue înlocuită cu forma ἀπάργιασες.

Ἀπαργιάζω dealtfel nu e aşa de rar cum îl crede Lambros, căci revine destul de des în monumentele literare neogreceşti, scrise în limba vulgară, şi se află nu numai în Dicţionarul lui Lownders. Iată câteva mărturii: Ἀπάργιασα τὸ φλάμπουρο (am părăsit steagul) Hurmuzaki, Documente vol. 14, ed. N. Iorga, p. 102 (scrisoare din anul 1595). Ἀπάργιασε τὸν μαρσιάλον τοῦ κάμπου καὶ γκενεράλην κόντε Στάριμπερ⟨γ⟩ μὲ τὴν πεζούραν εἰς τὴν Στρυγονίαν (a lăsat pe feldmareşalul şi generalul conte Staremberg cu pedestrime în Strigonia), Ἀληθεστάτη συνάθροισις τῶν ἐφημερίδων τῆς Μπούδας, manuscrisul Acad. Rom. 495 p. 6; în acest manuscris cuvântul revine des, cp. de pildă p. 9. 11 etc. Cuvântul ἀπαργιάζω e trecut şi în alte dicţionare greceşti mai vechi, nu numai la Lownders, v. de pildă Βεντότη Λεξικὸν τρίγλωσσον, Viena 1790; Δοσιθέου· Κομᾶ Ἑλληνο-Ρωσσικο-Γαλλικὸν λεξικόν, Moscva 1811; Διατριβὴ ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῆς ἐνεστώσης κοινῆς ἡμῶν γλώσσης τοῦ Γ⟨εωργίου⟩ Κ⟨ρομμύδα⟩, Moscva 1808, s. v., etc.

Aşadar nu încape îndoială că atât conjectura ἐπαράτησες, pe care Lambros a introdus-o în textul primei sale ediţii, precum şi lectura manuscrisului ἐπαρίασες, pe care

---

[1] Am arătat ediţiile operei lui Matei în Νέος Ἑλληνομνήμων 6 (1909) p. 498. Cu acest prilej observ că redacţia revistei şi-a permis un adaos care nu exista în manuscrisul trimes de mine spre publicare. V. p. 496: περὶ τὰ τέλη τοῦ προοιμίου μᾶς λέγει ὁ Ματθαῖος ὅτι ἤθελε νὰ ἱστορήσῃ τὰ κατορθώματα Μιχαὴλ Καντακουζηνοῦ τοῦ Ἀνδρείου, etc. (pela sfârşitul introducerei Matei ne spune că a vrut să povestească vitejiile lui Mihai *Cantacuzino* Viteazul, etc.). Redacţia a introdus cuvântul *Cantacuzino* în text, confundând pe Mihai Cantacuzino Şeitanoglu cu Mihai Viteazul! Aceeaş confuzie şi în Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 255-256: Lambros crede că poeziile lui Stavrinos şi Palamidi proslăvesc pe Mihai Cantacuzino, domnul Ţării Româneşti! Confuzia aceasta însă s'a făcut şi de alţii şi e foarte veche, v. Legrand, Bibliographie hellénique, 17 siècle, 2 p. 173 şi Νέος Ἑλληνομνήμων 9 (1912) p. 471-472.

a menţinut-o în a doua ediţie, sânt vădit greşite; şi mai e de adăogat că editorul Lambros n'a observat că prin amândouă aceste cuvinte (cari au câte patru silabe) versul politic, aşa cum a fost restituit καὶ τώρα μᾶς ἐπαράτησες (sau ἐπαρίασες) εἰς βάθος ἀπωλείας, devine hipermetru![1]

A face din muscă pilă.

În predoslovia Izvodului atribuit lui Dubău, editată întâi de N. Iorga (Studii şi Documente 3 p. 13) şi acum în urmă de C. Giurescu (Buletinul Comisiei istorice a României vol. 1, p. 170—171), citim:

Intru multe pofte şi gânduri se află cela ce fără lucru şade, mărturiseşte marele înţeleptul Solomon împărat, iară cela ce-ş plineşte gândul, ales cu facere bună, de lăudat este, pentru că firea omenească dentru firea sa este pornită a se muta şi a se premeni în multe feliuri. Pentr'aceia dară destoinici orăşeni şi cărtulari mari, oamenii cari lăcuia în zile vechi la cetatea cea vestită a Atinei, nu le era alt lucru zăbava lor, fără numai peste toată vremea a înţelege şi a învăţa câte ceva lucru de iznoavă, precum mărturiseşte şi marele filosof Aristotel, de zice că toţi oamenii dentru firea lor sânt îndemnaţi ca să ştie acesta cuvânt, dară nu trebue a-l scăpa, ca să nu cădem supt vina greşelii aceştia, ce scrisem mai sus. Zăbăvim gândul nostru pren taină surdă, surdă este pre o

---

[1] În Νέος Ἑλληνομνήμων 6 (1909) p. 496-7 am arătat cum Sinadinos a prescurtat textul lui Matei al Mirelor; trebue însă să adaog că Sinadinos care trăia în Seres, de frica cârmuirii, a omis tocmai versurile cari erau îndreptate contra Turcilor, contra profetului Mohamet, sau în cari se exprima nădejdea că cu timpul Constantinopolul va fi cucerit iarăş de creştini. De pildă, după versul 58 din ediţia lui Lambros, Νέος Ἑλληνομνήμων 5 (1908) p. 252, s'au omis două versuri, 2419-20 din ed. Legrand: ἀλίμονον! ἐγίνηκε (ἡ Ἁγία Σοφία) ναὸς τοῦ Μεχεμέτη | τοῦ μιαροῦ καὶ ἄπιστου, τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ψεύστη (vai! s'a făcut (Sf. Sofia) templul spurcatului, necredinciosului, nelegiuitului şi mincinosului Mohamet). După versul 70 din ed. Lambros s'au omis zece versuri (2443-2453 ed. Legrand) în cari se întreabă dacă va cădea iarăş Constantinopolul în mâinile creştinilor, etc.

80198

parte pentru nesimțirea ei cea den fire dată, iară grăitoare este pentru deistvia care isprăvește și se face cinie cuvântului stătătoriu, fiind lucrul a firei nestătătoare, pentrucă alte fapte pre lume, alte lucruri mari fără ființă sânt, iară acestuia, măcar că mijlocul mic este, iară mari lucruri arată, cu totul a zice că tocma și până la lucruri dumnezeești, necum pemintești, tinde, nu se contenește, și câte cu trupul a le vedea nu poate, cu aceasta le află toate fără de mijloc oprite. Derept aceia este condeiul și mult îl lăudăm, ce ca să nu ne hulească neștine, să zică cum facem **dentr'o muscă pilă**, *adecă de un lucru mic mare, lăsăm condeiul, pricina dentăiu, și lăudăm a doa, adecă mintea, că pre condeiu mintea-l poartă, iară nu meșterșuguește condeiul nemic dentru sine, ce povața-l îndreptiază, fără de carele întru nemic nu plătește condeiul.*

În amândouă edițiunile textul, cu mici deosebiri fără însemnătate, e la fel. Dar așa cum s'a publicat, textul e cam neclar din cauza punctuației greșite și din cauza unei coruptele care s'a strecurat în tradiție. Atât Iorga cât și Giurescu au pus virgulă după *cuvânt* (rândul al 12), evident greșit. Autorul se referă la renumitul pasagiu din Aristotel cu care începe Metafizica: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται φύσει (Toți oamenii din fire doresc să învețe), prin urmare trebue să punem punct și virgulă după *știe* (rândul al 12).

Fraza: *să nu ne hulească neștine, să zică cum facem dentr'o muscă pilă* e evident fără sens. Ceeace urmează după *pilă: adecă de un lucru mic mare* ne dă cheia înțelesului. Autorului i-e frică să nu fie acuzat că exagerează, că dintr'un lucru neînsemnat face caz mare, că dintr'un țânțar face armăsar. Și într'adevăr așa iese sensul dacă introducem în text o ușoară schimbare, dacă punem *fil* în loc de *pilă*[1]. Se știe că turcescul *fil* (elefant) a intrat și în limba română, v. Cantemir, Divanul lumii, p. 110 ed. Sion: *pre fier rugina îl topește, pe elefant, sau precum se zice pre* **fil**, *șoaricele îl omoară;*

[1] Litera finală ь se știe că se ia în textele vechi când drept ŭ când drept ă. Copistul a găsit în manuscris філь și neînțelegând acest cuvânt rar l-a transcris *pilь*.

id. Istoria ieroglifică <ed. Odobescu> p. 167: filul *după mărimea și mamina trupului, la suflet nepotrivit este*. Cp. și tariful vamal din 1761: *dinte de* fil *oca 44 bani* (Arhiva românească ed. 2 vol. 2 p. 245). Arhaicul *fil* persistă încă în *fildeș* (dinte de elefant).

Expresiuni proverbiale, pentru a arăta o exagerare mare, există în toate limbile, cp. *a face musca cât cămila*, *a face din țânțar armăsar* și în special grecescul ἐλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν.

Prin aceste schimbări cred că textul devine clar. Omul care șade fără să lucreze își pierde timpul cu pofte deșarte, precum zice Solomon [1], pecând acela care se ocupă cu îndeletniciri intelectuale este de lăudat. Atenienii din vechime nu se ocupau cu altceva decât cu învățătura. În firea omului este a dori să învețe mereu, precum mărturisește și Aristotel. Acest lucru trebue să-l avem totdeauna înaintea ochilor ca să nu cădem supt vina greșelii de care vorbește Solomon. Mintea noastră putem să o îndeletnicim cu condeiul, care cutoatecă e o taină surdă, un lucru nesimțitor, totuș pentru efectele (= deistvia) pe care le produce când se face instrumentul (= cinie) cuvântului e *grăitor*. Condeiul deși un lucru neînsemnat, ne arată lucruri mari, până și lucrurile dumnezeiești prin condei ni se pun supt ochi. Dar ca să nu ne hulească cineva că din muscă facem elefant, lăsăm condeiul și lăudăm mintea, căci în realitate mintea este aceea care pune în mișcare condeiul.

Dar spre deplina lămurire a rândurilor de mai sus trebue să observ că autorul nostru s'a inspirat dela Miron Costin, care numește *scrisoarea iscusită oglindă a minții omenești, prin care omul poate să afle nu numai lucrurile lumii ci și cerul și pământul și lucrurile depărtate de ochii noștri*:

> Zice-va neștine: prea târziu este! După sutele de ani, cum se vor putea ști poveștile adevărate de atâtea vacuri? Răspunz: lăsat-au puternicul Dumnezeu iscusită oglindă minții omenești, scrisoarea, dintru care, dacă va nevoi omul, cele trecute cu multe vremi le va putea ști și oblici, și nu numai lucrurile lumii, staturile și începuturile țărilor, ce și singură

---

[1] Pilde 13,4.

lumea, ceriul și pământul, că sânt zidite după cuvântul lui Dumnezeu celui puternic. Crez din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfânta credința noastră creștinească și mântuirea noastră cu pogorârea Fiiului lui Dumnezeu, și împelițarea cuvântului cel mai nainte de veci în firea omenească (denafară de păcat)? Scriptura ne deșchide mintea de agiungem cu credința pre Dumnezeu, Duhul cel nevăzut și necuprins și neagiuns de firea noastră, scriptura depărtate lucruri de ochii noștri ne face de le putem vedea cu cugetul nostru [1].

---

[1] Miron Costin, De neamul Moldovenilor, ed. C. Giurescu, București 1914, p. 4, 3-18.

C. Giurescu

Interpolările şi data scrierii De neamul Moldovenilor de Miron Costin.

Interpolările şi data scrierii
De neamul Moldovenilor
de Miron Costin.

— Răspuns criticei d-lui N. Iorga —

In ediţiunea scrierii lui Miron Costin «De neamul Moldovenilor», apărută în 1914 între publicaţiunile Comisiunii istorice a României, am stabilit că această scriere nu erà o lucrare definitivă, făcută, cum se credeà mai înainte, după reîntoarcerea cronicarului din Polonia (1686), ci o simplă schiţă, scrisă la începutul activităţii sale istorice. Ea erà destinată să formeze «cartea dintâi» sau «începătura» unui letopiseţ general, care aveà să îmbrăţişeze toată istoria Moldovei dela Romani până în zilele autorului. Acest letopiseţ cronicarul n'a apucat să-l scrie; «începătura», rămasă neisprăvită, n'a mai fost revizuită şi, cât a trăit autorul, nu a fost dată la lumină. Aflând-o printre hârtiile tatălui său, unul din fii cronicarului, probabil Nicolae, a copiat-o, modificând unele pasaje, şi a completat-o cu informaţii proprii şi cu ştiri scoase din alte scrieri ale tatălui său. Când în 1712, după moartea lui Nicolae Costin, manuscriptele lui au fost cercetate şi copiate din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, printre ele s'au găsit şi cele două redacţiuni ale aceştii scrieri: cea originală a lui Miron Costin în cinci capitole şi cea interpolată de fiul său în şapte capitole. Din còpiile făcute cu această ocaziune derivă toate còpiile din manuscriptele cunoscute până acum. Ele sunt în număr de 18, dintre cari patru cuprind redacţiunea originală, iar celelalte patrusprezece pe cea interpolată.

Editorii de mai înainte ai aceştii scrieri, M. Kogălniceanu (1852) şi V. A. Urechia (1886), deşì cunoscuseră amândouă redacţiunile, au publicat totuş pe cea interpolată. Dar greşala cea mai mare pe care au săvârşit-o a fost că redacţiunea aceasta n'au publicat-o aşa cum se aflà în manuscripte, ceeace ar fi permis oricui să-i stabilească provenienţa, ci au modificat-o, înlocuind părţile unde interpolările erau evidente cu cele corespunzătoare din redacţiunea originală, fără să amintească măcar despre deosebirile dintre ele ori despre înlocuirile făcute.

Ediţiunea mea stabileà pentru întâia dată existenţa celor două redacţiuni, precum şi originea interpolărilor. Pe baza textului original am arătat apoi că această scriere nu este o operă de maturitate, ci chiar «începătura» letopiseţului dela Romani, despre care cronicarul spuneà în 1675 în predoslovia letopiseţului dela Aron vodă că o «urzise» mai înainte.

Rezultatele acestea, pe cari le credeam definitive, au fost însă combătute de d-l N. Iorga într'o recensie pe care o face ediţiei mele în numărul dintâi al Revistei istorice (Ianuarie 1915). D-sa susţine că părţile arătate de mine ca interpolate aparţin tot lui Miron Costin, iar in privinţa datei când a fost scrisă îşi menţine părerea de mai înainte, că adică este o lucrare redactată definitiv către sfârşitul vieţii cronicarului. Critica d-lui Iorga atinge însăşi bazele ediţiei mele; plină de cruţare în formă, ea este în fond nimicitoare. Sunt cel dintâi să recunosc că, dacă ar fi întemeiată, ediţia mea ar trebuì privită nu numai ca o lucrare neizbutită, dar ca o lucrare rea, care ar ciuntì în mod arbitrar opera lui Miron Costin, eliminând ca interpolate părţi cari îi aparţin în mod necontestat, şi ar provocà controverse neîndreptăţite asupra unor chestiuni clare. Critica aceasta are însă şi o altă însemnătate. Ediţia mea nu este o lucrare izolată; ea face parte dintr'o serie întreagă de cercetări asupra cronicelor, făcute după aceeaş metodă şi în acelaş spirit. Rezultatele dobândite în ea se întemeiază, în parte, pe cele stabilite în studiile anterioare, şi vor servì la rândul lor ca punct de plecare pentru altele viitoare, cari au şi fost semnalate. Ea constitue deci o parte numai dintr'o lucrare mai

întinsă, ale cărei elemente alcătuitoare se susţin reciproc, fiind în strânsă legătură unele cu altele. Dacă ediţia aceasta este şubredă, se sgudue încrederea în întreaga operă. A lăsà în asemenea condiţiuni, obiecţiunile formulate de d-l N. Iorga fără răspuns, ar însemnà nu numai să aprob prin tăcerea mea condamnarea lucrării criticate, dar să las să planeze asupra tuturor celorlalte studii ale mele despre cronice o legitimă neîncredere. Şi aceasta nu se poate.

In critica sa d-l Iorga s'a ocupat întâi de data scrierii şi apoi de interpolări. Se înţelege însă că toată discuţia depinde de textul pe care ea se întemeiază. Numai un text autentic îi poate da o bază sigură. Deaceea eu voiu începe cu interpolările.

I.

In forma publicată de M. Kogălniceanu şi V. A. Urechia, cartea De neamul Moldovenilor cuprindeà interpolări însemnate. Două capitole întregi din ediţiile lor, al V-lea şi al VII-lea, o parte din al IV-lea şi jumătatea din urmă a celui de al VI-lea, pe lângă alte câteva pasaje mai mici, au fost eliminate din ediţia mea ca fiind adăogate după moartea lui Miron Costin de către unul din fii săi. Cu excepţia fragmentului din capitolul al IV-lea despre originea Litvanilor, în care şi d-l Iorga pare să vadă o interpolare [1], pe toate celelalte d-sa le consideră autentice, atribuindu-le lui Miron Costin: capitolul al V-lea pe motiv că e scris după acelaş plan şi cu aceleaşi idei ca şi Scrisoarea polonă şi mai ales Poema polonă; sfârşitul capitolului al VI-lea pentrucă are «exact acelaş stil» ca şi partea primă a lui care aparţine lui Miron Costin, «iar cuprinsul e ca în cântul al doilea din

[1] Vorbind despre adaosele pe cari Miron Costin le face în cartea De neamul Moldovenilor faţă de Poema polonă, d-l Iorga spune: «Dar aici, în opera «moldovenească», se adaoge la descendenţii Romanilor rămăşiţa aromânească: «şi la Rumele, în ţările greceşti, un neam ce le zicem Coţovlah, colonia Râmului este» (p. 34). Originea romană a Litvanilor, dacă nu e un adaos fericit, e totuş unul (p. 34-5). Venim la interpolaţii». S'ar păreà că pasajul despre originea Litvanilor trebue privit ca un adaos făcut de Miron faţă de Poema polonă; cred însă că d-l Iorga îl consideră, cum şi e în realitate, ca o interpolare.

Poema polonă», cu «aceeaş copiare a lui Toppeltin, aceeaş luptă cu basnele predecesorilor». În ceeace priveşte capitolul al VII-lea, deşi d-l Iorga are unele îndoieli, se pronunţă tot pentru autenticitate: «Aş sta la gânduri şi dacă se poate suprima ca interpolat capitolul numerotat obişnuit VII. Nepotrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explicà prin alt izvor şi lipsa unei revisuiri... Socotelile de cronologie sunt însă nouă. Ultimele rânduri să fie un adaos datorit acelui ce a presintat cartea, care ar fi neisprăvită? Mă îndoiesc iarăş».

Dintre părţile arătate de mine ca interpolate, se consideră aşadar ca fiind în adevăr străine lui Miron Costin numai socotelile de cronologie din capitolul al VII-lea, exceptându-se cele privitoare la Traian, cari, deşì în contrazicere cu altele anterioare, ar fi totuş autentice. Deosebirea aceasta mi se pare neîntemeiată. Socotelile cronologice sunt într'o foarte strânsă legătură cu data expediţiei lui Traian, dela care ele pornesc. Dacă nu se pot deosebì unele de altele, cu atât mai greu este să le despărţim pe toate de restul povestirei. Ele constitue fondul însuş al capitolului al VII-lea, în care autorul îşi propune să arate «cât au trăit aceste locuri cu oameni după descălecarea lui Traian cu Romani dela Italia» (p. 53). Toată povestirea se învârteşte împrejurul câtorva date: Coloniştii romani aduşi de Traian la anul 103 au rămas în Moldova 298 de ani; în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii la anul 401, unii au trecut în Dobrogea, cei din Ţara Românească s'au retras peste munţi în Ardeal, iar cei din Moldova în Maramureş; Moldova a rămas pustie timp de 600 de ani, până pe vremea craiului Laslău la anul 1080, când Dragoş vodă a descălecat-o al doilea rând, iar Radu Negru s'a scoborît în Ţara Românească. Din acest scurt rezumat se poate vedea că pe cele trei date — a primei descălecări de către Traian, a retragerii în Ardeal şi Maramureş în faţa năvălirii lui Atila cu Tătarii, şi a reîntoarcerii sub Dragoş şi Radu Negru pe timpul craiului Laslău — se reazemă toată povestirea. A le eliminà, ceeace de altfel practic nu s'ar puteà realiza prin nici un fel de interpretare, oricât de îndrăsneaţă, ar însemna să desfiinţăm cu totul acest capitol, din care n'ar mai rămâne aproape nimic. Povestirea şi socote-

lile cronologice au aceeaş origine: ori sunt toate autentice, ori şi una şi celelalte au fost interpolate. A privì numai socotelile ca interpolări, considerând povestirea autentică, este cu neputinţă.

Spre a susţine autenticitatea părţilor arătate de mine ca interpolate, d-l Iorga aduce două argumente: asemănarea de fond a lor cu alte scrieri ale lui Miron Costin, şi asemănarea de stil. Nici unul din ele nu este hotărîtor.

Să admitem că asemănarea de stil ar fi reală. Dată fiind însă mica întindere a interpolărilor, cari oferă un câmp foarte restrâns de comparaţie, dat fiind caracterul de compilaţie şi discuţie în care spontaneitatea şi originalitatea autorului nu se pot îndeajuns manifestà, precum şi lipsa în genere la cronicarii noştri a unui stil personal bine caracterizat, — această asemănare, chiar dacă ar existà în adevăr, ceeace s'a afirmat numai fără a se fi dovedit, n'ar puteà constituì decât o simplă indicaţiune cu privire la autorul interpolărilor.

Asemănarea de fond a fost relevată şi de mine. In capitolul întitulat «Originalitatea interpolărilor» am arătat că «o bună parte din ideile cuprinse în aceste adaose sunt împrumutate tot din scrierile lui Miron Costin şi anume din Cronica polonă şi din Poema polonă», precizând şi de unde anume fuseseră luate (p. XXIV-XXV). Cum interpolatorul este chiar fiul cronicarului, iar adaosele le face, în parte, pe baza altor scrieri ale tatălui său, asemănarea ideilor nu poate rezolvà controversa în privinţa paternităţii.

Pe când în favoarea autenticităţii nu s'au putut invocà decât aceste două argumente, cele aduse de mine sunt şi mai numeroase şi mai doveditoare. Dintre ele au fost însă combătute numai următoarele trei:

1. «D-l Giurescu suprimă cap. V invocând motivul că sunt unele repetiţii; dar d-sa însuş recunoaşte că avem a face cu un manuscript incomplect şi nerevăzut».

Eu susţin în adevăr că scrierea lui Miron Costin este neterminată şi nerevăzută, dar d-l Iorga nu împărtăşeşte această părere. După d-sa, De neamul Moldovenilor, care fusese urzită înainte de 1675, a fost refăcută de cronicar după reîntoarcerea sa din Polonia, aşa că nu se mai poate admite că

ar fi o lucrare necompletă şi nerevăzută. Mă surprinde deci că spre a se înlătură argumentul cu repetiţiile, se recurge la o părere care este totuş combătută. Mai este apoi un fapt care a fost trecut cu vederea. Eu accentuam că în repeţirile acestea, cari nu se întâlnesc numai în capitolul al V-lea, ci în toată partea cea nouă din redacţiunea interpolată, sunt unele «deosebiri caracteristice», cari, fiind vorba de o scriere aşa de puţin întinsă, dau şi mai multă greutate argumentului pe care îl formulam astfel: «Repetarea aceloraş fapte, cu alte nuanţe însă, într'o scriere de aşa mică întindere, constitue încă o dovadă (erà cea din urmă într'o înşirare în ordinea însemnătăţii descrescânde) despre originea deosebită a capitolelor respective» (p. XXIV).

2. «S'ar părea însă că este încă un motiv pentru a înlătură acest capitol (al V-lea) din opera lui Miron Costin. Se spune că o piatră dela Galaţi a fost adusă în Iaşi «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», şi cea dintâi domnie a lui Duculeţ n'a început decât după moartea lui Cantemir, care, cum se ştie, făcuse să fie omorît Miron. Dar ediţia Kogălniceanu are (p. 24) «Ducăi-vodă», adecă a celui bătrân. Forma lui «Constantin Ducăi-vodă» e imposibilă; ar trebuì: lui Constantin-vodă Duca» (ori se poate zice: «lui Neculai Mavrocordatului-vodă»?). Numai în acest timp, campaniile turceşti contra Poloniei scormoniră şi arheologic aceste locuri, prin interesul pe care-l purtà unor asemenea cercetări câte unul din însoţitorii greci sau apuseni ai ostaşilor, cum se vede din convorbirea, pomenită, a lui Miron Costin cu terzimanul Panaiotachi».

D-l Iorga pune deci la îndoială autenticitatea pasajului în care se vorbeşte despre aducerea inscripţiei la Iaşi în domnia lui Constantin Duca. Motivele acestei suspiciuni ar fi următoarele trei:

a) Faţă de lectura dată de mine «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», ediţia Kogălniceanu are «la domnia Ducăi-vodă», adecă a celui Bătrân (1665-1683);

b) Forma lui Constantin Ducăi-vodă ar fi imposibilă;

c) Piatra trebue să se fi găsit în adevăr pe vremea lui Duca cel Bătrân, pentrucă numai atunci s'au cercetat sub raportul arheologic ţinuturile noastre prin campaniile turceşti.

Să vedem ce valoare are fiecare din aceste motive.

Lectura «la domnia Ducăi-vodă» din ediţia Kogălniceanu ar puteà fi adusă în discuţie numai când n'am cunoaşte manuscriptele de cari el s'a servit, aşa că ar existà bănuiala că editorul a luat-o din vreun manuscript astăzi necunoscut. O asemenea bănuială nu-şi are locul. Manuscriptele întrebuinţate de Kogălniceanu, în număr de patru, se cunosc, fiind identificate de mine. In toate se află lectura: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Kogălniceanu, care ştià că Miron Costin, omorît în 1691, nu putuse aveà cunoştinţă de un fapt petrecut în domnia lui Constantin Duca, a suprimat cuvântul Constantin, rămânând a se înţelege că inscripţia fusese adusă în una din cele trei domnii ale lui Gheorghe Duca, pe când cronicarul trăià. Dar lectura cea autentică este: «la domnia lui Constantin Duca-vodă». Ea se găseşte nu numai în manuscriptele folosite de Kogălniceanu, ci în toate cele cunoscute până acum, cari sunt în număr de 13. De sigur că numai prin scăparea din vedere a locului din ediţia mea unde am arătat modificarea pasajului de către Kogălniceanu (p. LII-LIII), d-l Iorga a putut să invoace forma falsificată din ediţia lui, spre a o opune celei autentice.

Al doilea fapt care a făcut pe d-l Iorga să suspecteze acest pasaj a fost îndoita articulare a numelui domnului: «lui Constantin Ducăi-vodă», care ar fi imposibilă. Dintre cele 13 manuscripte în cari se găseşte acest pasaj, 6 au forma «lui Constantin Ducăi-vodă», iar 7: «lui Constantin Duca-vodă». Se înţelege că ceeace interesează discuţiunea noastră este numele domnului, în privinţa căruia nu există nici o îndoială; felul cum e scris, este o chestiune de formă care n'are nici o importanţă. Observ totuş că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă» nu este câtuş de puţin imposibilă. Din momentul ce o întrebuinţează Axintie uricarul — autorul manuscriptului dela Petersburg, pe care d-l Iorga îl atribue printr'o scăpare din vedere unuia din fii lui Miron Costin — precum şi copiatorii celorlalte 5 manuscripte în cari ea se află, se vede că este o formă care circulà, mai puţin, poate, decât cealaltă, dar totuş o formă întrebuinţată. Dacă avem însă în vedere nu numărul manuscriptelor, ci valoarea lor, lucrul se schimbă: forma contestată

se găsește în cel mai vechiu dintre manuscripte (din an. 1712), iar dintre celelalte tocmai în familia care ne-a păstrat redacțiunea cea mai bună (*s*). Să mai adăogăm acum și faptul că nu expresiunea arhaică derivă din cea modernă, ci invers, și vom ajunge la concluziunea că forma «la domnia lui Constantin Ducăi-vodă», considerată ca imposibilă, este tocmai forma cea originală.

D-l Iorga presupune că piatra trebue să se fi descoperit nu sub Constantin Duca, ci cu ocazia campaniilor turcești din vremea tatălui său. In text nu se spune însă că inscripția fusese găsită în domnia lui Constantin Duca, ci numai că atunci fusese adusă la Iași. Ipoteza despre aflarea ei pe vremea lui Duca cel Bătrân, chiar dacă ar fi întemeiată, nu poate prin urmare sgudui încrederea în exactitatea informațiunii despre aducerea ei la Iași în domnia lui Constantin Duca. Dar ipoteza aceasta este contrazisă de mărturia categorică a lui Dimitrie Cantemir, citată în ediția mea, care spune că piatra fusese aflată la Galați în anul 1703, când domnià în adevăr Constantin Duca.

Vedem deci că niciunul din faptele invocate spre a se contestà autenticitatea pasajului privitor la Constantin Duca nu este întemeiat. Pasajul este autentic, iar faptul relatat este exact. El dovedește în mod indiscutabil interpolarea.

3. Eu am arătat că între capitolele pe cari le cred interpolate și acelea cari în mod sigur aparțin lui Miron Costin există, în afară de repetiții, și unele contraziceri. Intre ele este una privitoare la Turnul Severinului, despre care Miron Costin afirmà că s'a numit Turn dela turnurile de piatră ale podului făcut de Traian, neputându-și explicà «cum acel turn și-au schimbat numele și n'au ținut numele ziditorului său». Autorul interpolărilor nu știe nimic despre turnuri, dar, spre deosebire de Miron, el cunoaște descrierea podului din Dion; mai afirmă apoi că acolo unde este podul se află o cetățuie năruită, Severinul, iar în preajmă este târgușorul Severinul, făcut de Sever împăratul (p. XXIII-XXIV). D-l Iorga crede că nu e contrazicere, fiindcă în partea din urmă s'ar spune că numai târgușorul Severinul e făcut de Sever, cutoatecă și d-sa recunoaște că nu înțelege în ce sens este întrebuințat acest cuvânt. Eu mențin și față de această

explicare punctul mieu de vedere. Rămâne ca cititorii să verifice singuri faptul spre a se convinge dacă este contrazicere ori nu.

Dar contrazicerea aceasta nu este singură. Ea este chiar cea mai puţin evidentă, ceeace mă şi determinase ca în înşirarea lor să-i dau locul cel din urmă. Asupra altor două nu încape niciun fel de îndoială. In capitolul al IV-lea Miron Costin, întemeindu-se pe istoria grecească De patru monarhii, pune expediţia lui Traian în contra Dacilor la anul 120 d. Chr.; în capitolul al VII-lea ea este însă arătată la anul 103. D-l Iorga crede că «nepotrivirile cronologice privitoare la Traian s'ar explicà prin alt izvor şi lipsa unei revizuiri». O asemenea explicaţie este greu de admis pentru o scriere de aşa mică întindere. Ea micşorează, fără niciun motiv temeinic, personalitatea cronicarului, care, la interval de câteva pagine numai, ar reproduce în mod inconscient din izvoarele sale date contradictorii, cutoatecă ele privesc fondul însuş al chestiunei de care se ocupă. Şi apoi, dacă e admisibil ca asemenea contraziceri să se strecoare într'o schiţă neterminată, existenţa lor într'o lucrare refăcută şi definitivă, cum apare De neamul Moldovenilor în teza d-lui Iorga, se mai poate oare justificà? O altă contrazicere semnalată de mine, d-l Iorga o trece sub tăcere. In capitolul al IV-lea, Miron afirmă că Traian a murit în Egipt, cum susţine de altfel în toate scrierile sale, pe când în capitolul al VII-lea se arată că moare la Selinunt în Cilicia.

Din cele trei contraziceri, cari alcătuiau unul din argumentele aduse de mine spre a dovedi interpolările, d-l Iorga contestă pe cea mai puţin clară, dă uneia din celelalte două o explicare care nu se potriveşte cu teza susţinută de d-sa, şi ignorează pe cea de a treia. Acum, fie că sunt trei, cum susţin eu, ori numai două, cert este că există contraziceri şi că ele privesc puncte esenţiale ale scrierii: data expediţiei lui Traian, locul morţii lui şi construcţia podului de peste Dunăre. O explicare acceptabilă a lor nu s'a dat. Eu nu pot crede că provin dela Miron Costin, ci cred că sunt datorite interpolărilor.

Acestea sunt explicările date de d-l Iorga cu privire la unele dintre argumentele aduse de mine ca să dovedesc

interpolările. Cum vedem, ele nu înlătură aceste argumente şi nici nu le micşorează valoarea. Rămâne astfel stabilit că în redacţiunea care cuprinde şapte capitole sunt repetiţii şi contraziceri, precum şi o interpolare sigură în capitolul al V-lea.

Dar argumentele acestea nu erau singurele şi nici măcar cele mai importante. Un altul, pe care d-l Iorga nu-l relevează, deşi are o valoare deosebită, este următorul: Intre textul autentic al lui Miron Costin şi partea interpolată există în ceeace priveşte bogăţia informaţiunei şi precizia citatelor o deosebire esenţială. In afară de doi trei cronicari poloni şi de manuale de istorie şi geografie, nenumite şi neidentificabile, Miron Costin n'a cunoscut şi n'a întrebuinţat pentru alcătuirea cărţii De neamul Moldovenilor decât un singur izvor, pe Toppeltin. Toţi ceilalţi scriitori pe cari îi pomeneşte: Dion, Eutropiu, Bonfini, Enea Silvio, Zamoyski, Carion, Covacciocius şi Quintus Curtius sunt citaţi după Toppeltin. Unii din aceştia însă, cum sunt Dion şi Bonfini, sunt folosiţi în interpolări într'un mod care nu lasă cea mai mică îndoială în privinţa întrebuinţării lor directe. Autorul acestor interpolări dispune apoi de o literatură foarte bogată: el utilizează pe Cicero, Florus, Livius (?), Plinius, Baronius, Miechowski. Spre deosebire de Miron, care nu numai în scrierea de care ne ocupăm, dar în toate lucrările sale citează vag, de obicei numai autorul ori titlul cărţii (s. ex. Cronica leşască în Letopiseţul dela Aron vodă), interpolatorul arată precis pe autor, titlul operii, cartea sau capitolul şi uneori chiar pagina. Asupra acestei deosebiri foarte importante, d-l Iorga nu se opreşte, cu toate că ea constitue un puternic argument împotriva tezei pe care o apără d-sa.

Să admitem însă că toate aceste argumente, pe cari critica d-lui Iorga nu le-a putut înlătură, nu sunt hotărîtoare. La urma urmei nici nu avem nevoie de aceste dovezi ca să ne convingem că există interpolări, deoarece interpolatorul se descopere singur în câteva locuri, cum sunt cele următoare:

«Mult au cercat răposatul tată-mieu Miron... cum

spuneà, pe vremea când au mers cu Dabijea-vodă cu oştile la Uivar să fie privit cu ochii săi» (p. 29 $_{35-40}$).

«Tot acesta şanţ, carele îl vedem aicea la noi, răpousatul tată nostru Miron logofătul spuneà să-l fie trecut aproape de Nipru (p. 41 $_{26-27}$)... pe unde l-au trecut tată nostru» (p. 41 $_{36-7}$).

Intre cei ce susţineau că Troianul fusese construit pentru apărarea de Tătari, erà şi Panaiotache tergimanul «cum arată răpousatul Miron logofăt întru izvoadele sale» (p. 41 $_{30-32}$).

«Cum şi pre un ban de aramă galben iarăş la acea cetate năruită spuneà tată nostru să se fie aflat cât un ort de mare» (p. 30 $_{35-36}$).

«Cum şi Dragoş-vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorăşenilor să fie fost păstoriu, ce este fecior unui Bogdan-vodă, născut în Maramorăş, care spuneà tată nostru să fie auzit cu urechile sale, trecând pre la Maramorăş în solie în sus la craiul leşesc la Sobieski» (p. 38 $_{25-29}$).

Pasajul privitor la originea Litvanilor este interpolat de acelaş fiu al cronicarului, care arată şi motivele pentru ce l-a adăogat: «Iară aceasta am vrut să scriu mai pre larg, căce răpousatul tată-mieu Miron logofătul în izvoadele sale scrie cum acest Libo să fie venit în părţile Litvei pe vremea lui Nero cumplitului, împăratului Râmului, nesuferind tirăniile. Iară din ce historici ar fi scris aceasta, nu pomeneşte» (p. 35 $_{16-21}$).

Este prin urmare pe deplin stabilit că redacţiunea în şapte capitole cuprinde interpolări: câteva dintre ele sunt lămurit arătate de chiar autorul lor, care este un fiu al cronicarului; una ne este revelată de numele lui Constantin Duca; repetiţiile şi contrazicerile ne indică prezenţa altora. Se înţelege că n'avem niciun motiv să credem că interpolările se mărginesc la pasajele în cari interpolatorul vorbeşte despre sine, ori la acelea în cari se constată anacronisme, repetiţii şi contraziceri.

Intrebarea este: dispunem noi în asemenea situaţii de mijloace sigure spre a deosebì toate interpolările? Da şi nu. Când interpolările s'au produs chiar în originalul scrierii sau în prototipul manuscriptelor cunoscute, aşa că ele se găsesc în toate, deosebirea lor este foarte grea şi de cele

mai multe ori nesigură. Aşa se prezintă în literatura noastră interpolările lui Simion dascălul la Cronica lui Ureche. Editorul este redus în asemenea cazuri numai la criteriile pe cari i le oferă analiza internă. Când însă interpolările se găsesc numai în unele manuscripte, cum este cazul nostru, atunci există, pentru a le deosebì, un mijloc de o siguranţă şi precizie matematică. Acest mijloc este clasificarea manuscriptelor şi stabilirea filiaţiei lor. Ca interpolatorul să vorbească despre el, ori ca în adaosele lui să se găsească indicaţiuni sigure despre provenienţa lor deosebită, nu se întâmplă totdeauna. Foarte adesea interpolarea nu se deosebeşte prin nimic de textul în care a fost introdusă. Clasificarea şi filiaţia manuscriptelor singure ne arată ce este autentic într'un text păstrat în mai multe còpii, cari prezintă deosebiri, şi ce a fost adăogat în urmă. Odată ele stabilite, deosebirea interpolărilor este una din operaţiunile cele mai uşoare. In cazul nostru manuscriptele se împart în două grupe: 4 din ele (LGIB) cuprind redacţiunea în cinci capitole, în care textul ni se înfăţişează în forma originală dată de autor; celelalte 14, împărţite în diferite familii (A*s*N*b*), au t o a t e redacţiunea în şapte capitole, în care se găsesc repetiţiile, contrazicerile şi interpolările arătate mai sus. Filiaţia stabilită de mine dovedeşte în mod cert că cele 14 manuscripte din grupa a doua au un prototip comun, din care provin t o a t e părţile cele noi din redacţiunea în şapte capitole. Ele au deci aceeaş origine. De acì urmează că ori toate aceste părţi noi sunt şi ele ale lui Miron Costin, ori că niciuna nu-i aparţine. A-i atribuì unele şi a eliminà altele, cum face d-l Iorga, este cu totul exclus. La aceasta se opun în mod absolut rezultatele dobândite din clasificarea şi filiaţia manuscriptelor. A le nesocotì înseamnează a nesocotì însăş baza ştiinţifică a metodei după care trebuesc editate textele păstrate în mai multe manuscripte.

Incheind cele ce aveam de spus asupra observaţiunilor d-lui Iorga cu privire la interpolări, constat că ele nu sgudue câtuş de puţin rezultatele mele. D-sa critică sau interpretează altfel câteva din argumentele mele cari dovedeau că există interpolări. Critica aceasta nu atacă însă fondul problemei. Chiar dacă ea ar fi întemeiată, şi am dovedit că

nu e, concluziile mele rămân în picioare. Argumentele criticate tindeau numai să stabilească că în redacţiunea cu şapte capitole există interpolări. Faptul acesta este sigur, chiar dacă argumentarea mea ar fi defectuoasă: interpolările există, sunt evidente, le recunoaşte şi d-l Iorga. In discuţie nu este prin urmare: dacă sunt interpolări, ci numai câte interpolări sunt. La această întrebare nu se poate răspunde decât prin clasificarea şi filiaţia manuscriptelor. Răspunsul pe care ele ni-l dau este fără replică posibilă; d-l Iorga îl ignorează, cu toate că tocmai pe el se bazează deosebirea interpolărilor.

II.

Trecem la data scrierii. Impotriva părerii curente că Miron Costin ar fi scris cartea De neamul Moldovenilor după reîntoarcerea sa din Polonia (1686), eu am susţinut că aceasta este una din cele dintâi scrieri ale sale. Să recapitulez pentru claritatea discuţiunei argumentele pe cari îmi întemeiam această convingere:

1. In prefaţa Letopiseţului dela Aron vodă, scrisă la 1675, Miron Costin spune că-şi propusese întâi să facă letopiseţul Moldovei dela Traian «şi urzise şi începătura letopiseţului», dar că s'a oprit din cauza «cumplitelor vremi» amânând pentru mai târziu îndeplinirea acestui gând. De neamul Moldovenilor se înfăţişează în adevăr ca un fragment dintr'o operă mai întinsă. Ea formează «cartea dintâi», adică tocmai «începătura» unui letopiseţ general dela Romani. In această privinţă există o deplină concordanţă între scrierea anunţată şi cea păstrată.

2. Această «carte dintâi» nu se prezintă nici sub raportul fondului nici sub acela al formei ca o lucrare terminată şi definitivă. Cronicarul nu cunoaşte pe nici unul din scriitorii a căror mărturie o invoacă pentru documentarea afirmărilor sale; Dion, Eutropiu, Bonfini etc. sunt folosiţi numai din citatele lui Toppeltin. Dacă facem abstracţie de cunoştinţele sale generale de istorie şi geografie, Toppeltin este singurul izvor care i-a servit la alcătuirea acestei scrieri. Este o simplă schiţă, pe care cronicarul nici n'a terminat-o. Capitolul «De graiul acestor ţări», la care trimite într'un loc

(p. $15_{20.21}$), ca şi partea din capitolul ultim despre «legea creştinească» (p. 44), n'au fost scrise. Cu aceste caractere, scrierea De neamul Moldovenilor se înfăţişează în adevăr ca o «urzeală». Ea corespunde sub toate raporturile scrierii anunţate de Miron Costin în 1675. A o privì ca o operă definitivă, pe care el o refăcuse către sfârşitul vieţii sale, însemnează a micşorà, fără nici un temei serios, personalitatea celui mai de seamă cronicar al nostru.

3. Ideile exprimate de Miron Costin în diferitele sale scrieri despre cronicarii anteriori se prezintă într'o înlănţuire firească numai dacă admitem că De neamul Moldovenilor face parte dintre primele lui lucrări. Dintre scrierile lui, dată sigură au numai Letopiseţul, scris în 1675, şi Poema polonă în 1684. Am arătat aiurea[1] că Cronica polonă datează nu din 1684, cum se credeà, ci dela începutul activităţii cronicarului. Ea n'a putut fi scrisă în acelaş timp cu Poema polonă, deoarece opiniunea cronicarului despre Ureche este cu totul deosebită de cea exprimată acolo; a trebuit apoi să fie scrisă înainte de apariţia Letopiseţului (1675), pentrucă autorul spune că nu dăduse încă nimic la lumină din opera lui, şi că se ocupase mult în timpul din urmă cu chestiunea originei Moldovenilor, ceeace ştim că şi face în adevăr prin anii 1673—74. Reamintesc aceste argumente fiindcă d-l Iorga continuă a crede şi acum, nu ştiu pentru care motiv, că a fost scrisă în 1684 şi adresată lui Jabłonowski.

Aceasta fiind ordinea scrierilor lui Miron Costin, să vedem ce spune el în fiecare despre cronicarii anteriori. In Cronica polonă şi în Letopiseţ el credeà că Ureche erà singurul cronicar moldovean. In Poema polonă cunoştinţele lui apar schimbate. El afirmă aici că existau doi cronicari, Istratie logofătul, care erà cel mai bun, şi Ureche vornicul, care scrisese în urma lui. In cartea De neamul Moldovenilor, Miron Costin are despre predecesorii săi aceleaşi idei ca în Cronica polonă şi în Letopiseţ: el consideră pe Ureche ca singurul cronicar moldovean. Dacă această scriere ar fi fost redactată după întoarcerea sa din Polonia, revenirea la ideile pe cari le avusese la începutul activităţii

[1] Noui contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene, 1908, p. 35-36.

sale, dupăce în Poema polonă susţinuse altele, ar fi inexplicabilă. Identificând-o însă cu «începătura» de care vorbeşte în predoslovia Letopisețului, părerile cronicarului ne apar logice şi într'o desvoltare naturală. Până pe la 1676 credeà şi el, ca mulţi dintre contimporanii săi, că Ureche fusese singurul cronicar moldovean şi că Istratie logofătul scornise, cum îi spusese Buhuş, basmul despre originea hoţească a Moldovenilor. Cunoştinţele acestea erau toate greşite: Ureche nu fusese singurul care scrisese istoria Moldovei; cronica lui n'o cunoşteà nimeni în forma ei originală; în sfârşit erà fals că Istratie ar fi scornit tradiţia despre originea Moldovenilor: aceasta erà opera lui Simion dascălul. In anii următori se produce în ideile sale o schimbare: el accentuează însemnătatea analelor de prin mânăstiri şi afirmă că sunt doi cronicari, Istratie logofătul, care nu mai erà scornitorul basmului, ci cel mai bun cronicar moldovean, şi Ureche, care scrisese după el. In 1684, când scrie Poema polonă, cronicarul părăsise vechile greşeli. Noile sale păreri corespundeau adevărului. Singurul lucru discutabil în afirmările lui de atunci este: dacă Istratie logofătul erà ori nu cel mai însemnat cronicar moldovean. Că scrisese în adevăr un letopiseţ este neîndoelnic: afirmarea lui Buhuş şi a altor boieri, precum şi a lui Miron Costin din Poema Polonă, dovedesc aceasta. Că apoi nu el erà scornitorul interpolărilor lui Simion dascălul, cum se credeà la început, este iarăş sigur. Ar rămâne numai de stabilit valoarea lui în raport cu a lui Ureche. In această privinţă eu am arătat altă dată[1] că după toate probabilităţile părerea din urmă a cronicarului erà întemeiată.

4. In teza mea activitatea istorică a cronicarului se desfăşoară în chip firesc. El este preocupat întâi de problema originei Moldovenilor, care deabia erà atinsă în cronica ţării. Inainte de a continuà această cronică dela anul 1595 încoace, el trebuià să lămurească începuturile, asupra cărora se strecurase în ea o poveste înjositoare. Cine o scornise întâi? Care erà adevărul în privinţa originei Moldovenilor? Chestiunile acestea îl preocupau, probabil, încă de prin 1663—1664,

[1] Noui contribuţiuni la studiul cronicelor moldovene 1908, p. 86-87.

când, trecând prin Ţara-Românească, se interesà de podul lui Traian şi de Severin; el le discută apoi cu Buhuş şi alţi boieri în anii următori. Îi lipseau însă mijloacele spre a da un răspuns satisfăcător. Apariţia cărţii lui Toppeltin în 1667, care-i va fi fost, poate, semnalată de stolnicul Constantin Cantacuzino când cu călătoria lui în Moldova la 1670, îi procură aceste mijloace. Prin 1672, vorbià cu Panaiotachi Nikusios despre valul lui Traian şi Bonfini. In anul următor el alcătueşte, probabil în legătură cu misiunile lui de atunci, Cronica polonă, iar în 1674 se hotărăşte să înceapă letopiseţul cel mare dela Romani. Miron invoacă pentru întreruperea lui «vremile cumplite», cutoatecă ele nu-l împiedecă să continue cronica ţării dela 1595 înainte. Aş crede mai degrabă că pricina opririei trebue să fi fost lipsa izvoarelor. Scriitorii întrebuinţaţi de Toppeltin el nu-i cunoşteà; când a fost apoi să scrie despre limbă, religie, ori despre soarta elementului roman din Dacia pe timpul năvălirilor, a văzut că scrierea lui Toppeltin nu-i mai erà de folos. In aşteptarea unei mai bune pregătiri, el se hotărăşte atunci să continue cronica ţării, pe care o duce până la moartea lui Ştefăniţă Lupu (1661). De acì înainte împrejurările nu i-au mai fost prielnice. In afară de poema ocazională din 1684, el n'a mai revăzut şi continuat nici una din cele două lucrări istorice, rămase amândouă în stare fragmentară.

Vechea părere, că Miron Costin ar fi scris De neamul Moldovenilor către sfârşitul vieţii sale, aveà în favoarea ei două argumente: în două manuscripte prefaţa poartă iscălitura cronicarului cu titlul de fost mare logofăt în Moldova, iar într'un pasaj tot din prefaţă el spune că a păstrat dragostea pentru istorie «iată şi până la această vârstă», după care în unele manuscripte se mai adaogă: «acum şi slăbită». Am arătat însă că aceste pasaje nu sunt autentice; ceeace aparţine în adevăr lui Miron Costin e numai mărturisirea că păstrase iubirea pentru istorie «şi până la această vârstă», cuvinte cari trebuesc raportate la etatea destul de înaintată — trecuse de 40 de ani — când începe să scrie.

D-l Iorga nu admite felul acesta de a înţelege activitatea istorică a lui Miron Costin. După d-sa cartea De neamul Moldovenilor este o lucrare alcătuită definitiv după întoar-

cerea cronicarului din Polonia, cu scopul de a da un început la cronica ţării.

In ceeace priveşte titlul de fost logofăt al cronicarului, d-sa spune următoarele: «Că numai două manuscrise muntene au însemnarea cum că autorul a fost mare logofăt («Moldova» erà un adaos firesc în ceastălaltă ţară), nu e o dovadă că e o interpolare. De unde erau să ştie acei simpli copişti cariera lui Miron? Şi să nu se uite că Radu Lupescu, care a scris pentru Nicolae-vodă Mavrocordat însuş, erà un om exact; şi manuscriptul, făcut puţin înainte, pentru Matei Creţulescu... nu erà copiat în condiţii rele (de altminterea cel dintâi nu derivă din al doilea)».

Observ mai întâi că dacă este exact că ms Lupescu nu derivă din ms Creţulescu, ele nu sunt totuş independente, deoarece derivă amândouă din acelaş prototip. Eu n'am susţinut apoi că adaosul cu titlul cronicarului ar fi făcut de copiştii din Ţara Românească, aşa că nici n'am afirmat, nici n'am tăgăduit exactitatea lor, ori necunoştinţa în care se aflau despre cariera lui Miron. Eu am arătat dimpotrivă că adaosul a fost făcut în Moldova la 1713 de unul din copiştii lui Nicolae Mavrocordat, care, după toate probabilităţile, nu erà moldovean, copist care mai face o interpolare *în aceleaşi manuscripte*, atribuind lui Miron Costin o scriere străină şi dându-i acelaş titlu de «fost logofăt mare în Moldova» (p. XLII). D-l Iorga însuş recunoaşte că cuvintele «în Moldova» nu provin dela autor, ci sunt un adaos muntean. Lăsând însă la o parte faptul că adaosul nu-i făcut în Ţara Românească, ci, cum am arătat, în Moldova, dacă în pasajul «carele am fost logofăt mare *în Moldova*» cele două cuvinte din urmă nu-s autentice, şi este evident că nu-s, ce garanţie avem că celelalte aparţin în adevăr cronicarului? Accentuez din nou că ele se găsesc în aceleaşi manuscripte în cari titlul acesta se mai repetă odată într'un pasaj în privinţa căruia nu există nici cea mai mică îndoială că n'ar fi interpolat.

Asupra explicărilor mele privitoare la vârsta cronicarului, d-l Iorga obiectează iarăş: «Mi se pare imposibil a trece peste oboseala şi vrîsta, slăbiciunea ce-şi atribuie autorul. Că ar fi fost «slăvită» (nu slăbită) vrîsta, cum au unele din

cele nu mai puţin de patru manuscripte, nu e de admis: ce sens ar fi putut să aibă? Un copist n'a adăogit aşa ceva: interpolările se fac pe baza unor procese psihologice cunoscute, în care însă nu intră această ipoteză. Că Miron nu puteà fi slab, pentru că aveà 59 de ani la moarte, pentru că erà staroste de Focşani şi prindeà hoţi acolo, nu ni se pare concludent. «Şi până la această vrîstă» nu poate iarăş să aibă înţelesul: vre-o 40 de ani. Pe atunci erà cineva tânăr şi pentru studii!».

Eu n'am afirmat, cum pare să reiasă din cele de mai sus, că forma cea originală ar fi «acum şi slăvită», pe care o respinge d-l Iorga. Prin faptul că am admis în text forma «acum şi slăbită», am şi arătat preferinţa mea pentru ea. Observaţia mea erà că aceste cuvinte se găsesc numai în grupa celor 4 manuscripte cari ne-au transmis prima redacţiune, pe când cele 14 manuscripte din grupa a doua nu le au, şi că chiar în cele 4 ele nu sunt la fel, ci fiecare are câte o lectură deosebită: acum şi slăbită (L), acum şi slăvită (I), acum şi slăvi' (G), am şi slăbit (B). Mai departe arătam că cele ce ştim despre ultimii ani din viaţa cronicarului, care scrie poeme la 52 de ani şi desvoltă o neobişnuită energie, unită cu o mare asprime, în greaua slujbă a stărostiei de Putna, sunt în contrazicere cu o atare slăbiciune. D-l Iorga crede dimpotrivă. Pentru a împărtăşi punctul d-sale de vedere, ar trebuì însă explicat cum s'au produs cele 4 lecturi, dintre cari 3 cel puţin deosebite, în manuscriptele cari le-au păstrat, şi care este cea originală, de ce au fost ele suprimate în prototipul celor 14 manuscripte din grupa a doua, şi dacă mai există vreun indiciu, cât de vag, despre pretinsa slăbiciune a cronicarului către sfârşitul vieţii sale.

In ceeace priveşte argumentele aduse de mine pentru a susţine identitatea cărţii De neamul Moldovenilor cu «începătura» alcătuită înainte de 1675, d. Iorga este mai puţin precis. «Nu putem admite însă... că lucrarea e «începătura» despre care spuneà Miron Costin în Cronica lui că a «urzit-o» (nu *scris-o*) şi pe care, dacă ar fi scris-o la 1675, aveà tot timpul s'o revadă şi s'o complecteze ori s'o distrugă (şi fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu puteà face cinste părintelui său?)».

Deosebirea pe care o face d-l Iorga între a urzì şi a scrie nu se opune identificării celor două scrieri. De neamul Moldovenilor este în adevăr o urzeală; autorul a alcătuit-o pe baza unei singure cărţi, fără cunoştinţa izvoarelor, şi a întrerupt-o mai înainte chiar de a fi terminat un capitol început. Se mai obiectează că dacă lucrarea ar fi fost scrisă în 1675, cronicarul aveà tot timpul s'o revadă şi s'o completeze, ori s'o distrugă. Presupunerea din urmă trebue înlăturată: Miron Costin n'aveà de ce să-şi nimicească o lucrare, pentru care pregăteà materialul şi aşteptà răgazul trebuitor ca să o completeze şi să o continue. Obiecţia că ar fi avut destul timp pentru aceasta, ar puteà aveà valoare numai dacă s'ar dovedì că după 1675 cronicarul şi-a continuat activitatea istorică. Or, dacă exceptăm Poema polonă, care a fost alcătuită întâmplător, în împrejurări excepţionale, cronicarul n'a mai scris nimic după 1675. Dacă n'a avut el răgaz să continue povestirea întâmplărilor contimporane, întreruptă la moartea lui Ştefăniţă Lupu (1661), pentru care n'avea nevoie de cărţi străine ori cercetări speciale, cu atât mai puţin trebue să ne surprindă faptul că n'a refăcut şi continuat «începătura» din 1674, pentru care îi trebuiau o sumă de cărţi străine, pe cari numai cu greu şi le puteà procurà. D-l Iorga se întreabă dacă fiul său ar fi dat el oare în vileag o scriere înapoiată, care nu puteà face cinste părintelui său. Mai întâi el n'a dat-o la lumină. A fost aflată după moartea lui între hârtii şi copiată din ordinul lui Nicolae Mavrocordat. Dar chiar dacă ar fi dat-o — şi cel care o amplifică şi-i relevă scăderile evident că n'ar fi avut asemenea scrupule — publicarea ei încă n'ar constituì o dovadă că este o scriere definitivă. De altfel şi d-l Iorga recunoaşte că nu este o lucrare terminată. Pentru a explicà repeţirile d-sa admite că «avem a face cu un manuscript incomplect şi nerevăzut». Nepotrivirile cronologice privitoare la Traian le explică iarăş «prin alt izvor şi lipsa unei revizuiri». Dar această neterminare a manuscriptului şi lipsă de revizuire, perfect explicabilă în teza mea, nu se împacă câtuş de puţin cu teza d-sale, că urzeala din 1674 a fost refăcută după 1686. Să fi rămas oare lucrarea şi după această refacere tot nerevizuită şi necompletată?

Cu privire la argumentul scos din evoluţia cunoştinţelor lui Miron Costin despre cronicarii anteriori, d-l Iorga se exprimă astfel: «Atitudinea faţă de înaintaşii săi cronicari în această operă şi în Poema polonă nu ni se pare nici ea doveditoare, deşì ea capătă o valoare pentru editor din cauza părerilor sale cunoscute asupra paternităţii Cronicei lui Ureche, în care vede mai mult opera stângaciului şi grosolanului petecitor care e Simion dascălul. Ce se spune de fapt în operele polone ale lui Miron Costin? In informaţia în proză ce dă Polonilor, el declară întâi că o parte a cronicei sale despre ţara Moldovei, înainte de a eşì la lumină moldoveneşte, va intrà în mâna prietenului Jabłonowski (I. Bogdan, *Cronice inedite*, p. 153). El arată atunci, la 1684, că face lucrul pentru întâia oară, că nu l-a făcut deci nimeni *(ibid.)*. Că în Poemă vede în «Istrati logofătul» «istoricul nostru cel mai bun» (ar fi de văzut şi originalul, cred), iar în Ureche «cel după dânsul» (*ca timp,* nu ca valoare), aceasta dovedeşte numai că el puteà localizà doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblà prin minte şi care a tradus pe Herodot. Ştiinţa că sunt letopisiţi prin mânăstiri o aveà pe atunci doar mai toată lumea. In Poema polonă n'au apărut încă Simion dascălul şi Misail călugărul». In notă d-l Iorga pune întrebarea: «Dar dacă «basnele» lui Istrate, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuş Herodot cel fabulos?».

Observaţiile acestea nu răspund, cum uşor se poate vedeà, tocmai argumentului meu. Eu am susţinut că numai în ipoteza că De neamul Moldovenilor a fost scrisă înaintea Letopisețului, deosebirile pe cari le constatăm în ideile cronicarului despre înaintaşii săi au o explicare: ele înfăţişează o evoluţie normală dela greşală spre adevăr. Dacă admitem dimpotrivă că scrierea a fost redactată după întoarcerea din Polonia, atunci deosebirile sunt de neînţeles: ele dovedesc cunoştinţe confuze şi contradictorii.

D-l Iorga vede în spusele lui Miron Costin din Scrisoarea polonă, că din cronica sa nu eşise încă nici o parte în moldoveneşte, o dovadă că De neamul Moldovenilor nu fusese încă scrisă la 1684. Data pe care d-sa o atribue însă acestei scrieri este inexactă. Eu am arătat că n'a putut fi scrisă în

1684, deoarece cronicarul susţine în ea alte idei decât cele exprimate în Poema polonă, care în adevăr a fost scrisă la 1684. Tocmai locul citat de d-l Iorga constitue dovada că e cea dintâi dintre lucrările cronicarului, întru cât el spune că nu dăduse încă nimic la lumină din cronica sa, când ştim că Letopiseţul apare în 1675. Nu se poate admite că Miron Costin «puteà localizà doar cronologic pe acel Istrati ce-i umblà prin minte şi care a tradus pe Herodot», deoarece el spune clar că Istratie logofătul este cel mai bun istoric moldovean. Este acì o apreciere care vrea tocmai să stabilească valoarea lui faţă de Ureche, şi nu numai o simplă localizare cronologică. Ipoteza că «basnele lui Istratie, a cărui carte n'a văzut-o Miron Costin, ar fi însuş Herodot cel fabulos», n'are în sprijinul ei nici cel mai mic temei. Mai întâi traducerea lui Herodot de către Istratie logofătul este până acum numai o simplă ipoteză, al cărui unic fundament este faptul, atât de şubred, că ea se face pe timpul când trăià Istratie logofătul. Dar chiar dacă Istratie ar fi tradus în adevăr pe Herodot, nu văd ce raport s'ar fi putut stabilì între legendele, cu totul străine, din această carte, care nu s'a bucurat de nici o răspândire, şi basmul din cronica ţării despre originea Moldovenilor. Faptul că în Poema polonă n'au apărut Simion dascălul şi Misail călugărul, nu dovedeşte câtuş de puţin că Miron nu-i cunoşteà încă pe acea vreme: el nu-i citează, fiindcă nu-i socoteà istorici, ci băsnuitori.

D-l Iorga încheie critica pe care o face argumentelor mele menţinând în totul pe acelea aduse altădată de Şt. Orăşanu şi de d-sa: «Argumentele de datare pe care le aduceam în Istoria literaturii române în sec. al XVIII, II, p. 591, nota 1, rămân deci în picioare, ca şi acelea ale minuţiosului şi ascuţitului critic care a fost Ştefan Orăşanu».

Să vedem mai întâi ce a spus Orăşanu. El a adus un singur argument prin care voià să dovedească că Miron Costin n'a scris cartea De neamul Moldovenilor mai înainte sau în acelaş timp cu Poema polonă (1684), ci în urmă. Acest argument l-a scos din deosebirea de păreri asupra lui Istratie logofătul pe care o constată în Poema polonă şi în cartea De neamul Moldovenilor. In cea dintâi Miron Costin

afirmă că Istratie logofătul erà cel mai bun cronicar moldovean; în cealaltă el are despre dânsul o părere defavorabilă, socotindu-l, după spusele unor boieri şi în special ale lui Neculai Buhuş, ca începătorul basmului ocărîtor despre originea Moldovenilor, pe care îl reprodusese Simion dascălul. Din această deosebire de păreri Orăşanu conchide că:

1. Poema polonă şi cartea De neamul Moldovenilor n'au putut fi scrise în acelaş timp;

2. Poema polonă, în care opinia cronicarului despre Istratie logofătul erà întemeiată pe zvonuri vagi, a trebuit să precedeze cartea De neamul Moldovenilor, în care afirmaţiuni mai precise îl fac să retragă lui Istratie logofătul stima ce-i acordase;

3. Miron Costin *nu putuse primì aceste indicaţiuni ale boierilor şi ale lui Buhuş decât după întoarcerea sa în Moldova* pe timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685-1691), când trebue aşezată scrierea cărţii De neamul Moldovenilor.

Cele două concluziuni din urmă sunt cu totul greşite. Adevărul stă tocmai dimpotrivă. Pe când în Poema polonă afirmarea lui Miron Costin despre Istratie logofătul este foarte clară şi categorică, în cartea De neamul Moldovenilor el are grijă să arate că nu-i cunoaşte letopiseţul şi că vorbeşte despre el după spusele unor boieri. Părerea întemeiată pe «zvonuri vagi» nu-i prin urmare aceea din Poema polonă, cum crede Orăşanu, ci aceea din cartea De neamul Moldovenilor, cum arată însuş cronicarul. Cea de a treia încheiere, că «Miron Costin nu putuse primì aceste indicaţiuni ale boierilor şi ale lui Buhuş decât după întoarcerea sa în Moldova», nu are nici un raport cu premisele dela cari porneşte. Este o simplă afirmare, care nu poate constituì un argument pentru datarea cărţii De neamul Moldovenilor decât cu condiţia de a fi dovedită. Şi dovada nu erà greu de făcut. Miron Costin citează pe acela dintre boieri dela care deţineà mai ales informaţiunea că scornitorul basmului despre originea Moldovenilor ar fi Istratie logofătul. Erà marele logofăt Nicolae Buhuş, arătat de cronicar ca răposat în momentul când el scrià. Pentru ca Orăşanu să fi fost în drept a afirmà că Miron Costin nu putuse primì informaţia dela Buhuş decât după întoarcerea sa din Polonia (1686), el ar fi trebuit să dovedească

mai întâi că fostul logofăt trăià încă în această vreme şi că mai înainte el nu i-ar fi putut-o comunicà. Fără această dovadă, pe care Orăşanu n'a făcut-o, concluziunea lui nu erà decât o simplă ipoteză, emisă fără nici un fel de îndreptăţire, pe care a considerat-o apoi ca un fapt pozitiv, aducând-o ca argument pentru rezolvarea chestiunei în discuţie. Lucru stă în realitate cu totul altfel. Buhuş nu mai trăià pe vremea lui Constantin Cantemir, erà mort atunci de aproape 20 de ani. Informaţia despre Istratie logofătul el n'o putuse comunicà lui Miron Costin decât înainte de 1667, data morţii sale, iar nu după 1686, cum credeà Orăşanu. Argumentele ascuţitului şi minuţiosului critic nu numai că nu susţin părerea lui, dar constituesc dimpotrivă cea mai puternică dovadă contra ei şi în favoarea părerii mele. Faptul că ele se invoacă şi mai departe, după ce fuseseră dezbătute pe larg în introducerea ediţiei mele (p. XLIV-XLVI), constitue pentru mine o adevărată enigmă.

Viu la argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea. Ele sunt în număr de unsprezece. Le voiu examina pe rând.

1. In cartea De neamul Moldovenilor «informaţia e mai bogată» decât în cele două scrieri polone, Poema şi Cronica; «între izvoare apar Dlugosz, Cario, Zamoyski etc.».

Dlugosz nu este citat în textul cel autentic al lui Miron Costin, ci în interpolări (p. 34_{41}). Dar, chiar dacă l-ar fi citat, faptul n'ar dovedì nimic, deoarece Miron îl cunoşteà încă dela începutul activităţii sale, arătându-l în 1675 în fruntea Letopisețului ca izvor pentru istoria Moldovei (ed. V. A. Urechia, I, 431). Pe Cario şi Zamoyski nu i-a întrebuinţat direct niciodată, citându-i după Toppeltin, pe care îl cunoşteà iarăş înainte de 1675. De altfel pe Zamoyski nici n'ar fi avut cum să-l folosească, întru cât scrierea lui, utilizată de Toppeltin în manuscript, nu fusese încă tipărită (ediţia mea, p. 8_{2-6}). Informaţia nu este prin urmare mai bogată ca în celelalte scrieri. Miron Costin o împrumută, cum am arătat, pe deantregul din Toppeltin. Faptul acesta îl recunoaşte şi d-l Iorga spunând în recensia sa: «Interesantă e şi dovada că nu s'au întrebuinţat direct scriitorii antici, ci numai prin compilaţia sasului Laurenţiu Toppeltin».

2. «E scrisă în cumplite vremi», deci după 1683.

Afirmării că prin «cumplitele vremi», în cari e scrisă cartea De neamul Moldovenilor, trebue să se înţeleagă timpul de după 1683, îi opunem propria mărturisire a cronicarului, care spuneà la 1675 în predoslovia Letopiseţului că tocmai din cauza «cumplitelor vremi» de atunci întrerupsese «începătura» Letopiseţului dela Romani, cea pe care o urzise mai înainte. Argumentul poate fi deci invocat cu cel puţin tot atâta temei şi în favoarea tezei mele.

3. «Autorul semnează «care am fost logofăt mare în Moldova» atunci când semnà ca «logofăt mare» prefaţa la Poema polonă».

Am arătat mai sus motivele pentru cari nu pot privì ca autentică titulatura cronicarului din cele două manuscripte.

4. Miron Costin «vorbeşte de conversaţiile sale la Iaşi (nu «aici la Iaşi», Costin fiind în exiliul său administrativ dela Putna) «cu un episcop italian» «în casa noastră», care episcop italian nu e decât Vito Piluzio, plecat din Moldova pe la 1682 (cf. N. Iorga, Călători, ambasadori şi misionari, p. 56, n. 5); dar aiurea zice «aici în oraşul Iaşi».

Din împrejurarea că cronicarul vorbeşte despre conversaţiile sale «în Iaşi», d-l Iorga scoate încheierea că ar fi scris pe când se aflà ca staroste de Putna. Cu toate acestea tot d-sa observă că aiurea autorul zice «aici în oraşul Iaşi», ceeace contrazice acea încheiere, afară numai dacă nu cumva s'ar admite că această mică lucrare a fost începută la Focşani şi terminată la Iaşi. De fapt nici expresia «în Iaşi» nu probează că cronicarul nu s'ar fi aflat acolo (el aveà casă nu numai în Iaşi, ci şi la satul unde-şi aveà aşezarea), nici cealaltă: «aici în oraşul Iaşi» nu constitue o dovadă că ar fi scris acolo, deşi faptul e foarte probabil, întrucât ea se găseşte în partea interpolată, şi anume chiar în pasajul în care este vorba despre aducerea pietrii cu inscripţia la Iaşi în domnia lui Constantin Duca. D-l Iorga identifică pe episcopul italian, despre care vorbeşte Miron, cu Vito Piluzio, şi fiindcă acesta pleacă din Moldova la 1682, vede acì un argument în sprijinul părerii că De neamul Moldovenilor ar fi fost scrisă după această dată. Dar din felul cum cronicarul relatează acea convorbire nu rezultă numai decât că episcopul italian nu

s'ar mai fi aflat în Moldova în momentul când el scriă: «In casa noastră au fost această voroavă în Iaşi cu un episcop italian care, între alte voroave foarte pre voia gândului mieu, mi-au zis cuvinte de aceste neamuri, zicând aşa» (p. 15). Să admitem însă că din acest pasaj ar reeşì în adevăr că episcopul italian nu mai erà în Moldova pe timpul când scrià cronicarul. Faptul acesta încă n'ar puteà constituì un argument pentru datare decât dacă s'ar stabilì cu certitudine că acel episcop nu este altul decât Piluzio. Identificarea admisă de d-l Iorga este însă o simplă ipoteză. Câtă vreme nu se va dovedì că între 1653—1674, când Miron Costin se aflà în ţară, n'a mai fost prin Iaşi niciun episcop italian cu care el să fi putut vorbì, şi că, chiar de vor mai fi fost şi alţii, convorbirea despre originea Moldovenilor n'a avut loc cu aceia ci cu Piluzio, ipoteza aceasta nu poate fi luată în considerare ca element de datare.

5. Miron Costin «menţionează călătoria în Maramureş: «cu urechile mele am auzit, trecând pe la Maramureş în solie la craiul leşesc Sobieţchi», pe care n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureşul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în ţara lor: regele ajunse la Cracovia în ziua de 23 Dechemvrie 1683 (Hurmuzaki, Supl. II[3], p. 145, No. LXXVI) şi Duca fu prins la Domneşti de Crăciun».

Eu am arătat în ediţia mea că pasajul despre solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureş este interpolat de fiul cronicarului. Pentruca nici o îndoială să nu mai rămâe în această privinţă, pun faţă în faţă textul autentic şi cel interpolat:

«Cum şi Dragoş vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramoreşanilor, cu urechile mele am auzit să fie fost păstor, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăş (p. 38_{1-3}).	«Cum şi Dragoş vodă mare năpaste îi este pre mărturia Maramorăşenilor să fie fost păstoriu, ce este ficior unui Bogdan vodă, născut în Maramorăş, *care spuneà tată nostru* să fie auzit cu urechile sale *trecând pre la Maramorăş în solie în sus la craiul leşesc la Sobieski*» (p. 38_{25-29}).

D-l Iorga crede totuş şi acum că textul arătat de mine ca interpolat este autentic. D-sa spune în recensie referindu-se tocmai la el: «Faptul că unele din pasagiile pe care ne sprijineam se întâlnesc în fraze pe care noul editor le crede interpolate, deoarece se vorbeşte în persoana a treia («părintele nostru») de scriitor, nu e o dovadă: copistul n'a făcut decât să treacă în persoana a treia ceeace originalul aveà în întâia, procedeu care nu e neobişnuit».

Am pus mai sus faţă în faţă textul original cu redacţiunea copistului. Simpla lor alăturare dovedeşte că acesta nu s'a mulţumit numai «să treacă în persoana a treia ceeace originalul aveà în întâia», ci a adăogat dela el lămurirea că Miron Costin făcuse călătoria prin Maramureş cu prilejul soliei la Sobieski. Dar chiar dacă interpolarea n'ar fi evidentă prin ea însăş, o dovedeşte filiaţia manuscriptelor, a cărei însemnătate pentru stabilirea interpolărilor am arătat-o mai sus. Din momentul ce nu Miron Costin este cel care vorbeşte despre solia sa, existenţa acesteia încetează de a mai fi un fapt indiscutabil. Afirmarea interpolatorului poate să fie exactă, dar poate să fie şi greşită. Câtă vreme există nesiguranţă în privinţa faptului însuş, argumentul, întemeiat pe presupunerea când a putut el să aibă loc, îşi pierde orice valoare. Să admitem însă că solia lui Miron Costin la Sobieski prin Maramureş a avut în adevăr loc. Ea n'ar puteà constitui un argument pentru datarea scrierii cronicarului decât dacă am cunoaşte exact timpul când s'a întâmplat. D-l Iorga crede că Miron Costin n'a putut-o face înainte de 1683, calea spre regele polon nefiind Maramureşul decât atunci când sau regele sau domnul nu s'ar fi aflat în ţara lor. Plecând dela acest fapt, pe care-l consideră ca deplin dovedit, d-sa scoate apoi încheierea că De neamul Moldovenilor a trebuit să fie scrisă numai către sfârşitul vieţii cronicarului. Dar afirmarea pe care întemeiază această concluziune, anume că solia nu putuse aveà loc înainte de 1683, este discutabilă. Eug. Barwiński a arătat că Miron Costin fusese în solie la hatmanul Sobieski de două ori, mai întâi în August 1673, trimis de Petriceicu, şi apoi către sfârşitul aceluiaş an, trimis de Dumitraşcu Cantacu-

zino[1]. Ştim pozitiv că cu prilejul soliei celei de a doua el trecuse prin Maramureş şi că întârziase chiar foarte mult pe acolo, fiindcă domnul Moldovei cere la 19 Ianuarie 1674 ştiri asupra lui dela craiul Ardealului[2]. Va să-zică chiar dacă am admite împreună cu d-l Iorga că pasajul interpolat este autentic, el încă nu probează că De neamul Moldovenilor a fost scrisă după întoarcerea cronicarului din Polonia. Miron Costin, care fusese în 1673 prin Maramureş, puteà foarte bine să vorbească în anul următor, când îşi redactează scrierea, despre trecerea lui pe acolo în solie la Sobieski şi despre mărturia Maramureşenilor privitoare la originea lui Dragoş vodă.

6. «Vorbind despre tributul ce Polonii şi Ruşii plătiau Tătarilor (spune): «*luà* Tătarii de Crâm dela Mosc şi dela Leşi», când războiul Muscalilor cu Turcii începù în 1684 (cf. şi «luà» daruri Tătarii dela Mosc şi Leşi, pentru a nu-i prăda»).

Intrebuinţarea imperfectului ar puteà servì ca indicaţiune asupra timpului când cronicarul scrià numai în cazul când darurile, pe cari Polonii şi Ruşii le dau Tătarilor, ar fi avut un caracter permanent, ceeace rămâne de ştiut. Să nu se uite apoi că dacă războiul cu Ruşii începe, cum observă d-l Iorga, în 1684, cel cu Polonii isbucnise încă din 1672. Peste doi ani, când Miron Costin scrià cartea De neamul Moldovenilor, el ar fi putut vorbì despre trimiterea unor asemenea daruri, admiţând că ele erau anuale şi regulate, ca despre un fapt întâmplat în trecut.

7. «Se pomenesc succesele militare ale creştinilor, cari nu sunt anterioare anului 1683: «Neînfrânţi din firea lor, nici din tocmeala oştilor sale, care le vedem acum la Nemţi... Leşii şi Muscalii de ar slobozì toată oastea odată, nici un războiu n'ar luà, ci toate le-ar pierde».

Asupra felului de luptă al Leşilor şi Muscalilor, cronicarul face o apreciere prea generală ca să poată servì ca argument pentru timpul când scrie. Rămâne tăria oştilor nemţeşti. D-l Iorga crede că Miron Costin s'ar referì la succesele lor din anul 1683 şi cei următori. Se ştie însă că cronicarul a făcut parte din oastea lui Dabija-vodă în campania din

[1] Dr. Eugenius Barwiński, Mironis Costini Chronicon terrae Moldavicae ab Aarone principe, Bucureşti 1912, p. XIII.

[2] Scrisoarea în copie fotografică se află la Academia Română.

1664, când Nemţii au câştigat strălucită victorie dela St. Gotthard. El puteà deci tot aşa de bine în 1674, ca şi după 1686, să vorbească despre tăria şi tocmeala oştilor nemţeşti.

8. «Işi aminteşte o călătorie a sa în Podolia pe la «Vcioraşnoe» peste Nipru, călătorie făcută de sigur pe vremea exilului din 1684-87».

Când se ştie că Miron Costin şi-a făcut studiile în Polonia şi că într'un singur an (1673) a fost trimis acolo în solie de două ori, nu văd ce ar puteà îndreptăţi afirmareà că numai în anii 1684-87 ar fi avut loc călătoria. Precizarea pe care o face d-l Iorga ar constituì în adevăr un element sigur de datare, dacă ar fi dovedită. Aşa cum se prezintă însă, este o simplă ipoteză, sprijinită chiar de faptul pe care voeşte să-l stabilească. Ca să poată cineva afirmà că mergerea cronicarului pe la Vcioraşnoe, de care el vorbeşte în cartea De neamul Moldovenilor, a avut loc în anii 1684-87, trebue în mod prealabil să admită că această scriere a fost alcătuită după 1687. Şi tocmai aceasta trebue dovedit.

9. «Dragomanul Panaiotachi «răposatul» a murit la 1672».

Faptul că Panaiotachi erà mort pe timpul când cronicarul scrià De neamul Moldovenilor nu sprijineşte mai puţin teza că el ar fi alcătuit-o în 1674, decât pe aceeà că ar fi scris-o după 1686. Din această cauză d-l Iorga revine în recensie asupra acestui argument cu o nouă accentuare: «De Panaiotachi Nikusios († 2 Octomvrie 1673) nu se puteà spune decât mult după moarte: «vestit pe vremea lui la împărăţie».

Dacă poate fi exact că numai mult timp după ce Nikusios murise s'ar fi spus despre el «vestit pe vremea lui la împărăţie», cutoatecă expresia «pe vremea lui» ar puteà aveà şi sensul de «cât a trăit», «cât a fost în viaţă», nu este mai puţin adevărat că epitetul de «răposatul» se dă cuiva numai scurt timp după moarte. Chestiunea dacă Miron Costin scrià după un an ori după 15 dela moartea fostului dragoman nu poate fi rezolvată pe temeiul unor expresii atât de puţin precise.

10. «Se spune că o piatră a fost adusă la domnia lui Duca vodă, care trebuie să fie ultima, dacă nu vrea cineva să puie redacţia cărţii între 1672 şi 1679».

Presupunând că pasajul din ediţia Kogălniceanu, în care

se vorbeşte de domnia Ducăi vodă, ar fi autentic, observ că nimic nu ne sileşte să admitem că domnia lui Duca, în care inscripţia a fost adusă la Iaşi, trebuie să fie ultimă (1678-1683); ea poate tot aşa de bine să fie prima (1666) ori a două (1669-1672). Ca să fim îndreptăţiţi a afirmà că ar puteà fi şi ultima (nu că este), ar trebuì să fim siguri că cronicarul scrià *după* această domnie, adică să admitem ca dovedit tocmai ceeace vrem să dovedim. Discuţia este însă zadarnică. Inscripţia a fost adusă, cum am arătat, nu sub Gheorghe Duca, ci sub fiul său Constantin, la 1703.

11. «In fine, că erà autorul în Moldova dovedesc fraze ca acestea: «Aici pe la noi ce erni sânt... Vara năduşeli nu sânt ca aici la noi, ci călduri cuvioase, puţin primăvara, cum este la noi la Mai, la Iunie».

Faptul, arătat şi de mine (p. XLI), că lucrarea a fost scrisă în Moldova, nu constitue niciun fel de indicaţiune dacă autorul a redactat-o în 1674—75 ori după 1686.

Acestea sunt argumentele aduse de d-l Iorga în Istoria literaturii române (II, p. 594, n. 1) şi invocate acum în susţinerea părerii că Miron Costin a scris cartea De neamul Moldovenilor după întoarcerea sa din Polonia. Nici unul din ele nu sprijineşte în chip lămurit teza în favoarea căreia sunt aduse, şi nici nu contrazice pe aceea susţinută de mine. Identificarea «cărţii dintâi» cu «începătura» Letopiseţului dela Romani, aşa cum am propus eu, se impune deci ca soluţiunea care întruneşte cea mai mare probabilitate.

D-l Iorga îşi încheie recensia cu următoarele observări de detaliu: «pavăţă pentru *pavăză* la p. 7 şi aiurea mi se pare dubios. Cavaţie=Covacciocius e Kovacsöcsy (unul, Wolfgang, cancelariu ardelean în epoca lui Mihai Viteazul). La p. 47 nu poate fi «Turcii, de pre locul lor Turhistan, de pre capul lor cel dintâi: Osmangic, Otoman, Osmanlâi» (Osmangic ar fi *un loc;* Otoman n'a fost niciodată numele lui Osman), ci, ca în alte ediţii: Turcii etc., Osmangii, Otomani, Osmanlâi». La p. 51 «Agghel» nu trebuie cetit: Anghel»?

Pavăţă nu numai că nu e o formă dubioasă, dar, după cât ştiu, e forma cea mai des întrebuinţată în textele vechi (vezi Cronica lui Moxa şi Lexiconul slavo-românesc al lui

Mardarie Cozianul). Identificarea lui Cavaţie cu Kovacsöcsy rămâne tot ipotetică, ca şi aceia propusă de mine (Kovachich, Kovačić), câtă vreme nu se ştie cine a fost acest scriitor şi nu i se cunoaşte scrierea citată de Toppeltin. Recunosc că lectura din ediţiile anterioare relativă la numele Turcilor este mai clară decât aceea din ediţia mea; cum însă ea nu se găseşte în tradiţie, ci este, cum presupun, o emendaţie a lui Kogălniceanu, nu m'am crezut în drept s'o primesc, păstrând lectura din manuscripte. Agghel nu trebue citit Anghel ci A. (=Aulus) Gellius (Agellius), cum am arătat la indice, p. 56.

C. Giurescu

Pseudo-cronicari

I

Enache Kogălniceanu.

Pseudo-cronicari

I

Enache Kogălniceanu.

„Colecția mea va avea încă multe lipsuri, multe facturi rău citate, multe daturi nepotrivite; dar îndreptarea acestora este treaba ori a istoricilor ce vor întrebuința-o, ori a criticilor ce vor lămuri-o".

M. Kogălniceanu, Letopisețe[1] I, p. III-IV.

Până în 1845, când după o muncă de peste 10 ani, consacrată adunării și studierii manuscriptelor, M. Kogălniceanu dădea la tipar Letopisețele[1], el nu știa încă cine scrisese Cronica Moldovei, care continua pe acea tradusă în grecește de Amiras (1733-1774). In lămuririle pe cari le dă în fruntea extraselor din cronici, publicate în acelaș an în traducere franceză sub titlul: „Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Démètre Cantimir et Constantin Brancovan" (Iași 1845, 2 vol.), el se întreba dacă această cronică era opera aceluiaș autor, care scrisese și pe

[1] «Il m'a fallu plus de dix ans de peines et de courses pour parvenir à les réunir tous, à les comparer, à corriger les fautes nombreuses qui s'y sont glissées par l'ignorance des copistes, et par conséquent à rétablir autant que possible le texte dans sa première pureté. Aujourd'hui le travail, souvent interrompu par les soucis et les orages qu'a essayés ma jeunesse, est achevé et déjà sous presse; et si Dieu m'accorde quelques mois d'une tranquillité que je n'ai presque jamais goutée, j'espère que toute la collection des chroniqueurs moldaves sera publiée avant la fin de cette année» (Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques, 1845, I, p. XV).

cea dintâi, ori a altuia[1]. Cu toate acestea peste câteva luni, când apărea volumul al III-lea al Letopisețelor (1846), cronica era publicată sub numele lui Enache Kogălniceanu, cu arătarea că o scrisese în Constantinopol ca fost vătav de aprozi[2].

Asupra motivelor cari îl determinaseră să o atribue strămoşului său, editorul nu dădea atunci nici o lămurire. Dar într'o notă la biografia cronicarului, apărută în 1852 împreună cu biografiile celorlalți cronicari la începutul volumului I[3], el spunea următoarele: „Cronica lui Enachi Kogălniceanu fiind rătăcită din familie şi negăsind-o decât la sfârşitul de 1845, când mi s'au dat de d-lui comisul Ioan Beldiman, ce şi d-lui o avea dela arhimandritul Ioasaf Voinescu dela mânăstirea Frumoasa, la care se lăsase de moşul mieu Gheorghie Kogălniceanu, aceasta este pricina că n'am putut-o pomeni supt adevăratul nume a autorului ei în notiția francesă asupra Letopiseților româneşti pusă în capul scrierii mele Fragments tirés des chroniques moldaves èt valaques"[4]. Din această notă reeşia că descoperirea autorului se datora aflării manuscriptului lui Enache Kogălniceanu.

Faptul că nu se producea nici o dovadă în sprijinul paternității acestuia, însemna că ea rezulta în mod clar din manuscriptul său, fără a mai fi nevoie să se stărue asupră-i. Cronica publicată cuprindea în adevăr două pasaje cari întăreau această credință. Enache Kogălniceanu vorbeşte într'un loc despre sine într'un chip care arată lămurit că el este autorul povestirii: „Şi înştiințându-se domnul *dela mine*

[1] „Le chroniqueur anonyme, dont nous avons parlé, a traité l'histoire de Moldavie jusqu'à l'année 1730; c'est aussi jusqu'à cette époque qu'elle a été traduite en grec par Amiras; en roumain elle a été pourtant continuée jusqu'aux congrès de Focssani et de Bucarest en 1773, est-ce par le même auteur, est-ce par un autre, c'est ce qu'on ne saurait préciser. Ce qui est certain, c'est que c'est la dernière chronique que nous ayons" (Fragments, I, p. XII).

[2] Letopisețul domnilor Moldovii de la domniea întâi şi până la a patra domnie a lui Constantin Mavrocordat Voevod, scris în Țarigrad de Enachi Kogălniceanu biv vatav de aprozi. 1733-1774 (Letopisețe[1] III, 189—286).

[3] Notiție biografică a cronicarilor Moldaviei, în Letopisețe[1] I, p. IX şi urm.

[4] Letopisețe[1] I, p. XXIV, n. 2.

Enachi Kogălniceanul, ce eram comis al doile atunce, cum că un frate a lui Păladi, anume Constantin, este la casa lui în ţinutul Vasluiului, au trimis de l-au chiemat la Iaşi"[1]. Se mai afla apoi în manuscript şi o autobiografie a sa destul de întinsă[2]. Era de ajuns, pentru ca să se înlăture orice umbră de îndoială că atribuirea făcută nu ar fi fost îndreptăţită. De atunci încoace Enache Kogălniceanu a fost considerat ca autorul necontestat al cronicii[3].

Să facem însă abstracţie de afirmarea editorului şi să ne mărginim la dovezile pe cari ni le furnizează cronica. Valoarea lor este cu totul neegală. Autobiografia nu probează nimic cu privire la autor. Ea constitue o simplă interpolare la cronica tradusă de Amiras. Ajungând cu transcrierea ei la evenimentele din anul 1730, Enache Kogălniceanu întrerupe copierea, ca să arate că s'a născut în acest an şi să-şi povestească o parte din viaţa sa. Interpolarea aceasta nu desleagă câtuş de puţin întrebarea dacă el a scris cronica următoare ca autor, ori a copiat-o numai ca şi pe cea precedentă. Hotărâtor în această privinţă este numai pasajul în care spune că înştiinţase pe domn despre locul unde se găsea fratele lui Palade. Decât şi aici avem o nedumerire. In cronică mai sunt şi alte pasaje relative la dânsul, dar în nici unul nu mai vorbeşte la persoana întâia, ci la a treia![4] De ce nu apare şi în acestea ca povestitor? Căutând să verific dacă în textul tipărit nu s'a strecurat cumva vreo eroare, am constatat cu surprindere că tocmai pasajul în care Enache Kogălniceanu vorbeşte direct *nu există în această formă în manuscriptul său.* Textul exact este următorul: «Şi înştiinţându-să domnul *din Enachi Kogălnician, ce era vtori comis atunce,* cumcă un

---

[1] Letopiseţe [1] III, p. 230.

[2] Ibidem, III, p. 168 n.

[3] Asupra lui vezi N. Iorga, Istoria literaturii române în secolul XVIII, vol. I, 471, 481-489; II, 84, 88. Documente privitoare la el s'au publicat în Uricarul, XII, 314-17; N. Iorga, Studii şi Documente, VI, 107, 557; XVI, 365-367; XXI, 255-8. Alte documente vezi la Academia Română pach. 86 d. 158, pach. 76 d. 131, pach. 114 d. 69, pach. 130 d. 253, pach. 136 d. 166, pach. 152 d. 167; Ms 1174 f° 9, Ms 3680 f° 20-21, 25. Vezi şi mai departe p. 155 şi p. 156 n. 4.

[4] Letopiseţe [1] III, p. 237-238.

frate a lui Păladi, anume Coştandin, eşti la casa lui în ţânutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iaşi»[1]. Vedem deci că şi aici se vorbeşte despre el tot la persoana a treia. In ediţia sa, M. Kogălniceanu a schimbat pe *din* în *dela mine* şi pe *era* în *eram*[2]. Modificările erau în aparenţă cu totul neînsemnate. Dar prin ele se creia în favoarea lui Enache Kogălniceanu o dovadă decisivă, în faţa căreia nimeni nu se putea îndoi că el n'ar fi autorul cronicii. Această unică dovadă lipsind, chestiunea paternităţii cronicii nu mai apare aşa de clară, cum o înfăţişase editorul ei. O mărturie directă în sensul afirmărilor sale cronica nu cuprinde.

In urma acestor constatări o revizuire a chestiunii se impune. Trebue stabilit dacă din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu rezultă în adevăr că el ar fi autorul cronicii. Manuscriptul fiind cunoscut, verificarea afirmării lui M. Kogălniceanu nu prezintă nici o greutate. Mai întâi este însă necesar să ne ocupăm de ediţia sa şi de raportul ei cu manuscriptele după care a fost făcută. Prin clarificarea acestei chestiuni vom dobândi un punct de plecare sigur pentru cercetarea noastră.

I

Ediţia Kogălniceanu şi manuscriptele folosite.

In afară de manuscriptul pe care-l considera ca originalul cronicii, Kogălniceanu a mai folosit încă două: unul care se afla în «Biblioteca Academiei din Iaşi» şi un altul în posesiunea unui maior Ghiorghiu din Roman[3]. Dintre ele cunoaştem astăzi numai două: pe acela a lui Enache Kogălniceanu, care se găseşte în Biblioteca Academiei Române sub n° 62, şi pe cel din Biblioteca din Iaşi, aflat şi acum tot acolo sub n° 8; ce se va fi făcut cel de al treilea nu ştim.

---

[1] Ms 62 dela Academia Română, f° 131v.

[2] Pentru alte modificări de asemenea natură făcute de M. Kogălniceanu vezi studiul mieu: Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul şi Vasile Demian, în Buletinul Comisiunei istorice a României, I, 1915, 203-204, şi nota 1.

[3] Letopiseţe[1] III, 330.

Ms 62. Cuprinde 193 de foi scrise şi una albă la sfârşit. Nu are paginaţie originală. Este scris în întregime de Enache Kogălniceanu, care însă nu se iscăleşte nicăeri. Pe prima foaie se află următorul titlu: «Acest letopisăţ a domnilor di Moldova cari s'au început a să scrie di unde au lăsat alţi istorici, cari au vintu cu scrisu numai până la sfârşitul domnii lui Ştefăniţă Voevod, ficiorul lui Vasile Voevod, cari s'au săvârşit la Hotin. Iar noi începim cu scrisu istorii domnilor di la Istrate Dabija Voevod şi arătăm toţi domnii diarândul di atunce şi pă⟨nă⟩ la al patrăle domnie a lui Costandin Voevod Mavrocordat, ficior lui Neculaiu Voevod Mavrocordat şi Exaporitul, cari au săvârşit domniile cu a patrăle domnie, săvârşindu-să şi Mărie sa în Iaşi în vremile oştirilor cu Rusăe, pe cari Dumnezău să pomeniască întru înpărăţăe ceriului, amin. Leat 7282». Manuscriptul cuprinde:

1) *Cronica tradusă de Amiras* (f° 2—98ᵛ), într'o redacţiune care se deosibeşte pe alocuri, mai ales în partea din urmă a domniei lui Grigore Ghica[1], de cea publicată de Kogălniceanu. Deosebirile privesc în general forma, care e mai amplificată în această redacţiune. Deosebiri de fond sunt puţine. Singurele cari merită să fie semnalate sunt două mici interpolări, una privitoare la Alexandru Ghica dragomanul şi alta la mitropolitul Nichifor[2]. La sfârşitul capitolului «Pentru su-

[1] Letopiseţe² III, p. 155-169.

[2] La pasajul: «iară din Matei Vodă este acest Grigorie Vodă, domnul Moldovei, nepot lui Grigorie Vodă, domnul Ţării Munteneşti» din ediţia Kogălniceanu (Letopiseţe² III, 155, r. 40-42) se află în Ms 62 următorul adaos: «iară din Matei Vodă este acest Gligorie Vodă, domnul Moldovei, *avându şi frate, cari l-au chemat Alexandru, cari au stătut mari tărzăman a Porţăi Turceşti, şi după pace ce s'au făcut cu înpărătiasa Muscalului Elisaveta, l-au tăet înpărăţăe Turcului în Ţarigrad fără nici o vină*, nepoţi lui Gligorie Vodă, domnul Ţării Româneşti» (Ms 62, f° 67ʳ). Tot astfel în textul privitor la mitropolitul Nichifor din ediţia Kogălniceanu: «Acest mitropolit au fost mai nainte dascal la Grigorie Vodă şi el l-au făcut mitropolit; macar că eparhia lui Sidis era pustie de mult, numai fiind om foarte înţelept şi adevărat, îl avea domnul lângă sine» (Letopiseţe² III, 171₃₆₋₃₉), se află în Ms 62 două lămuriri nouă: «Acest mitropolit mai înnainte vreme *încă fiind preutu la Morea au fostu căzut în robie la Turci cu toată casa lui, şi ducându-i robi în Ţarigradu i-au răscumpărat doamna lui Mihai, făcându-l dascal bezdelilor Mării sale*, la cari rămăindu la Gligorie Vodă era iar dascal di'nvăţa bezdelile. Şi atunce l-au făcut şi mitropolit, macaru că eparhie lui Sidis esti pustie di demult, numai fiindu

punerea Tătarilor Nohai despre Grigorie Vodă» (Letopiseţe[2] III, 173-174), Enache Kogălniceanu intercalează o parte din autobiografia sa, atât cât a încăput pe foaia 92 ocupată în întregime de ea (până la ridicarea lui la rangul de vătaf de aprozi în Martie 1756[1]), continuându-o apoi tocmai pe foaia 98, unde se termină capitolul «Suretul zapisului Tătarilor Nohai» (Letopiseţe[2] III, 177-179), cam de pe la mijlocul primei pagini a foii înainte pe tot restul ei. Ultimul capitol al cronicii intitulat: «Aice am scris pentru cei nemulţămitori şi lacomi, cum îi tâmpină Dumnezeu şi păcatul lor» (Letopiseţe[2] III, 179-180) lipseşte; în locul lui domnia lui Grigorie Ghica se sfârşeşte cu povestirea despre turnul pe care domnul îl făcuse deasupra porţii curţii domneşti[2].

2) Urmează apoi în continuare directă, fără un titlu special şi fără vreun semn deosebitor, *Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu* (f⁰ 98ᵛ—193). Textul diferă însă foarte mult de acela publicat în Letopiseţe. In ceea ce priveşte fondul există o singură deosebire mai însemnată. In manuscript lipseşte

omu foarte învăţatu şi adevărat sfântu îl ave domnul lângă sine, *cari mai pi urmă, la al doile domnie, după ducere mitropolitului Antonie cu Muscalii cându vinisă la Eşi, l-au făcut şi Moldovlahiei mitropolitu»* (f⁰ 89ᵛ).

[1] Letopiseţe[2] III, 174 (r. 35... şi pe alţii).

[2] Deoarece din ediţia Kogălniceanu (Letopiseţe[2] III, 179-180 şi nota) nu se poate înţelege cum se sfârşeşte cronica tradusă de Amiras în manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, reproduc aici acest sfârşit: «Acestu domnu Gligorie Vodă, după ce au făcut alte multe şi bune în pământul acesta a Moldovei, au mai făcut şi un turnu mari şi mai nant decât toate turnurile mânăstirilor diasupra porţii curţăi domneşti, puindu şi un clopot mari, făcându-i şi sasornicu di băte toate ciasurile zălii, di s'auze piste toată hora, şi mai gios di sasornicu făcu un loc înpregiuru turnului acoperitu cu fer albu, de şide mehterhaneao domnului di băte în toate zălile chindie ce obicinuită, petrecând domnul cu viselii şi cu bucurii, cari nu cred că a fi mai petrecut alt domnu chivernisând şi pe toţi pemintenii cu bună cârmuiri, cari era toţi mulţămiţi. Şi petrecându toată domnie cu libovu şi cu zăifeturi şi plinbări cu toată curte Mării sale, la cari înplându într'aciastă domnie *(alb)* ani, s'au apucat de ş'au isprăvit domnie Ţărăi Româneşti. Şi aşa făcându-să schinbare între Gligorie Vodă, domnul Moldovii, şi între Costandin Vodă, feciorul lui Necu<la>iu Vodă Mavrocordatu, domnul Ţărăi Româneşti, au stătut domnie di s'au gătit di toate cele trebuincioase di cale, aşteptându şi pe Skimni Agasi, ce era orânduit di la înpărăţăe ca să e pe Gligorie Vodă din Moldova şi sădukă să-l aşeză în scaunul Ţărăi Româneşti în Bucureşti. Şi aşe plecându după obiceiu l-au dus aşezându-l în scaunu» (Ms 62, f⁰ 98).

sfârşitul cronicii, care cuprinde povestirea evenimentelor din Ianuarie până în Iulie 1774, arătată în ediţia Kogălniceanu în paranteză (Letopiseţe[2] III, 268-69). Există şi o intervertire de capitole: lista patriarhilor se află nu în urma versurilor, ca la Kogălniceanu (III, 273), ci înaintea lor, îndată după lămuririle pe cari le dă autorul asupra chipului cum şi-a întocmit cronica (III, 270, între rândurile 2 şi 3).

Deosebirile cele mai mari sunt însă în ceea ce priveşte forma povestirii. Spre a se vedea mai bine în ce consistă, reproduc din amândouă, punându-le faţă în faţă şi subliniind deosebirile, domnia întâia a lui Constantin Mavrocordat, cu care începe cronica, precum şi o parte din domnia a patra a aceluiaş domn, cu care se sfârşeşte.

Ediţia Kogălniceanu, p. 197.

Domnia întâi a lui Constantin Mavrocordat-Vodă.

Viind Constantin Vodă Mavrocordat, feciorul lui Necolai Vodă cel mai mare, cu domnia întâi a ţărei Moldovei, domn din Ţara Românească, i-au eşit toată boerimea înainte după obiceiu, alţii la Focşani, alţii la Bacău, alţii la Roman, iară caimacamii de laturea târgului despre Păcurari; împreunându-se toţi cu domnul, i-au priimit cu dragoste, întrând cu mare alaiu şi cinste în Iaşi, mergând după obiceiu întâiu la Sfete Neculai de s'au închinat, apoi în curte, cetind fermanul de domnie nouă ce l-au miluit împărăţia, îmbrăcând cu căftane pre boierii caimacami, dând cu tunurile şi zicând meterhaneaoa ca la o domnie nouă. Iară a doua zi după obiceiu au început a da boierii, făcând pe fieştecare după rânduiala ce li se cădea.

Redacţiunea din Ms lui Enache Kogălniceanu.

Domnie lui Costandin Mavrocordat întâiu la Moldova.

Viind Costandin Vodă Mavrocordat, ficiorul lui Necolaiu Vodă cel mai mari, cu domnie întăiu a ţărăi Moldovii, domn din Ţara Româniască, i-au eşit toată boerime înainte după obiceiu, alţăi la Focşani, alţăi la Bacău, alţăi la Roman, iar căimăcanii din lature tărgului dispre Păcurari; înpreunându-se toţi cu domnul, i-au priimit *şi domnul* cu dragoste, întrând cu mare alaiu şi cinsti în Iaşi, mergând după obiceiu întăiu la Sfete Neculaiu di s'au închinat, apoi în curte, cetind fermanul de domnie noao ce l-au miluit înpărăţăe, *înbrăcându-l cu căftan, şi* pe boierii caimacami, dând cu tunurile şi zăcând meterhaneao ca la o domnie noao. Iar a doao ză după obiceiu au început a da boeriile, făcând pe fieşte care după orânduiala ce li să căde *fieşticărue.*

In zilele acestui domn ce s'a fi lucrat nu ştim, că n'am găsit necăiurea scris, atâta ştim că s'au făcut un foc mare în Iaşi, începând din Armenime, de lângă biserica cea mare a lor, mergând focul spre mormânturile Turcilor, arzând mai giumătate de oraş, case multe neguţitoreşti şi tot târgul de sus, şi Sărăriea, şi câteva biserici; şi au ars şi mânăstirea Golia şi toate casele câte au fost în ograda mânăstirei.

Pe acest domn nu-l iubia ţara, căci era domn fără de noroc; tot scumpe erau toate, căci era secetă mare de nu s'au făcut pânele în doi pol ani ce au domnit. Şi neputându-se deprinde cu ţara Moldovei, fiind deprins în Ţara Românească de copil, au stătut capikehaelile ce avea la Poartă, căci cuprinsese toată boerimea Fanarului încă din zilele tătâne-său, lui Neculai Vodă, şi i-au luat iară domniea Ţării Româneşti, făcând iarăş schimbare cu Grigori Vodă. Deci gătindu-se de toate cele trebuitoare unui domn, aşteptând şi pe Skimni-Agasi, ce era orânduit de la Impărăţie ca să iee pe Constantin Vodă să-l ducă să-l aşeze în scaunul Ţării Româneşti, şi sosind şi Skimni-Agasi în Iaşi, s'au rădicat domnul cu toată curtea Măriei sale de au purces, petrecându-l toţi boierii cei mari până la Şanta, cu tot alaiul şi steagurile Moldovei (Letop.[2] III, p. 197).

In zălile acestui domn ce *s'au mai fi* lucrat nu ştim; *căci* n'am găsit nicăiuri scris; atâta ştim că s'au făcut un foc mare în Eşi, începând din Armenime, de lângă biserica ce mare a lor, mergând focul spre mormânturile Turcilor, arzând mai giumătate di oraş, case multe neguţitoreşti *şi dughene multe* şi tot târgul di sus, şi Sărărie şi *biserici câteva;* ş'au ars şi mânăstire Golăe şi toate casele *ce să afla* în ograda mânăstirii.

Pe acest *Costandin Vodă* nu-l iubie ţara, căci *e un* domn făr di năroc; tot *scumpete era în* toate, căci era *mari săcită* di nu s'au *pre* făcut pânile în 2 pol ani ce au domnit. Şi neputându-să diprinde cu ţara Moldovii, fiind diprins în Ţara Româniască di copil, au stătut Capikihaelile ce ave la Poartă, căci cuprinsăsă toată boerime Fănariului încă din zălile tătăni-său lui Neculaiu Vodă, şi *au* luat *iarăş* domnie Ţărăi Româneşti, făcând iarăş schinbare cu Gligorie Vodă, *domnul Ţărăi Româneşti.* Deci gătindu-să di toate celi *trebuincioase, cari sânt trebuitoari unui domn,* aşteptând şi pe Skimni-Agasi ce era orânduit dila Inpărăţie ca să e pe Costandin Vodă să-l ducă *după obiceiu ca* să-l aşeză în scaunul Ţărăi Româneşti; *deci* sosănd şi Skimni-Agasi în Eşi, s'au rădicat *şi* domnul cu toată curte mării sale di au purces, petrecându-l *toată boerime ce mare* până la Şanta, *înpreună şi cu alţăi mai mici şi* cu tot alaiu şi stiagurile *ţărăi* Moldovii (Ms 62, f° 98ᵛ-99).

A patra domnie a lui Constantin Vodă Mavrocordat.

... Moscalii într'această iarnă se apucase să bată Benderul, şi, fiind o mulţime de oaste turcească într'însul, n'au putut să-l iee îndată, ci după multă întârziere despre toamnă, pe care l-au luat cu asalt şi cu mare moarte de îmbe părţile.

S'au uitat să se pomenească că până a nu veni Moscalii a doua oară la Bender, de câtă robie şi risipă s'au făcut în bieţii creştini. Că la anii 1769 venind toamna Moscalii până la Bender, şi apropiindu-se iarna, s'au întors înapoi. Şi Tătarii, văzând că s'au întors Moscalii, pe dată s'au pornit a prăda şi a robi, cât au stricat de istov marginea despre dânşii, Lăpuşna, Orheiul şi o bucată din Soroca. Zice că Tătarii ar fi dus toţi robii la hanul şi că după ce i-au cercetat şi i-au scris la izvod, să se fi aflat ca la 16000 de suflete, mari cu mici, şi că hanului de părere de bine îi cânta meterheneaoa. Şi sosind acolo la Căuşeni maziliea hanului, s'au împrăştiat Tătărimea care încotro au putut, cât împluse lumea de robi; căci în toată iarna aceea au îmblat Tătarii prădând şi răsipind marginea aceea, vânzând robul câte şapte, câte opt lei, de au împlut Ţarigradul şi tot Anadolul de mulţimea robilor, din cari alţii au murit, alţii s'au înecat; cei mai mulţi s'au turcit. Au răscumpărat şi creştinii pre mulţi, pre cei carii nu priimiau ca să se turcească.

După ce s'au luat Benderul,

Al patrăle domnie a lui Costandin Vodă Mavrocordat în Moldova. 1769.

.... Intr'această iarnă *s'au apucat* Muscalii de Benderiu, *dar* fiind mulţăme di oasti turciască *nu putea ca să isprăvască Rusii nimică, gonindu-i în câteva rânduri di acolo.*

Iar hanul suindu-să până la Chişinău cu mulţăme di oşti tătărăşti, cari şezând hanul în Chişinău, Dovlet Ghereiu, au dat drumul oştilor di acole cale di 6 ciasuri, trii bejenie, oameni di Moldova, i-au călcat săracii şi i-au robit pe toţi; aducându-i pe toţi la hanul, au făcut căutari şi i-au scris. Zăcu că s'ar fi aflat 16000 di suflete, mari cu mici, *cari* hanul di părere di bini îi cănta meterheneao. *Scoborându-se di* acole la Căuşani, *iar acole viind* mazâlie hanului, s'au *răsipit toată* Tătărăme, cari încotro au putut, *inplându* lume di robi, *vânzându-i pe la corăbăe* câte 7 lei, câte 8 lei, di au înplut Ţarigradu şi tot Anadolul di mulţăme robilor, *cari* alţăi au murit, alţăi s'au înnecat; cei mai mulţi *i-au* turcit. Au răscumpărat şi creştinii pe mulţi, pe cei cari nu primie ca să să turcească.

Iar şi la Bender după multă

fiindcă trămisese Turcul corăbii de întrase la Sulina-Boaz, au pus şi Moscalii tot chipul de silinţă de le-au ars corăbiile la Tulce-Calesi, făcând şi oareşcare năvală, de au trecut Ruşii Dunărea dincolo. Acolo s'au făcut trei corposuri; un corpos au rămas la Tulce de s'au bătut cu Turcii până ce de istov i-au stricat şi le-au luat şi cetatea cu toate cele ce au fost întrânsa, făcând şi un mare omor în Turci. Iară alt corpos au lovit la Sacce, care se chiamă şi Oblucіţă, şi lovindu-se acolo au făcut o mare răsipă în Turci, aprinzându-le şi hambarele şi târgul. Şi mai trecând şi alt corpos de oşti ruseşti, au rădicat tot norodul şi l-au trecut în astă parte. Iară celalt corpos s'au dus drept asupra urdiei, unde era vizirul; pe care văzându-i Turcii că merg asupra Babadagului, pe dată au şi rupt-o de fugă, asemine urmând şi vizirul lor. Şi le-au rămas pe loc toată urdiea, tunurile, corturile, cazanurile, carele şi alte calabalâcuri, tăind şi creştinii atât acolo cât şi la Saccea, şi toate acestea le-au trecut Moscalii dincoace de Dunăre. Iară vizirul fugind spre Ţarigrad cale de treizeci ciasuri, Moscalii încă trecând în ceea parte, au lăsat dincoace (în partea turciască) numai pietrele.

întărzăeri ce au făcut Ruşii, că nu să putea apropie, au făcut mari năvală asupra cetăţăi, făcându-să mari moarti dintr'amăndoao părţăle, cu mari moarte şi Ruşilor, au luat cetatea robind mii de Turci, găsănd multă averi a Turcilor acolo, găsănd atâta zahare şi tunuri şi gephaneao şi altele multe bucate, rădicând toată Turcime di acolo, cu fimei, cu copii, di i-au dus pe toţi în lău⟨n⟩tru. După aciasta, fiinducă tremesesă Turcul corăbie di întrasă la Sulina-Boazu, *adecă în Dunări, pus-au* tot chipul di sălinţă *Ruşii* di li-au *aprins şi* corăbiile *aproapi* la *Dulce*-Calesă, făcând şi oaricari năvală, di au trecut *şi* Ruşii Dunăre *acolo. Cari di* acolo s'au făcut 3 *bulucuri:* un *buluc* au rămas *acole* la Tulce, di s'au bătut cu Turcii până *i-au mântuit*, şi *au* luat şi cetatea *cum au fost*, cu toate *ce au avut* întrânsa, făcând şi *multă moarti* în Turci. Iar alt *buluc* au lovit la Saccie, cari *îi zăc* şi Oblucіţă, *bătându-să* acole, *făcând iar* mari răsipă în Turci, *arzând hanbarile şi hora. Trecând* şi altă *oaste rusască di au apucat* tot nărodul *di* l-au trecut în *cee* parti. Iar ceelalt *buluc au mers* drept *la* urdie, unde era veziriul, *cari* văzând Turcii că *vin la* Babadag, *îndată au început să* fugă; *cari săngur* veziriul *au început fuga* şi toată urdie, *rămâindu-le atâtea* tunuri *şi atâtea* corturi *şi* căzanuri şi alti calabalăcuri *şi cari, şi în oameni făcând scăderi,* atât acolo cât şi la Saccie, *luându-le atâte tunuri, cari* li-au trecut *în cee parti la Hartal.* Iar veziriul *au fugit* spre Ţarigrad cale di 30 de ciasuri;

	Muscalii încă *au trecut* în cee parte, *lăsând* numai petrile dincoace.
In Țara Muntenească încă au pornit Moscalii un corpos ca să meargă peste Olt asupra lui Manoli Vodă ca să-l prindă; și la două locuri călcându-l, nu l-au putut prinde, însă au scăpat numai cu sufletul în țara Ardealului, perzându-și și tuiurile și sangiacul și tot ce au avut; și acolo au petrecut câtăva vreme, până când au început a face respundenție cu Mosun-Olu de la Vidin, de i-au dat voie să treacă în Țara Turcească.	In Țara *Româniască* încă au *ales* o *samă di oaste rusască ș'au trimes* peste Olt *la* Manoli Vodă ca să-l prindă, *cari în* 2 locuri *l-au călcat, di* au scăpat *cu* sufletul în Țara *Unguriască, di au șezut câtăva vreme acolo, nelăsându-i nici tuiu, ni<ci> sângiacu,* până când au început a faci răspundenție cu Musun-Olu *la* Vidiu, di i-au dat voi *de au trecut* în Țara Turciască.
Pe acea vreme întrând Mosun-Olu în Țara Muntenească cu o mulțime de oaste turcească, pe care l-au lăsat Moscalii de au mers până la Giurgiov, și acolo s'au făcut o mare bătălie, făcând un mare omor în Turci, încât abia Pașa au scăpat cu puțini Turci (Letop.[2] III, 266-7).	Pe *aciastă* vreme *au întrat* Musun-Olu în Țara *Româniască* cu *mare* mulțăme di oasti turciască, *lăsându-l Rușii* di au mers până la Ghiurghiovu, și acolo *eșindu-i înnainte* s'au făcut *mari bătai, scăpând Musun-Olu* cu puțini o*ameni ai lui* (Ms 62, f° 187-188).

Pe lângă deosebirile cari se constată din exemplele acestea, redacțiunea din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu mai cuprinde încă și multe cuvinte streine, grecisme în deosebi, cari în ediția lui M. Kogălniceanu lipsesc ori sunt înlocuite prin cuvinte românești. Iată cele mai însemnate:

a afanisi, a se afanisi	s'afanisăse mulți (Ms 62, f° 169), mulți rămăsese săraci (Let.[2] III, 252_{13-14}); și au afanesit vreo 170 di sate rusești (f° 181^v), și multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate rusești (III, 261_{35-36}).
afanismos	era un mari afanismos țărăi pământenilor (f° 110), era un mare greu țării (III, 206_4);
apofasă	făcuse domnul apofasă ca di s'or găsi (f° 121^v), domnul că de se va găsi (III, 215_{25-26}).
a apofasi	Și apofasănd într'acesta chip (f° 120), Și hotărînd într'acest chip (III, 214_{16}); boerii îș apofasăse viiața (f° 144^v), boierii își perduse viața (III, 233_{27}); cari l-au apofasisit boerii (f° 160^v), pre care l-au rânduit boierii (III, 245_{40-41}).

areciu	să le facă areciu să le vândă (f^0 124), să le vândă (III, 217$_{11}$).
a blema	Blemaţi la curte (f^0 149), Plecaţi la curte (III, 237$_9$).
a bodisi	căzând la picioari ca să îl bodisască acest lucru (f^0 150^r), căzând la picioarele lui (III, 237$_{45}$).
cabazlâc	cu atâtea zăcături şi fel di feliuri di cabazlăcuri (f^0 118^r), cu toate zicături (III, 212$_{25}$).
a catandisi	şi de acole au catandisăt di au mers la Gălaţi (f^0 103^r), şi de acolo la Galaţi (III, 200$_{27-28}$); au fugit catandisănd la ce di pi urmă di au mers la Ţarigrad (f^0 114), au fugit, deci pe urmă au mers la Ţarigrad (III, 209$_{24}$); au catandisit di au vinit (f^0 187^r), au căutat de au venit (III, 264$_{7-8}$).
a colandrisi	dupăce ni-au colandrisăt şi i-am slujit atâţia ani (f^0 153^r), după ce l-am slujit atâţea ani (III, 240$_{20}$).
duium	au trecut lăcusti mari duium pin Iaşi (f^0 121^r), au trecut lăcuste multe pin Iaşi (III, 215$_{18}$).
a enbodisi	au enbodisit pi Costandin Vodă (f^0 112^v), au isprăvit să mai şadă Constantin Vodă (III, 208$_9$).
epitidios	fiind epitidios la condeiu (f^0 162^r), fiind iscusit la condeiu (III, 247$_{3-4}$).
gerahsonie	mai mult cu meşterşugul gerahsonii, că doftore pe mulţi (f^0 112^v), mai mult cu meşteşug, că doftoria pe mulţi (III, 208$_8$).
havadis	numai havadisuri să trimată (f^0 175^v), numai veşti să-i trimită (III, 257$_{18}$); ce scriè havadisă domnului (f^0 176^r), ce scriea veşti domnului (III, 257$_{30}$); asemine şi havadisurile domnului (f^0 177^r), asemenea şi veştile domnului (III, 258$_{16}$); şi cu havadisăle di ţara leşască (f^0 182^v), şi cu veştile din ţara leşască (III, 262$_{41}$).
hora	să vadă şi hora (f^0 101^r), să vadă şi ţara (III, 199$_{4-5}$, cf. 200$_{44}$); arzându hanbarile şi hora (f^0 187^v), aprinzându-le şi hambarile şi târgul (III, 267$_{3-4}$).
isnafuri	să iasă toate isnafurile ca să sapi (f^0 103^v-104^r), să iasă toate breslele să sape (III, 200$_{45}$).
kinos	scriind domnul şi o carte kinos către toţi boerii (f^0 131^r), scriind domnul şi o carte către toţi boierii (III, 222$_{37}$).
kioşki	făcând şi ceşme lângă kioşki (f^0 112^r), făcând şi cişme lângă cerdac (III, 207$_{33}$).
a metahirisi	pe lângă aceste metahirisè şi neguţătorie cu ciară (f^0 161^v), pe lângă aceste îmbla şi cu neguţătorii cu ciară (III, 246$_{14}$); altă neguţătorie să metahirisască (f^0 161^r), altă neguţătorie să facă (III, 246$_{19}$); Gligori Vodă îl metahirise la multe

trebi (f^{0} 166^{v}), Grigori Vodă îl punea la multe trebi (III, 250$_{28}$); nu i-au ajuns capul ca să-l metahirisască ca pe Ghica (f^{0} 176^{r}), nu i-au ajuns capul ca pe Ghica (III, 257$_{18}$).

mostră — luasă și ei oarișcari mostră di la piminteni (f^{0} 168^{v}), luase și ei oarecare învățătură de la pământeni (III, 252$_{9}$).

a palegorisi — au mersu cu toți la curte palegorisăndu și mângâindu pre domnu (f^{0} 133^{v}), l-au dus la curte mângâindu-l (III, 224$_{32}$ cf. 206$_{18}$); palegorisăndu-l acela (f^{0} 180^{v}), iară acela îl mângâia (III, 261$_{2-3}$).

a parachinisi — parachinisându-i și sultanul (f^{0} 131^{v}), zicându-le și sultanul (III, 223$_{12-13}$).

parapon — iar eli avănd parapon (f^{0} 153^{r}), iară ele fiind scârbite (III, 240$_{18}$).

pathos — avându pathos pi el (f^{0} 154^{r}), având pismă pe el (III, 240$_{45}$).

a pipsăi — Intr'ace vremi ce pipsăe au fostu lăsat căimacami în Iași (f^{0} 101^{r}), Intr'acea vreme au lăsat caimacami în Iași (III, 199$_{1}$).

a se pliroforisi — pleroforindu-să și din scrisorile pașii di Hotin (f^{0} 123), înțelegând și din scrisorile pașei de Hotin (III, 216$_{18-19}$); pot să zăcu că el era al doile domnu, pliroforisăndu-să di la Fotaki și di la fiiu-său di toate câte era (f^{0} 142^{v}), pot să zic că era al doile domn (III, 236$_{2}$).

a se sănhisti — cât s'au sănhistitu toată curte și urdie domnului (f^{0} 101^{v}), cât s'au mâhnit toată curtea și urdiea domnului (III, 199$_{26\ 27}$).

stenahorie — și așe cu mari stenahorie și grabă au eșit Cantemir (f^{0} 104^{r}), și de grabă au eșit Cantemir (III, 201$_{13-14}$); făcându-le mari stenahorie Lupul ca să priimască să le pue bani (f^{0} 128^{v}), cărora le făcea mare silă să priimească să le pue bani (III, 220$_{41-42}$ cf. 258$_{26}$).

tharos — luasă cu toțăi un mari tharos cât mai nu-l băga în samă (f^{0} 111^{r}), luase cu toții un mare obraz și nu-l băgau în samă (III, 206$_{38-39}$).

tropus — și să găsască un tropus ca să să adaogă cĭfertu (f^{0} 129), și să găsească loc să adaoge sfertul (III, 221$_{36-37}$); să să găsască un tropus ca să să pui la o cale (f^{0} 156^{v}), să se găsească un chip să se pue la o cale (III, 243$_{5}$); să găsăm tropus ca să iasă acei bani (f^{0} 157^{r}), să găsim chip ca să iasă acei bani (III, 243$_{15-16}$); arătându-le ce tropus au găsit (f^{0} 157^{r}), arătându-le ce chip

au găsit (III, 243 23); şi nu pot cu alt tropus a le cuprindi (f° 157r), şi nu pot cu alte feliuri a le cuprinde (III, 243 29).

zulum — nepoftind zulumul săracilor (f° 116v), nepoftind asupreală săracilor (III, 211 21-22).

Ar mai fi în sfârşit de relevat unele particularităţi dialectale, pe cari le are manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, fără să le regăsim în textul tipărit:

age şi aghe în loc de abia (Ms 62, f° 140v, 164v, 181v, 182v);
chic în loc de pic (f° 118v, 123v, 140v, 143, 164, 168, 171v);
a chisa în loc de a pisa (f° 121);
chitap în loc de pitac (f° 162r);
a ehlini în loc de a vihleni (f° 176v);
ghetul, gheata, gheţii în loc de bietul, biata, bieţii (f° 107v, 120, 122, 135v, 146, 172v, 174, 178, 181);
Lagi în loc de Laji (f° 122);
mânecat în loc de zori de zi (f° 186v);
sluji în loc de slugi (f° 135v), etc.

Din cele arătate mai sus se vede clar că textul cronicii din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu prezintă deosebiri destul de mari faţă de acela publicat în Letopiseţe. *Ediţia n'a fost făcută după manuscriptul pe care editorul îl arăta totuşi ca fiind originalul cronicii.*

Ms 8 Iaşi. Este un ms in folio de pe la sfârşitul sec. XVIII. Ii lipsesc foile 1-8, 207, 248, 249 şi câteva dela sfârşit, cari la legătură, făcută mai târziu, au fost înlocuite cu foi albe. Cuprinde un corp întreg de cronici moldoveneşti format din:

1) *Letopiseţul lui Nicolae Costin* (f° 9-206v);
2) *Letopiseţul lui Miron Costin* (f° 208-318);
3) *Cronica tradusă de Amiras* (f° 319-400);
4) *Cronica atribuită lui Enache Kogălniceanu* (f° 400-460r) căreia îi lipseşte însă sfârşitul, dela: «dând şi ştire cu Romanţov» (Letopiseţe[2] III, 265 10) înainte. Textul acesteia este aproape identic cu acela publicat de Kogălniceanu. Lipsesc numai două pasaje relative la Constantin Kogălniceanu, unul în care se arată însărcinarea pe care i-o dă Ioan Calimah de a conduce provizoriu vistieria până la numirea unui titular (Letopiseţe[2] III, 236 5-11), şi celălalt privitor la numirea lui, după ce visteriei i se dă un titular, ca

vel sărdar de Chişinău şi activitatea desfăşurată acolo (III, 238 $_{26-30}$). Sunt şi câteva deosebiri de redacţiune. Deşi puţine şi neînsemnate, ele sunt totuşi suficiente ca pe temeiul lor să conchidem că Kogălniceanu n'a publicat cronica nici după acest manuscript. Reproduc aci pe cele mai principale, dând alăturea, pentru comparaţie, textul corespunzător, iarăş diferit, din Ms 62.

Ediţia Kogălniceanu	Ms 8 Iaşi	Ms 62
Domnia întâi a lui Constantin Mavrocordat Vodă. (Let.[2] III, 197).	Domnia lui Costandin Vodă Maurocordat întăi. (f° 400).	Domnie lui Costandin Mavrocordat întâiu la Moldova. (f° 98 v).
A treia domnie a lui Grigori Vodă Ghica. (III, 211).	Domnie lui Grigori Vodă Ghica a trie. (f° 413).	Domnie al triile a lui Gligorie Vodă Ghica. (f° 116 v).
să cerceteze pe cei ce vor să se preoţească sau să se diaconească şi să vadă ca de vor şti darul deplin, şi aşa să le dea darul preoţii şi al diaconii. (III, 213 $_{36-38}$).	să cerceteze pre cei ce vor să să preuţască sau să să diaconiască şi aşa să de darul preuţăi ş' al diaconii. (f° 415 v).	să cerceteze pi cei ce vor să să preuţască sau să să diaconească şi să vadă ca di vor şti carte diplin, aşa să li să de darul preuţăi şi a diaconii. (f° 119 v).
dând pe acele ţidule un leu lui treti logofăt şi câteva parale scriitorului. (III, 214 $_{19-20}$).	dând pe acele ţidule lui trete logofăt câteva parale. (f° 415 v).	dând fieşticari pentru ace ţădulă 1 leu lui treti logofăt şi câteva parale scriitorului. (f° 120).
au lăsat mare pomenire în ţară cu scosul Lajilor. (III, 219 $_{11-12}$).	au lăsat mari pomeniri în ţară. (f° 420 v).	au lăsat o mari pomeniri cu scosu Lagilor din ţară. (f° 126 v).
au dat mare poroncă numai de cât să-l găsească. (III, 226 $_{13}$).	au dat mari poroncă pe la toţi zapcii numai de cât să-l găsască. (f° 427).	au dat mari poroncă pi la toţi zapcii numai di cât să-l găsască. (f° 135 v)
au înpodobit şi curtea şi toate porţile curţei cu oglinzi cu fel de fel de verdeţuri. (III, 228 $_{23-24}$).	au înpodobit şi curte şi toate porţile curţii cu oglinzi cu şic galbăn cu fel de fel de verdeţi. (f° 429).	au înpodobit şi curte şi toate porţăle curţăi cu oglinzi cu şicu galbăn cu fel di fel di verdeţă. (f° 138 v).

Domnia lui Scarlat Grigorie Vodă. (III, 231).	Domnia lui Scărlat Grigori Ghica Voevod. (r° 431 ^{v}).	Domnie lui Scarlat Gligorie Ghica Voevod. (f° 142).
arătând pe Ion Bogdan logofăt mare, Manolachi Costachi biv logofăt mare, Costantin Balş vornic, Dumitraşcu Paladi vornic, Lupul Balş vornic, Filip Catargiul spătar, Constantin banul, Ioniţă Sturza vornic, Vasili Negel stolnic, Constantin Răşcanu stolnic, Neculai Buhuş şi pe Ioniţă Cuza. (III, 236 $_{28-32}$).	arătând pe Ion Bogdan logofăt mari, Manolache Costache biv logofăt mari, Costandin Balş vornic, Dumitraşcu Păladi vornic, Lupul Balş vornic, Filip Catargiul spatar, Costandache banu, Ioniţă Sturza vornic, Costandin Răşcanu stolnic. (f° 436).	arătând pe Manolachi vornicul, pe Ion Bogdan logofătu, pe Fălăp Catargiu şi pe Enachi Costandachi vornic, pe Ion Sturze vornic, pe Vasăle Negelu stolnic şi pe Neculai Buhuş şi pe Ioniţă Cuze şi pe Costandin Răşcanul. (f° 148).
Atunce au eşit Arnăuţii de pin odăile lor şi au început a da norodul afară împrăştiindu-i cu săbiile scoase, şi slobozind tunurile au omorît vro doi oameni. (III, 237 $_{28-30}$).	Atunce au eşit Arnăuţii di pin odăile lor şi au început a da norodul afară îngrozindu-i cu sabiele scoase, şi aşa dându-i afară au rădicat poarta la loc. (f° 437).	Atunce slobozând tunurile au omorât vo doi oameni. (f° 149 ^{v}).
făcându-şi şi boierii fieşcare foişor pe acel loc, după cum sunt şi să văd până în ziua de astăzi. (III, 238 $_{35-36}$).	făcându-şi şi boerii fieşticari foişor pe acel loc. (f° 438).	făcându-şi şi boerii fieşticari foişor pe acel loc, după cum stau şi să văd şi până în zăoa di astăzi. (f° 151).
Domnia lui Ion Calimah Vodă. (III, 244).	Domnie lui Grigori Ioan Calimah Voevod. (f° 443).	Domnie lui Grigori Ioanu Calemahi. (f° 158).
păcatul tot trage pe om de-l duce la sfârşitul la care este să vie. (III, 259 $_{36-37}$).	păcatu tot trage pre om la care este să vie. (f° 456).	păcatu nu lasă, trage pe om di-l duci la cari esti să vie. (f° 178 ^{v}).
şi multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate ruseşti, până au luat Rusia veste, căci	şi multă robie au făcut şi fără de nici o îndodeială s'au întorsu înnapoi, numai Dum-	şi au afanesit vreo 170 di sate rusăşti până a lua Rusăi vesti, căci nu era încă Rusăe gata,

nu era încă gata; dară pe urmă atât i-au bătut, cât de abia au scăpat hanul rănit, şi Dumnezeu i-au mai bătut cu o iarnă foarte mare, cât giumătate au rămas din oastea lor degeraţi pe drum, şi carii au venit până aice în ţară, toţi erau carii cu mânele degerate, carii cu picioarele. Şi sosind hanul la Căuşeni, au murit, şi îndată au făcut han pe Devlet Gherei. (III, 261 36-42).	nezeu i-au bătut cu o iarnă foarte mari, cât jumătate au rămas din oastea lor digeraţi pre drum, şi cari au venit până aice în ţară, toţi, cari cu mâni digerate, cari cu picior. Şi sosind hanu la Căuşani au murit, şi îndată au făcut han pe Dovlet Gherei. (f° 458).	şi cum au luat vesti, atât i-au bătut, cât dighe au scăpat hanul rănit, şi multă oaste i-au omorât acolo, cari întorcându-să hanul la Căuşani, au murit dintr'ace rănitură, şi îndată au făcut han pe Dovlet Ghereiu. (f° 181 v).
Atuncea fiind şi Constantin Vodă acolo, îmblând pin Turci, nu l'au cunoscut, şi l-au rănit şi l-au şi prins Moscalii şi l-au trimis la Iaşi, şi fiind iarnă mare şi geroasă s'au bolnăvit, şi peste puţine zile au şi murit de boală în Iaşi, şi l-au îngropat cu mare cinste boierii în Iaşi, ca pe un domn. (III, 264 18-22).	Atunce fiind şi Costandin Vodă acolo, l-au prins şi pre dânsul Moscalii şi l-au tremes la Eşi, şi piste puţini zile au şi murit de boală, şi l-au îngropat cu mare cinste boerii în Eşi, în mânăstire *(alb)*. (f° 460).	Atunce fiind şi Costandin Vodă acolo înblând pen Turci, nu l-au cunoscut, şi au tras şi-n el şi l-au rănit şi l-au şi prins, şi l-au pornit la Iaşi, şi fiind iarnă mari şi geroasă s'au bolnăvit, şi peste puţăni zăli s'au şi săvârşit în Iaşi, la cari boerii l-au îngropat cu mari cinste ca pe un domn. (f° 184 v).

Pasajele reproduse mai sus dovedesc că cronica n'a fost publicată nici după Ms 8 Iaşi, faţă de care prezintă deosebiri ce nu pot fi explicate. Dealtfel, cum în acest manuscript cronica nu era întreagă, lipsindu-i sfârşitul, înlăturarea lui decătre editor era cu totul firească. Suntem astfel nevoiţi să admitem că *Kogălniceanu a tipărit cronica după manuscriptul, astăzi necunoscut, al fostului maior Ghiorghiu din Roman.*

Ms Ghiorghiu. Despre acest manuscript el spunea numai că cuprindea aceeaş colecţie de cronici ca şi Ms 8 Iaşi, dar «mai bine scrisă şi mai întreagă»[1]. Am văzut că până la

[1] Letopiseţe[1] III, 330.

sfârşitul anului 1845, când cronica era dată la tipar, Kogălniceanu nu cunoştea decât aceste două manuscripte. Se înţelege dela sine că el alesese spre publicare pe acela care era mai bine scris şi înfăţişa cronica întreagă, adică manuscriptul Ghiorghiu. Textul dat la tipar era o copie după acesta. Către sfârşitul anului 1845, editorul află manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, în care descopere pe autorul cronicei. Ne-am aştepta ca să înlocuiască textul trimis la tipar prin acela al originalului. Cu toate acestea cronica s'a tipărit tot după copia făcută mai înainte. S'ar putea bănui, şi aceasta ar fi singura îndreptăţire a acestei curioase procedări, că cronica era deja tipărită când s'a descoperit originalul. Dar în acest caz o menţiune în biografia cronicarului, apărută peste şase ani (1852), era necesară, iar la ediţia a doua (1874) cronica ar fi trebuit să fie publicată după original. Sunt însă dovezi că cronica nu era încă tipărită. Pe baza noului manuscript editorul alcătueşte un alt titlu cu numele autorului[1], modifică pasajul în care se vorbea despre informaţia dată lui Constantin Racoviţă de Enache Kogălniceanu, ca şi când însuş acesta ar fi povestit faptul[2], introduce în text cele două pasaje relative la Constantin Kogălniceanu, cari nu se aflau în manuscriptul Ghiorghiu[3], şi pune în paranteză povestirea evenimentelor din anul 1774, care lipsea din original, considerând-o ca un adaos al unui copist mai nou deşi tot contimporan[4]. Acestea par să fie singurele modificări pe cari le-a introdus în urma aflării originalului în copia făcută de pe manuscriptul Ghiorghiu. Cu excepţia lor, ediţia lui Kogălniceanu înlocueşte acest manuscript astăzi necunoscut.

---

[1] Vezi mai sus, p. 4, n. 2.

[2] Vezi mai sus p. 5-6.

[3] Deoarece lipsesc din Ms 8 Iaşi, lipseau, de sigur, şi din acesta, care cuprindea aceeaş redacţiune a cronicii.

[4] Letopiseţe[1] III, 280-281.

II

Argumente în favoarea lui Enache Kogălniceanu.

Am văzut că M. Kogălniceanu nu arăta pe ce se întemeiase ca să atribue cronica strămoşului său. El lăsa numai să se înţeleagă că paternitatea lui Enache Kogălniceanu se dovedea prin manuscriptul său, din care ar fi mai reeşit că cronica fusese scrisă în timpul războiului ruso-turc din 1769-74 la Constantinopol, unde petrecea atunci autorul. Manuscriptul nu cuprinde însă, cum am spus, nicio mărturie directă în sensul acestor afirmări. Nicăeri nu se arată nici de către cine, nici unde sau când ar fi fost scrisă cronica. Singurul loc unde scriitorul manuscriptului, ceea nu însemnează şi al cronicii care ocupă *numai o parte* a lui, vorbeşte despre sine, este autobiografia sa, intercalată spre sfârşitul Cronicii tradusă de Amiras. Această interpolare în cronica pe care o copiase dovedeşte numai că el este scriitorul *manuscriptului*, ceeace de altfel se putea şti şi după scriere, dar ea nu permite nicio concluziune cu privire la autorul cronicii următoare.

Dar dacă o atestare directă lipseşte, nu lipsesc, o recunosc, prezumţiuni în favoarea lui Enache Kogălniceanu. Şi ele sunt destul de puternice pentru ca în starea de atunci a cunoştinţelor istorice nu numai M. Kogălniceanu, care vedea chestiunea cu ochii strănepotului, dar şi un altul mai puţin interesat să se fi crezut îndreptăţit a face această atribuire.

1. In sprijinul lui Enache Kogălniceanu vine în primul rând faptul că manuscriptul său *pare* să fi fost scris chiar în anul în care cronica a fost terminată. In titlul manuscriptului se află în adevăr anul 1774, iar cronica se sfârşeşte cu încheierea păcii dela Kiuciuk Kainargi la 17 Iulie 1774. Concordanţa deplină între anul din titlu şi sfârşitul povestirii ar fi un indiciu, o dovadă aproape, că manuscriptul acesta este chiar originalul cronicii, cum de fapt s'a şi admis până acum.

2. Prezumţiunea că scriitorul manuscriptului este şi autorul cronicii se întăreşte încă prin aceea că în cronică se vorbeşte de mai multe ori despre Enache Kogălniceanu. Astfel,

pe lângă pasajul reprodus mai sus, relativ la informaţia pe care el o dăduse lui Constantin Racoviţă («şi înştiinţându-să domnul din Enachi Kogălnician, ce era vtori comis atunce, cum că un frate a lui Păladi, anume Costandin, esti la casa lui în ţănutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iaşi» Ms 62 f° 131^{v}, cf. Letop.[2] III, 223_{7-10}), mai sunt în cronică încă trei ştiri despre activitatea lui.

Intre boierii pe cari Constantin Racoviţă, mutat în Martie 1756 din Ţara Românească în Moldova, îi pune în slujbe chiar la conacul din Focşani, este arătat şi «Enache Kogălnicianu,' vătaf di aprozi» (Ms 62, f° 139^{v}, cf. Letop.[2] III, 229_{14}).

Sosind la Iaşi, îndată după sărbătorile Paştilor, «văzând domnul casăle despre doamna stând nefăcute, după cum le lăsase Mărie sa încă din cee domnie, învălite cu rogoz ca să nu străci boltile, îndată au chemat pi visteriul cel mare şi au poroncit ca să scrie pi la ţănuturi ca să tai chereste, şi să chemi şi calfă ca să facă izvodu după cum esti ca să să facă, orânduindu domnul pe Costandin Kogălnicianul, vel medelniceriu, cheltuitoriu, şi pe frate-său, vătav za aprozi, bunbaşiru asupra aceştii trebi. Şi aşe s'au apucat di lucru, cari cu mare peiri până în iarnă age s'au mântuit, după cum să vădu şi până astăzi, făcăndu şi feredeu, casă minunată, formă şi greciască şi moldoveniască» (Ms 62, f° 140, cf. Letop.[2] III, 229_{33}-230_{2}).

Când sub acelaş domn s'a desfiinţat văcăritul, «după ce s'au strâns mulţime di nărod, au pus pi mitropolitul di au slujit sfânta liturghie la Mitropolie, orânduind domnul pe Kogălnicianul, vătav za aprozi, di au strâns toată boerime şi mazălii şi neguţitorii şi toată ţara ce să adunasă, di au mers la Mitropolie la sfânta leturghie» (Ms 62, f° 141, cf. Letop.[2] III, 230_{28-32}).

O deosebită atenţiune se acordă în cronică şi fratelui său Constantin Kogălniceanu. In afară de însărcinarea pe care i-o dăduse Constantin Racoviţă, de a fi cheltuitor la reparatul caselor despre domna, se povesteşte cu elogii activitatea şi destoinicia de cari a dat dovadă sub Ioan Calimah ca girant al vistieriei şi apoi ca vel sărdar de Chişinău (Ms 62, f° 147^{v} şi 150^{v}, cf. Letop.[2] III, 236_{5-11} şi 238_{23-30}).

Atenţiunea acordată lui Enache Kogălniceanu, de care se vorbeşte de patru ori, cu toate că slujbele ocupate de el

erau dintre cele mărunte, iar faptele înregistrate nu prezentau cine ştie ce importanţă, precum şi laudele cari se aduc fratelui său, ar constitui iarăş un indiciu în favoarea lui.

3. Ceea ce ştim despre cultura şi îndeletnicirile istorice ale sale concordă în totul cu ipoteza că el este autorul cronicii. Era un iubitor de istorii şi unul din puţinii bibliofili de odinioară. Se cunosc până acum, în afară de propriu-i manuscript, nu mai puţin de alte patru manuscripte de cronici, pe cari le cumpărase la Constantinopol, unde urmase în mazilie pe Constantin Racoviţă.

Letopiseţul lui Simion dascălul (Ms 174 dela Academia Română), cumpărat dela dascălul Daniil eromonahul, „ce au fost la Antiohie Gianetul", la 17 August 1760[1];

Viaţa şi pildele lui Esop, la un loc cu *Un Cronograf* şi cu *Domnia lui Nicolae Mavrocordat* (în Biblioteca Universităţii din Iaşi) dela Elie, loghiotatul postelnicului Andiohi, la 8 Septemvrie 1760[2];

Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini (Ms 196 dela Acad. Rom.), dela Ilie dascălu al Făcăoaei, la 12 August 1761[3], şi

Letopiseţul Slovenilor Iliricului, Misiei cei de sus şi a Misiei cei de jos (Ms 156 dela Acad. Rom.), dela dascălul lui Ramadan «împreună cu altile», la 20 August 1761[4].

Pe toate manuscriptele el însemnă cu grijă unde, când şi dela cine le-a cumpărat[5]. Dobândirea lor nu pornea dintr'o simplă pasiune de biblioman. Kogălniceanu era unul din cărturarii timpului. El scria greceşte[6], şi, ca unul ce stătuse mai mult timp la Constantinopol, va fi ştiut, probabil, şi ceva turceşte. Procurarea manuscriptelor era în legătură cu predilecţia lui pentru istorie. Le cumpăra ca să le citească. La sfârşitul lor el adaogă, când nu aveau, scara domnilor, pe care o continuă şi peste povestirea cronicii până în zilele sale.

[1] I. Bianu, Catalogul manuscriptelor româneşti, I, 397-403.

[2] A. D. Xenopol şi C. Erbiceanu, Serbarea şcolară dela Iaşi, p. 269.

[3] I. Bianu, Catalogul, I, 434-439.

[4] Ibidem, I, 350-1.

[5] Ibidem la numerile respective.

[6] Vezi însemnările greceşti de pe Mss 196 şi 563 la I. Bianu, Catalogul, I, 438, II, 313.

Astfel în Letopisețul lui Simion Dascălul scrie pe foile albe cu care se termina manuscriptul o «Arătare <a> domnilor din Moldova după cum au stătut la domnie pi rându şi câte câţi ani au domnit fieştecarele», care nu se mărgineşte la domnii cuprinşi în Letopiseţ (1359-1595), ci merge până la războiul din 1769[1]. In «Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat pravoslavnicii creştini» continuă lista domnilor, care se oprea, ca şi cronica, la Constantin Brâncoveanu, până la întâia domnie a lui Mihai Şuţu (1783-86), după care dă apoi încă odată «Şiragul domnilor Ţării Munteneşti di pe alt izvod» dela Radu Negru până la Alexandru Ipsilant (1774)[2].

Pe manuscripte făcea şi diferite însemnări despre evenimente politice, întâmplări personale, ori fenomene atmosferice[3]. In autobiografia sa nu se mărgineşte numai la înşirarea datelor care-l priveau personal; în legătură cu ele se dau o sumă de alte ştiri, care transformă biografia într'o adevărată pagină de cronică[4].

Dacă vom mai adăoga acum că din cronică se vede că autorul ei cunoştea bine Ţara Românească şi Constantinopolul, ceea ce se potriveşte iarăş cu Enache Kogălniceanu, care a urmat pe Constantin Racoviţă în domnia munteană şi apoi în mazilie la Constantinopol, am arătat tot ceeace s'ar putea invoca în favoarea lui.

---

[1] I. Bianu, Catalogul manuscriptelor româneşti, I, p. 401.

[2] Ibidem, I, 436. «Mâna posterioară», care a continuat şirul domnilor dela Ştefan Cantacuzino înainte, este a lui Enache Kogălniceanu.

[3] I. Bianu, Catalogul, I, 351.

[4] Letopiseţe[2] III, 174 n. M. Kogălniceanu îi mai atribuia (Letop.[1] I, p. XXIV) şi cele două compuneri versificate asupra omorârii lui Grigorie Ghica şi a boierilor pârâşi, pe cari le-a şi publicat sub numele lui în ediţia a doua a Letopiseţelor (III, 275-295), dar s'a văzut mai în urmă că nu-i aparţin. Asupra acestei chestiuni vezi Convorbiri literare, VIII (1875), p. 461-64; V. A. Urechia, Istoria Românilor, I (1893), p. 846-50; N. Iorga, Istoria literaturii române în sec. XVIII, I, 489 n., II, 82-85; Iacob C. Negruzzi, Cântecul sau stihuirea lui Grigorie Ghica Vodă în Anal. Acad. Rom. Mem. Secţ. Lit. XXXII (1909-10), p. 61-77. Aceste două compuneri nici nu se găsesc măcar în vreunul din manuscriptele lui Enache Kogălniceanu.

III

Dovezi împotriva lui Enache Kogălniceanu.

Să examinăm pe rând pe fiecare din aceste argumente şi să vedem ce valoare are.

1. a) Data manuscriptului. Aceasta constitue argumentul cel mai important. Dacă manuscriptul lui Enache Kogălniceanu a fost scris în anul 1774 şi dacă se va putea dovedi că el este în adevăr originalul cronicii, atunci chestiunea poate fi considerată ca rezolvită. Cercetarea celorlalte argumente devine în acest caz inutilă.

Până acum s'a crezut că anul 1774 din titlul manuscriptului reprezintă data când a fost scris. Din cuprinsul manuscriptului se vede însă a fi fost scris cu mult mai târziu. Vorbind în autobiografie de boierii pe cari Constantin Racoviţă îi pune în dregătorii, când vine cu a doua domnie în Moldova, Enache Kogălniceanu arată printre ei şi pe Manolachi Giani, făcut atunci vel serdar, despre care spune că «pi urmă s'au învrednicit şi la domnie, atâta la a Ţării Româneşti *cât şi la Moldova*» (Letopiseţe[2] III, 174 n.). Manolache Giani domneşte în Moldova în anul 1788. Kogălniceanu nu putea să se refere la domnia lui decât după această dată. Cum pe de altă parte se ştie că el moare în 1795, timpul când şi-a scris biografia, şi prin urmare şi manuscriptul în care a intercalat-o, se restrânge astfel între aceste două date.

Dar dacă manuscriptul a fost scris între 1789-95, atunci cum se explică anul 1774 din titlu? Care e data reală a manuscriptului, cea arătată în titlu, ori cea care rezultă din biografie? D-l Iorga a explicat contrazicerea admiţând că nota biografică «a fost scrisă mult timp după ce cronica era terminată... pe nişte foi, depărtate una de alta, *ce se întâmplase să rămâe libere*»[1]. Am avea deci a face cu o interpolare făcută de Enache Kogălniceanu în propriul său manuscript cam cincisprezece până la douăzeci de ani dela scrierea lui. Dar chipul cum biografia este intercalată în manuscript nu se împacă cu această explicaţie. Ea începe pe foaia 92 după capitolul «Pentru

---

[1] Istoria literaturii române în secolul XVIII, 1901, I, p. 485.

supunerea Tătarilor Nohai despre Grigorie Vodă (Letopiseţe[2] III, 173-4), cu sfârşitul căruia se încheiase foaia 91; nu se continuă însă în şir până la urmă, ci se întrerupe la terminarea foii, cu ridicarea autorului la rangul de vătaf de aprozi în Martie 1756 (Letopiseţe[2] III, 175 nota, r. 35). Urmează apoi pe foile 93-96 capitolele «Judecata şi aşezământurile cu Tătarii» şi «Suretul zapisului Tătarilor Nohai» (Letopiseţe[2] III, 175-179 9), cari se sfârşesc cam pe la mijlocul primei feţe a foii 97. De aci înainte, se continuă biografia pe tot restul acestei foi. Ea ocupă, cum vedem, foaia 92 în întregime şi 3 părţi din foaia 97. Felul acesta curios cum biografia este *ţesută* în cronică exclude ipoteza unei interpolări posterioare scrierii manuscriptului. In acest caz ar trebui să admitem că Enache Kogălniceanu lăsase foaia 92 *întreagă* nescrisă precum şi o faţă şi jumătate din foaia 97, ceeace ar fi cu totul neobişnuit. La el procedarea aceasta este cu atât mai puţin admisibilă, cu cât nicăeri în tot manuscriptul nu lasă între capitole nici cel mai mic spaţiu nescris.

Dacă am presupune că înadins lăsase acele foi albe spre a-şi scri în urmă pe ele biografia, nu înţelegem de ce aşteaptă să treacă aproape douăzeci de ani până să-şi aducă la îndeplinire intenţiunea. Mai trebue apoi să avem în vedere încă un fapt. Este aproape cu neputinţă ca adaosul, pe care un scriitor l-ar face într'un manuscript al său după un aşa de lung interval, să nu se deosibească prin nimic de scrierea dintâi. Rareori în curgere de atâţia ani trăsurile scrierii cuiva rămân neschimbate. Şi chiar atunci faptul că scriitorul întrebuinţează un alt condei, altă cerneală şi scrie în împrejurări deosebite lasă mai totdeauna urme. In biografie nu se constată nici o deosebire de acest fel. E acelaş scris ca în tot manuscriptul, cu singura deosebire că, voind să atragă asupra ei atenţia cititorului, Kogălniceanu a scris o parte din cuvinte cu cerneală roşie[1], pe când în restul manuscriptului întrebuinţează numai cerneală neagră.

Motivele acestea ne silesc să respingem părerea că biografia ar fi o interpolare mai târzie. Ea a fost scrisă în

---

[1] Sunt reproduse cu cursive la I. Bianu, Catalogul manuscriptelor româneşti, I, p. 150.

acelaş timp cu manuscriptul a cărui dată trebue astfel fixată între anii 1789-95.

Ne rămâne să explicăm de unde provine şi ce rost are în titlu anul 1774, considerat până acum ca dată a manuscriptului. Să vedem mai întâi ce se spune în acest titlu. Cel ce l-a alcătuit face cunoscut că el continuă de unde s'au oprit alţi istorici, cari au venit cu scrisul numai până la sfârşitul domniei lui Ştefăniţă Lupu (1661). «Iar noi începem cu scrisu istorii domnilor dela Istrate Dabija Voevod şi arătăm toţi domnii dearândul de atuncea şi până la a patra domnie a lui Constantin Voevod Mavrocordat... săvârşindu-se şi Măria sa în Iaşi în vremile oştirilor cu Rusia, pe care Dumnezeu să pomenească întru împărăţia cerului, amin. Leat 7282». La prima vedere s'ar părea că vorbeşte aci istoricul. Dar în acest caz toată cronica dela Istrate Dabija până la moartea lui Constantin Mavrocordat (1661-1769) ar trebui să alcătuiască o singură operă. Eroarea unei asemenea interpretări este evidentă. Partea acestei cronici dela Dabija până la sfârşitul primei domnii a lui Grigorie Ghica (1661-1733), adică mai mult de jumătate, constitue o scriere deosebită, având un alt autor. Pe aceasta cel puţin el numai a copiat-o, nu a redactat-o. Ba a mers chiar cu fidelitatea de reproducere atât de departe în cât a păstrat până şi numerotarea capitolelor din manuscriptul pe care l-a reprodus. Domnia lui Istrate Dabija, cu care începe, formează capitolul 56. Intre această cronică şi cea următoare (1733-69), atribuită lui Enache Kogălniceanu, nu se face în manuscript nici o distincţiune; atitudinea istoricului-copist faţă de amândouă este aceeaş: începe cu scrisu dela Istrate Dabija şi merge până la moartea lui Constantin Mavrocordat. De aci urmează că nici pe aceasta nu a alcătuit-o el; a copiat-o numai ca şi pe cea precedentă. Este de altfel uşor de înţeles că numai cel ce urma să transcrie o lucrare străină, care avea o întindere determinată, putea să spună că se va opri la o anumită dată. Cronicarul care povesteşte fapte contimporane nu-şi fixează dela început punctul de oprire. El va scrie cât îi va lungi Dumnezeu viaţa, ori cât îi vor permite împrejurările. Titlul este aşa dar alcătuit de un copist care în anul 1774 a transcris cele două cronici. Copia acestuia a fost apoi reprodusă, după anul 1789,

de Enache Kogălniceanu. *Titlul din fruntea manuscriptului său este în realitate titlul izvodului pe care l-a copiat.*

b) Manuscriptul nu este originalul cronicii. Din moment ce manuscriptul lui Enache Kogălniceanu a fost scris după 1789, el nu poate cuprinde originalul cronicii, redactată în 1774 sau puţin mai înainte, ci numai o copie a ei. Concluziunea aceasta, la care ne duc constatările de mai sus, se confirmă şi pe altă cale.

Dacă textul din acest manuscript ar fi chiar originalul cronicii, atunci acela din celelalte două manuscripte, Ms 8 Iaşi şi Ms Ghiorghiu, ar trebui să fie còpii ale lui. Este însă de ajuns ca să compare cineva numai pasajele pe cari le-am reprodus mai sus (p. 149-151) ca să vadă imediat că avem a face nu cu manuscripte copiate unul după altul, ci cu còpii independente. Recunosc că deosebirile stilistice, oricât de mari ar fi, şi omisiunile pe cari le-ar prezinta un text copiat după altul, nu ne-ar îndreptăţi să-l considerăm ca o redacţiune independentă. Ele pot proveni dela autorul copiei. Ceeace însă nu va putea face copistul, este să completeze lacunele ori să îndrepte anume greşeli ale textului ce copiază. De vom găsi într'un manuscript, care trece drept originalul unei scrieri, lacune, greşeli şi îndreptări, pe cari còpiile nu le au, putem afirma cu toată siguranţa că nu e originalul, ci tot o copie. Şi tocmai acesta este cazul nostru.

1. In manuscriptul lui Enache Kogălniceanu sunt *lacune* pe cari nu le au manuscriptele 8 Iaşi şi Ghiorghiu. Cea mai importantă este aceea dela sfârşitul cronicii, despre care am mai vorbit (p. 140-141). M. Kogălniceanu o considera ca o interpolare şi deaceea o pusese în paranteză (Letopiseţe[2] III, 268-9). Nu există însă nici un motiv care să ne facă a o privi ca atare. E încheierea firească şi necesară a povestirii de mai înainte, de care nu se deosibeşte prin nimic, aşa că e de presupus mai de grabă o omisiune la Enache Kogălniceanu, decât o interpolare în Ms Ghiorghiu (Ms 8 Iaşi e lacunar la sfârşit)[1]. Dar iată încă 3 pasaje în cari omisiunile sunt clare:

[1] Tot autentică socoteşte şi d. N. Iorga această parte, în care «stilul e acelaş, sunt aluzii care ne trimit la urmă» (Istoria literaturii române, I, 489, n. 4). Ceeace nu putem înţelege însă este cum se împacă autenticitatea cu lipsa lor din manuscriptul lui Enache Kogălniceanu, *pe care d-sa îl consideră totuşi ca originalul cronicii.*

Ms 62

Atunce slobozându tunurile au omorât vo doi oameni.

(f° 149v).

Şi au afanesitu vreo 170 di sate rusăşti până a lua Rusăi vesti, căci nu era încă Rusăe gata, şi cum au luat vesti atât i-au bătut, cât diaghe au scăpat hanul rănit şi multă oaste i-au omorât acolo.

(f° 181v).

Iară oastea Paşii, ce să afla în Iaşi, văzând pe Arnăuţăi domnului că purta fel di fel di armi.... înbla ca să li e armele, şi ei nevrându ca să le de, s'au făcut gâlciavă între ei. Şi auzându Paşe şi vrându ca să potoale lucru, să nu fie mai rău, au pus di au spânzurat 2 Arnăuţi.

(f° 181v).

Ms 8 Iaşi

Atunce *au eşit Arnăuţii di pin odăile lor şi au început a da norodul afară, îngrozindu-i cu sabiele scoase, şi aşa dându-i afară au rădicat poarta la loc.*

(f° 437).

Şi multă robie au făcut şi fără de nici o îndodeială s'au întorsu înnapoi, *numai Dumnezeu i-au bătut cu o iarnă foarte mari, cât jumătate au rămas din oastea lor digeraţi pre drum, şi cari au venit până aice în ţară, toţi, cari cu mâni digerate, cari cu picior⟨e⟩.*

(f° 458).

Iară oastea Paşii, ce să afla în Iaşi, văzind pe Arnăuţii domnului că purta fel de fel de arme.... îmbla să le ia armele, şi ei nevrând să le de, s'au făcut gâlceavă între ei, *la cari gâlceavă au şi înpuşcat pe un Arnăut.*

(f° 458).

Ediţia Kogălniceanu (Ms Ghiorghiu)

Atunce *au eşit Arnăuţii de pin odăile lor şi au început a da norodul afară, împrăştiindu-i cu săbiile scoase,* şi slobozind tunurile au omorât vro doi oameni.

(Letop.[2] III, 237_{28-30}).

Şi multă robie au făcut stricând vreo 180 de sate ruseşti până au luat Rusia veste, căci nu era încă gata, dară pe urmă aţât i-au bătut, cât de abia au scăpat hanul rănit. *Şi Dumnezeu i-au mai bătut cu o iarnă foarte mare, cât giumătate au rămas din oastea lor degeraţi pe drum, şi carii au venit până aice în ţară, toţi erau carii cu mânele degerate carii cu picioarele.*

(III, 261_{35-42}).

Iară oastea Paşei, ce se afla în Iaşi, văzând pe Arnăuţii domnului că purtau fel de fel de arme.... îmblau să le iee armele, şi ei nevrând să le dee, s'au făcut gâlceavă între ei, *la care gâlceavă au şi împuşcat pe un Arnăut.* Şi auzind Paşa, şi vrând ca să potoale lucrul să nu fie mai rău, au pus de au spânzurat doi Arnăuţi.

(III, 261-262).

2. Se află apoi la Enache Kogălniceanu unele cuvinte şi nume proprii *greşite*, cari în celelalte două manuscripte au forma corectă:

Ms 62	Ms 8 Iaşi	Ed. Kogălniceanu
Viind vesti că s'au făcut paci, îndată s'au gătit *sfermaşe* ş'au plecat în sus. (f° 104).	Viind veste că s'au făcut paci îndată s'au gătit *feldmaşal* ş'au plecat în sus. (f° 403 v).	Viind veste că s'au făcut pace îndată s'au gătit *feldmarşalul* şi au plecat în sus. (III, 201_{6-7}).
elciu Franţa (corectat în: el sau Franţa). (f° 163v).	elciu Franţei. (f° 446v).	elciul Franţiei. (III, 248_7).
Inir-aga. (f° 171).	Iniceri-aga. (f° 451v).	Enicer-aga. (III, 253_{39}).
Romanciog. (f° 185v).	—	Romanţov. (III, 265_{10}).

3. In manuscriptul lui Kogălniceanu există o corectură foarte interesantă; ea priveşte dregătoria unui anume Vasile Kogălniceanu, proprietarul unor case de lângă mânăstirea Barnovschi. Cronica spune că după retragerea Ruşilor, în urma încheierii păcii dela Belgrad, Grigore Ghica reîntorcându-se la Iaşi şi neavând unde locui, deoarece curtea domnească fusese dărâmată de Ruşi, «au şezut în casele Sandului Sturzăi vel logofăt, iar pe Sara Mehmet Paşe l-au pus în casăle lui Vasile Kogălnicianului *pit.* di lângă Barnovschi» (Ms 62, f° 104v). Cuvântul prescurtat: *pit.* se citeşte *pitar*. După ce-l scrisese aşa, Enache Kogălniceanu a adăogat înaintea lui şi deasupra un *că*, modificând dregătoria de *pit⟨ar⟩* în aceea de *căpit⟨an⟩*. Prin această modificare el îndrepta o greşală. Proprietarul caselor de lângă mânăstirea Barnovschi, în care fusese conăcit Sara Mehmet Paşa, era *căpitanul* Vasile Kogălniceanu, altul decât tatăl lui Enache[1], care a rămas căpitan toată viaţa. In testamentul său din 17 August 1750 e vorba

[1] Acesta era în 1729 vel căpitan (Letopiseţe[2] III, 174 n.) El este, după toate probabilităţile, acelaş cu «Vasile Kogălnicianul ce-au fost poruşnic», căruia Grigore Ghica îi scuteşte la 25 Aprilie 1741 casele, în cari fusese conăcită Agia, de orice fel de gazdă şi conăcire pe viitor, pentrucă casele acelea mai înainte vreme conac de oaspeţi n'au fost, şi socotind domnul şi slujba lui ce au slujit din tinereţe şi *până acum la bătrâneţe* (N. Iorga, Studii şi Documente, VI, 446).

și de «casăle din Eş cu pivniță de piatră, cu fântână și cu tot locul lor, ce sânt dinnaintea porții mânăstirii lui Barnovschii»[1]. Corectura era aşa dar îndreptăţită. Rămâne numai de știut dacă Enache Kogălniceanu își îndrepta propria lui greşală, ori pe a altuia. Răspunsul la această întrebare ni-l dau manuscriptele 8 Iaşi şi Ghiorghiu, în cari Vasile Kogălniceanu este arătat ca *pitar*, nu *căpitan* (Ms 8 Iaşi f° 404; Ms Ghiorghiu în Letopisețe[2], III, 201 $_{29-31}$). De aci se vede că manuscriptul lui Enache Kogălniceanu nu e original, ci reproduce un prototip în care se afla *pitar*, ca şi în celelalte două manuscripte. Dar cum el cunoştea, desigur, pe această rudă şi omonim al tatălui său, observând, după ce scrisese dregătoria, că e greşită, o îndreptează în *căpitan*. Corectura este prețioasă. Ea dovedește pe de o parte că manuscriptele 8 Iaşi şi Ghiorghiu nu sunt còpii după manuscriptul Kogălniceanu, pentrucă atunci ar fi trebuit să aibă şi ele *căpitan* ca acesta, iar pe de alta, că manuscriptul lui Enache Kogălniceanu este copie după un altul din care el a reprodus în mod mecanic greșala cu *pitar*.

Recapitulând rezultatele la cari am ajuns cu privire la data manuscriptului şi la raportul lui cu originalul cronicii, constatăm următoarele: Anul 1774 din titlul manuscriptului a fost reprodus de Enache Kogălniceanu, impreună cu întreg titlul, din manuscriptul de pe care a copiat pe al său. Acesta a fost scris cu aproape douăzeci de ani în urma redactării cronicii. El nu cuprinde textul original al ei, ci o copie mai târzie, care prezintă omisiuni, greşeli şi îndreptări. Scriitorul copiei nu poate fi, până la proba contrară, şi autorul cronicii. Argumentul care se credea că vine în favoarea lui Enache Kogălniceanu se întoarce astfel împotrivă-i.

2. Ştirile cronicii despre Kogălniceni. Să examinăm acum argumentul al doilea. In cronică se acordă oarecare atenţiune lui Enache Kogălniceanu, care e menționat de patru ori, precum şi fratelui său Constantin, de care se vorbeşte cu laudă.

Am văzut că pasajele privitoare la Constantin Kogălni-

[1] Acad. Rom. doc. 76 din pach. 129. Din testament se vede că acest Vasile Kogălniceanu căpitan fusese căsătorit de două ori şi avea cinci copii, dintre cari trei băeţi: Costandin, Lupul şi Sandul, şi două fete: Catrina şi Maria.

ceanu se găsesc numai în manuscriptul lui Enache. Neexistând în Ms 8 Iaşi, suntem în drept să afirmăm că ele nu se aflau nici în Ms Ghiorghiu, care cuprindea aceeaş redacţiune a cronicii. Iată cum se înfăţişează textul în cele două manuscripte păstrate:

Ms 62.

Ioan Calimah a doua zi după sosirea în Iaşi a început a da boieriile, „iar visternicie ce mare au rămas, căci n'o priime nimene fiind ţara stricată". In celelalte slujbe au fost numiţi diferiţi boieri „sălindu în tot chipul ca doară vor putea chivernisi şi această domnie, dar era cu greu, căci bani din ţară nu ieşie, şi ⟨se⟩ mira ce vor faci, scriindu tot halul la Ţarigradu lui Stavarachi. Atunce văzându una ca aceasta Stavarachi, s'au grăbit şi pisti 2 luni au purces şi el di aici, la cari cu mari cinsti l-au priimit domnul, ce mergându au conăcit în curte la cămară, luând toate trebile în mâna lui, pot să zicu că el era al doilea domnu, pliroforisăndu-să dila Fotachi şi dila fiiu-său di toate câte era. Atunce au orânduit boierinaşi di pe afară cu mazăli şi cu ţară ca să margă la Căuşani, tremeţându şi câţiva boeri greci pentru limbă, ca să scoată robii, bucate, ce-or găsi, ş'au scos mulţi robi şi bucate. *Văzându visterie că n'o primeşti nime, aduci pe Costandin Kogălnician, medelnicer, şi l-au făcut vel stolnic şi vechil vesternicii cei mari, zăcăndu-i domnul ca să-l vadă. Atunce au stătut cu toată sălinţa, tocmindu isprăvniciile pe afară, făcând oameni di triabă, învăţându-i în ce chip vor urma la toate, cari în puţănă vremi*

Ms 8 Iaşi (Ms Ghiorghiu).

Ioan Calimah a doua zi după sosirea sa în Iaşi a început a da boieriile, „iar visternicie ce mari au rămas, căci nu prime nime fiind ţara stricată". In celelalte slujbe au fost numiţi diferiţi boieri „silind în tot chipul ca doar va pute chivernisi aciastă domnie, dar era cu greu, căci bani din ţară nu eşie, şi să mira ce vor faci scriind tot halul la Ţarigrad. Stăvărache, văzind una ca aciasta, s'au grăbit şi piste doaâ luni au purces şi el la Eşi, pre cari cu mari cinste l'au primit domnul, şi mergând au conăcit în curte la cămară, luând toate trebile în mâna lui, pot să zic că era al doile domnu. Atunce au orânduit boernaşi pe afară cu mazili şi cu ţară, ca să margă la Cauşani, trimeţind şi câţiva boeri greci pentru limbă, ca să scoaţă robi, bucate, ce-or găsi, şi au scos mulţi robi şi bucate.

au îndreptat toate ţănuturile şi vistierie, di era cu mirari tuturoru, începând a vini bani la visterie.

Dar Stavarachi, fiindu lacom la toate şi grabnicu, au început a puni bani şi pe boeri şi pe mânăstiri şi pe jupânesă, cai de mezălu, podini şi pogonărit şi altile, cari nu le păre bini la o samă şi 'ncepusă a murmurisi, cari le auzăse şi Stăvărachi (f⁰ 147, cf. Letop.[2] III, 235-36).

... Şi aşe rămăindu domnul în paci di toate acele ce să întâmplasă, sosăndu şi doamna Mării sale Raliţa dila Ţarigrad, căci cându s'au fostu întâmplat aceste era pe drumu Măria sa, la cari i-au eşitu multă boerimi cu bezdelile şi toate jupânesăle celi mari, şi cu mari alaiu au întrat în curţăle domneşti, domnind domnul cu bună paci şi cu bucurie, schimbându şi multe boerii, făcându pi mulţi din piminteni rude de Mării sale. Atunce s'au găsitu muştireu şi pentru visternicie cie mari, *căci o pusesă la bună stari Costandin Kogălnicianul vel stolnicu,* cerându-o Ioniţă Cantacuzino Delianul, *la cari l-au făcut vel visternic. Iară pe Costandin Kogălnicianul stolnicu l-au făcut vel sărdariu la Chişinău, dându-i toată marginea acee în samă şi ţănuturile trusteli, puind tot chipul di sălinţă di au adus ace margine la stare bună, căci foarte să răsipisă mai mult din pricina Tătarălor, căci făcusă mari prăzi într'ace parte di loc, şi să strămutase toţi lăcuitorii"* (f⁰ 150ᵛ, cf. Letop.[2] III, $238_{18\text{-}30}$).

Dar Stăvărache, fiind lacom la toate şi grabnic, au început a puni bani şi pe boeri şi pe mânăstiri şi pe giupânese, cai de mezil, podinii şi pogonărit şi altele, cari nu le păre bini la o samă, şi începuse a murmurisi, cari le auzise şi Stăvărache (f⁰ 435ᵛ, cf. Letop.[2] III, 235-36).

... Şi aşa rămâind domnul în paci de toate cele ce să tâmplase, sosind şi doamna Mării sale Raliţa din Ţarigrad, căci când s'au fost tâmplat aceste era pe drum Mărie sa; la cari au eşit multă boerime cu beizădelile şi cu giupânesăle înainte, şi cu mari alai au întrat în curţile domneşti, domnind cu paci şi cu bucurie, schimbând şi multe boerii, făcând pe mulţi din păminteni rudi Mării sale. Atunce au găsit muşterei şi pentru visternicie ce mari || cerându-o Ioniţă Cantacuzino Deleanu || (f⁰ 438, cf. Letop.[2] III, $238_{18\text{-}30}$).

Dacă pasajele privitoare la Constantin Kogălniceanu se găseau ori nu şi în originalul, astăzi necunoscut, al cronicii, nu putem şti, cele două manuscripte fiind, cum am văzut, còpii independente (direct ori prin mijlocirea altora) după acel original. In primul caz lipsa lor din Ms 8 Iaşi s'ar datori unei omisiuni, în celălalt existenţa lor în Ms 62 provine dintr'un adaos posterior. Pentru a stabili dacă e o *lacună* ori *interpolare*, nu avem alt mijloc, fiind vorba de două còpii independente, decât analiza şi comparaţia textelor respective. O constatare se impune dela început: *textul din Ms 8 Iaşi nu are câtuş de puţin aparenţa să fie lacunar*. Bănuiala unei interpolări în Ms 62 răsare astfel cea dintâi. Presupunând însă că ar fi o omisiune în Ms 8 Iaşi, este evident că ea n'ar putea fi accidentală, ci *intenţionată*. S'a suprimat anume ceeace privea pe Constantin Kogălniceanu. Pasajul din urmă în care omisiunea nu e continuă, ci întreruptă de cuvintele *cerându-o Ioniţă Cantacuzino Deleanu*, cari au fost păstrate, nu s'ar putea explica altfel. Dar ipoteza unei suprimări *intenţionate* nu e plauzibilă. De cine şi în ce scop ar fi fost făcută? Şi de ce n'a fost suprimat şi celălalt pasaj privitor la el, în care se arată însărcinarea pe care i-o dăduse Constantin Racoviţă de a fi cheltuitor la reconstruirea caselor despre doamna? Nu găsim nici o explicare.

Cu totul altfel se prezintă lucrul dacă ne gândim la o interpolare. Am văzut că în cronica tradusă de Amiras, Enache Kogălniceanu a făcut interpolări cari constituesc *singura deosebire de fond mai însemnată* între textul din manuscriptul său şi acela din Ms 8 Iaşi (vezi mai sus p. 139). O deosebire de aceeaş natură constatăm acum între cele două manuscripte şi în ceeace priveşte cronica următoare. La Enache Kogălniceanu sunt două pasaje mai mult, *singurele în toată cronica*, şi ele privesc tocmai pe fratele său, ale cărui fapte sunt înfăţişate în chip elogios. Incontestabil că ele sunt opera lui. Le înlăturăm din discuţie.

Ceeace aparţine în mod sigur cronicii sunt numai pasajele privitoare la Enache Kogălniceanu însuş. Ele aflându-se în toate manuscriptele, sunt autentice. Decât felul cum se vorbeşte despre Enache Kogălniceanu în cronică nu se potriveşte câtuş de puţin cu felul cum autorul ei vorbeşte despre sine.

Cel ce a scris cronica nu se ascunde. Persoana lui apare în decursul povestirii de mai multe ori. Când a văzut singur un fapt, ori când a îndeplinit o însărcinare, el spune lămurit acest lucru. Iată pasajele respective, pe cari le reproduc tot după manuscriptul lui Enache Kogălniceanu.

a) Vorbind despre întâlnirea la Socola a dragomanului Alexandru Ghica cu fratele său Grigore Ghica, domnul Moldovei, la începutul războiului ruso-turc (1736—39), cronicarul spune că a văzut şi el pe dragoman:

„Şi primindu-l cu multă dragosti şi bucurie, s'au veselit ş'au vorovit cât li-au trebuit în trii zăle, mergând şi la Iaşi cu tacum domnesc, îmblând pi la toate mânăstirile di s'au închinat, făcând şi pa<ra>clisuri, *la cari l-am văzutu şi noi, omu de fire era arătos*" (Ms 62, f° 101, cf. Letop.[2] III, 199_{6-9}).

b) Citează unele cazuri văzute de el însuş pe vremea foametei cumplite din domnia a treia a lui Constantin Mavrocordat (Aprilie 1748 — August 1749):

„Şi în puţină vremi s'au făcut o mari scumpete, cât agiunsăsă dimirlie di orz di o da câte un leu şi pin multe sati şi ţănuturi niavând oamenii ce mânca, usca coji di copaci şi li chisa făcându-le făină, li amestica câte cu puţină făină şi făce mălaiu şi-l mânca. Pi alte locuri strânge ghindă şi iarăşi asemine o făce; *cari nu putem să arătăm ce nevoi era di foamete, la cari mi s'au întâmplat şi mie di am văzut cu ochii mii în câteva sate la ocolul Botoşenilor, fiind eu orânduit cu slujbă domniască acolo iarna. Feţăle lor sămăna a fi fierti şi nu putea grăi di slabi, cari agiungând în primăvară toţi au murit. Am mai văzut şi la Cernăuţu într'un sat, la casa preutului în postul cel mari, discălicând acolo pentru prânzăt; bucate di săc ni-au găsit, iar în loc di pâni ni-au scos mălaiu amestecat cu ghindă, ce am mâncat câte o bucăţică mică cu toţăi*" (Ms 62, f° 131, cf. Letop.[2] III, 214-215).

c) Când cu restaurarea curţii domneşti după focul întâmplat în domnia întâia a lui Constantin Racoviţă (1749-53), cronicarul, fiind rânduit zapciu la învelirea bisericii celei mari, îşi povesteşte astfel însărcinarea:

„Şi îndată au făcut orânduială di cât lemn trebue, ca să să facă curte la loc, făcând mai mare asupra acei trebi pi Lăscărachi Giani vel comis cu toată taifaoa grajdiului gospod. Şi în dată, cum au trecut postul cel mari, s'au şi apucat di lucru casălor

dispre salamlăc, lăsând haremul mai în urmă, înpărţind zapcii la toate trebile, *cari şi eu am fost orânduit asupra acoperemântului bisericii cii mari, di am acoperit-o după cum să vedi până astăzi*" (Ms 62, f⁰ 134, cf. Letop.[2] III, $225_{6\text{-}12}$).

d) Cronica se încheie—de nu cumva e o interpolare[1] —cu următoarele rânduri, pe cari autorul le adresează cititorului:

„Până aici am însămnat aceste câte arată, care şi noi cu ochii nu li-am văzut, dar după auzul unora şi altora, carii cei mai mulţi asămăna că li-au văzut şi cu ochii lor, pot să fie şi auzăt o samă; care *cred* că mai multe de la ei n'or fi pus; lipsă poate ca să fie lăsat cu scris, ca să fie scris mai gios decât s'au întâmplat, iar nu mai mult, căci [putinţă] de a le scrie toate pe amănuntul nu era cu putinţă, că nu putea ca să ajungă hârtie nici vremi ca să le scrie cineva, numai să credeţi că mai mult au stătut dicât s'au scris, poati şi înzăcit. La cari *ne rugăm* cu mari rugăminte, celora ce sânt învăţaţi şi ştiu cum li vor tocmi după rânduiala lor şi celora cari li-au văztu cu ochii lor, să pui sălinţă ca să le tocmască toate, având vreme ca să le şi prifacă mai cu bună orânduială şi scrisoare *decât a noastră. Care socotim* că vreo samă s'or găsi şi dintr'aceste *a noastri* di vor prinde loc. Ce oari în poveştile domnilor ce au trecut, sau într'a oştirilor, sau în slovile *scrisului nostru* veţi găsi greşală, să ne daţi ertăciuni şi să le tocmiţi, fiindcă *noi numai pentru numi ni-am sălit* şi pentru mergire domnilor unul după altul cum au petrecut Ms 62, f⁰ 189ᵛ-190, cf. Letop.[2] III, 269-270).

Pe când cronicarul se exprimă, cum vedem, pretutindeni la persoana întâia, despre Enache Kogălniceanu el vorbeşte totdeauna la persoana a treia (vezi mai sus p. 154). Deosebirea aceasta ne arată că e vorba aci de personagii diferite. Cel care povesteşte atât de personal însărcinarea pe care a avut-o de a supraveghea învelirea bisericii, n'ar fi scris, de sigur, despre însărcinarea identică la reconstituirea caselor despre doamna, că au fost orânduiţi Constantin Kogălniceanu cheltuitor şi «*frate-său vătav za aprozi bumbaşir asupra aceştii trebi*». Mi se pare cu totul exclus ca în aceeaş scriere autorul să vorbească despre sine când la persoana întâia, când la a treia, ca despre un străir.

---

[1] Bănuiala aceasta e provocată de mărturisirea că scriitorul n'a văzut el însuş cele povestite şi că alţii le-au scris. Dacă ea s'ar adeveri, interpolatorul ar putea fi copistul, căruia i se datoreşte şi titlul din manuscriptul reprodus de Enache Kogălniceanu (mai sus p. 159).

Cele două personagii se disting dealtfel nu numai după felul deosebit cum se vorbeşte despre fiecare.

Autorul e mai în vârstă decât Enache Kogălniceanu. Când în 1737 dragomanul Alexandru Ghica vizitează la Socola, unde se retrăsese din pricina ciumii, pe fratele său Grigore Ghica, domnul Moldovei, el trebuia să fi fost trecut de mult de vârsta copilăriei, deoarece peste 35 de ani, când scrie cronica, îşi amintea încă de înfăţişarea lui «cari l-am văzut şi noi, om de fire era arătos», precum şi de modul cum se petrecuse întâlnirea. Aceeaş impresie ne-o lasă întreaga lui povestire asupra aceştii domnii a lui Grigore Ghica. Amănuntele, mai bogate şi mai plastice decât ale lui Neculce (Letop.[2] II, 402-403, 407), pe cari le dă asupra cutremurului, asupra ciumii, ori asupra fugii domnului din Iaşi (Letop.[2] III, 198-200), sunt fapte văzute de un contimporan care e destul de în vârstă ca să le priceapă şi să le reţină cu toată preciziunea. Dar pe vremea aceasta Enache Kogălniceanu era încă copil. Născut cum spune însuş (Letop.[2] III, 174 nota) la 10 Octomvrie 7238 (1729 ori 1730) el avea, când Alexandru Ghica veni la Iaşi, deabia 7 sau cel mult 8 ani. Ceeace interesează şi poate prinde un copil la această vârstă, nu sunt întâmplări de acelea pe cari le povesteşte autorul cronicii. Chipul arătos al dragomanului, voroava fraţilor timp de trei zile, vizita Iaşului cu tacâm domnesc, închinarea pe la mânăstiri şi paraclisurile, sunt amintiri dela o altă vârstă decât aceea pe care o avea atunci Enache Kogălniceanu.

La reclădirea curţii domneşti şi a caselor despre doamna sub Constantin Racoviţă, atât cronicarul cât şi Kogălniceanu au câte o însărcinare, dar ele sunt diferite şi nu la aceeaş dată. Unul supraveghează învelirea bisericii, care s'a făcut când cu reconstruirea curţii propriu zise în prima domnie a lui Constantin Racoviţă, celălalt reclădirea haremului în domnia

---

[1] Cronica spune că dragomanul îşi ceruse voie dela vizir ca să vie în Moldova după ce acesta ajunsese la Isaccea (III, 199). Se ştie că în Aprilie vizirul pornise spre această localitate (N. Iorga, Geschichte des Osmanischen Reiches, IV, 427). Intâlnirea dela Socola trebue să fi avut deci loc prin Maiu-Iulie. Alexandru Ghica a mai venit la Iaşi şi prin Septemvrie, când fusese trimis de solii turci dela Nimirov ca să ceară instrucţiuni dela Poartă (Neculce, Letop.[2] II, 396).

a doua a aceluiaş domn. Fiecare a povestit faptul, cronicarul în cronică iar Kogălniceanu în autobiografie, şi expunerea lor este cea mai bună dovadă despre existenţa distinctă a fiecăruia:

Cronica (după Ms 62)

In urma arderii curţii domneşti „neavându domnul unde să şadă, au mersu de au şezutu în casele surorii Mării sale domniţăi Ruxandii di lângă hazne, până au făcut curţăle. Şi îndată au făcut orânduială di cât lemnu trebue ca să să facă curte la loc, făcându mai mare asupra acei trebi pi Lăscărachi Giani, vel comis, cu loată taifaoa grajdiului gospod. Şi îndată, cum au trecut postul cel mari, s'au şi apucat di lucru casălor dispre salamlăcu, lăsându haremul mai în urmă, înpărţindu zapcii a toate trebile, cari şi eu am fost orânduit asupra acoperemântului bisericii cii mari, di am acoperit-o după cum să vedi până astăzi (f° 134).

...... Văzându domnul casăle despre doamna stându nefăcute, după cum le lăsase Mărie sa încă din cee domnie învălite cu rogoz, ca să nu străci boltile, îndată au chemat pi visteriul cel mare, şi au poroncit ca să scrie pi la ţănuturi ca să tai chereste, şi să cheme şi calfă ca să facă izvodu, după cum esti ca să să facă, orânduindu domnul pe Costandin Kogălnicianul, vel medelniceriu, cheltuitoriu şi pe frate-său, vătav za aprozi, bunbaşir asupra aceştii trebi. Şi aşe s'au apucat di lucru, cari cu mare peiri până în iarnă agè s'au mântuit, după cum să vădu şi până astăzi, făcându şi feredeu, casă minunată, formă şi

(Autobiografia După Ms 62)

In domnia a doua a lui Constantin Racoviţă „pi această vreme ne aflam şi noi în boerime, vătăjăi di aprozi, pe care vreme fiindu că arsăse curţile domneşti până a nu mergi la Ţara Româniască, şi atunce apucându-se au isprăvit numai parte divanului şi spătării, bisericile, divanul, cămara. Iar haremul, fiinducă rămăsăse nefăcutu, viindu dila Bucureşti, au orânduitu pe fratele mieu dumnealui Constandin Kogălnicianu, vel medelnicer, cheltuitoriu asupra facerii caselor haremului, fiindcă nu le făcuse Mărie sa Mateiu Ghica Vodă în 2 pol ani ce au şezutu în Moldova. Şi pe noi, fiindu vătav za aprozi, m'au orânduitu bunbaşiru asupra curţilor, avându şi toţi ţiganii domneşti în sama noastră, isprăvindu-să până în toamnă cu feredeu, după cum au poftit, la 1756 Octomvrie (f° 97).

greciască şi moldoveniască. Care în zăoa di Sfete Niculai s'au mutat domnul în eli (f° 140).

Deosebirea de persoane şi situaţiuni este atât de vădită încât e inutil să mai stărui asupra ei.

Faptul că în cronică Enache Kogălniceanu e pomenit de mai multe ori, departe de a dovedi că el e autorul, constitue dimpotrivă un puternic argument împotrivă-i. Felul impersonal cum se vorbeşte despre el, cu totul altul decât acela în care cronicarul vorbeşte despre sine, vârsta sa mai mică decât a acestuia, precum şi însărcinarea deosebită de a autorului pe care a avut-o la reconstruirea curţii domneşti, arată limpede că e vorba de personagii diferite.

Examinarea celui de al treilea argument, care părea că vine iarăşi în favoarea lui, activitatea sa istorică, ne va procura o ultimă şi hotărâtoare probă în acelaş sens.

3. Lista domnilor şi biografia în contrazicere cu cronica. 1. Am văzut că Enache Kogălniceanu a adăogat la sfârşitul Letopiseţului lui Simion Dascălul (Ms 174 dela Academia Română) o listă a domnilor Moldovei dela Dragoş până la Grigore Calimah (1352-1762), cu arătarea anului când începe fiecare domnie şi a duratei ei (p. 156). Intre această listă şi cronică există numeroase nepotriviri. Pentru mai multă claritate pun faţă în faţă domnii dela 1733 înainte, aşa cum sunt înfăţişaţi în listă şi în cronică.

Lista din Ms 174 — **Cronica după Ms 62**

Arătare domnilor di Moldova după cum au stătut la domnie pi rându, şi câte câţi ani au domnit, fieşticarile domnii:

Veleat	Ani.	Luni	Data numirii	Durata domniei
1733. Costandin Mavrocordat	2	7	—	2 pol ani (f° 99)
1735. Grigori Ghica Vodă al doile	6	—	—	—
1741. Costandin Mavrocordat al doile . . .	1	10	—	2 ani şi giumătate (f° 109v)
1743. Ion Neculaiu Mavrocordat întâiu . .	4	—	—	—
1747. Grigoriu Ghica Vodă al triile	—	9	—	8 luni (f° 118)

Velcat	Ani	Luni	Data numirii	Durata domniei
1748. Costandin Mavrocordat al triile . . .	1	6	—	20 di luni (126ᵛ)
1749. Costandin Mihai Gehan Racoviță Vodă întâiu	3	10	1749 August 20 (f⁰ 126ᵛ)	3 ani și zăci luni (f⁰ 136ᵛ)
1753. Matei a lui Gligori Ghica Vodă întâiu	2	7	1753 Iulie (f⁰ 137)	2 pol ani (f⁰ 139ᵛ)
1755. Costandin Racoviță Gehan al doile . .	1	—	1756 (f⁰ 139ᵛ)	un an (f⁰ 142)
1756. Scarlat a lui Gligori Ghica Vodă întâiu	1	3	1757 Mart 2 (f⁰ 142)	1 pol anu (145ᵛ)
1757. Ion Theodor Calimah întâiu . . .	1	—	1758 (f⁰ 145)	⟨3 ani⟩ (f⁰ 152)
1758. Grigori a lui Theodor Calimahi întâi	5	7	1761 (f⁰ 158ᵛ)	6 ani cu a tatâni-său (f⁰ 166ᵛ)
1764. Grigori Alexandru Ghica Vodă întâiu	3	—	1764 Fevruarie (f⁰ 166ᵛ)	trei ani (f⁰ 172ᵛ)
1767. Grigori a lui Theodor Calimahi al doile	—	—	1767 (f⁰ 172ᵛ)	— —
Și s'au tâmplat și oștiri, Turcu cu Muscalu, 1769 Iunie 1[1].			1769 Iulie (f⁰ și 182ᵛ, 183)	—

Până la Constantin Racoviță cronologia cronicii este mai puțin precisă decât a listei. Anul urcării pe tron e arătat în cronică numai dela acest domn înainte. La patru domni lista înseamnă anii greșit, pe când în cronică se dau exact. La trei dintre ei, domnia a doua a lui Constantin Racoviță și domniile lui Scarlat Ghica și Ioan Calimah, greșala este de câte un an, la Grigore Calimah este de trei ani. Deosebiri constatăm și în ceeace privește durata domniilor. Exceptând domnia a doua a lui Grigore Ghica și domnia lui Ioan Mavrocordat, a căror durată n'o dă cronica, dintre celelalte sunt arătate la fel numai cele două domnii ale lui Constantin Racoviță și domnia întâia a lui Grigore Alexandru Ghica. Domnia întâia a lui Constantin Mavrocordat, a treia a lui Grigore Ghica și întâia a lui Matei Ghica sunt arătate mai mari decât în cronică cu câte o lună, domnia a doua a lui Constantin Mavrocordat cu 8 luni, iar domnia întâia a lui Grigore Calimah cu doi ani și 7 luni. Domnia a treia a lui Constantin Mavrocordat, aceea a lui Ioan Calimah, precum și domnia

[1] Publicată și în Catalogul manuscriptelor românești al Academiei.

întâia a lui Scarlat Ghica sunt dimpotrivă mai mici ca în cronică, cele dintâi cu două luni, cea din urmă cu trei. In toate aceste deosebiri greşala este de partea listei. Neîndoelnic că cele două lucrări nu pot să fie opera aceluiaş autor.

2. Asemenea nepotriviri se constată şi între autobiografia lui Enache Kogălniceanu şi cronică.

a) Deşi fără nici o legătură cu cariera sa, Enache Kogălniceanu dă totuşi în biografie divanul pe care Constantin Racoviţă şi l-a alcătuit a doua zi după sosirea sa în Iaşi cu a doua domnie (Martie 1756). Faţă de cel din cronică, acesta prezintă însă deosebiri:

Biografia (Ms 62, f° 97; cf. Letop.[2] III, 174 n.).

Şi după ţărmonie a doa ză au făcut şi boeriile, făcându mare logofăt pi dumnealui Ion Bogdan, şi pe dumnealui Manolachi Costachi vel vornic di ţara di gios, şi pe dumnealui Iorgachi Balşu vel vornicu di ţara di sus, şi pe dumnealui Vasile Razu, marile hatman, şi postelnicu mari, pe Lăscărachi Giani vel postelnic, şi pe Dumitraşcu Păladi vel visternicu, şi pe dumnealui Vasile Rusetu vel spătar, *şi pe dumnealui Ioniţă săn Toderaşcu dila Români Cantacozino vel ban*, şi pe dumnealui Ioniţă Cantacozino, *fiiul dumisale logofătul Iorgache Cantacozino*, vel agă, *care au fostu st⟨ăt⟩ut şi cămăraşu mari în domnie ce dăntâiu până a nu mergi la Bucureşti, şi pe Iorgachi Costachi Vininu vel păharnic, şi pe Enachi Costandachi vel stolnic şi pârcălabu la Gălaţi*, şi pe Iorgachi Hrisosculeu Alistarhu vel comis, şi pe Manolachi Giani vel sărdariu, *cari pi urmă s'au învrednicitu şi la domnie atâta a Ţării Româneşti, cât şi la Moldova.*

Cronica (Ms 62, f° 140; cf. Letop.[2] III, 229).

Iară a doa ză au chemat pe boeri şi i-au boerit, făcând întâeş dată pe Lăscărache Giani postelnic mare, şi pe Ion Bogdan vel logofăt, şi pe Manolachi Costachi vel vornicu di ţara di gios, şi pe Iorgachi Balş vornicu di ţara di sus, şi pe Vasăle Razu hatman, şi pe Dumitraşcu Păladi vel visternic, şi pe Vasăle Rusătu vel spătar, *şi pe Costandin Sturze vel păharnic, şi pe Iordachi Costachi Vinin stolnic mare*, şi pe Ioniţă Cantacozino vel agă, şi pe Iorgachi Hrisosculeu Alistarhu vel comis, şi pe Manolachi Giani sărdariu *la Chişinău.*

In afară de cele câteva lămuriri asupra filiației și carierii unor boieri, pe cari le dă Kogălniceanu, între cele două divanuri sunt deosebiri de persoane și deosebiri de funcțiuni. Din divanul cronicii lipsesc banul Ioniță Cantacuzino, fiul lui Toderașcu Cantacuzino, și stolnicul Enache Costandache; în acela din biografie nu figurează paharnicul Constantin Sturza. Mai caracteristică este deosebirea privitoare la dregătoriile de paharnic și de stolnic. Kogălniceanu spune că paharnic a fost numit Iordache Costache Venin, iar stolnic Enache Costandache; în cronică se arată dimpotrivă că Venin a fost numit stolnic, iar păhărnicia s'a încredințat lui Constantin Sturza. Adevărul este și de data aceasta tot de partea cronicii[1]. Insemnările sau amintirile lui Kogălniceanu se dovedesc astfel greșite. Un indiciu mai mult că el n'ar putea fi autorul expunerii exacte din cronică. Dar, chiar dacă eroarea ar fi a cronicii, faptul că cele două scrieri nu concordă, învederează originea lor deosebită.

b) Cronica și biografia nu sunt de acord nici chiar în ceeace privește cariera lui Enache Kogălniceanu. Pe când acesta spune că în domnia întâia a lui Constantin Racoviță era comis al treilea, cronica îl arată ca fiind comis al doilea. Nu am putut stabili de partea cui e adevărul, dar e de presupus că de data aceasta greșește cronica.

---

[1] Intr'un hrisov de scutire acordat Episcopiei de Roman la 2 Mai 1756, divanul este următorul: Ion Bogdan vel logofăt, Manolache Costache vel vornic de țara de gios, Iordache Balșe vel vornic de țara de sus, Vasăli Razul hatman i pârcălab Suceavschi, Lascarachi Geni vel postelnic, Vasălie Rosăt vel spătar, Dumitrașco Pălade vel visternic, Ioniţe Cantacuzino vel ban, Costantin Sturzea vel paharnic, Iordache Costache vel stolnic, Iordache Hrisosculeo vel comis. Scrie Tănase logofăt (Acad. Rom. doc. 32 din pach. 66). Acelaș divan la 9 Septemvrie (Melchisedek, Cronica Hușilor, p. 249). Sturza și Venin rămân în dregătoriile lor până la sfârșitul domniei lui Constantin Racoviță. Singura modificare făcută în divan în această domnie este înlocuirea lui Vasile Ruset ca spătar prin Aristarh Hrisoscoleo la începutul anului 1757 (Vezi cartea de judecată din 4 Fevruarie 1757 dată de cler și boieri în pricina dintre Scărlătache Costache, biv vel stolnic, și vărul său Manolache Costache, vel vornic de țara de jos, pentru niște moșii, la Acad. Rom. doc. 67 din pach. 69, precum și divanul din hrisovul de danie pe care Constantin Racoviță îl dă mânăstirilor sale din Roman și Focșani la 20 Fevruarie 1757, tot acolo doc. 79 din pach. 80).

Biografia (Ms 62, f° 174).

Şi viind Mărie sa (Racoviţă) la scaunul Mării sale pi la Dechemvrie (1749), **m'au făcut şi pe mini, ca pre un copil, comis al triile,** *şi am slujit toată domnie Mării sale în Moldova până la schimbare Mării sale, de au mărsu la Bucureşti la 1753,* **făcându-mă atunce comis al doile,** slujindu-l şi toată domnie Ţărăi Româneşti.

Cronica (Ms 62, f° 131 v).

Şi înştiinţându-să domnul din Enachi Kogălniceanu, **ce era vtori comis atunce** (în prima domnie a lui Constantin Racoviţă), cum că un frate a lui Păladi, anume Costandin, esti la casa lui în ţănutul Vasluiului, au trimes de l-au chemat la Iaşi.

Impotriva lui Enache Kogălniceanu s'ar mai putea aduce şi alte argumente. Ca să sfârşesc, voiu semnala numai indiferenţa şi pe alocuri ostilitatea cu care sunt înfăţişate cele două domnii ale patronului său Constantin Racoviţă[1]. Inchipuiască-şi cineva dacă cel mai devotat şi statornic dintre boierinaşii acestui domn, acela care l-a urmat nu numai în domnia Ţării Româneşti dar şi în mazilie la Constantinopol, slujindu-l până la moarte, ar fi putut critica birurile puse de el[2], ori simpatiza cu mişcarea naţională a boierilor moldoveni împotriva Grecilor cari îl înconjurau![3] Cel ce scria despre Racoviţă că «pi oameni iubie, şi dorie să-i vadă chivernisăţi, la cari pi toţi i-au chivernisit, cari nu cred c'a fi chivernisit alt domn mai bine pi oamenii lor dicât acesta»[4], nu era, de sigur, dintre cei ce se împărtăşiseră din această chiverniseală.

Incheiu: Enache Kogălniceanu trebue scos dintre cronicarii moldoveni, între cari pe nedrept a figurat până acum. Din tot ceeace se putea invoca în favoarea lui nu rămâne nimic în picioare. Erau simple coincidenţe cari, examinate cu atenţiune, s'au dovedit a fi tot atâtea argumente împotriva lui. Este neîndoelnic că altul a scris cronica publicată sub numele său. Cine anume, rămâne să se stabilească când vom avea un text autentic al acestei cronici.

---

[1] Letop.^{2} III, 219_{30}-220_{2}, $224_{1-2,17}$.

[2] Faptul a fost relevat şi de d. N. Iorga în Istoria literaturii române în sec. XVIII, I, 487.

[3] Letop.^{2} III, 221_{16}-223, 225_{25}.

[4] Ms 62, f° 142, cf. Letop.^{2} III, 231_{16-18}.

N. Iorga

Acte românești din Ardeal

privitoare în cea mai mare parte la

legăturile Secuilor cu Moldova.

Acte româneşti din Ardeal
privitoare în cea mai mare parte la
legăturile Secuilor cu Moldova.

Introducere.

A existat cândva o bogată secţiune românească — după alta slavo-românească, mai veche — în arhivele Ardealului. Ea nu erà concentrată numai la Bălgrad, scaunul crailor, ci se împărţia şi către toate oraşele Ardealului, atât în cetăţile Saşilor, cât şi în târgurile mai sărace şi mai puţin cunoscute ale Secuimii. Aceasta fără a mai vorbì de scrisorile româneşti pe care le primiau particulari înrudiţi sau împrieteniţi cu familiile boierilor noştri, case de negoţ şi asociaţii, cum a fost Compania grecească, şi, în sfârşit, ceeace se păstrà prin mânăstirile româneşti, a căror zestre, şi în ce priveşte actele, s'a împrăştiat la desfiinţarea lor în veacul al XVIII-lea, şi prin reşedinţele episcopiilor, — din al căror tezaur se mai păstrează la faţa locului numai ceeace se află în arhivele, încă necatalogate şi întrebuinţate cu mult prea puţin, ale Blajului.

Aceste scrisori încep cu veacul al XVI-lea, pe când cele slavoneşti se coboară, prin lucrurile descoperite în Braşov, până la începutul celui al XV-lea. Cu deosebire de la 1600 înainte limba latină decade în Ardeal, cum decade la noi limba slavonă. Graiul vulgar se impune în amândouă ţările, acea limbă înţeleasă care erà la noi a unui popor absolut unitar, iar dincolo — maghiara — numai a clasei dominante, de la Curte şi din castele. De aici nevoia pentru Românii din amândouă principatele de a-şi aveà un

scriitor de ungurește, pe care-l întâlnim încă din zilele lui Petru Cercel la Munteni, din ale lui Petru Șchiopul, de la care avem cele dintâi scrisori ungurești, în Moldova. Și, în schimb, nevoia pentru orașele săsești de a-și plătì un logofăt românesc pe care izvoarele ce publicăm aice ni-l arată și la Sibiiu și la Oșorheiu, unde după 1730 el scâlciează groaznic limba noastră, și pentru principe chiar, pentru cancelaria lui de stat nevoia de a-și aveà la îndemână oameni cari să priceapă scrisori ce se trimeteau de boeri în limba lor, ba întâmplător să le și răspundă ori să le comunice, — cum s'a făcut la 1738 cu un act din 1680, — piese de care aceștia aveau nevoie în judecățile lor.

Asemenea scrisori și documente românești, care, afară de cele din arhivele orășenești, sunt foarte risipite, iar o mare parte din ele strămutate pe cale administrativă, după 1867, la Pesta, s'au descoperit, semnalat și publicat de noi numai foarte târziu și fără a se urmà — adesea din lipsa de mijloace la cei cari ar fi știut să și-l facă — un plan științific. Venit în Ardeal mai mult întâmplător, B. P. Hasdeu a găsit un oarecare număr și le-a semnalat sau publicat în „Columna lui Traian“, operă cu atât mai folositoare, cu cât originalele s'au pierdut adesea. Răposatul Gr. Tocilescu, căruia i s'au semnalat actele slave și române de la Brașov, n'a apucat a le tipărì și nici ediția atentă a d-lui I. Bogdan n'a fost încă isprăvită. Din partea mea, am tipărit actele românești de acolo și, adesea numai în extrase, din scurtimea vremii de care dispuneam și din condițiile, cu totul particulare, ale lucrului, pe cele din Bistrița; am semnalat sau și publicat altele din Sibiiu, Sighișoara etc., și mai ales din arhivele regatului Ungariei *(Studii și documente,* IV).

Deși fusesem la Cluj, am simțit o mare surprindere plăcută, când d-l profesor Andrei Veress a prezintat Academiei Române fotografiile după acte românești din Muzeul Ardelean, pe care le-am tipărit în vol. IX din *Studii și documente.* O nouă și mare recoltă de fotografii a venit acum în urmă Academiei, tot de la d-l Veress. Publicarea și lămurirea lor e scopul lucrării de față.

* * *

Cele mai multe din documentele nouă privesc legăturile Moldovei cu Secuimea, de la jumătatea veacului al XVII-lea până târziu în veacul următor. Ele vin din depozitul de la Oșorheiu

numai, care el însuş nu e poate decât superficial explorat — şi ar trebuì să se caute şi în arhivele de comitate —, fără a se mai încerca, după cât se pare, şi în arhivele celorlalte târguri din acelaş ţinut secuesc: Murăş-Oşorheiul, Odorheiul şi Sepsi-Sângiorgiu.

Pentru a se înţelege mai bine cuprinsul acestor piese, câteva observaţii asupra rosturilor secueşti mai vechi nu vor fi fără folos.

S'au făcut multe şi îndrăzneţe, adesea interesate, teorii cu privire la originea acestei ciudate populaţii, în locuinţa, felul de lucru, îmbrăcămintea, viaţa sufletească şi alcătuirea fizică a căreia găsim atâtea asemănări cu propria noastră naţiune. Teoria unei obârşii hunice a fost destul de larg împărtăşită, şi în Ungaria, şi adăugim că ea apare documentar pentru întâia oară, într'o mărturie incontestabilă, numai la 1554[1].

Vom amintì însă — lucru de ţinut în samă şi în ce priveşte tăcerea izvoarelor asupra neamului românesc însuş în veacurile mai vechi pe acest pământ ardelean, carpatin — că *nicio menţiune nu se face de Secui în acte autentice înainte de anul 1224.* Atunci ei, cari pentru *trei neamuri (genera)* vor aveà cu vremea *şapte scaune (sedes)*, nu se găsesc decât într'o simplă localitate, Sepsi mai târziu în limba lor, iar atunci „Sebus", ceeace corespunde românescului Sebeş, ce se găseşte încă într'un loc din Ardeal, precum şi în Banat (Căvăran-Sebeş, Caransebeş): „Siculi terre Sebus"[2]. Acea *terra*, o „ţară" ca a Bârsei, a Oltului, după datina românească, erà un scaun *(sedes)*, un judeţ deci, şi numele de Székely (Săcuiu), de la *szék„* scaun (de judecată)", nu înseamnă alta decât judec (cnez) în vechiul înţeles de om supus unui jude şi apoi în cel mai nou de ţăran liber.

Ca şi Românii, ei aveau dela început atribuţii militare, precize, localizate, aşa cum li se puteau da numai de regii Ungariei care i-ar fi stabilit într'o anume funcţiune. Şi anume ajutor general craiului ce se luptă în Moldova, jumătate căpitanilor săi, iar pentru Ţara Românească jumătate şi o cincime numai, datoria pentru

---

[1] Szabó Károly, *Székely Oklevêltár,* II (Cluj 1876), p. 113: „Universi Siculi, a priscis semper temporibus, quibus maiores eorum, duce Attila, ad partes regni nostri transsilvanas venissent ibique consedissent". Şi Sigismund Báthory vorbeşte de „vigoarea lor hunică"; *ibid.*, V (Cluj 1896), p. 169. Cf. *ibid.*, I (Cluj 1872), *passim.*

[2] Şi la 1404 „Sedes Sebes"; *ibid.*, III (Cluj 1890), p. 20.

luptele în Apus fiind neasemănat mai mică[1]. Au fruntaşi militari, *primipili* în actele latine, *lovaség* în ungureşte, „maiores exercitus", şi un *comes*, conte, care, la început numai pentru ei, ales poate dintre dânşii, nu e altceva decât ceeace este pentru Români voevodul[2].

Ca şi la Români, adunarea satului, obştea ţinutului, cu fruntaşii cari îşi iau partea din „birşaguri" [3], are întinse atribuţii judecătoreşti, care se păstrează cu sfinţenie până foarte târziu, chiar după slăbirea libertăţii primitive. Ca şi Românii, Secuii dau dijma vitelor: „decima Siculorum et Blacorum", se spune la 1256[4]. Ca şi la noi moşia e oarecum a tuturor, şi la orice schimbare de proprietate, ca şi la stingerea neamului, vecinii — rudele — au dreptul lor decisiv.

Această asemănare în datini dă, fără îndoială, de gândit. Ea exclude dela început ideia unei colonizări pe pământuri nelocuite, în care Românii ar fi venit ca fugari, după dorinţa regelui Ungariei de a-şi împopora ţara, sau ca Pecenegii prinşi, cari, în sălaşe asemenea cu ale robilor tătari din Moldova veacurilor al XV-lea şi al XVI-lea, erau împărţiţi între biruitori sau ţinuţi pentru apărarea ţării în condiţii particulare. Noi n'am luat fără îndoială nimic din cultura populară a Secuilor; cine ar putea însă tăgădui că din cultura noastră populară ei n'au luat[5]?

Au luat şi numele de persoane pe care le găsim în cele mai vechi izvoare, — altele ceva mai noi dând caracteristice nume maghiare păgâne. Cel dintâiu Secuiu pomenit anume e Bogomir fiul lui Subuslav, „conte şi conducător — adecă *voevod*, căci aceasta înseamnă latinescul *ductor* — al Secuilor" în 1235[6]. Şi mai pe urmă găsim pe „Secuiul Zocuslav"[7]. Apoi pe „contele Moise"[8] —, şi numele de Moise a rămas îndătinat la dânşii. Dar aceste nume din Biblie, în legătură, poate, cu anumite erezii balcanice trecute şi la Români, ca şi numele în -mir (cf. Tihomir) şi -slav (cf. Seneslav)

[1] *Ibid.*, p. 138 şi urm.

[2] Cf. *ibid.*, I, p. 5.

[3] *Ibid.*, III, p. 141.

[4] *Ibid.*, I, p. 13, 14.

[5] Să amintim şi vestirea războiului prin focul aprins pe dealuri; *ibid.*, p. 198.

[6] „Bogemerius filius Zubuslay, comes et ductor Siculorum", *ibid.*, I, p. 7.

[7] *Ibid.*, p. 18.

[8] *Ibid.*, p. 28.

sunt caracteristice în vremea cea mai veche pentru Români, până ce ele fură înlocuite în familia domnitoare munteană prin nume dinastice venite din ţaratele de peste Dunăre.

Dar numele de localităţi nu seamănă cu ale noastre, care vin cele mai multe de la aspectul terenului sau de la numele descălecătorului de sat. Aici, ca în anume părţi din Balcani numai, *unde biserica latină a colonizat*[1], sunt nume de sfinţi, începând cu cel mai vechiu : Szent-Lélek din 1251[2] şi urmând cu Sântămăria (Nagy Boldog Asszony), Szent-Györgу, Szent-Demeter etc. Sfinţii sunt cei obişnuiţi în Răsărit. Dar cine a putut face această impunere de nume? Cari au fost călugării catolici cu putere militară şi politică în aceste părţi? Răspunsul, oricât de neobişnuit ar părea, nu poate fi decât acesta: aceiaşi cari au dat Prusiei colonizate de ei „Marienburgurile" sale. Deci Teutonii, cari se ştie că au avut ţara Bârsei *şi părţile vecine*, şi nu numai la Sud, spre Cumania noastră, care, dealmintẹrea, se prelungia şi spre Moldova. Şi pe pământul Ţării Româneşti ei apar colonizând Saşi şi „Unguri" catolici. Dacă prin această ipoteză Attila şi-ar pierde drepturile de părinte şi Secuimea şapte secole de vechime, ce putem face!

Deosebirile dialectale s'ar explicà atât prin găsirea unei populaţii româneşti mai vechi, cât şi prin amestecul, neapărat, cu Pecenegii, supuşi lor ca ţărani liberi[3].

La început erau aici în Secuime numai satele de grăniceri. *Oraşul* erà Braşovul. Aşezările cele vechi ar fi fost deci cele de Sud. In ce chip s'a făcut întinderea spre Apus, pe Mureş, aceasta ne-o arată actele care vorbesc de cedarea pământurilor castelului regal Turda, pe Arieş, pentru apărarea Coroanei de o răscoală de Cumani şi pentru o împotrivire biruitoare contra Tătarilor, la sfârşitul acelui veac al XIII-lea[4]. Szent-Lélek chiar, aşezat în hotar, erà un castel regal[5], cel puţin după năvălirea tătărească şi refacerea defensivă a Ardealului *faţă de ţinuturile răsăritene care de acum înainte se ţineau de Hordă.*

---

[1] Cf. C. Jireček, *Das christliche Element in der topographischen Nomenclatur dẹr Balkanländer,* Viena 1897, p. 3 şi urm.

[2] Szabó, *o. c.*, I, p. 8.

[3] V. mai sus, p. 4.

[4] Szabó, *o. c.*, I, p. 21 şi urm.

[5] „Castrum finitimum et regale", *ibid.*, p. 17, an. 1271; cf. p. 8, an. 1251.

Căci acest moment al marii năvăliri pe carę Secuii n'o putură împiedeca, — deşì, cum o dovedeşte nimicirea cetăţii Milcovului, reşedinţa episcopului Cumanilor, *care erà şi episcop secuiesc*[1], Tătarii trecură pe la dânşii, — înseamnă un mare moment de schimbare în viaţa Secuimii. Până atunci, în cele câteva decenii dela întemeierea scaunului lor, aşezarea lor se aplecà mai mult *către versantul milcovean al muntelui*, unde pe alocurea ei se substituiră complet populaţiei româneşti, fără să aducă însă, atât de solid erà vechiul strat cultural, alte elemente noi decât ale limbii şi ale confesiunii. Cumanii stăpânitori se retrăseseră înaintea ostaşilor Marelui Maiestru teutonic şi ai regelui. Acuma însă dealungul Carpaţilor măcar Secuii închiseră graniţa. Szent-Lélek ajunse o cetate de hotar.

Mulţi din Românii acestor locuri fuseseră desrădăcinaţi de năvălire. Ei nu mai aveau de ce să stăruie de partea ardeleană a muntelui, când supt Tătari, stăpâni depărtaţi, cu dări puţine, situaţia lor erà mult mai uşoară. De aceea, odată cu facerea de noi castele regale, se aşezară Români noi pentru a le servì, *iobagiones castrenses,* ca aceia pe cari-i aflăm şi pe lângă cetăţile din vestul Ardealului, oameni liberi, ostaşi respectaţi, sate cu privilegii de autonomie. Prin ei pătrundeau şi drepturi ale Coroanei în acest teritoriu care la început erà închis pentru sine, nedatorind regelui decât dijma unor anumite teritorii, *dicacio boum*, o cantitate oarecare de boi, şi daruri la nuntă sau la naştere între membrii dinastiei[2]. Incă de supt Arpadieni, întărindu-se la Odorheiu cetatea Udvard, al cării nume de altfel, transmis prin Români, vine de la *dvor*, curte, poartă (cf. Bender, turc. poartă), se aşează Români, într'o *villa Olahorum*, şi la 1301 erà aici cnezul Ursul de care ascultau toţi : aveau datoria numai de a îngrijì de lemne pentru cetate, fiind scutiţi şi de darea boilor, „a signatura boum", şi de „orice *dicacio* după datina Secuilor". Se mai dădeau „căpiţe" de fân, zise după româneşte *capecie*, „bisericii din Udvord", fireşte catolică[3]. Aşa va fi fost din vechi şi la cetatea Várhégy, care erà „în-

[1] Deşì actul din 1228 al episcopului Teodoric, prin care se predică Secuilor, cari nu trebuie să se supere pentru schimbarea de nume a episcopatului, arătându-li-se că pentru Dumnezeu tot una e „Secuiul, Cumanul şi Românul" (şi la Szabó, *o. c.*, I, p. 6-7), e fals, tocmai din cauza presupunerii acestor idei la Secui.

[2] Cea mai amănunţită arătare *ibid.*, II, p. 100-101.

[3] *Ibid.*, I, p. 29-31; Hurmuzaki, I, p. 553-4, n^r^ CCCCXLII.

chinată castrensilor", *castrensibus dicatum*, şi la bulevardul din munţi, „Szekélynez[1]", pe care Tătarii le dărâmaseră. „Siculitatea"[2] nu mai erà deci în acest timp o situaţie spre ale căreia privilegii să trebuiască a râvnì alte elemente, aşezate fără vreo diplomă de colonizare. Noua dinastie a Angevinilor acordă Românilor o situaţie militară mare, pe care până la un oarecare punct ştiu s'o şi răsplătească. Pe de altă parte, ea creiă târguri regale în mijlocul Secuimii, câte unul de fiecare scaun[3], total scutite de găzduirea şi întreţinerea dregătorilor secui, faţă de cari aveau numai îndatoriri foarte restrânse[4]. „Locus fori Siculorum", Vaşarheiul, e pomenit încă din 1344[5]; „Toriavasár" se prefăcù în Chezdi-Vaşarheiu în veacul al XV-lea[6], şi tot de atunci e Sângiorgiul secuiesc[7].

Atunci se întemeie însă, printr'o emigraţie din Maramureş, ţara liberă a Moldovei, pe un loc unde de câtăva vreme numai, dela retragerea stăpânirii tătăreşti, fusese o provincie regală, un voevodat, cu acelaş nume de „ţară moldovenească". Această ţară erà o ameninţare pentru drepturile Coroanei ungare în Ardealul răsăritean. Secuimea căpătă o mare însemnătate militară, dar în acelaş timp *ea pierdù o mare parte din avantagiile vechii sale autonomii*. Cercetările regale, ca aceea a lui Ludovic cel Mare în 1370 la Vaşarheiu[8], costau scump. Pe de altă parte, cetăţile de hotar trebuiră înnoite şi întărite, mai ales după ce Moldova nordică a lui Bogdan voevod se coborî până în acele regiuni ale Vrancei, în care totdeauna se păstrară vechi resturi dintr'o autonomie, care nu e fără legături cu cea secuiască. Se făcù din nou castelul Gurghiului, Görgény, care erà supus numai şpanului[9]. Demnitatea de şpan sau conte al Secuilor fu încredinţată unor oameni cari aveau şi alte rosturi la acest hotar, şi anume în toată întinderea acestui hotar, căci *se încercà acum creiarea, pe lângă voevodatul Ardea-*

---

1 Szabó, *o. c.*, I, pp. 62-63.
2 *Ibid.*, p. 52.
3 *Ibid.*, p. 123.
4 *Ibid.*, p. 270.
5 *Ibid.*, pp. 51, 76. Cf. şi pp. 235, 254-255.
6 *Ibid.*, p. 122 şi urm.; II, p. 51 (1538: încă numele vechiu), pp. 136-137.
7 *Ibid.*, I, p. 122.
8 *Ibid.*, p. 76.
9 „Ad honorem comitis Siculorum pertinens"; *ibid.*, p. 119.

lului, a unei margini totdeauna gata de luptă, care se întindea dela Braşov până în munţii Maramureşului, provincie credincioasă opusă provinciei rebele. Şi pentru a i se atribuì şi caracterul românesc, mai potrivit pentru susţinerea cu succes a acestei rivalităţi, sarcina pe care o purtase întâi Andrei, în zilele lui Bogdan chiar, fu încredinţată unor duşmani ireductibili ai aceluiaş Bogdan şi ai neamului său, unor pretendenţi la stăpânirea Moldovei, neamurilor lui Dragoş, a cărui seminţie fusese izgonită din noua ţară liberă, lui Balica şi Drag, încă din 1387, când ei apar pentru întâia oară ca şpani ai Secuilor[1]. Şi în acelaş timp Secuii sunt mânaţi peste hotare, împotriva privilegiului lor de a luptà numai acasă — privilegiu călcat, dealminteri, şi atunci când fuseseră duşi la Vidin contra Bulgarilor; ei mergeau să urmărească la 1394, până la Hârlău, pe Ştefan-vodă Moldoveanul[2].

Satele româneşti se întăresc în acest timp. Breţcul ajunse o mare comună, în care stăteau şi câţiva Secui fruntaşi, rămânând ea totuşi o *villa valachalis*. Se încercă aducerea de Români din Moldova vecină[3]. Casa ermiţilor Sf. Paul din Sâncraiu[4] şi în curând aceea a Franciscanilor din Cic erau alt cuiu strein în vechea casă a Secuilor.

In curând, dealtfel, Ardealul fu prins întreg de o mare mişcare împotriva cheltuitorului rege Matiaş, îndrăgit de războaele pentru glorie. Se produse o răscoală, care fiind înnăbuşită, regele atacă Moldova, unde i se păruse a descoperì îndemnul. Secuii fură târâţi şi ei în această campanie din 1467, din care se întoarseră frânţi. Ei păstrară însă şi mai departe repulsia faţă de autoritatea regală, răspândind zvonuri falşe despre moartea lui Matiaş[5]. Şi în acelaş timp ei se întorceau către marele voevod vecin Ştefan, deşi acesta-i prădase odată, în urmărirea duşmanului părintesc, Petru Aron. La 1471 o scrisoare a domnului muntean Radu cel Frumos spune limpede că *măcar două scaune, Odorheiul şi Cicul* — dar se adauge şi „item eciam de aliis sedibus" —, *dau dijmă lui Ştefan-*

---

[1] *Ibid.*, pp. 80-81.

[2] Dar în acest timp Secuii, cari întăresc Bodul, pradă în Ardeal; *ibid.*, III, pp. 22-23, 35.

[3] *Ibid.*, I, p. 121.

[4] *Ibid.*, p. 218.

[5] *Ibid.*, p. 222.

vodă și merg supt steagul lui[1]. De aceea nu mai erà de nevoie ca, în marea primejdie turcească din 1475, regele să-i îndemne a sărì în ajutorul Moldovei[2]. Dacă Secuii luptară — și cu avânt — la Podul Innalt, cum o spun toate izvoarele, unul din ele, foarte bine informat, *adauge că ei ascultau de dânsul ca de domnul lor*[3].

Această stare de lucruri dură mai mult timp. Când Matiaș murì, cei doi principi poloni cari pretindeau Ungaria, Vladislav și Cazimir, se adresară amândoi prin soli acestei republici de țărani liberi și ostași, oferindu-i jurământ pentru privilegii, ca să capete jurământ de credință. Apoi, când autoritatea celui dintâiu se stabilì, voevodul ardelean Ștefan Báthory, care se lăudà că e craiu și voevod în Ardeal și că „ține de păr" pe domnul său, căzù asupra lor cu toată puterea tiraniei sale. Plângerea lor disperată din 1486 înseamnă lucruri grozave: exiluri, omoruri, spânzurători, scoateri de ochi și ciuntiri de degete, bătăi cu vergi de fier ale nobililor, înjugarea la care, sarcina de a ciuruì grâul, târârea de cozî a fetelor lor, expunerea la ger, arderea femeilor la foc de câlți, amenințarea că pruncii vor fi trași în frigare, nimicirea moșiilor, prădarea vitelor. Și de șapte ori să-i certe regele, nu-i pasă, și cine merge la Curte ar trebuì să mai aibă un cap, ar fi strigat voevodul. Coroana n'are niciun folos dela ei. Cetatea Odorheiului se refăcuse, și Secuii se făceau a crede că „nu s'a mai auzit un lucru ca acesta"[4].

Atunci mulți Secui trecură în Moldova, primind mai bine iobăgia de acolo a vecinilor decât „libertatea" de acasă. „Unii dintre locuitorii pământului Măriei Voastre", spune jaloba, „au arat și semănat în Moldova și în Țara Românească și s'au dat ca iobagi voevozilor acelor stăpâniri, părăsind țara Măriei Voastre, și mulți s'au hotărît a fugì în domnia acelor voevozi, pentru prea marile apăsări ale voevodului"[5]. „Nu ne dăm capul pe mâna

[1] Hurmuzaki, XV, pp. 78-9, n° CXXXVII.

[2] Szabó, *o. c.*, I, p. 222.

[3] Dlugosz, ed. II-a, XIV, p. 621.

[4] Et, quod peius est, nunquam auditum, in medio nostri castellum erexit; Szabó, *o. c.*, I, p. 273; cf. și vol. III, p. 123 (lucru la cetate în 1492).

[5] „Nonnulli ex incolis terre Maiestatis Vestre in Moldavia et partibus transalpinis araverunt et seminaverunt seque wayvodis dictorum regnorum in iobbagionem dederunt, terram Maiestatis Vestrae relinquentes et in dominium dictorum wayvodatuum fugere propter maximas oppressiones wayvode multi decreverunt"; *ibid.*, I, p. 276 (=Hurmuzaki, II[2], pp. 344-345).

lui, chiar dacă noi toţi cu soţiile şi fiii noştri ar trebuì să ieşim din regat *şi să trecem în alte ţări*“[1].

In zadar vorbiau ei însă de straja efectivă pe care de veacuri o dăduseră fără cheltuială, de ajutorul de oaste pe locuri depărtate, udate cu sângele lor şi acoperite de oasele strămoşilor făcute movilă. Nu li se făcù dreptate, până la privilegiul din 1499 al lui Vladislav[2] şi acela din 1519 al lui Ioan Zápolya, a cărui putere întreagă se răzimà pe Ardeal, unde erà voevod şi de unde erà să se ridice apoi ca rege[3].

Dar şi după aceea oraşe secuieşti ca Sepsi-Sângiorgiul refuzară a-şi da censul[4], a se supune judelui şi juraţilor, şi dădură jos semnele de pe cârciume, bătând pe cei ce veniau la târg. Şi după aceea — cu toată prada moldovenească în Secuime la 1529[5] — nobili din Secuime stăteau în cea mai strânsă legătură cu domnul Moldovei, care-şi aveà dela Ştefan cel Mare încoace două cetăţi la cele două capete ale „scaunelor“ lor, Ciceul şi Cetatea de Baltă. Când Petru-vodă Rareş fugì în Ardeal, aceşti vecini îl primiră, îl adăpostiră, îl ascunseră şi-l gătiră de cale; cutare din scrisorile lor de înştiinţare, dela unul la altul, se păstrează încă[6]. Târgurile secuieşti se bucuraseră de ocrotirea lui Rareş care, la 1541, „primia oraşul Vaşarheiu în tutela sa“ — şi fiindcă la 1538 îl adăpostise pre dânsul — şi poruncià „să nu se facă vreo pradă ori cu foc, ori cu sabie, ori cu fier“, supt pedeapsa capului[7]. Cât priveşte obştea Secuilor, la 1529, Petru-vodă le scrià, nu ca „prietenilor noştri iubiţi“, cum se adresà Braşovenilor, ci ca „preaiubiţilor noştri credincioşi“, „fidelibus nostris sincere dilectis“[8]. Şi, când, întors fiind el în scaun, se judecau, la 1542, în Ardeal planurile lui de viitor, secretarul reginei Izabela, văduva lui Zápolya, spuneà limpede: „Dacă voevodul Moldovei va intrà în ţară, mulţi, ba toţi,

[1] Caput nostrum ad ipsum nunquam confidimus, eciam si nos omnes cum uxoribus et filiis nostris de regno exire ad alias terras opporteat; Szabó, *o. c.*, I, p. 279 (=Hurmuzaki, II[2], p. 346).

[2] Szabó, *o. c.*, III, p. 138 şi urm.

[3] *Ibid.*, I, p. 337 şi urm.

[4] *Ibid.*, II, p. 17, an. 1525. Nemulţămiri şi în 1535; *ibid.*, p. 31.

[5] Hurmuzaki, XV, p. 310 şi urm.

[6] *Ibid.*, p. 380, n° CCCXVII.

[7] Szabó, *o. c.*, II, p. 69. Pentru „educillatio vini“, *ibid.*, IV (Cluj 1895), p. 94-95.

[8] Hurmuzaki, XV, pp. 345-6, n° DCXLIII.

bănuiesc să aibă înţelegere cu Secuii, cari sunt oameni schimbători, şireţi, nestatornici, ceeace scot eu de acolo că până în această vreme prin niciun fel de argumente şi mijloace nu s'au putut aduce ca pentru binele şi păstrarea ţării şi pentru birul de plătit împăratului turcesc să dea ceva la un loc cu alţii; care lucru e de mare primejdie pentru ţară şi de mare rău". Şi îndată după aceasta vine acest loc, cunoscut şi de mare interes: „Şi anume Românii stăpânesc o bună parte a ţării, cari s'ar unì uşor cu ei pentru limba lor, care e aceeaş [1]". Moldova erà un loc de refugiu obişnuit al Secuilor, şi în zadar i se cereà lui vodă să spânzure pe fugarii vinovaţi de hoţie [2]. Tot în vederea stărilor de lucruri necontenit tulburate din Moldova se întăriră ruinele dela Szent-Lélek [3] şi se căută a se face, *cu toată învierşunata împotrivire a Secuilor*, cari arătau că Moldovenii pot năvălì şi pe alte căi, o palancă la pasul Oituzului [4]. La 1555 erau Secui ca prinşi dincoace de munţi [5]. Cu tot marele privilegiu dat Secuimii de regele Ferdinand Austriacul la 1554 [6], ţinutul se răscoală întreg la 1562, unindu-se şi oraşele, în cari prinţul Ioan Sigismund Zápolya trebuie să se mulţămească a pedepsì, ca la Chezdi-Vaşarheiu, numai căpeteniile, răspunzătoare pentru cele petrecute [7]. Că în fruntea tuturor nemulţămirilor ţărăneşti erau Secuii, o dovedeşte conducerea de unul dintre ei, Gheorghe Dozsa, a cunoscutei răscoale; un Ioan Secuiul provocase la 1513 o mişcare a Saşilor de rând contra fruntaşilor naţiei [8]. „Secuii au ridicat gâlcevi împotriva tuturor voevozilor pe rând", spuneà unul din

---

[1] „Si vaivoda moldaviensis ingredietur regnum, plerique, [imo] omnes suspicantur quod habeat intelligentiam cum Siculis, qui sunt homines versuti, callidi, inconstantes, id quod ex eo colligunt quia usque ad hoc tempus nullis rationibus et modis adduci potuerunt, ut pro bono et conservatione regni et tributo caesaris pendendo quidque in commune conferant, que res cum magno regni periculo et malo est coniuncta. Et aliqui Valachi possident bonam regni partem, qui levi de causa propter linguae societatem illis adhaererent (ceteşte : adhaeserunt)"; Hurmuzaki, II, pp. 306-307, nº CLXXI. Cf. *ibid.*, XI, p. III, nota 8.

[2] Szabó, *o. c.*, V, p. 58-59.

[3] *Ibid.*, III, p. 192, nr. 546; IV, p. 371.

[4] *Ibid.*, II, p. 103-104. Pentru Breţc, vezi *ibid.*, p. 134 şi urm.

[5] *Ibid.*, p. 131.

[6] *Ibid.*, p. 112 şi urm.

[7] *Ibid.*, pp. 167-168, 257; III, p. 319 şi urm.

[8] *Ibid.*, pp. 180-181, 185, 201-202, 207, 210 şi urm.

administratorii Ardealului la 1515[1]. Se încercà și smulgerea orașelor de supt autoritatea regală, pentru a le face „cetăți libere“ cu drept de bâlciu săptămânal și anual, ca în 1520 pentru Sângiorgiul din Cic, până atunci numai un *oppidum*[2]. Creșterea Sepsi-Sângiorgiului amenință astfel la 1525 prosperitatea Brașovului[3].

Răscoala din 1562 aduse desființarea străvechiului privilegiu care acordà libertatea oricui intrà în Secuime ca locuitor și dreptul oricărui Secuiu de a se mutà unde-i place. Se creiară „donatari“, domni de pământ și aici, ca în Ardealul propriu zis. Cei cari după răscoală se refugiaseră în orașe, fură aduși înapoi la locul șerbiei lor[4].

Această măsură a Báthoreștilor făcù din Secui cei mai mari dușmani ai stării de lucruri din Ardeal. Noi emigrații spre Moldova se produseră fără îndoială, întărindu-se elementul românesc din Carpați. Pe de altă parte, familii nobiliare, ca familia Beldy, erau strâns legate și prin întâmplătoare rosturi de familie cu domnii noștri. In garda ungurească ce se întâlnește în Moldova încă dela Petru Șchiopul, mare parte erau desigur dintre Secui, într'un timp când elemente secuiești ca Moise Székely luptau și în oștile lui Ștefan Báthory, apăsătorul nației, care ajunsese rege în Polonia.

Chiar dela început, Mihai Viteazul a plătit Secui pentru luptele sale împotriva Turcilor. Incă din Decembre 1594, Ioan Beldy de Uzon, din Bodola și Szent-Lélek, capătă voie de a trece în Țara Românească, împreună cu „un anume număr de călări și pedeștri“[5]. Până la capăt, Secuii figurează pe listele ostașilor lui Mihai, printre cei mai slab plătiți[6]. *Dela intrarea lui în Ardeal ei așteptau vechile lor libertăți, pe care le și căpătară, în numele împăratului, pentru a le pierde apoi, iarăși, odată cu căderea lui.* Innainte de a perì la 1603 ca principe, de mână românească, Moise Secuiul fusese unul din auxiliarii lui Mihai, unul din membrii Sfatului său ardelenesc și, când el se ridică spre a luà puterea, icoana stăpânului pe care-l trădase îi stăteà înnaintea

---

[1] *Ibid.*, p. 190. Prădăciuni ale lor în 1518, *ibid.*, p. 197-198; V, p. 43 și urm.
[2] *Ibid.*, III, pp. 208-209, nr. 561; pp. 209-210, nr. 562.
[3] *Ibid.*, pp. 238 și urm., 241 și urm.
[4] *Ibid.*, IV, p. 21 și urm.
[5] *Ibid.*, p. 122, nr. 737; cf. *ibid.*, V, p. 56-57.
[6] *Analele Academiei Române*, XX, p. 468 și urm.

ochilor ca model de urmat. Dar, când se dădù lovitura cea mare lui Mihai, 4.000 de Secui rămaşi credincioşi voevodului[1] se îndreptară asupra Braşovului şi Cohalmului. „Secuii se adună iarăşi în tabără din porunca lui Mihai-vodă", se scrie la 27 Septembre 1600 din cel de pe urmă oraş[2]. „Spun că voiesc în scurt timp să puie pe Ştefan Csáky cruciş în ţapă. Iar Mihai-vodă are o putere aşa de mare, încât nădăjduieşte ca pe toţi Ardelenii să-i bată, şi o va face între Sighişoara şi Mediaş peste câteva zile, şi va pune să se ucidă grozav toţi Nemţii, prin sabie şi altfel. Aceasta o auziră ai noştri la Odorheiu, şi au fost acolo când s'a ţinut adunare şi au primit scrisorile lui Mihai-vodă[3]. In zadar li se vorbia de „scumpa lor patrie" din partea Saşilor, ca aceia din Mediaş[4]. Dar şi aici nobilii, înzestraţi de curând cu moşii pe pământurile libere ale vechii Secuimi, se ridicaseră cu furie împotriva „tiranului", a „Faraonului valah[5]", şi ei contribuiră esenţial la căderea lui.

Totuşi, când fu vorba de ales între Nemţi şi între Sigismund Báthory, Secuii se dădură de partea acestuia, pe care-l serviseră şi în campania munteană dela 1595, şi în schimb li se întărià libertatea tradiţională, în ultima zi din anul care văzù moartea lui Mihai[6]. Ei aveau să fie administraţi de doi „prefecţi sau căpitani", aleşi anual de prinţ pe o listă prezentată de dânşii. Minele de fier se vor exploata fără a li se atinge drepturile. Dar nobilii ridicaţi după răscoală rămaseră şi ei în drepturile lor câştigate. Târgurile îşi văzură tot odată privilegiile întărite[7]. Breţcul, acum un *oppidum*, fu recunoscut ca având dreptul de a duce cu carele şi caii locuitorilor săi marfa descărcată la dânşii pentru aceasta, între Oşorheiu şi Trotuş; erau datori însă a ţineà strajă la hotar şi a culege ştiri din amândouă principatele vecine[8]. După scurta stăpânire a Imperialilor, Secuii salutară cu bucurie pe principii localnici, hotărîţi a nu se mai atinge de autonomia lor socială şi militară[9].

---

[1] Szabó, *o. c.*, IV, p. 140, nr. 752.

[2] *Ibid.*, p. 143, nr. 755. Cf. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria până la mişcarea lui Horea*, Bucureşti 1915, capitolul „Mihai Viteazul".

[3] Szabó, *l. c.*

[4] *Ibid.*, V, p. 165-166.

[5] *Ibid.*, p. 165, nr. 1024.

[6] *Ibid.*, IV, p. 150 şi urm., nr. 761; V, p. 169 şi urm.; VI, p. 19 şi urm.

[7] *Ibid.*, IV, p. 154-155.

[8] *Ibid.*, p. 155 şi urm.

[9] Grija lor despre conflictul cu nobilii, *ibid.*, VI, p. 2.

Aşa-i găsiră şi aşa-i lăsară cei doi Rákóczy, din vremea cărora încep actele româneşti: privilegii, corespondenţă de graniţă, scrisori între boierii noştri şi nobilii lor, pe care le dăm aici. Vom adăugì înnainte de a le analizà că, precum voevozii dădeau privilegii Secuilor, aşa principii ardeleni, ca Gabriel Bethlen, se adresează Trotuşenilor din vecinătate [1]. Reproducem actul lui de scutire pentru aceştia, datat din „tabăra dela Farkasvágó" în Trei Scaune, 5 August 1616.

„După ce din straşnica poruncă a puternicului, nebiruitului nostru împărat, cu voia lui Dumnezeu am plecat în ajutorul şi întru apărarea ţerii Moldovei, târgul numit Trotuş al prea-puterniciei sale fiind în drumul nostru, şi voind a apărà sărăcimea dintr'însul de orice turburători şi săvârşitori de volnicii, vestim că pe aceşti Trotuşeni, persoanele lor, vitele lor şi orice averi ale lor îi luăm sub deosebita noastră ocrotire şi purtare de grijă, şi poruncim tuturor credincioşilor noştri de toate stările ca nimenea să nu îndrăznească a supărà, a păgubì sau a săvârşì vreo volnicie înpotriva persoanelor, vitelor, păsărilor şi bucatelor numiţilor Trotuşeni. Căci, dacă cineva va face din potrivă, să fie sigur că nu-l vom lăsà nepedepsit. Iar vouă, Trotuşenilor, voesc să vă dau de ştire ca nimenea dintre voi să nu pribegească, cu persoana şi cu vitele sale, ci fiece om care a fugit să vie acasă, să rămână la casa lui, să-şi vadă de trebile vieţuirii şi să ne aştepte fără frică: vom purtà de grijă ca să nu fiţi supăraţi de nimeni, şi vă vom apărà pe fiecine, mic şi mare [2]".

Iar din Iaşi chiar veniau nobililor din Secuime, ca lui Ştefan Petki, „căpitan suprem în Cic, Gurghiu şi Cason", în 1649, scrisori de informaţii dela conaţionalii aşezaţi în capitala Moldovei [3]. Scrisori ungureşti dela hotarul secuiesc dau mai târziu ştiri despre luptele pentru scaun ale lui Gheorghe Ştefan [4]. Iar la 1663 cei doi puternici Cantacuzini, Toma şi Iordachi, scriu din Iaşi lui Ştefan Lazăr, care erà acuma „jude" în cele trei scaune de hotar, pentru a-i spune cât s'au bucurat de ştirile lui despre mişcările

[1] Pentru cărăuşia lor vezi *ibid.* V, p. 54-55.

[2] Originalul unguresc în Szabó, VI, la această dată. — Traducerea o datoresc d-lui S. Albini.

[3] *Ibid.*, p. 186-187 (e iscălită de Paul Beke).

[4] *Ibid.*, p. 215.

oştilor, în care se află şi Toderaşco „Theodoricus“, fiul lui Iordachi, „căci ai noştri prin Ardeal de loc nu pot trece“, şi de armele dăruite lui Ştefan Ruset, fiul lui Toma [1].

Documente.

A. Scrisori domneşti.

I.

Io Vasilie Voevodŭ bjiiu mlstiiu gsprŭ zemli moldavscoĭ daat-amŭ cartea domnieĭ meale birăuluĭ şi tuturorŭ orăşianilorŭ dinŭ tărgu dinŭ Oşorhiaiŭ dinŭ Ţara Ungurească, ca să fie tare şi putearniciĭ cu cartea domnieĭ meale a ţinea [2] muntele Haoşulŭ [3], care munte să chiaamă Cheşcheşŭ-Jiroşŭ şi iaste la hotarulŭ ţărăĭ domnieĭ meale, şi l-aamŭ fostu datŭ domniia mea şi maĭ denainte vreame de l-aŭ ţinutŭ eĭ acelŭ munte, carele maĭ susŭ scrie, şi acmù l-aamŭ datŭ să-lŭ ţie eĭ şi să-şĭ pue stănile pre acelŭ munte. Iarŭ Mihalču Freanţi să nu maĭ aibă niciĭo treaabă, ce să aibă a-ĭ scoate birăulŭ stănile şi dobitocele luĭ de pre acelŭ munte. Numaĭ ce să aibă a da birăulŭ şi cu orăşeaniĭ vinitulŭ ţărăĭ ce iaste, iarŭ altŭ nime să nu să maĭ ameastece de acmù înnainte. Тоє пишѫ гсдвми; інак нє бѫдєт.

Ѹ Ꙗсь, в лт. зрѯ (7160-1652), Maĭ 4 dn.

Io Vasilie Vodă [4]. Pelinŭ.

(Pecete.)

(Oşorheiu.)

II.

† Io Ghiorghi Stefanŭ voevodŭ, bjiiu mlstiiu gpdrŭ zemle moldavscoĭ, dat-amŭ cartia domnieĭ meale birăuluĭ şi tuturorŭ orăşeanilorŭ dinŭ tărgu dinŭ Oşorheiŭ dinŭ Ţara Ungureascâ, să

---

[1] *Ibid.*, p. 285-6.

[2] Original: a ştinea.

[3] Havas.

[4] Cum se vede din actele ce am publicat în volumul XV din colecţia Hurmuzaki, în acest timp Gheorghe Rákóczy nu era fără temeri în ce priveşte hotarul Moldovei.

fie tare şi putiarnicĭ cu carte domnieĭ meale a ţinea muntele Hauşulŭ, care munte să chiiamâ Cheşcheş-Jiroşŭ şi iaste înŭ hotarulŭ ţărâĭ domnii meale, să aibă a-lŭ ţinea cumŭ l-aŭ ţinutŭ şi maĭ denainte vreame, şi să-şĭ pue stănile pre acelŭ munte, iară altulŭ nime să n'aibă nice o treabâ, numaĭ ca să aibă a da birăulŭ şi cu orăşeaniĭ vinitulŭ ţărăĭ ce iaste, şi să aibă a să hrăni, şi altulŭ nime să nu să ameastece. Инак не бѫдет.

Ѫ Totruşŭ, lt. 7164 (=1656), Maĭ 5.

† Сам гпднь велмл.

Io Ghiorghie Stefanŭ Voevodŭ[1].

(Oşorheiu.)

III.

† Io Ghiorghi Stefanŭ voevodŭ, bjiiu mlstiiu gpdrŭ zemle moldavscoĭ, scriemŭ domniia mea la sluga noastră, la vorniculŭ de Vrancea, şi la toţĭ oameniĭ de acolo, cariĭ sinteţĭ socotitorĭ la toţĭ munţiĭ Vrănceĭ ce sintu de hotarulŭ ţărăĭ noastre Moldoveĭ, dămu-vă ştire: pre unde să vorŭ prileji a înbla păstorĭ cu oĭ şi cu de alte bucate a tărguluĭ Oşerheiuluĭ, deaca veţĭ vedea cartia domnieĭ meale, iarŭ voĭ toţĭ să aveţĭ a-ĭ lăsa să înble cu paace, să înble să să hrănească cu paace, întru nemicâ să nu-ĭ învăluiţĭ; numaĭ ca să aibă eĭ a da ce iaste adeatiulŭ domnii, cumŭ iaste obiceaiulŭ de vacŭ. Тое пишем гпдвми.

Ѫ Totruşŭ, lt. 7164 (=1656), Maĭ 5.

† Сам гпднь велмл.

Io Ghiorghie Stefanŭ Voevodŭ.

(Oşorheiu.)

IV.

† Ilisafta gspjda gspdnu Io Ghiorghie Stefanŭ voevodŭ, bjiiu mlstiiu gspdrŭ zemli moldavscoĭ, scriemŭ domnia mea la sluga noastrâ la diregătoriulŭ de Vrancia şi toţ oameniĭ de acolò, cariĭ sinteţĭ socotitorĭ la toţ munţiĭ Vrănciĭ, cariĭ sintu de hotarulŭ ţărăĭ noastre Moldoveĭ, dămu-vă ştire: pre unde să vorŭ prileji a

---

[1] In acest an, solia lui Ioan din Dej, apoi a lui Acaţiu Barcsai în Moldova (*l. c.*, p. 1255 şi urm.).

înbla păstori cu mascuriĭ tărguluĭ Oşărheaiuluĭ, deaca veţĭ vedea cartea domnii meale, iară voĭ toţĭ să aveţĭ a-ĭ lăsa să înble foarte întru bună pacea; întru nimicŭ să nu-ĭ învăluiţĭ, nič de a dzeacea să nu li ia mascurĭ, nime întru nimicŭ să nu cuteadze a-ĭ învălui, pre cartea domnii meale. Ačasta scriemŭ; într'altŭ chipŭ să nu fie. ꙋ Oşorheĭ, Oc. 20.

Elisafta гспжда гспднꙋ Iѡ Гиѡрґїе Стефан воевода бжїю мастїю гспдрь земли мѡлдавскѡи, scriemŭ domnia mea la sluga noastrâ, la diregătoriulŭ de Vraance dinŭ sudŭ Put⟨na⟩ (?)[1].

(Pecete mică.)

(Oşorheiu.)

V.

† Io Duca voevodŭ, mlstiiu bjiiu 'gspdarŭ zemli moldavscoĭ, dat-amŭ cartia domnieĭ miale birăuluĭ şi tuturorŭ orâşianilorŭ dinŭ tărgu dinŭ Oşârhiaiŭ dinŭ Ţara Unguriască, ca să fie tarĭ şi putiarnicĭ cu cartia domnieĭ miale a-şĭ ţinia muntele Haoşulŭ, care munte să chiamă Cheşcheşŭ-Jiroşŭ şi iaste înŭ hătarulŭ ţârăĭ domnieĭ miale, şi l-amŭ fostu datŭ domniia mia şi maĭ dinnainte vreame de l-aŭ ţinutŭ eĭ acelŭ munte, carele maĭ susŭ scrie, şi acumŭ li-aamŭ datŭ să-lŭ ţie eĭ şi să-şĭ pue stânile pria acelŭ munte. Iarŭ altulŭ nime să n'aibâ nicĭo treaabâ, numaĭ ca să aibâ a da birâulŭ şi cu toţĭ Oşârheaniĭ venitulŭ ţârâĭ ce iaste, iarŭ altulŭ nime să nu sâ maĭ amiastece, ce numaĭ eĭ să aibâ a să hrăni pri-acelŭ munte. Инак не бꙋдат.

† Сам гспднь велал.

ꙋ Яс, вл. 7179 (=1671), Iul. 16.

Io Duca Voevod. (Pecete mică.)

(Oşorheiu.)

---

[1] Doamna Safta aştepta în Secuime, la 1658, rezultatul năvălirii soţului ei pribeag în Moldova, unde fusese înlocuit de Gh.orghe Ghica. Cf. Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCXCI. Cf. *ibid.*, pp. 273-5. Din Oşorheiu scrie ea „marii judecese" a Braşovului şi la 17 Mai din acest an, cu nădejdea de a puteà „ieşì în ţară"; Iorga, *Braşovul şi Românii*, pp. 292-3, nr. 10. — Pentru rostul Vaşarheiului în acest an, Hurmuzaki, XV, p. 1287, n° MMCCCLXXXI.

VI.

† Io Antonie Rusetŭ voevodŭ, boj. mlst. gspdrŭ zemle moldavscoe, dat-amŭ cartia domnii miale birăuluĭ şi tuturorŭ orăşianilorŭ dinŭ Oşorheiŭ dinŭ Ţara Unguriască, să fie tarĭ şi putiarnicĭ cu cartia domnii miale a-şĭ ţinia muntele Haoşulŭ, care munte să chiamă Cheşcheşŭ-Jiroşŭ şi iaste înŭ hotarulŭ ţărăĭ domnii miale, şi aŭ fostŭ datŭ şi maĭ denainte vriame de l-aŭ ţinutŭ eĭ acelŭ munte, carele maĭ susŭ scrie, şi acmu le-amŭ datŭ să-lŭ ţie eĭ şi să-şĭ pue stănele pre acelŭ munte, iară altulŭ nime să n'aibă nice o triabă; numaĭ ce să aibă a da birâulŭ şi cu toţĭ Oşorheianiĭ vinitulŭ ţărâĭ ce iaste, iarŭ altulŭ nimia să nu să maĭ amiastece, ce numaĭ eĭ să aibă a să hrăni pre acelŭ munte. Инак не бѫдет.

Ѵ Юс, lt. 7184 (=1676), Iul. 1.

Io Anton Voevod[1]. Andreĭ Moţocŭ.

(Pecete mică.)

(Oşorheiu.)

VII.

† Io Nicolae Alexandru voevoda, bjiiŭ mlstiiŭ gspdarŭ ziamli moldavscoĭ, scriemŭ domniia mia la boiarĭ şi la toţĭ slujitoriĭ cariĭ veţĭ înbla orĭ cu ce fialŭ de slujbă a domnieĭ miale la ţinutulŭ —. Vă facemŭ ştire tuturorŭ pentru doĭsprădziace păstorĭ şi purtătorĭ de grijia bucatelorŭ dumisale luĭ Ştefanŭ Danielŭ boiariulŭ de Ţara Unguriască[2], cari ominĭ sâutŭ streinĭ, de Ţara Unguriască, Ungurianĭ, vecini dumisale, iarŭ nu ominĭ de Ţara Moldoveĭ. Pentru aceia, daca veţĭ vedia cartia domnieĭ miale, iarŭ voĭ toţĭ să aveţĭ a le da forte bună pace lorŭ şi bucatelorŭ dumisale, de tote dările şi angăriile, căteşŭ vorŭ fi pre alţĭ lăcuitorĭ înŭ ţara domnieĭ miale; şi caiĭ lorŭ de olacŭ, carăle şi boiĭ la podvodzĭ nime să nu le ia; şi să aibâ volnă a să hrăni pre loculŭ acela carele îlŭ va năimi stăpănulŭ lorŭ de la lăcuitoriĭ ţărăĭ, şi a păşuna bucatele dumisale maĭ susŭ pomenituluĭ boiariŭ, fără de nice o oprialişte de cătră nime, ce de spre toţĭ să aibâ bună pace.

---

[1] Pentru legăturile Ardealului cu Moldova în acest an, v. *ibid.*, p. 1359 şi urm.

[2] Gheorghe Rákóczy I-iu întrebuinţà pe un Ioan Daniel; *ibid.*, pp. 1064, 1069, 1181.

Că cine s'arŭ ispiti peste cartia domnieĭ miale a le face vr'unŭ valŭ, bine să ştie că de mare certare va fi de la domniia mia. Ačasta scriemŭ. Ȣ Іас, лт. 7219 (=1710), Sâpt. 2.

Io Nicolae Voevod.

(Pecete mică.)

(Cluj.)

VIII.

† Io Grigorie Ghica voevoda, bojiiu milst. gspdrŭ zemlí moldavscoĭ, scriemŭ domnia mè la boiariulŭ nostru dumnaluĭ Radulŭ Răcoviţe bivŭ velŭ jicniceriŭ. Facemŭ ştiria că la domnie mè s'aŭ jăluitŭ Lupulŭ fečorulŭ luĭ Dumitraşco, Mihaĭ şi cu Neculaĭ, dzicăndŭ c'aŭ păscutŭ şesă sute de mascurĭ a oamenilorŭ de Oşerheĭ de la Svtii-Gheorghie pă⟨nă⟩ la Svtii-Dimitrie, şi la Svtii ⟨Dimitrie⟩ i-aŭ ⟨dusŭ şi i-aŭ⟩ închisŭ în ocolŭ pe obiceiŭ, să margă ceia cu bucatele să le dea mascuriĭ şi să le dè simbrie pe anŭ, că aŭ fostu tocmala să fie datorĭ (?) opincile č-aŭ fostu dzisŭ că li-aŭ datŭ, iarŭ baniĭ, pecumŭ li-aŭ fostu tocmala, căte optu banĭ, nu li-aŭ datŭ nicĭunŭ banŭ. Şi aŭ mersu birăulŭ de Oşerheiŭ în tărie luĭ şi aŭ slobodzitŭ mascuriĭ dinŭ ocololŭ lorŭ (?) şi i-aŭ luatŭ a cuĭ aŭ fostu, şi până astădzĭ sintu oameniĭ săracĭ, — pecumŭ dzisă că aŭ şi marturĭ. Ce iată că-ţĭ scriemŭ dumitalia să-şĭ aducă aceştĭ purcarĭ marturiĭ, şi, de orŭ mărturisi cu sufletele lorŭ cumŭ nu l-aŭ plătitŭ simbrie, să cauţĭ dumneata să te ağungĭ cu acelŭ birăŭ, să-ĭ facĭ ştire: orĭ să aducă baniĭ, simbrie oamenilorŭ, orĭ să vie la ğudecată. Şi, de a vrè să stè la dreptate, bine, iarŭ de nu, să ne facĭ ştirea. Ačasta scriemŭ.

Ȣ Іасѣ, lt. 7237 (=1729), Maĭ 27.

(Pecete mică.)

(Oşorheiu.)

IX.

Io Costantinŭ Neculaĭ voevoda, boj. milst. gspdrŭ zemli moldavscoĭ, scriemŭ domnia mea la birău şi la toţĭ şagăi de la Ocnă. Ve facemŭ ştire că aicea la domnia mè veniră orăşeniĭ denŭ tărgulŭ Oşorheiuluĭ denŭ Ţara Ungurască şi ne aretare cărţĭ vechĭ

de la reposaţi domnĭ ce aŭ fostu maĭ naintea de noĭ, scriindu acele cherţĭ păntru unŭ munte ce să chiame Cheşcheşŭ şi Jiroşŭ, carele iaste dă hotarulŭ ţeriĭ Moldoveĭ, cumŭ aŭ fostu datŭ acelŭ munte acestorŭ oreşenilorŭ ca se-şĭ pue stinele pre acelŭ munte, să fie dă paşune bucatelorŭ, şi venitulŭ ţeriĭ păntru loculŭ acela pă obiceiŭ se-lŭ dè; şi pără acumŭ totŭ aŭ ţinutŭ eĭ cu pace muntele acela, iarŭ acumŭ jeluire că opriţĭ voĭ de pe muntele acela, dzicăndu-le că se-şĭ aducă cărţile acele aicea la noĭ, să să cetescă. Viindu acumŭ aice, ne aretară cărţile într'acestŭ chipŭ scriindu cumŭ amŭ zisŭ maĭ susŭ, şi, rugăndu-ne eĭ că l-aŭ datŭ şi noĭ voiă se-şĭ ţie stenele pă la celŭ munte, domniia mè încă aŭ socotitŭ, fiindu feră pagubă ţereĭ, le-aŭ datŭ ačastâ voia, ca să fie volnicĭ a ţinè acelŭ munte de paşune bucatelorŭ, cumŭ aŭ ţinutŭ şi maĭ înnaintea pă muntele acesta; şi alţiĭ[1] să nu să maĭ amestece, numaĭ venitulŭ loculuĭ să dè pă obiceiŭ, precumŭ daŭ şi alte munţĭ. Şi voave încă ve poruncimŭ să le daţĭ pace, şi nime să nu stè înpotrivă cherţiĭ domnii mele; iarŭ, de va avè cineva a ve pări dentr'alţiĭ moşeniĭ, să vie faţe.

Ѿ Ѩс, leatŭ 7242 (=1734), Iul. 5.

(Copie. Oşorheiu.)

B. Scrisori ale cămăraşilor de Ocnă.

X.

† Alŭ nostru bunŭ prietenŭ şi de aprope megieşŭ, dumneata birău de Oşorheiŭ, sănătate poftimŭ dumitale de la Dumnădzăŭ. Aicĭ la noĭ aŭ vinitŭ omulŭ dumitale Şimonŭ pentru muntele Chişchieşulŭ, carele l-aţĭ ţinutŭ dumniavostră şi într'alţĭ anĭ, avăndŭ şi carte de la Duca-vodă[2]; care amŭ văzutŭ şi noĭ carte. La care noĭ acmù fără carte domnuluĭ nostru ce este acmù[3] nu putemŭ să dămŭ voe şaugăilorŭ să-lŭ văndză dumilorŭ vostre. Iarŭ dumniavostră să trimitiţĭ omŭ şi carte ačasta la Eşŭ, la domnulŭ nostru, şi va da carte domnuluĭ nostru, şi aşè omŭ da şi noĭ voe şaugăilorŭ; şi iarŭ

[1] De două ori: *şi alţii.*

[2] V. mai sus, nº V.

[3] Antonie Ruset?

dumniavostră li-ţĭ lu⟨a⟩ cumŭ l-aţĭ luat şi într'alţĭ anĭ, şi noĭ încă ni-ĭ voe să-lŭ luaţĭ iarŭ dumn⟨ea⟩vostră. Şi fiĭ dumn⟨ea⟩ta sănătosŭ. Ap. 18.

Alŭ dumitale bunŭ prietenŭ
Mironŭ cămăraşŭ.

La alŭ nostru bunŭ prietenŭ dumnialuĭ birăulŭ de la Oşorheiŭ, cu sănătate să să dè[1].

(Oşorheiu.)

XI.

† Ilie cămăraşŭ de Ocna amŭ datŭ scrisoare a nostre la mănele dumilorŭ sale birăuluĭ şi altorŭ lacuitori denŭ oraşŭ dănŭ Oşorheĭ, dănŭ Ţara Ungurească, că să-şĭ adune mărha[2] dumilorŭ sale înŭ plaiulŭ munteluĭ pre loculŭ ţereĭ Moldoveĭ, a Măriei Sale luĭ voda, domneluĭ nostru, şi de nimene să nu hie opriţĭ; căcĭ de toţĭ domneĭ ao isprăvitŭ eĭ să hie volnicĭ să-şĭ ţie mărhă la muntele. Păntru cela locurĭ[3] văzăndu[4] şi noĭ derese de la domneĭ şi cămăraşi maĭ denaînte a nostre, le amŭ facutŭ şi noĭ tarie, să nu li facă nimene valŭ. Iară carele le va face valŭ, cu noĭ îşĭ va întraba. De ačasta scriemŭ. Вь ⟨лт.⟩ 7184 (=1676), Mart. 23.

Azŭ Ilie Pleşca cămăraşŭ iscalŭ[5].

(Oşorheiu.)

XII.

† Ilie Pleşca, cămăraşulŭ de Ocnă, după cinstită cartia Mării Sale luĭ vodă facemŭ şi noi ştire cu častă scrisoare a noastră, cumŭ amŭ datŭ voe şi slobodzenie birăuluĭ şi tuturorŭ orăşianilorŭ dinŭ oraşŭ dinŭ Oşarheiŭ, dinŭ Ţara Unguriască, să fie volnicĭ a-şĭ pune stănile înŭ muntele ce să chiamă Haoşulŭ şi Cheşchişŭ-Jiroşŭ, ce

---

[1] Un Miron (Ciogolea?) mai fusese cămăraş de Ocnă, împreună cu Dumitraşco Boul, la 1656 (Iorga, *Braşovul şi Românii*, pp. 30-1, nº 2). În 1652 el se ocupă de o comandă a lui Vasile Lupu (*ibid.*, pp. 95-6, nº 4).

[2] Vitele.

[3] Adecă: *pentru acel lucru*.

[4] In orig. *vănzăndu*.

[5] Cămăraşul Ilie pare a administra la 1677. V. n-rele următoare.

iaste înŭ hotarulŭ ţărăĭ Moldoveĭ, precumŭ ş'aŭ pusŭ stănile şi altă dată. Pentru acìa să n'aibă triabă nime cu dănşiĭ, a-ĭ învălui întru nimică. Numaĭ biràulŭ şi cu toţĭ Oşerheiani dinŭ Oşarheiŭ să aibă a ne da poclonulŭ nostru, precumŭ aŭ datŭ şi la alţĭ cămăraşĭ, precumu-ĭ de vacŭ. Ačasta facemŭ ştire.

Lt. 7185 (=1677), Maĭ 3.

Azŭ Ilie Pleşca căm<ăraşŭ> iscalŭ.

(Oşorheiu.)

XIII.

† Ilie Pleşca cămăraşŭ scriemŭ şi facemŭ ştire cu častă scrisoare a nostră, pentru răndulŭ munteluĭ, ce le aŭ fostu colaciĭ[1] Oşorhienilorŭ, ne aŭ adusŭ, şi de anulŭ de estîmpu, şi de anŭ; să să ştie. De ačasta scriemŭ.

Vlt. 7185 (=1677), Maĭ 25.

Azŭ Ilie Pleşca cam<ăraşŭ> iscalŭ.

(Pecete ruptă.)

(Oşorheiu.)

XIV.

† Єто аз cămăraşĭ de Ocna Dracachi şi Aslanŭ dat-amŭ carte a nostră dumilorŭ salea tărgoveţilorŭ denŭ tărgu denŭ Oşorheĭ, să hie volnicĭ să-şĭ pue marfa[2] la munte, pre hotariulŭ Ocnăeĭ, să pască, pre unde aŭ pascutŭ şi de alte date, precumŭ aŭ cărţĭ şi de alţiĭ boeriĭ cămăraşĭ de Ocna, care aŭ fostu maĭ naînte de noĭ, precumŭ aŭ şi cărţĭ. Decĭ voĭ şavgăi, carele înblaţĭ la munte, iată că vă facemŭ ştire să nu le faceţĭ vr'oo trasură[3], că la noĭ ş'aŭ adusŭ colaci[4], precumŭ le'ŭ fostu adetulŭ. Iară carele

[1] Darul: de obiceiu „colacul" era pentru descoperire.

[2] Ca şi *marha:* vitele.

[3] Oprire, „zăberire", „zăbor". Vezi Iorga, *Documentele Bistriţei* şi *Braşovul şi Românii*, tabla lucrurilor.

[4] V. nota penultimă.

să va ispiti eĭ să facă vr'oo trasură, va petreace ruşine de la noĭ. Ačasta facemŭ ştire. 1685[1], Iun. 6.

Draacachi cămăraşŭ. Ἀσλάνης καμαράσης Ὄκνας[2].

(Oşorheiu.)

XV.

† Dat-amŭ răvaşulŭ nostru tărgoveaţilorŭ dea Vaşarheĭ să fiea volnicĭ a-şŭ punea ciriad⟨a⟩ înŭ munte, şi nime să nu-ĭ învăluiască întru nimicŭ, că li-amŭ datŭ noĭ voea. Dea ačasta facemŭ ştire.

Ȣ Ocnă, lt. 7228 (=1720), Maĭ 28.

Hurmuzŭ cămăraşŭ[3].

(Oşorheiu.)

XVI.

† Dat-amŭ scrisorea nostră tărgoveaţilorŭ dea Oşorheĭ, să fiea volnič să-şĭ văraze ciurda dea bucate, vacĭ şi caĭ, înŭ muntele Ocniĭ, şi nime să nu-ĭ învăluiască. Ačasta facŭ ştire.

Dedŭ bivŭ vtorŭ logf.

Lt. 7233 (=1725), Maĭ 30.

(Oşorheiu.)

C. **Scrisori ale birăilor de Ocnă.**

XVII.

† La bunŭ prietenulŭ nostru, la dumnealuĭ Sočŭ Iştioanŭ, birăulŭ dinŭ Oşărheiŭ, cu sănătaate ne închinâmŭ dumitale. Altă, facŭ ştire dumitale că ni să jălui cestu fečorŭ alŭ nostru anume Vasilie pre Cocĭ Iştioanŭ pre celŭ micŭ, dzicăndu că-ĭ datorŭ cu

[1] Cifre.

[2] Forma românească defectuoasă a acestor scrisori se explică printr'aceia că şi grămăticii erau une ori greci. Vezi Iorga, *Privilegiile şangăilor de la Târgu-Ocna*, în Analele Academiei Române, XXXVII, pp. 248-9.

[3] De aici neamul Hurmuzachi. Un Hurmuzachi fusese vameşul Brâncoveanului. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 399.

5 leĭ de vr'o doĭ aĭ, şi ş'aŭ fostu pusŭ şi chizâşie (*şters*), zapisŭ pe frate-său (*şters*), căč... lintu cumŭ să-ĭ trimită bani, şi până acmu nu ·i-aŭ maĭ trimisŭ bani. Ce iată facŭ ştire dumitale să-ĭ daĭ strănsoare să trimită bani, că, netrimiţindu bani, să ştiĭ dumneata că să va face zeberială unora ce orŭ hi drepţĭ. Ce să daĭ strănsoare să dea banĭ, cumu-ĭ scrii zapisulŭ. Şi fiĭ dumneata sănătosŭ.

Ocnă, Sep. 5.

(Iscălitură grecească nedescifrabilă).

(Oşorheiu.)

XVIII.

† Cinstite dumneta birăŭ de Vaşelhe, dumitale cu sănătate mă închinŭ, şi poftescu de la milostivulŭ Dumnedzăŭ puţină scrisore nostră să afle pe dumneata cu bună şi fericită sănătate, înpreună cu toată cinstită casa dumitale. Alta, facemŭ ştire dumitale pintru muntele nostru care l-aţĭ păscutŭ[1] dumnevastră cu čurda până acumŭ, de acumŭ să ştiĭ dumneta că[2] nu vă-lŭ maĭ dămŭ, şi să nu vă suiţĭ čurda acolia, căcĭ acumŭ neĭ trebui totŭ naoa[3], nu vomŭ să-lŭ maĭ dămŭ. Iarŭ, de aveţĭ dumuevostră nescar⟨e⟩ zapisă pe munţiĭ Mării Sale luĭ vodă, să le aduceţĭ aice, să le vadă Mărie Sa vodă. De ačasta facŭ ştire dumitale. Să fiĭ dumneta sănătosŭ.

† De bine voitorŭ dumitale
Birăulŭ de Ocnă.

Maĭ înŭ 24.

(Oşorheiu.)

XIX.

† Cinstite şi alŭ mieŭ maĭ mare şi ca unŭ frate, dumneata Ştefanŭ Secheri[4] birău dă Vaşarheaĭ, dă la Dumnezeŭ sănătate şi totŭ binele rogŭ ca să-ţĭ trimiţă. Alta, înştiinţezu pă dumneata pentru treĭ caşĭ care aĭ trimisŭ, i-aŭ adusŭ, pentru muntele Chişcheiaşulŭ şi Jireşulŭ, după obiceaĭ. Numaĭ te poftescu să-mĭ

---

[1] Orig. greş. *păscatŭ*.
[2] Orig. are aici încă odată „de acumŭ".
[3] „Tot nouă".
[4] Székely.

trimiţĭ o păreache de cuţite. Şi voĭ mulţumi dumitale. Aĕasta, şi fiĭ dumneata sănătosŭ.

Alŭ dumitale ca unŭ frate
Ionŭ birău de Ocnă[1].

Noem. 10 d., lt. 7253 (1744).

Cinstituluĭ alŭ mieŭ ca unŭ frate dum. Stefanŭ Secheri, birău otŭ Vaşarheaĭ, cu sănătate să să dea.

(Oşorheiu.)

XX.

† Adică eŭ Iani birău otŭ Ocnă, înpreună cu toţĭ şaugăi otŭ tamŭ, dat-amŭ zapisulŭ nostru la măna dumisale Coiaĕmu *(sic)*, dinŭ Oşorheiŭ birăŭ, pentru ca să ⟨să⟩ ştie că amŭ văndutŭ iarba dinŭ Chişchieşŭ, ca să o pască cu vitile, şi bani amŭ luatŭ toţĭ, şepte leĭ banĭ noĭ; iarŭ, de arŭ vè cineva ia⟨r⟩ să ⟨să⟩ pună înpotrivă, şi s'arŭ face vr'o cheltuală, să fie totŭ de spre noĭ, care maĭ ĝosŭ ş'orŭ iscăli pentru credinţă. Şi amŭ pusŭ şi degitile ca să ⟨să⟩ criază. Eŭ, Iani birău; eŭ, Ştefanŭ Cuĕucŭ (?).

7259 (=1750), Noev. 19.

(Oşorheiu.)

D. Scrisori de boieri.

XXI.

† Cinstite dumn⟨ea⟩ta Lazorŭ Iştioanŭ, biruitorulŭ ţănutuluĭ Ĉuculuĭ, dumitale poftesco bună sănătate. Către aĕasta, tămplăndu-să cestuĭ omŭ a dumitale pre la casa mè, ce n'amŭ putută să nu cercu de bună sănătate dumitale, şi mă rogŭ dumitale să ne fiĭ dumneata frate şi prietenŭ. Fire'şŭ scrisŭ dumitale multŭ, ce nu să tămplă pisarŭ, ce n'amŭ avutŭ a scrie, romăindŭ să le citescâ toţĭ. Dumneluĭ fratele hatmanulŭ Hăbăşesculŭ[2] aŭ dzisŭ către mine

[1] Pentru birăi, v. *Privilegiile şangăilor, l. c.*, p. 248 şi aiurea.

[2] Au fost doi hatmani Grigore Hăbăşescu: unul luase parte ca serdar la expediţia lui Rákóczy în Polonia. E hatmanul bătrânului vodă Ghica (c. 1660). Altul erà vornic la 1670 şi a ajuns hatman sub Petriceicu (1673). Despre acesta pare a fi vorba aici. Vezi Prefaţa la *Studii şi documente*, IV şi *ibid.*, p. 275, n° CVIII.

că-ţĭ va scrie dumitale de toate. Ce mă rogŭ dumitale să aibu cunoştinţâ cu dum<ne>ata, iarŭ ce va fi pofta dumitale, vomŭ sluji dumitale. Să fiĭ dumneata sănătosŭ.

A dumitale... mŭ şi bunŭ prietenŭ şi gata...

§... r... r... părcălabŭ.

† La cinstită măna dumisale Lazorŭ Iştioanŭ, biruitorŭ Čuculuĭ, să să dè, много здравие[1].

(Cluj.)

XXII.

† Cinstite şi alŭ nostru bunŭ patronŭ, ilustrisime domine comesŭ[2] Petre Apoltŭ, cu fiiasca dragoste închinăndu-mă, toate cele de fericire rogŭ ca să-ţĭ dăruiască milostivulŭ Dumnedzăŭ. Alta, n'amŭ maĭ multŭ častă dată către dum., fără cătŭ daŭ înştiinţare pentru unŭ Stanŭ tălharŭ, care înpreună cu doĭ ce s'aŭ prinsu aič, aŭ fostŭ furatŭ nişte caĭ, şi acelŭ Stanŭ aŭ scăpatŭ, nu s'aŭ pututŭ prinde. Ce să puĭ dumneta silinţă, doarŭ s'arŭ putè prinde, c'acole înŭ Sintŭ-Lelicŭ[3] este trăitorŭ; doarŭ s'arŭ putè face o chivernisială ca să să înţerce de atăte furtişagurĭ: aducŭ de acolo încoace, şi de aič fură şi ducŭ într'acolo, de nu să maĭ potŭ odihni oameniĭ de furtişagurile luĭ. Şi ačasta rămăne la bună chivernisala dumitale; pecumŭ veĭ socoti, veĭ face. Şi într'aceste pricinĭ a cestorŭ tălhuşagurĭ să află şi unŭ Dedulŭ, fečorulŭ Ţintiĭ, c'arŭ fi amestecatŭ: care de s'a dovedi, aci prindzindu-să, i s'a face canunulŭ. Darŭ să ştiĭ şi dumneta şi pentru unŭ calŭ murgu cu herulŭ meŭ amŭ fostŭ scrisŭ maĭ înŭ trecută vreme, şi ničunŭ răspunsu n'amŭ luatŭ de

---

[1] Lazar István e al doilea cu acest nume (cel dintâiu la 1635, Hurmuzaki, XV, p. 1181, nº MMCCX); îl găsim la 1660-1661, *ibid.*, p. 1300, nº MMCCCC, p. 1313, nº MMCCCCXV. Acaţiu Barcsai îl numără, împreună cu Ştefan Székely, printre „Secuii răzvrătiţi împotriva noastră (şi pentru Gheorghe Rákóczy al II-lea). Lazar trecù apoi, după peirea domnului său, în oastea noului principe anti-turcesc Ioan Kemény. Vezi şi aici, pp. 14—15.

[2] *Comes*, conte.

[3] Szent-Lélek.

la dumneta; pentru care calŭ va spune dum. omulŭ maĭ pre largu denŭ gură. Cu ačasta acmù, şi fiĭ dum. sănătosŭ. Dech. 2.

Illustritatis Vestrae ca unŭ fiĭ: Georgius c. d. R.[1].

Illustrissimo don. *(sic)* dom. cm. Petro Apor, regi. gudici *(sic)* trium sedium Secularum *(sic)*, cum pleno honore detur.

(Cluj.)

XXIII.

† Cinstitŭ şi alŭ nostru bunŭ prietinŭ şi de aprope megieşŭ, dumneta craĭ-birăŭ de la Ğurgiŭ, sănătate îţĭ poftimŭ de la milostivulŭ Dumnedzăŭ. Altă, înştiinţămŭ pe dumneata pentru unŭ omŭ alŭ nostru anume Radulŭ, care, mergăndŭ acolo, în Ţara Ungurescă, ca să-şĭ cumpere neşte postavŭ şi altă ce i-arŭ trebui, s'aŭ sculatŭ unŭ omŭ de acolo anume Orsăni dinŭ satŭ dinŭ Oşlibŭ, şi s'aŭ acolisitŭ de acestŭ omŭ alŭ nostru, pecumŭ că iapa ce este elŭ pe dănsa este a luĭ, şi, fără de nicĭ o dovadă aducăndu-lŭ înnainte dumitale, i-aĭ luatŭ iapa ş'aĭ dat-o acelŭ Orsăni, şi omulŭ nostru ş'aŭ datŭ şi chizăşŭ acolo pănă va veni să să îndreptedze. Şi, viindŭ aice, şi tămplăndu-să acelŭ omŭ, de la care aŭ cumpăratŭ elŭ iapa, de şede departe, tocma la Galaţĭ, aŭ făcutŭ zăbavă păuă aŭ adusŭ pe acela omŭ înnainte domnuluĭ nostru, şi la divanŭ ş'aŭ adusŭ acelŭ omŭ şepte oamenĭ de'ŭ ğuratŭ pentru dănsulŭ, precumŭ că acè iapă este dreptă dinŭ bucatele luĭ. Decĭ domnulŭ nostru me'ŭ scrisŭ carte ca să-ţĭ scriŭ dumitale să daĭ iapa omuluĭ să i-o aducă, că, neaducăndu-ĭ iapa, să ştiĭ că omŭ prinde aci unŭ Armauŭ[2] saŭ pe altŭ cineva de acolo dinŭ Ţara Ungurescă şi omŭ plini iapa omuluĭ, — că neč într'onŭ chipŭ n'omŭ priimi ca să fii omulŭ păgubaşŭ. Darŭ şi ačasta o socoteşte dumneta: că oameniĭ dumilorŭ vostre de acolo dinŭ Ţara Ungurescă totdeuna vinŭ aicĭ pinŭ Moldova pentru neguţtorie şi alişverişulŭ lorŭ, şi noĭ pe nime de acolo nu-ĭ facemŭ supărare, iarŭ oameniĭ noştri, căţĭ vinŭ acolo, să şi scolă căte unŭ tălharŭ de acolo şi să acolisăşte de dănsulŭ,

[1] E „Georgius comes de Rosetti", Iordachi Ruset el însuş. — Petru Apor e dintr'o familie care a mai dat atunci pe Ştefan şi, odată, şi pe Ladislau (Hurmuzaki, XV, pp. 15-16, 1011). Il găsim şi la 1717 (v. mai jos, nº XXVIII).

[2] Armenii se aşează şi în Gurghiu la sfârşitul veacului al XVII-lea. Vezi Iorga, *Armenii şi Românii*, în Analele Academiei Române, XXXVI, p. 33.

puindu-ĭ pricină că nu este calulŭ ce merge pe dănsulŭ a luĭ, aŭ şi altă pricină ca acesta li punŭ, şi fără de niciŏ ğudecată saŭ dovadă plinițĭ dumnevostră de la omênіĭ noştri. De care aceste *(sic)* nu săntŭ fapte megiişeştĭ, ci trebueşte numaĭ cu dovadă să dovedeştĭ dumneta pe oameniĭ noştri, şi aşè aflăndu-să că săntŭ vinovațĭ, atuncĭ cu dreptate este să plineştĭ dela dănşiĭ ca de la neşte oamenĭ răĭ. Darŭ numaĭ pe gura unorŭ tălharĭ şi oamenĭ răĭ trebue să nu te potriveştĭ dumneta ca să facĭ zăberelĭ oamenilorŭ, pentru ca să nu stricămŭ prieteşugulŭ, fiindŭ megieşĭ de aprope. Şi cu ačasta să fiĭ dum. sănătosŭ. Mai 4.

Alŭ dumitale bunŭ preatinŭ
Iordachi velŭ vornicŭ[1].

† Cinstitŭ şi alŭ nostru bunŭ prietinŭ şi de aprope megieşŭ dumneluĭ craĭ-birăŭ de la Ğurgiŭ, cu bună sănătate.

(Cluj.)

XXIV.

† Precumŭ aŭ venitu Noghi Ianoşŭ şi cu Catai Mihaĭ şi aŭ adusŭ colaciĭ, care le este obiceiŭ, de pe munțăĭ Ocneĭ, să fii volnicĭ a-şĭ paşti[2] čurda şi marhă de epĭ ce orŭ hi avăndŭ, pentru căcĭ ş'aŭ adusŭ colaciĭ la noĭ, şi este cu ştire noastră să-şĭ pască bucatele pe acelŭ hotarŭ. Iarŭ, fiindŭ altora de aiure marha, înblăndŭ să pască iarba pe acelŭ locŭ, ca să aibă a ne da ştire la noĭ, că uniĭ ca aceia nu sămtu slobodzŭ să-şĭ ducă marha pe acelŭ locŭ fără ştire noastră. Ačasta poroncimŭ.

Ѹ Ocnă, Iuni 3.

Anume hotarulŭ Jireşulŭ şi Chişchieşulŭ, acestea să fii slobodzŭ.

Az Ion Buhuşŭ bivŭ velŭ medelnicerŭ iscalŭ[3].

(Oşorheiu.)

---

[1] E tot Iordachi Roset. El moare după 1710 (o biografie a lui vezi la Iorga *Studii şi documente*, V, pp. 588-9).

[2] In orig. *pati*.

[3] Cam pe la 1700. — *I. B.*

XXV.

Alŭ uostru buuŭ priiateuŭ dumuealuĭ Iliiaşŭ Gherghe, craĭ-birăŭ, dumitale m'îuchiuŭ cu buuâ săuătaate şi poftiimŭ de la milostivulŭ Dumuedzăŭ ačastâ puţiuâ scrisoare a uoastrâ să afle pre dumu⟨ea⟩ta cu săuătaate. Către ačasta facemŭ ştire dumitale, iată că amŭ trimisŭ ceştĭ oameuĭ aĭ uoştri îutr'acolo, cariĭ să ue cumpere ceva vită de triaba caseĭ uoastre, fiiudu şi uoĭ lipsiţĭ şi scăpaţĭ de vită, de aciaste răscoale čaŭ fostŭ îuŭ ţară la uoĭ. Decĭ, ueştiiudu oameui uoştri răudulŭ îutr'acolo, poftimŭ pre dumu⟨ea⟩ta de uuŭ omŭ alŭ dumitale să daĭ dumu⟨ea⟩ta, să margâ cu oameui uoştri, uude vorŭ ştie vită văudzătoare, şi pre la târgurĭ, să cumpere îuc... afară, iară peutru osteuiala ce va face omulŭ dumitaale, f... oameui uoştri, uu-ĭ va hi de la uoĭ îuŭ darŭ, ce-ĭ vomŭ plă⟨ti⟩... Şi poftimŭ pre dumu⟨ea⟩ta să-ţĭ hie dumitaale p... să u... peutr'acesta lucru... de va hi fostŭ pre sama dumisale Doamue⟨ĭ⟩... ⟨La⟩zarŭ Iştioauŭ, poftimŭ pre dumu⟨ea⟩ta să fiĭ dumu⟨ea⟩ta uevoitorŭ, să u'aibă dodeială. Iarâ uoĭ îucâ ce va hi pofta dumilorŭ voastre îutr'acoace, omŭ hi uevoitorĭ să slujimŭ dumilorŭ voastre. Şi amŭ trimesŭ dumitaale treĭ coţĭ şi ğumătate de postavŭ supţire de o dulamâ, ce de cumŭ s'aŭ tămplatŭ poftimŭ pre dumu⟨ea⟩ta să priimeştĭ dum⟨nea⟩ta, tămplăudu-ue şi uoĭ acmù la ţarâ, ce de cumŭ s'aŭ prilejitŭ dumu⟨ea⟩ta veĭ priimi, fiiudu şi uoĭ ačastâ datâ la ţarâ. Şi de altâ ce va hi pofta dumitaale într'acoace oĭ sluji dumitaale. Ačasta poftimŭ pre dumu⟨ea⟩ta, şi să fiĭ dumu⟨ea⟩ta săuătoşŭ.

ʊ Cucutiauĭ, Sep. 13.

⟨Ce⟩lŭ de biue voitorŭ Toaderŭ ⟨Cautacuziuo⟩ bivŭ vist. mă îuchiuu dumitale.

⟨La alŭ uos⟩tru buuŭ priiateuŭ dumu⟨ea⟩luĭ Ilişŭ Gherghe craĭ-birăŭ cu bunâ săuătaate să să dea.

O notiţă latină are data de 1697.

(Cluj.)

XXVI.

† Ciustită a uoastră ca o soră dumueaeĭ doamua luĭ Lazarŭ Iştioauŭ [1], dumitale ue 'uchiuâmŭ cu săuătate şi poftimŭ de la mi-

[1] Vezi mai sus nota la nº XXI. El erà mort la această dată.

lostivulŭ Dumnedzăŭ ačastă scrisoare a noastră să afle pre dumneata sănătoasă. Scrisoarea dumitale ce ni-aĭ trimisŭ ni-aŭ venitŭ, şi amŭ înţălesŭ pentru rândulŭ oamenilorŭ celora ce scriĭ dumneata că uniĭ dintr'aĭ noştri vorŭ să să ră⟨dice⟩ să margâ înŭ munţiĭ dumilorŭ voastre, să zeberiască neşte oĭ. Ce eŭ acestu lucru să ştiĭ dumneata că l-amŭ cercatu; ce nime nu înblâ să facă dumilorŭ voastre zeberialâ de la dumn⟨ea⟩voastrâ; numai atâta: fiindu neşte oamenĭ de ţara noastrâ, cărora li-aŭ scrisŭ goştinari oile, şi, după ce le-aŭ scrisŭ oile, eĭ s'aŭ dusŭ înŭ Ciucŭ, şi nu vorŭ să dea goştinâ, č-aŭ scrisŭ Măriia Sa vodă acolò la craĭ-birăŭ de Čucŭ şi la alţĭ maĭ mariĭ Ciucluĭ pentru aceĭ oamenĭ, să-şĭ dea gorştina, iarâ, dacă-şĭ vorŭ da gorştina lorŭ, câtă le face, să şadzâ unde le va fi voe lorŭ. Şi aŭ mărsu cu cărţile gorştinari acolo la Ciucŭ. Ce pot⟨e⟩, de nu le vorŭ da aceĭ oamenĭ gorştina, să şi zeberiascâ. Însă acolo iaste la Totruşĭ, nu să atinge de partea dumilorŭ voastre nemicâ, ce acolo, dinŭ partia Ciuculuĭ, de orŭ vrea să ia, orŭ lua. Iarâ pentru unele ca aciale, cându vorŭ fi acmù, iată că Măriia Sa vodă purceade acmù la Ţarigradŭ să-şĭ înnoiască domniia; deci aicia omŭ rămânea noĭ, ce n'omŭ vrea să[1] lăsâmŭ noĭ să să facă unele ca ačastea. Ačasta facemŭ ştire dumitali. Să fiĭ dumneta sănătoasă.

ȣ Ис, Iun. 20.

Al dumitale de bine voitorŭ
Toaderŭ vist⟨iernicŭ⟩[2].

(Cluj.)

XXVII.

Alŭ nostru cinstitŭ şi bunŭ prieatenŭ dumneata mari-căpitanŭ de ţara Ğurgeuluĭ, să fiĭ dumneata sănătosŭ. Scrisoarea ce aĭ trimisŭ dumneata la noĭ înţe⟨le⟩s-amŭ, pentru neşte oamenĭ careĭ aŭ fostŭ

---

[1] In original de două ori.

[2] E fiul lui Iordachi Cantacuzino, Toderaşco Iordachi. Vistierul erà văr cu fetele lui Vasile Lupu. A lăsat pe fiii Vasilaşco, Ioan şi Ilie. Vezi Iorga, *Studii şi documente*, VI, pp. 173 şi urm., 359 şi urm.; cf. pentru el şi Introducerea, la sfârşit. Domnul care merge la Poartă e Duca-vodă, în Iunie 1681 (Iorga, *Ucraina moldovenească*, în Analele Academiei Române, XXXVI, p. 354 şi urm.). Aceasta fixează data scrisorii.

luoatŭ neşte oĭ de acolo şi aŭ eşitŭ înŭ iasta ţară; decĭ noĭ, dacă amŭ vădzutŭ cartea dumitale, i-amŭ pusŭ la temniţe. Decĭ eĭ aşea daŭ samă c'aŭ fostŭ păcurarĭ la Ianăşŭ diiacŭ denŭ Alfalăŭ şi la Sasŭ Peterŭ şi la Mateĭ Gheorghii şi la Vargheşŭ Iştioanŭ; decĭ cine sintŭ cu pagubă să vie de faţe cu aceştĭ oamenĭ, vorŭ sta la 'nchisoare. Şi amŭ pusŭ dzi înŭ doa săptămănĭ, să vie cine are pagubă de aceştĭ oamenĭ. Să fiĭ dumneata sănătosŭ.

Şeas<e>dzăcĭ de oĭ aŭ luoatŭ, iarŭ cincĭ oĭ aŭ datŭ aceştĭ oamenĭ samă că aŭ rămasŭ la Ionŭ denŭ Alfălăŭ, ce au fostŭ păcurarŭ la Ilişŭ Gurghie; iarŭ, de nu veţĭ veni înŭ doa săptămănĭ, să vorŭ slobodzi oameni denŭ temniţe.

Şi aŭ spusŭ că aceaste oĭ nu le-aŭ furatŭ, ce le-aŭ luoatŭ pentru neşte oĭ ce aŭ fostŭ luoatŭ Ionŭ denŭ pr<eună>, denŭ turma lorŭ, patrudzăcĭ de oĭ; pentr'aceale oĭ aŭ luoatŭ aceastea. Să vie să stea de faţă.

† A dumitale bunŭ prieatenŭ şi de bine voitorŭ, părcălabulŭ Arapulŭ de Neamţŭ.

Costantinŭ Arapulŭ părcălabŭ [1].

(Cluj.)

XXVIII.

La aĭ noştri bunĭ prietenĭ dumnealuĭ craiŭ-birăŭ şi toţĭ săte<niĭ> denŭ Vaşarheiŭ.

† Sănătate şi totŭ binele poftimŭ dumilorŭ voastria. Cătră ačasta facemŭ ştire: altă n'avemŭ ce scrie dumilorŭ voastria, tămplându-să de aŭ venitŭ la noĭ oameniĭ dumilorŭ voastre, şi cu colacĭ, care mulţămimŭ de colacĭ dumilorŭ voastre. Pentru cai dumilorŭ voastre, ne spusără aceştĭ oamenĭ că sintu la munte. Decĭ să ştiţĭ dumneavoastră: dentr'acoace n'orŭ avè nevoe; dumneavoastră ştimŭ că sinteţĭ oamenĭ bunĭ, nice a veni oamenĭ răĭ la satulŭ dumilorŭ voastre; numaĭ să daĭ învăţătură oamenilorŭ care aveţĭ la caĭ, să păzască pentru oamenĭ răĭ cai, să nu-ĭ fure. Dară

---

[1] Un Constantin Arapul se întâlneşte încă din al XVII-lea veac; Iorga, *Studii şi documente*, XXI, pp. 277-8. Acest Arapu n'ar puteà fi acela al cărui catastif l-am tipărit în volumul XXII din această colecţie, p. 97 şi urm.

de altă • de spre noĭ n'aŭ nevoe. Ačasta facemŭ ştire dumilorŭ voastre. Să fiţĭ dumneavoastră sănătoşĭ. Ѷ Ocnă, Iun. 9.

Σὼ⟨ς⟩ ἀδελφό σου μὲ ὄνομα μας 'Ρουσετώς[1].

† La aĭ noştri bunĭ prietenĭ craĭ-birăŭ şi toţĭ săteni de la Vaşorheĭ să să dè.

(Oşorheiu.)

XXIX.

Aceste odoară toatea căte maĭ ğosŭ săntŭ scrisă, căndŭ aŭ fostu cătanele înŭ Moldova[2], şi... m'aŭ adusŭ înŭ Ţara Unguriască, le amŭ lăsatŭ la Măriia Sa Aporiŭ Petru, să mi le ţie, iarŭ, căndŭ oĭ tremite, să mi le dè, fără nimicŭ altŭ, căcĭ altă socotială cu Măriia Sa n'amŭ avutŭ: fiindŭ înŭ ţara noastră tulburare, li-amŭ datŭ să mi le ţie. Lt. 7225 (=1716), Dech. 2.

† Unŭ iuelŭ aurŭ cu 3 diiamanturĭ.

† Unŭ gichirŭ[3] aurŭ cu unŭ diiamantu.

† Unŭ inelŭ aurŭ cu diiamantŭ mare.

† 3 inele aurŭ cu zmărandurĭ.

† 2 inele aurŭ cu zamfirurĭ marĭ.

† Unŭ inelŭ cu bălaşŭ mare, de aurŭ.

† Unŭ inelŭ cu doă rubinurĭ şi cu 5 zmarandurĭ micĭ.

† Unŭ inelŭ cu dupinŭ *(sic)*, cu pecete, bărbătescu, săpatŭ, de aurŭ.

† 2 inele nemţeştĭ cu cristialŭ.

† O pereche sărjĭ de aurŭ cu zmărandurĭ marĭ cătŭ bobulŭ celŭ mare.

† O păreche sărjĭ aurŭ căte c'unŭ rubinŭ şi căte 2 zmărandurĭ micĭ şi căte cu 3 pičoare de mărgăritarŭ mare.

† O păreche sărjĭ de aurŭ cu dupinŭ, căte cu unŭ pičorŭ cu mărgăritarŭ şi căte cu doă grăunţă de mărgăritarŭ susŭ.

† O sarjă de aurŭ mică şi cu o verigă străcată.

---

[1] Iordachi ? El nu se iscălià greceşte niciodată. Vezi şi nr. următor.

[2] In 1716.— Ştefan Ruset Teţcanul, fiul vornicului Manolachi, era stolnic în a doua domnie a lui Nicolae Mavrocordat (Axintie Uricariul, în Kogălniceanu, *Letopiseţe*, II, p. 146). Erà „ispravnic (*sic*) de Bacău", spune tradiţia, şi el ar fi scutit pe ţeranii săi de prada Tătarilor în 1717 (*Studii şi documente*, I-II, p. 152).

[3] „Giohaer", giuvaer (?).

† Unŭ inelŭ cu imeni[1] de aurŭ, pecete săpată.

† O păreche sărjĭ de aurŭ cu zmărandurĭ maĭ marĭ decătŭ nohotuluĭ[2] şi căte cu unŭ diiamantŭ susŭ,înŭ verigă, şi-sŭ peč⟨etluite⟩ toate pe o hărtie şi cusute.

† O păreche brăţărĭ aurŭ, căte de optŭ bucăţĭ una, la amăndoă 16 bucăţĭ, într'o bucată 5 diiamanturĭ şi într'o bucată 4 rubinurĭ, care facŭ la ačastă păreche 40 diiamanturĭ şi 32 rubinurĭ.

† Unŭ căpătarŭ cu sirmă şi cu mărgăritarŭ şi cu 6 poctale[3] de aurŭ şi 22 diiamanturĭ înŭ poctale şi 5 rubinurĭ cu cuiburĭ între poctale.

† O păreche brăţărĭ tijŭ aurŭ, căte de 8 bucăţĭ una, la amăndoă 16 bucăţĭ, la bucată căte 3 diiamanturĭ şi la o bucată căte unŭ rubinŭ mare, care facŭ la ačastă păreche 24 diiamanturĭ şi 8 rubinurĭ.

† 16 poctale aurŭ căte cu unŭ rubinaşŭ micŭ înŭ vărvu.

† Unŭ leftujurŭ[4] stricatŭ, cu 5 rubinurĭ micĭ.

† Tijŭ o cunună aurŭ de 16 bucăţĭ, cu 19 rubinurĭ şi 32 diiamanturĭ: pinŭ cuiburĭ nu lipseşte nicĭuna.

† Tijŭ o cunună de aurŭ de 15 bucăţĭ cu 17 rubinurĭ marĭ şi 17 diiamanturĭ maĭ micĭ.

† O crucişoară aurŭ, nemţască, cu cristialurĭ nemţăştĭ şi c'unŭ lanţujelŭ de aurŭ, şi altŭ lanţujelŭ micŭ slobodŭ, tijŭ aurŭ.

† 10 şirurĭ mărgăritare marĭ, pecetluitu.

† 8 şirurĭ mărgăritare mărunţele, hurmuzŭ, pecetluitu.

† 6 şirurĭ mărgăritarŭ, maĭ marĭ decătŭ celŭ micŭ, furmuzŭ, pecetluitu.

† O părechea brăţărĭ sucite, prisneà de aurŭ.

† Unŭ lanţujelŭ aurŭ cu ochĭ micĭ.

† Unŭ lanţujelŭ veneticŭ[5] cu 68 belčuge înŭ muchĭ şi 68 belčuge sucite, care facŭ toate belčugele 136.

† Unŭ lanţuhŭ aurŭ de galbenĭ ungureştĭ, de 117 belčuge înŭ 3 muchĭ.

---

[1] Slav.: nume.
[2] Năutul.
[3] Paftale.
[4] Lefţişor.
[5] De Veneţia.

† Aceste treĭ lanțujele de aurŭ sintŭ într'un săcrieșŭ micŭ de argintŭ și pecetluitu cu 2 pecețĭ.

Aceste toate căte-sŭ, sintŭ puse înŭ ne̦ște desăgnțĭ micĭ, și-sŭ pecetluițĭ cu doă pecețĭ, una la încuetoare, una di-asupra. Ștefanŭ Rusetŭ bivŭ stolnicŭ.

(Cluj.)

E. Scrisori felurite.

XXX.

† Noĭ, seteniĭ de Comăneștĭ, anume eŭ Ionășcuțe și eŭ Vasile Mihulŭ, Ursulŭ Stoianŭ, Lupulŭ Mane, Costantinŭ Bălboe, Sava Dămiianŭ, scriemŭ noĭ și mărturisimŭ cu ačastă scrisore a nostră precumŭ amŭ luatŭ bani de la domnaluĭ ğupănulŭ Lazarŭ Frenți[1], să facemŭ treĭdzecĭ de stogurĭ de fănŭ aice, la hotarulŭ Comăneștilorŭ, dinŭ straje înŭ ğosŭ, și la Văsieștĭ, și să fie fănŭ bunŭ și de vreme; și ne'mŭ apucatŭ să fie fănulŭ la Simtă-Mărie gata și îngrăditŭ, și stogurile să fie de măsură cumŭ să face, de 12 stănjinĭ, și înŭ susŭ de treĭ stănjinĭ. Și noĭ, cariĭ sintemŭ scrișĭ maĭ susŭ, sintemŭ chizeșĭ: unulŭ de altu să dămŭ samă. Iarŭ, de s'are scăpa vr'unulŭ să nu facă deplinŭ, acela va da îndoitŭ. De ačasta scriemŭ, și pentru credința ne amŭ pusŭ degetele să să criadză.

Lt. 7217 (=1709), Ap. 18.

Ianoșcuțŭ. Vasile Mih. Ursulŭ Stoianŭ. Lupulŭ Mane. Costantinŭ Bălboe. Sava Dămiianŭ.

Și eŭ, Costantinŭ, amŭ scrisŭ și martiurišŭ.

(Cluj.)

XXXI.

† Ermonahŭ Iftichi Abăza făcut-amŭ scrisore nostră la măna luĭ Vasili și luĭ Grigori Dobrenŭ ca să fie volnicĭ a ține ș'a stăpăni braniște pe Bistrețe, precumŭ ĭĭ oblicerulŭ *(sic)* celŭ vechĭ, iarŭ alți nime să nu cutedze, nime ⟨a⟩ întra înŭ braniște fără știre lorŭ. Iarŭ cine s'arŭ ispiti a întra, vorŭ fi de mare certare, orĭ

---

[1] Pentru familie, vezi mai sus, nº XXI.

pe vale, orĭ pe înŭ munte, fără de ştire lorŭ şi fără de porunca nostră. Iată că maĭ datŭ voe, care s'arŭ pune înpotriva lorŭ, să aibă a miarge la vornici de Cănpulungŭ, să-ĭ părască. De ačasta scriemŭ.

Vlt. 7228 (=1720), ms. Iuni 29.

(Pecete cu legenda: сѧ печете стѣ монастр от Єлатінѣ.)

† 9 jderĭ să dè pentru branişte, să să ştie[1].

(Cluj.)

F. Scrisori de negustori.

XXXII.

† Adecă Mateĭ Braşovenulŭ dat-amŭ zapisulŭ mieŭ la măna ğupănuluĭ Čachi[2] precumŭ să să şti că mi-eŭ datŭ dumnaluĭ banĭ cu dobănŭdă f⟨lorini⟩ 258 tocuma, doo sute şi cinzecĭ şi optŭ, a zecea onspreacea, şi mi-eŭ datu baniĭ la Crăčunŭ, la tărŭgulŭ Sibiiuluĭ. Şi pentru maĭ adevărată credinţa mi-emu pusŭ şi peceatea, ca să să crează înŭ totu loculŭ. 1699, Ghenoarie 16[3].

Eŭ Mateĭ.

(Pecete ruptă.)

(Cluj.)

XXXIII.

† Doădzeč şi noă leĭ banĭ vechĭ mi-aŭ datŭ Radulŭ, carea banĭ sintu eŭ chizeşŭ pentru dănsulŭ, la baniĭ de pe mascurĭ, şi mi-aŭ făcutŭ zapisŭ, şi, căndu mi-a aduce pecetluitulŭ, să-ĭ ⟨daŭ⟩ zapisulŭ. Peč⟨etea⟩ să-ĭ fie dea samă.

Lt. 7229 (1720-1).

Κοστῆνος Νιάνιουλ (?)[4].

(Oşorheiu.)

---

[1] Pentru alt călugăr din acest neam, Ilarion, fost Ilie, pribeag în Rusia cu Dimitrie Cantemir, v. Iorga, *Studii şi documente*, XVI, p. 105 şi urm.

[2] Nu credem că mai trăià încă atunci Csáky László, întrebuinţat în negociaţiile lui Şerban Cantacuzino cu Imperialii.

[3] Cifre.

[4] Constantin Costin, mare păharnic muntean, fiu al lui Gavril Neaniul. Neaniul a luat în căsătorie pe Maria Antonia Mamucca della Torre, văduvă con-

XXXIV.

† Fericitului mieŭ bunŭ priiatinŭ Sogi[1] Mihaĭ şi birăŭ, cu fericire mă închinŭ la toată femeliia dumitale. Întrebăndŭ pentru mine, mă aflu şi sănătosŭ şi betiagŭ. Vrut-amŭ să te văzu şi m'aĭ ocolitŭ de la prostă casa nostră; fie-vă Dumnezăŭ întru ajitorŭ.

Veĭ şti dumneata că amŭ trimisŭ pe acestŭ omŭ anume Ionŭ Chireţulŭ bumbacŭ 2 sacĭ, 1 pe sama dumitale, forte frumosŭ, trebuindŭ să-lŭ priimeştĭ saculŭ florinţĭ 75, că e bunŭ şi mare; şi să-ĭ găzdueştĭ pe lăngă dumn⟨ea⟩ta, să le daĭ sălaşŭ, şi ce să vorŭ rugà de dumneata, să le isprăveştĭ la toate cele folositore; şi să nu mă ocoleştĭ venindŭ aič la Braşovŭ, că destulŭ mii-aŭ părutŭ răŭ că aĭ mersu la alte părţĭ şi pe mine m'aĭ părăsitŭ. Ačasta. Să ne vedemŭ sănătoşĭ. Vechĭ priiatinŭ

Hagi Gheorghe Pernea, Fv. 2, 1760.

Netrebuindu-ţĭ bumbacŭ, să rămăe la dumneata înŭ pimniţă, iarŭ bani îmĭ lipseşte. Să-lŭ eĭ pentru dragostea mea, că nu veĭ fi de pagubă, şi să-ĭ daĭ acestuĭ Ionŭ bani, iară altă dată, cătŭ veĭ pohti îţĭ voĭ da dumitale, ca la unŭ maĭ mare patronŭ. Şi vechĭ prietişigŭ să nu-lŭ uiţĭ.

† Cinstituluĭ mieŭ vechĭ priiatinŭ biră̆uluĭ de la Vaşareĭ cu cinste să să dea înŭ Braşovŭ[2].

(Oşorheiu.)

XXXV.

Anno 1777, Martie 10 dn.

† Taică Lazule, sănătate, şi dum., jupăne Hanăsŭ. Veĭ şti că aŭ trimisŭ birău carte ca să trimiţĭ unŭ sacŭ bunbacŭ bunŭ de la Ğanlicu. Ğanlicu nu este aicia, şi amŭ luatŭ de la altă parte, iarŭ bunbacŭ bunu, şi-lŭ trimitŭ să-lŭ daĭ biră̆uluĭ de aci; şi sămnu este χr; şi, de va ajuta Dumnezeŭ, Lunĭ vine şi jup. Andreiaşŭ

---

tesă Kálnoky; Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, tabla, pp. 49-50. Trăià în 1740, ba şi în Mai 1743, când face, neavând copii, o danie nepoatei sale Safta; *Studii şi documente*, XXII, pp. 264-5.

[1] Szócs.

[2] Vezi, pentru acest negustor, Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Braşov (Şchei)*, I, Braşov, 1901, tabla.

aci la Vaşarheĭ. Preţu f. 85 $^{1}/_{2}$, va spune jupăn Andreiaşŭ; şi este pecetluitŭ, ca să nu-lŭ schimbe Vaşarieuiĭ. Ačasta. Să ne vedemŭ cu sănătate.

Şi saculŭ să-lŭ dea îndărătŭ golŭ.

Dumitru Theodoru (?).

(Pe margine:) 1.183 peceţĭ ciară roşie a jupănuluĭ.

La măna taichi Lazuluĭ cu săuătate să să dea, la Chezidivaşarhel.

(Oşorheiu.)

XXXVI.

Amŭ priimitŭ de la jupănu birău de la Vaşareĭ ci aŭ fostu rămasŭ de la unŭ satŭ 20 de banĭ, banĭ f. 22, adecă unŭ tur. *(sic)* şi doozecĭ şi doĭ, şi scrisoaria ce aŭ fostŭ, etc.[1].

778, Noem. 15, Braşovŭ.

(Oşorheiu.)

XXXVII.

Cinstite dumneata jupănŭ Sionŭ Samoilŭ, curatorŭ în Chizdi-Vaşarheĭ, cu săuătate mă închinŭ dumitale.

Scrisoarea ce mi-aĭ trimisŭ amŭ priimitŭ, şi văzŭ că-mĭ scriĭ pentru saculŭ de bunbacŭ, care aĭ luatŭ dela mine, că arŭ fi eşitŭ prostŭ, şi mă mirŭ cumŭ să iasă aşa prostŭ, că eŭ, la căţĭ amŭ datŭ bunbacŭ înŭ anulŭ acesta, nimenea nu mi aŭ zisŭ să fie eşitŭ prostŭ, şi, acumŭ, cumŭ tocmaĭ alŭ dumitale să iasă prostŭ! Măcarŭ că eŭ amŭ datŭ dumitale voe de ţ'aĭ alesŭ care ţ'aŭ plăcutŭ, şi aşa aĭ luatŭ, şi nu s'arŭ cădea nicĭ să-mĭ pomeneştĭ, că aşa aŭ fostŭ noroculŭ dumitale. Dară, căndŭ veĭ aduce bani, oĭ vedea de oĭ face cumŭ va fi maĭ bine. Măcarŭ că eŭ nu săntŭ datorŭ a face cu dumneata doao tocmele, că dumneata ţ'aĭ alesŭ, şi ţ'aŭ plăcutŭ, şi l-aĭ luatŭ, dară numaĭ pentru prieteşugŭ oĭ face după cumŭ amŭ zisŭ maĭ susŭ. Şi cu ačasta rămăĭ alŭ dumitale bunŭ prietenŭ Γρ. Κοσταντίνου (?).

Braşovŭ, 1780, Mar<tie> 17.

Cinstituluĭ dumnealuĭ jupănŭ Sionŭ Samuilŭ, curatorŭ, cu cinste să să dea, Chizdi-Vaşarhelŭ.

(Oşorheiu.)

---

[1] Restul nu oferă niciun interes.

XXXVIII.

Dumitale jupăne birăŭ mă închinŭ cu sănătate... dacă aĭ priimitŭ 2 sacĭ de bunbacŭ, să trimiţĭ cu jupănŭ Andreiaşŭ Ţiglerŭ ca să-mĭ aducă dumnealuĭ la Braşovŭ, că săntŭ bani de trebuinţă şi... gollĭ să mi-ĭ aducĭ dumneata, căndŭ veĭ veni la Braşovŭ. Ačasta, şi rămăĭ bunŭ voitorŭ

1781, Dechem. 1. Micu Voicu[1].

Că prinŭ dumnealuĭ jup. Andreas îţĭ potŭ veni bani.

(Oşorheiu.)

XXXIX.

Ασ⟨λάν⟩ια οὔγ. 39 μὲ χρεοστοῦσεν ὁ ἄρχ. Μπόρκος ἀπὼ τὸ Κέστη-Βρασαχέλι, τὰ ὀπῖα (*sic*) σιμάρις μὲ τὰ ἔστιλεν μὲ τὸν Κοβάτζι Γιοζί, καὶ ἐξώφλισεν. 1784, Μαΐου 31, Βρασόβῳ.

Δημήτριος Δήμος[2].

(Oşorheiu.)

Lei, ughi 39, îmi datorià dumnealui Burcuş (?) de la Chezdi-Vaşarheiu pe cari azi mi i-a trimis cu Covaciu Ioje, şi s'a încheiat; 1784, Maiu 31, Braşov. Dimitrie Dimu.

G. Scrisori istorice.

XL.

Благовѣрнωмѹ гсднѹ Іω Михаилѹ вωевωд и бгмь вѣнчаннωмѹ снѹ єгω Іω Николаѹ вωевωд, и никωгдаж съпротивно ни ωслѹшанно бывати ми, нж ωт въсєго срдца и ωт въсеж дшеж възлю-

---

[1] E pomenit în Cronica bisericii din Şchei. V. Stinghe, *Istoriia besearecei Şcheailor Braşovului*, Braşov 1900, p. 219. Erà jurat gociman al bisericii Sf. Nicolae; acelaş, *Documente*, II, p. 359 („chir Micul"). Vezi *ibid.*, locurile arătate la p. 372. In această calitate îl aflăm necontenit de la 1770 înainte (*ibid.*, p. 339).

[2] A nu se confundà cu preotul Dimitrie Duma de pe la 1770; Stinghe, *Documente*, II, p. 336.

бити их о въсем живѡтѣ моем; и єщє къ симже послѣдованїи и послꙋшанїи єже къ прѣѡсщенниѡмꙋ гсдиꙋ и влдка митрополитꙋ стѣи митрѡполїи Сѵчавстѣи и въсеи Мѡлдавїи, кѵр Дионисїꙋ, ѡбѣщаѫ сѧ съ страхѡм бжїем и благостїѫ бжственоѫ и истинным разꙋмѡм, върѫченниѡє мнѣ стадо добрѣ паствити и исправити ѡт въсѣкѡго лѫкавствїа, чста себє съблюсти въсеѫ силоѫ своєѫ, єщеже пакы сим съмотренїем єж ѡт ба прїꙗхѡм, очищаѫ сѧ симонова съгрѣшенїа єж ѡ мъздѣ, ꙗко ни прѣждє рѫкоположенїи, нѫ ни по хєрѡтѡнїи кѡєѫ либѡ хитрѡстїѫ и неищеванїем ѡбѣщах; къ въсѣм же послѣдѡванїи и послꙋшанїи ѡбѣщаѫ сѧ съ страхѡм бжїим не творити ми ничтѡж по нѫжди, ни ѡт црскагѡ и кнѣꙃстъвнагѡ страха, аще и съмртїѫ прѣтѧт, нѫ ни по прїꙗтїю мъзды ѡт кѡго либѡ; ни крѡмѣ върѫченноє ми влдчствѡ въ тꙋждих же дрьзнѫти ѡ рѫкѡположенїи, без повелѣнїа митропѡлитѡва, не тъчїꙗ азъ не наємних и без податель, нѫ и иже къ мнѣ приѡбщенїи такѡвыи, и аще не извѡлѣ сице не кръмбнѧ *(sic)* пасти хва стада, лишен бѫдѫ сана своєго, ꙗвѣ бѡ ꙗко и сами тоѵнє прїꙗхѡм. Съписана же бышѧ сїа рѫкѡѫ моєѫ Ꙗнастасїє, мастїю бжїю ипоѱѵфїꙋ стѣи єпскпїи радѡвстѣи, в лтѡ ҂зри (7108=1600), и єндикта гі, мсца юнїє ді, на памѧт стгѡ апсла Їоѵда брата гнѣ.

Дїонѵсїє ипоѱѵфїє писах рък⟨ѫ⟩ моєѧ грѣшна[1].

(Traducere de I. Bogdan:)

Evlaviosului domn Io Mihail voevod şi de Dumnezeu încununatului fiu al său Io Nicolae voevod ⟨făgăduesc⟩ a nu fi niciodată protivnic sau neascultător lor, ci din toată inima şi din tot sufletul a-i iubi toată viaţa mea; şi pe lângă această urmare şi ascultare, făgăduesc preaosfinţitului domn şi vlădică, mitropolitului sfintei mitropolii a Sucevei şi a toată Moldova, lui chir Dionisie, îi făgăduesc cu frică dumnezeească şi cu bunătate dumnezeească şi cu înţelepciune adevărată, turma încredinţată mie s'o păstoresc bine şi s'o feresc de orice răutate, să mă ţin curat cu toată puterea mea, şi cu mintea ce am căpătat-o dela Dumnezeu; mă curăţ de păcatul lui Simon, adecă de mită, că nici înainte de hirotonie şi nici după hirotonie n'am făgăduit nimic cu vreo şiretenie oare-

[1] Vezi alte acte privitoare la schimbările bisericeşti făcute de Mihai Viteazul în Moldova, la Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 29 şi urm. Cf. Hurmuzaki, XIV, p. 109 şi urm., 721 şi urm.

care cu sau gând rău; şi pe lângă toată urmarea şi ascultarea făgăduesc cu frică dumnezeească să nu fac nimic de silă, nici de frica împăratului sau domnului, nici dacă m'ar ameninţa cu moartea, dar nici prin luare de mită dela cineva; apoi, afară de vlădicia încredinţată mie, nu voiu îndrăznì a mă amesteca în cele străine, în ce priveşte hirotonia, fără porunca mitropolitului[1]. Şi dacă nu voiu păstorì în felul acesta turma lui Hristos, să fiu scos din treapta mea, căci va fi vădit că în zădar am primit-o. Scrisu-s'au acestea cu mâna mea, a lui Anastasie, din mila lui Dumnezeu ipopsifiu (candidat) la sfânta episcopie de Rădănţi, în anul 7108, indictionul 13, luna Iunie în 19, în ziua sfântului apostol Iuda, fratele Domnului.

Dionisie ipopsifiu am scris cu mâna mea păcătoasă.

(Colecţia de fotografii a Acad. Rom.)

XLI.

† Jupanŭ Gorganŭ spă⟨tarŭ⟩, jupanŭ Mateĭ agahŭ, jupanŭ Tudosie spă⟨tarŭ⟩. Acesta alŭ nostru zapisŭ la măna jupănuluĭ Noghi Palu căpitanulŭ, cumŭ să să ştie că i-amŭ ğuruitŭ dumneluĭ ca, dă ne va face alesŭ de spre Măriia Sahŭ craihŭ şi de spre vizirulŭ denŭ Buda, ca să meargimŭ în ţarahŭ nostră şi la casele nostre şi să ne aducemŭ domnu carele vomŭ cerea la înpărăţie, carele vahŭ pohti ţara şi noĭ, ca să fie şi pre voiia Mării Sale lu craĭ, iarŭ noĭ să avemŭ a darea jupănuluĭ Noghi Palŭ cinci miĭ de galbenĭ. Şi pentru crediuţahŭ pusu-ne-amŭ maĭ josŭ şi peceţile şi numele. Пис. мсца мр. аі дни, лѣт. ,зрм (7140=1632).

Gorganŭ spăt. (pecete, se pare, cu un om în scaun), Mateĭ agahŭ (pecete cu: Măteiŭ, crucea şi, se pare, un om în scaun cu cruce), Theodosie spat.[2] (camee).

(Cluj.)

---

[1] Urmează un pasagiu obscur, pe care îl las netradus. — *I. B.*

[2] Sunt pribegii împotriva lui Leon-vodă, cu privire la cari vezi Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 4 şi urm. Zapisul pare a fi dat din Făgăraş (*ibid.*, p. 10). Alte acte privitoare la dânşii în vol. IV din *Studii şi documente*, p. 103 şi urm. La nunta lui Nagy Pál, în Mai 1641, Mateiu trimete, ca domn, o mare solie, de 25 de persoane, în frunte cu un Székely, cu clucerul Cârste şi clucerul „Mineke"; *ibid.*, p. 217, nº LVI.

XLII.

Io Ghiorghie Ştefauŭ voevoda, cu mila luĭ Dumuedzăŭ domuulŭ ţărâeĭ Moldoveĭ, cu vlădiciĭ, cu toţĭ boiariĭ ţărâeĭ, cu viteajiĭ şi cu toate râudurile depreună şi îu chipulŭ lorŭ[1], mărturisimŭ cu ačastă carte şi cu sufletele uoastre direapte şi creştiueştĭ, cumŭ prealumiuatulŭ craiulŭ Ardealuluĭ, ciustitulŭ şi măritulŭ Racoţi Ghiorghie, nu îutr' altŭ chipŭ, ce pre pofta uoastră şi îuprotiva celuĭ de ţară supărătorĭ, cu uumele voevodŭ, iară cu făptura vrăjmaşŭ, ca să ue mâutuiască pre uoĭ, lăcuitoriĭ ţărâĭ, cu dumuealuĭ Măteĭ vodă depreuuă, slobodzitu-ş'aŭ Mărie Sa cătăva samă de oştĭ, cariĭ îutr'ačastă ţară, uu ca uişte vrăjmaşĭ, ce tocma ca oameuiĭ uoştri de ţară, frumosŭ şi pre îucetŭ s'aŭ purtatŭ, şi, iarăşŭ, câudu aŭ fostŭ voia uoastră, denŭ ţară aŭ eşitŭ. Pre cariĭ mare mărturie, dămŭ şi uoĭ ačastă carte a uoastră îuŭ trăgŭ îu Iaşĭ, câudu aŭ îublatŭ aiĭ de la Adamŭ 7161 (=1653), luua Aprilie — dzile, să să ştie[2].

Io Gorghi Ştefauŭ Voevoda (pecete mică).

(Pecetea Mitropoliei şi a episcopiilor de Romau, de Rădăuţi şi de Huşi).

(Colecţia de fotografii a Acad. Rom.)

XLIII.

† Io Gheorghie Stefauŭ voevoda, bj. mlst. gspdriŭ zemli moldavscoĭ, прѣвъзлюбленом и срдчномꙋ брата нашем Іѡ Костандин Шербан воевод, бж. маст. гспдрю земли влахіскои, много живот и здравіе ѡт гсда бга жьлает гспдвти.

Ciustită cartia Domuieĭ Tale, iubite frate, scrisă otŭ Av. 14, de la măua aproduluĭ Domuieĭ Tale cu ciuste amŭ luatŭ Av. 16, şi foarte cu dragoste amŭ cetitŭ şi pre amăruutulŭ amŭ îuţălesŭ de toate căte ue aĭ scrisŭ Domuia Ta. Dat-amŭ laudă milostivuluĭ Dumuedzăŭ, îuţălegăudŭ peutru buuă săuătatia Domuieĭ Tale. Peutru care lucru îusămuedzĭ Domnia Ta, cumŭ înŭ căr-

---

[1] Adecă: în *numele* lor.

[2] E vorba de intervenţia trupelor lui Rákóczy pentru izgonirea lui Vasile Lupul, „cel de ţară supărător, cu numele voevod, iară cu făptura vrăjmaş". Abia aşezat în domnie, Gheorghe Ştefan trebuì să plece înaintea lui Vasile, adus înapoi de Cazaci (Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. CCXLV şi urm.). Actul e dovada care trebuià înfăţişată Porţii. E extrem de interesant şi prin aceea că nu mai avem altul romănesc din această d'intâiu stăpânire.

ţile ce ţ'aŭ adusŭ sluga Domnieĭ Tale de la dumnealuĭ hatmanulŭ căzăcescu[1] aŭ scrisŭ Domnieĭ Tale canŭ cu bănuială, — carea şi bănuiala o înţăliasămŭ dintru cartia Domnieĭ Tale. Dĕ care lucru, iubite frate, ce omŭ să maĭ dzicemŭ altă, n'a⟨vemŭ⟩ *(rupt)*; ce vedemŭ că acmù aŭ stătutŭ lumea totŭ înŭ mencunĭ şi 'nŭ pur⟨tare⟩ de zarve, că şi acasta nu-ĭ altă fără numaĭ iară unŭ ni⟨micŭ⟩ cu gurĭ amară şi reale. Să vorŭ fi alergatŭ şi pre acolo c⟨u gurile⟩ ceale reale, şi eĭ iarăşŭ, fiindŭ neşte oamenĭ îndată prepuitorĭ, aŭ şi luatŭ înŭ samă. Facă ce ştie, că într'altŭ chipŭ nu ştimŭ cumŭ le voinŭ dzice. Iată, fiindu purcesŭ Daneilŭ[2] de căteva dzile de aicea, gătatamŭ unŭ omŭ alŭ nostru trimisŭ pănă acolo la locŭ, şi amŭ scrisŭ şi la Danielŭ o carte ca aceia pentru răndulŭ acelorŭ mărzacĭ. Cumŭ aĭ avutŭ Domnia Ta destulă supărare[3] şi 'nvăluială cu dănşiĭ pănă a să porni, creademŭ Domnieĭ Tale, căndŭ şi noĭ preste măsură supărŭ amŭ avutŭ pănă amŭ pornitŭ pre uniĭ dintr'ănşiĭ, de cariĭ amŭ făcutŭ ştire Domnieĭ Tale[4], şi 'ncă maĭ avemŭ aicea pre Balgibaşă[5] şi pre altulŭ, Batărŭ-aga; iară şi aceştia cu deşertŭ nu orŭ eşi. Iară şi aceĭ agĭ ce aŭ mărsu de aicia, adevărŭ cu destulă cheltuială i-amŭ pornitŭ, iară dacă aŭ mărsu acolo la hanulŭ, foarte aŭ fostŭ cu bine şi multŭ aŭ fostŭ nevoitorĭ cu bine, precumŭ să[6] şi adeverisă, şi Măriia Sa hanulŭ încă multe cuvinte bune şi de bine înŭ partea noastră aŭ arătatŭ, şi să arată foarte cu 'ndemnu bunŭ spre folosulŭ nostru[7]. Întăiŭ şi pentru acasta cu oile ce aŭ pe-

[1] Bogdan Hmilniţchi.

[2] E vorba de călugărul Daniil de la Muntele Măslinilor, agent suedez în 1656-7, pe lângă domnii noştri, „Dominus Daniel abbas", „Dominus Daniel graecus, abbas, nobilis ateniensis", ori, cum iscăleşte la 18 August 1657, „Daniel Oliveberg". Erà de naştere atenian. Vezi asupra lui Hurmuzaki, IX, pp. 74-6, 86-7. Cf. şi Prefaţa la volumul X din aceeaşi colecţie, pp. IV-V. La 8 August st. v., el scrià din Iaşi despre zvonul de moarte al lui Hmilniţchi, care făgăduise a stărui pe lângă Muscali în vederea păcii sau, dacă nu se învoiesc, a-i atacà; el adăugià că Tătarii au fost rău prădaţi de Cazaci (în această scrisoare a se citi „Transylvanisque" în loc de „Triusque"). E vorba încă de patru coloneli prinşi în Tataria, pe cari Daniil nădăjduià să-i răscumpere cu banii Moldoveanului.

[3] Sus: rătomŭ.

[4] E vorba de acei cari oferiau prinşi de răscumpărat din campania lui Rákóczy în Polonia, la care participaseră şi trupe româneşti.

[5] Strângătorul peşcheşului de miere al Moldovei.

[6] Orig. *şi să*.

[7] Hanul, biruitor al lui Rákóczy, erà Mohammed-Ghirai.

trecutŭ boiariĭ nevoe, ne aŭ dzisŭ să nu cumva să dămŭ ceva, macarŭ să şi închidză pre boiarĭ şi să facă ce orŭ vrea, iară a da, nemicâ să nu dămŭ, până orŭ mearge şi cărţile luĭ la veziriulŭ. De care lucru aŭ şi gătatŭ pre hăznatariulŭ[1], pre Baeramŭ-Cazi, şi aŭ scrisŭ cărţĭ la veziriulŭ pentru noĭ cu aceaste ţ⟨ă⟩rŭ nemicâ să nu ne ruşeiască. Hanulŭ acmù gioĭ, înŭ 13 a luĭ Avgostŭ, aŭ trecutŭ ⟨pe la⟩ Măiacŭ[2], iară astădzĭ socotimŭ noĭ să fie la Daşovŭ[3], iară Bairamŭ-Cazi haznatariulŭ aŭ trimisŭ pre unŭ Tătarŭ alŭ săŭ cu cărţile acealea ce aŭ scrisŭ hanulŭ şi aga la veziriulŭ, să ni le ducă la noĭ, să le vedemŭ şi să luomŭ izvodu de pre cărţĭ, să trimitemŭ izvodulŭ la boiarĭ la Ţarigradu: de n'orŭ grăi şi dinŭ gură precumŭ scriŭ cărţile, atuncea să nu creademŭ cuvântulŭ lorŭ; şi elŭ va aştepta aciia la satele hăneştĭ[4] pănă-ĭ va mearge omulŭ luĭ de aicea, acesta ce vine cu aceale cărţĭ, carele vine înpreună cu boiarinulŭ nostru, şi va sosi astădzĭ sau pănă demeneaaţă. Ravaşulŭ ce ţ'aŭ trimisŭ dumn⟨e⟩tale acelŭ vameşŭ alŭ Domnieĭ Tale, cetit-amŭ izvodulŭ: arătŭ Domniei Tale cumŭ de căteva i să adevereadză cuvintele. De acela lucru, iubite frate, nu-ĭ într'altŭ chipŭ, ce-ĭ de credzutŭ aceastea cuvinte, că multe aŭ eĭ asupra nooastră urdzite înŭ inimile lorŭ ceale rale; ce numaĭ milostivulŭ Dumnedzăŭ iaste milostivŭ, de ne trăiaşte înnaintea acelora gândurĭ reale a tuturorŭ; iarŭ, cu dreptulŭ, noao ne trebuiaşte a ne căuta lucrulŭ de timpuriŭ cumŭ să cade, că ce-ĭ socotitŭ maĭ de vreame, totŭ iaste şi maĭ nemeritŭ.

Şi maĭ scris-amŭ cătră Domnia Ta, iubite frate, urdzindu-să de la acestŭ căine de vezirŭ[5] atâtea fealiurĭ de amestecăturĭ asupra noastră, şi socoteaşte Domnia Ta că toate căte şi să laudă, totŭ cu putearea Tătarălorŭ să laudă, iară eĭ, alesŭ Turciĭ, acmŭ, acastă dată, de ostitŭ[6] într'aceaste părţĭ pare-mi-să că n'aŭ puteare, ce numaĭ totŭ cu măna altuia vorŭ să prindză foculŭ. Şi pre boiarĭ[7] căndu i-aŭ fostŭ mustrăndŭ veziriulŭ înŭ divanŭ şi li-aŭ fostŭ ⟨zisŭ⟩ că a porunci unŭ cuvăntŭ

---

[1] Khasnadar, cămăraşul de „haznà".

[2] La gura Nistrului. Vezi Iorga, *Studii asupra Chiliei şi Cetăţii-Albe*, Bucureşti 1896, pp. 12, 19, 187, 219, 254.

[3] Oceacovul.

[4] Lângă Căuşani. Ele aveau în fruntea lor, mai târziu, un hatman creştin. V. *Chilia şi Cetatea-Albă*, p. 261.

[5] Erà Chiupruliul cel bătrân: Mohammed.

[6] Oştit.

[7] Capuchehaielele Moldovei.

hanuluĭ, şi a trimite Buğaculŭ d⟨e va face⟩ ţărălorŭ răŭ şi multe ce aŭ fostŭ dzicăndŭ, totŭ cu lauda Tătarălorŭ le arată, iară nu cu paşea de Silistra[1] saŭ cu altulŭ. Că iată şi putearea paşeĭ o vădzumŭ că nu să arătă cu atăta puteare, ce c'unŭ lucru foarte puţinŭ, 500, 600 de oamenĭ; iară, să dzicemŭ să fie, la cea de apoĭ, putearea luĭ şi 5.000, 6.000 şi 10.000, dară totŭ de aceaia puteare a luĭ n'amŭ găndi, şi amŭ hi noĭ neferiţĭ înnaintea luĭ, iară lorŭ toată fala le iaste, alesŭ într'aceaste părţĭ, pentru Tătarĭ. De care lucru, iubite frate, maĭ dzis-amŭ cătră Domnia Ta, de vreame ce hanulŭ vedemŭ că arată cătră noĭ voe şi cuvăntŭ bunŭ, ne trebuiaşte să ne apucămŭ tare de poalele hanuluĭ, cu amăndoao mănule, că fără de voia luĭ într'aceaste părţĭ nemicâ nu vorŭ face Turciĭ. Adevărŭ, şi cu cheltuială de va fi, iară totŭ ne are hi maĭ sprejenială multă cuvăntulŭ hanuluĭ. Că socote, frate, că acmù iată eşiră unŭ vărvu mare: maĭ sintŭ eĭ maĭ oamenĭ decătŭ toţĭ. Şi să dzicemŭ: şi dreptŭ iaste Liaşilorŭ fiindŭ dată credinţă; socoteaşte Domnia Ta că să dusără cu toţiĭ pentru Leaşĭ şi să înfundasă într'unŭ locŭ înŭ care, de are hi fostŭ o socotială bună, are hi petrecutŭ smentială mare[2]. Şi socotimŭ şi cu noĭ, de căte orĭ ş'aŭ grăitŭ, totŭ aŭ făcutŭ; de căte orĭ aŭ dzisŭ că orŭ trimite şi la Ţarigradŭ cu pără pre Lupulŭ, aŭ trimisŭ, şi nice odată ⟨denŭ⟩ cuvăntŭ nu ş'aŭ eşitŭ, şi acmù aŭ fostŭ dzicăndŭ că: n'amŭ datŭ cuvontulŭ nostru[3] înŭ pierdzare, nice pentru toată lumea. Iarăşĭ socotimŭ, iubite frate, că, de n'omŭ apuca timpuriŭ pre hanulŭ cu rugămente, Turciĭ, orĭce are vrea a lucra, cu Tătarăĭ are căuta să lucreadză. Ce de acestŭ lucru, iubite frate, precumŭ va fi şi socotiala Domnieĭ Tale, să avemŭ ştire, şi fără zăbavă. Iară de paşea, precumŭ dzicemŭ şi maĭ susŭ, maĭ puţină grijă ne-are fi, — că înnaintea paşeĭ pare-mi-să că n'amŭ dosi. Maĭ bine să ne mănănce căiniĭ pămăntuluĭ nostru decătŭ pre alte locurĭ streine să izidimŭ. Iaţă şi acmù adunăndu-să paşea cu hanulŭ, mainte făcea cuvăntŭ iarăşĭ dinŭ Tătari marghiolĭ[4] şi dzicea cumŭ, hanulŭ dacâ să va aduna cu paşea, de acolea nu ştiŭ cumŭ să va rumpe lucrulŭ, şi întrebamŭ şi noĭ: Măriia Sa hanulŭ treace înŭ curundu ?, iară eĭ

[1] *Păzitor al Dunării întregi, în acest timp.*

[2] E vorba de lupta cu Gheorghe Rákóczy al II-lea, care e descrisă de Kemény, tradus şi în româneşte de un contemporan, probabil tocmai pentru Gheorghe Ştefan. Vezi Hurmuzaki, XV, p. 1266 şi urm., n° MMCCCLVIII.

[3] Adecă al Tătarilor.

[4] Intriganţi.

dzicea că nu să ştie ce va vrea paşea, că putearia-ĭ dată înŭ mâna paşeĭ. Iată şi acestŭ Batărŭ-aga ce iaste aicea, aceastea le dzicia, că iaste şi elŭ foarte preste samă marghiolŭ şi amestecătorŭ râŭ, iară, daca s'aŭ înpreunatŭ cu paşea, nice 2 časurĭ n'aŭ şădzutŭ înpreună şi s'aŭ şi despărţitŭ : hanulŭ aŭ purcesŭ înŭ cale-şĭ şi paşea iară înnapoĭ spre Cetatea-Albă, aŭ unde va fi acmù. Ce să cunoaşte că nu foarte caută de cuvintele paşeĭ, ce totŭ înŭ voia lorŭ maĭ iaste. Er⟨a⟩ aicia şi cestŭ şoimarŭ turcu: fiindŭ atâtea valurĭ, s'aŭ tămplatŭ de ⟨aŭ⟩ fostŭ zăbăvitŭ aicea; ce aŭ fostŭ înpreună cu acestŭ Batărŭ-aga de mul⟨te orĭ⟩; ce, fiindu nnu omŭ răŭ şi amestecătorŭ, multe ş'aŭ fostŭ băgăndŭ... şi aŭ fostŭ dzicăndŭ către şoimarŭ: nu vădu Turciĭ poate hi,... caută să vadză că aceaste ţărŭ aŭ fostŭ într'nnŭ găndŭ răŭ, şi eĭ aŭ fostŭ ⟨în⟩chinăndŭ ţărăle altora; acmù că ce-ĭ lasă? Deci şoimariulŭ ne era priiatenŭ, ce ne spunea precumŭ ştimŭ că le va spune şi Domnieĭ Tale. Ce, fiindŭ acesta Batărŭ-Aga unŭ omŭ răŭ şi amestecătorĭ, pentru acèa dzicea că nu să ştie treace-va hanulŭ curundŭ, că-ĭ putearea înŭ măna paşeĭ. Dară eu aşia socotescŭ: să cădemŭ de cu vreame la poala hanuluĭ; iară precumŭ veĭ socoti şi Domnia Ta, cu 'nţălepčunea Domnieĭ Tale, să avemŭ ştire.

De spre partia Căzacilorŭ, încă păn' acmù nu s'aŭ aşădzatŭ capulŭ cine va fi. Iară, precumŭ spune dumnealuĭ Săbeşŭ Frianţu [1], carele să duseasă cu solulŭ şvedŭ [2], alaltăerĭ, Dumenecâ, 16 Av., aŭ sositŭ aicea, ce şi oasăle hatmanuluĭ tocma înntr'ăcastăşĭ dzi ce aŭ sositŭ dumnealuĭ aicea le vorŭ fi îngrupatŭ. Şi totŭ iaste nediajde să fie hătmăuiia totŭ pre fičorulŭ hatmanuluĭ [3] şi Bihovschi [4] să fie totŭ purtătoriulŭ trebilorŭ, ca unŭ cobernatorŭ: fost-aŭ destule amestecăturĭ şi 'ntre dănşiĭ [5], iară aşea i s'aŭ părut pre aceştea să să aşeadză lucrulŭ la Măriia Sa la craiŭ, fiindŭ sluga Domn⟨nieĭ Tale⟩ Pătru Diiacŭ [6] acolo,—omulŭ nostru pre cine amŭ

---

[1] Sebessy Ferencz, trimes ardelean.

[2] Daniil călugărul.

[3] Iurii, cu privire la care v. Iorga, *Ucraina moldovenească*, *l. c.*, p. 347 şi urm.

[4] Wychowski, *pisarul* hatmanului. Cf. şi *Lettres de Pierre des Noyers, secrétaire de la reine de Pologne Marie-Louise de Gonzague*, Berlin 1859, p. 18. Pentru împrejurări, *ibid.*, p. 345 şi urm.

[5] După moartea lui Bogdan Hmilniţchi.

[6] Pare a fi Ardeleanul Petru Budai Diacul, despre care vezi Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, pp. 259, 261.

avutŭ acolo, iaste şi omŭ canŭ tănărŭ—, ce aşea cumŭ Măriia Sa craiŭ n'aŭ prealungitŭ voroavele, şi fiindŭ Măriia Sa craiŭ şi canŭ boliacŭ. Iară dintru Pătru Diiacŭ să fie înţălesŭ cumŭ Şveţiĭ iară să fie înpengăndŭ pre Leaşĭ; ce noĭ dincoace, diuŭ susŭ, fiindŭ cu Leaşiĭ nu foarte înŭ prietenie, nu prea putemŭ prinde veştĭ; iară acmù aŭ începutŭ a pleca şi eĭ: să miargă aĭ noştri la iarmaroace, pentru să să hrăniască şi eĭ; ce de acmù să vorŭ deşchide căile curundu. Iarŭ, precumŭ va fi înţălesŭ Pătru Diiacŭ, poftimŭ să avemŭ ştire şi noĭ. І лікѹи гспдрти съ бгом, амин. Из Ѩс, Av. 18, lt. 7165 (=1657).

Io Gorghi Ştefanŭ Voevodŭ.

† Прѣвъзлюблєном и срдчном брата нашємѹ Іѡ Кѡстандин Шєрбан воєвод, бж. мстїєю гспдарю зємли влахиском чсти вьдати[1].

(Aiud.)

XLIV.

† Io Mihailŭ Radulŭ voevodŭ i gsdnŭ пишєм гвдсми voao, cetăţeanilorŭ dela Clujvarŭ, здрави. Să căutaţĭ că aciia vorŭ veni sluga domnii meale Cortŭ comisŭ şi cliuč⟨er⟩; ci să aveţĭ a-ĭ lăsarea să între în cetate să cumpere cu banĭ păine, făină, orzŭ şi altŭ ce va maĭ trebui domnii meale. Ci să nu-ĭ opriţĭ, nič să aibă altŭ valŭ. И сам рєч гсвдми. Пис. сєпт. д., лт. 7167 (=1658)[2].

(Pecete cu vulturul arhiducal cuprinzând stema munteană, între doĭ leĭ; legenda: Ioannes Michael...)

(Cluj.)

---

[1] Alte scrisori româneşti ale lui Gheorghe Ştefan (1656-1657), în Iorga, *Studii şi documente*, IV, p. 50 şi urm.

[2] Pentru tot ce priveşte pe Mihnea care-şĭ zicea „Mihail Radul", imitând pe Mihai Viteazul (va fi cetit opera grecească a lui Stavrinos despre erou), vezi Iorga, *Steagul lui Mihnea-vodă Radul*, în Analele Academiei Române, XXXVI, p. 529 şi urm. Acolo şi tratatul său românesc cu Gheorghe-vodă Ghica (p. 537 şi urm.). Scrisoarea lui Mihnea e din campania lui ardeleană, alături cu Turcii. — Vezi Iorga, *Studii şi documente*, IV, pp. CCXCIV-V. — O altă scrisoare a lui, către Rákóczy (29 Septembre 1659), *ibid.*, pp. 57-59, n° LIV. Altă iscălitură a lui, în Iorga, *Socotelile Braşovului*, în Analele Academiei Române, XXI, p. 212.

XLV.

† La dumneta căpitanŭ Ionaşco sănătate pohtescu dumitale. Alta, facŭ ştire dumitale, căndu amŭ venitŭ aciia la tăbarŭ (=tabără) amu luatŭ caĭ de olacŭ, şi m'amŭ turnatŭ, iarŭ nişte Turcĭ i-aŭ tămpinatŭ şi i-aŭ luatŭ de olacŭ. Iarŭ dumneata să mergĭ la celibiulu, să te închinĭ cu sănătate dela mene, şi să cerĭ dumneta să-ţĭ dea omulŭ dumnealuĭ, şi să meargă înpreună cu Savulŭ, la cene-şĭ va cunoşte, să-ĭ scoţă. De ačasta facŭ ştire dumnetale. Să fiĭ dumneata sănătosŭ.

Alŭ dumneatale frate de bine voitorŭ
Dumitraşco čauşŭ [1].

(Arhiva Ungariei din Budapesta).

XLVI.

† Io Dumitraşco Catacozino
voevoda, bj. mlst. gspdriŭ zemle moldavscoĭ.

† Luminatuluĭ prinţipŭ Apafi Mihaiŭ, dinŭ mila luĭ Dumnedzăŭ craiulŭ Ardialuluĭ şi domnulŭ parţilorŭ Ţărăĭ Ungureşti şi şpanŭ mare Săcuilorŭ, alŭ nostru vecinŭ de aproape, de bine voiutorŭ, multă sănătate şi viiaţă îndelungată îţĭ poftimŭ de la putiarniculŭ Dumnedzăŭ să-ţĭ dăruiască. Pricina trimiteriĭ noastre către dumneata nu iaste altâ, fără numaĭ întăiŭ cercetămŭ ca să ştimŭ de a dumnetale bună sănătate, cu caria milostivulŭ Dumnedzăŭ pururia să te dăruiască, — aşia poftimŭ. Iarŭ, de spre alte, pecumŭ sintu tămplările aicia, înŭ ţara noastră, megieşeaşte însămnămŭ Dumnitale ca să ştiĭ: cu mila luĭ Dumnedzăŭ şi cu putearia cinstituluĭ înpăratŭ, pe nepriiateniĭ împărăţieĭ şi aĭ noştri cu Măriia Sa Calga-sultanŭ şi cu alţĭ patru sultanĭ lăngă dănsulŭ, şi cu oastia putiarniciĭ înpărăţiĭ şi cu aĭ noştri slujitorĭ, pe toţĭ i-amŭ răşchiratŭ dinŭ ţară şi i-amŭ scosŭ, şi ni-amŭ aşădzatŭ la scaunulŭ nostru aicia, înŭ Iaşĭ. Decĭ cu ačastă datâ megieşască cercetare facemŭ către Dumneata, poftindu pe Dumneata a şti pentru unŭ credinčosŭ boiarinŭ alŭ nostru, anume Mironŭ Costânŭ vorniculŭ celŭ mare, carele de noĭ aŭ fostu trimisŭ oare cu

[1] Aşez această scrisoare tot în 1658, fiind vorba de oşti româneşti în Ardeal. — Totuşi un cunoscut căpitan Ionaşcu era în oastea lui Radu Şerban, la 1603; *Studii şi documente*, IV, pp. XXIV, CXV.

ce prilejŭ ca să poată răzbate până la dumnealuĭ hatmanulŭ Subeschie[1], căndu eramŭ pe la Galaţĭ, şi căteva dzile aŭ trecutŭ, şi de dumnealuĭ până acmù nicĭo viaste n'amŭ luatŭ, fără numaĭ cătŭ ştimŭ că, neputăndu triace pe aiuria, aŭ năzuitŭ şi aŭ venitŭ să triacă prinŭ ţara Dumnitale ; şi noĭ, neştiindu că-ĭ va fi calia pre acolia, carte la Dumneata nu i-amŭ făcutŭ. Ce poftimŭ pe Dumneata, oarece veaste veĭ avia şi cumŭ veĭ şti de acelŭ boiarinŭ, cumŭ maĭ de sirgu cu acestu înblătorŭ[2] să avemŭ ştire. Iară să nu găndeştĭ Dumneata c'aŭ înblatŭ într'altu chipŭ, ce cu ştiria noastră iaste trămisŭ. Aşijderia poftimŭ pe Dumneata, ce veĭ hi avăndu veştĭ de spe părţile dinŭ susŭ, de toate să avemŭ ştire. Iară, de spe parţile noastre ce să vorŭ înnoi, dupre datoriia megieşieĭ pururia veĭ avia Dumneataa de la noĭ ştire de toate. Şi dupre ačasta ce ne vomŭ maĭ aşădza, vomŭ găta unŭ boiarinŭ alŭ nostru solŭ şi-lŭ vomŭ trimite la Dumneata cu cinste, cumŭ să cade, precumŭ iaste običaiulŭ. Şi, cu atăta săvărşindu, mila putiarniculuĭ Dumnedzăŭ fie cu Dumniata.

Înŭ Iaşĭ, vlto 7182 (=1674), Ghen. 19.

Alŭ Dumnetale de bine voitorŭ şi vecinŭ de aproape:
Io Dumitraşco Voevoda.

Luminatuluĭ prinţepŭ Apafi Mihaiŭ, dinŭ mila luĭ Dumnedzăŭ craiulŭ Ardialuluĭ şi domnulŭ a parţilorŭ Ţărăĭ Ungureştĭ, işpanŭ mare Săcuilorŭ, alŭ nostru vecinŭ de aproape, чснною н съ много здравіє даті сѧ[3].

(Arhiva Ungariei din Budapesta).

XLVII.

Prea-luminatuluĭ milostivuluĭ şi creştinuluĭ domnu Mihaĭ Apafi, denŭ mila luĭ Dumnezeŭ Ardealuluĭ craĭ, părţilorŭ Ţărăĭ Ungureştĭ domnu, Săcuilorŭ şpanŭ, ca unuĭ milostivŭ domnu, cu slujbă ne închinămŭ.

† Rugămŭ pre milostivulŭ Dumnezăŭ să dăruiască Mării

[1] Ioan Sobieski.

[2] Curier.

[3] Cf. Hurmuzaki, XV, p. 1355, n° MMCCCCLXXXIII. — Pentru prădăciunea Tătarilor Cronica atribuită lui Nicolae Costin, în *Letopiseţe*, II, ed. a 2-a, p. 110, sau C. Giurescu, *Letopiseţul ţărei Moldovei*, pp. 66-7. —Cf. povestirea din *Studii şi documente*, IX, pp. 159-161. — Scrisoarea cuprinde şi o însemnată întregire la biografia lui Miron Costin. În aceiaş fotografie apare şi sfârşitul altei scrisori a aceluiaş, cu data de Iaşi, 718—(rupt).

Tale bună pace şi sănătate întru mulţĭ şi fericiţĭ anĭ, denpreună cu totŭ cinstitŭ sfatulŭ şi ţara Mării Tale. Facemŭ ştire Mării Tale lucrulŭ tămplăriĭ noastre, carele ne ajunse în ţara noastră: fiindŭ domnulŭ nostru la oaste, Gligorie-vodă, la Hotinŭ, cu Huseinŭ-paşa, după porunca înpărăteaască, fiindŭ venirea hatmanuluĭ leşescu cu toate oştile leşăştĭ, fu biruinţa hatmanuluĭ, şi Huseinŭ-paşa, cu căţĭ Turcĭ putu scăpa, trecut-a pre podŭ şi aŭ întratŭ în Cameniţă, iarŭ domnulŭ nostrn, cu căte oştĭ rămaseră de nu periră, îĭ cuprinse hatmanulŭ, şi, ca unŭ creştinŭ, făcu milă cu dinşiĭ şi-ĭ slobozi pre toţĭ, şi pre domnu denpreună. Decĭ Gligorie-vodă slobozi oştile de veniră în ţară, şi Măriia Sa mearse la înpărăţie, la veziriulŭ celŭ mare, şi-lŭ priimiră cu ertăciune; şi ne trimise Măriia Sa carte scrisă la Noem. 19 zile, şi ne scrise şi chehaiaoa veziriuluĭ pentru venirea Mării Sale de acolo la veziriulŭ, întru carea l-aŭ priimitŭ şi i-aŭ făcutŭ ertăciune; şi ne porunceaşte să căutămŭ de trebile ţărăĭ, carele ne săntŭ poruncite de la înpărăţie: anume orzure, făină de grăŭ, miare, čară, untŭ şi altele încă multe. Şi după aceastea iarŭ încă ne maĭ veni o carte de la Gligorie-vodă, scrisă la Noem. 24 de zile ale călindariuluĭ celuĭ vechiŭ, întru care carte ačasta şi în cea dintăĭ totŭ într'unŭ chipŭ ne scrie, cumŭ iaste domniia pre seaama Mării Sale şi peste scurte zile va fi şi viitorŭ în ţară, cu rănduială înpărătească şi cu oaste turčască, să fie la Focşanĭ pază de spre Leaşĭ, înpreună cu Dumitraşco-vodă, domnulŭ celŭ noŭ alŭ ţărăĭ Moldoveĭ; şi alte învăţăturĭ multe ne porunceaşte de spre partea înpărăţii, precumŭ ne porunciia şi chehaiaoa veziriuluĭ. Şi pre ačasta ne aflamŭ noĭ cu grijă ca să umplemŭ poruncile. Iarŭ, maĭ nainte de aceaste, pănă ce nu era sositŭ încă Gligorie-vodă la înpărăţie, fost-aŭ trimisŭ veziriulŭ la Duca-vodă ca să meargă să-ĭ dea domniia, precumŭ şi la noĭ trimisease cărţĭ ca să trimitemŭ căţĭva boiarĭ acolò, la înpărăţie, şi să aleaagă denŭ boiariĭ ţărăĭ noastre unulŭ dintr'ănşiĭ să-lŭ facă domnu. Decĭ noĭ nu trimisemŭ, că ştiiamŭ că domnulŭ nostru Gligorie-vodă iaste mergătorŭ la înpărăţie. Maĭ pre urmă ne scrise şi capichehaialele, deaca de vreame ce iaste Măriia Sa viitorŭ, să nu maĭ trimitemŭ ničunŭ boiarŭ, că, mergăndŭ Măriia Sa, domniia iarŭ va fi pre Măriia Sa; iarŭ, căndŭ fu acumŭ maĭ pre urmă, auzimŭ că Măriia Sa Duca-vodă iaste la Ruşciucŭ, dereptŭ Giurğovŭ, şi vine dereptŭ la Bucureştĭ. Decĭ noĭ, auzăndŭ acealea, întrămŭ la grijă mare, şi ne deademŭ în-laturĭ, şi trecumŭ

aicĭ, înŭ ţara Mărie Tale, pănă se vorŭ vedea lucrurile de acolò cumŭ se vorŭ aşăza.

De care lucru ne rugămŭ Mării Tale, ca unuĭ domnu milostivŭ, de vreame ce ne scăpămŭ cu viiaţa noastră aicĭ, în ţara Mării Tale, precumŭ şi maĭ denainte vreame părinţiĭ noştri şi moşiĭ, strămoşiĭ noştri de multe orĭ ş'aŭ scăpatŭ capetele în ţara ačasta în vreame de primejdie, şi aŭ trăitŭ suptŭ scuteala şi mila crailorŭ, şi pre noĭ astăzĭ aceaia vreame ne-aŭ ajunsŭ, şi cădemŭ cu rugăčune la mila Mării Tale cea crăiască, să avemŭ şi noĭ astăzĭ milă şi scuteaală de Măriia Ta, ca de la unŭ craĭ creştinŭ şi milostivŭ, să facă Măriia Ta milă cu nişte striinĭ ce săntemŭ astăzĭ înstriinaţĭ denŭ ţară şi denŭ pămăntulŭ nostru.

De veĭ cunoaşte Măriia Ta că vomŭ putea trăi întru ţara Mării Tale, şi suptŭ scutinţa şi apărarea Mărie Tale şi unde veĭ socoti Măriia Ta unŭ locŭ de traiulŭ nostru, ne veĭ face Măriia Ta şi o cinstită cartea a Mării Tale, unde ne se-a întănpla a lăcui, să trăimŭ cu pace, şi, iarăşŭ, căndŭ ne se-aarŭ întămpla a eşi denŭ ţara Mării Tale, să eşimŭ cu pace, fără de nicĭo zminteaală. Iarŭ, de veĭ socoti Măriia Ta că nu ne omŭ putea odihni aicĭ, în ţara Mării Tale, că vomŭ avea şi noĭ niscare vrăjmaşĭ, şi nu ştimŭ şi cine se va aşăza în ţară a stăpăni, şi vorŭ fač⟨e⟩ supărare Mării Tale, şi vorŭ îndemna şi pre Turcĭ[1] de vorŭ supăra pre Măriia Ta, şi ne vorŭ ceare fără de voe a ne duce în ţară, ne rugămŭ Mării Tale ca unuĭ craĭ milostivŭ, după înţelepciunea Mării Tale, să avemŭ răspunsu. Că noĭ în nădeajdea şi în mare mila Mării Tale amŭ plecatŭ capulŭ aicea, la dăstoi⟨ni⟩ciia Mării Tale.

De ačasta ne rugămŭ Mării Tale, şi milostivulŭ Dumnezeŭ celŭ putearnicŭ să umbrească pre Măriia Ta cu bună pace şi să-

[1] Pentru înfrângerea Turcilor la Hotin şi trădarea amânduror domnilor, Ştefan Petriceicu din Moldova şi Grigore Ghica din Ţara Romănească, v. Iorga, *Studii şi documente*, IX, p. 161 şi urm. Pentru speranţele lui Ghica şi înlocuirea lui cu Duca-vodă, Iorga, *Despre Cantacuzini*, Bucureşti, 1902, p. CXI şi urm. Cf. *Istoriile Domnilor Ţării-Româneşti de Constantin Căpitanul Filipescu*, ed. Iorga, Bucureşti 1902, pp. 181-182: „Iar boiarii au trecut în Ţara Ungurească la Sibii, anume aceştia: Gheorghe banul, Stroe vornic, Ivaşco logofăt, Hrizea vistier, Neagoe banul Săcuianul, Ilie armaş, Pârvul Fărcăşan, Hrisoscul vătaf, şi mulţi boieri mehedinţi au fugit în Haţag". Altă povestire în Cronica Ludescului, *Magazinul Istoric*, V, p. 13. — Socotelele Sibiiului (Analele Academiei Române, XXI, p. 285) arată pe boieri viind pe la 25 Decembre st. n. 1673 în Sibiiu şi plecând spre Alba-Iulia, cu Kovács Pál şi Kis György, la 27.

nătate, întru luminată şi slăvită crăiia Mării Tale, în mulţĭ şi norociţĭ anĭ, aminŭ.

Писъ Dech. 4 dni, lt. 7182 (=1673).

Plecaţĭ şi ca nişte slugĭ maĭ micĭ aĭ Mării Tale:
Gherghe Băleanulŭ, Stroe vornicŭ [1],
Ivaşco logofătŭ [2] i Hriza vistiarŭ [3].

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

XLVIII.

✝ Alŭ nostru bunŭ priiatenŭ, dumnealuĭ Iliiaşĭ Gherghe craĭbirăŭ, dumitaale ın'închinŭ cu bună sănătaate, şi poftimŭ de la milostivulŭ Dumnedzăŭ acĕastă puţină scrisoarea a noastră să afle pre dumneata cu sănătaate. Cătră acĕasta facemŭ ştire dumitale: iată că amŭ trimisŭ ceştĭ oamenĭ aĭ noştri într'acolo, cariĭ să ne cumpere ceva vită de triaba casiĭ noastre, fiindŭ şi noi lipsiţĭ şi scăpaţĭ de vită, de aciaste răscoale[4] č-aŭ fostu înŭ ţară la noĭ. Decĭ, neştiindu oameni noştri rândulŭ într'acolo, poftimŭ pre dumneata de unŭ omŭ a dumitaale, să daĭ dumneata să margă cu oameni noştri..., de vorŭ ştie vită vândzătoare, şi pre la târgurĭ să cumpere a înc... 'n afară, iară pentru ostiniala ce va face omulŭ dumitaale d... oameni noştri, nu-ĭ va hi de la noĭ înŭ darŭ, ce-ĭ vomŭ plăti... Şi poftimŭ pre dumneata... -ţĭ hie dumitaale..., iarŭ în... să nu-ĭ... pentr'acesta lucru.., de va hi totŭ... pre sama dumisale doamniĭ... Lazarŭ Iştioanŭ, poftimŭ pre dumneata să fiĭ dumneata nevoitorŭ, să n'aibă dodeială. Iară noĭ încă, ce va hi pofta dumilorŭ voastre într'acoaci, omŭ hi nevoitorĭ să slujimŭ dumilorŭ voastre.

Şi amŭ trimisŭ dumitaali treĭ coţĭ şi ğumătaate de postavŭ supţire, de o dulamă, ce, de cumŭ s'aŭ tâmplatŭ, poftimŭ pre dumneata să priimeştĭ dumneata, tânplându-ne şi noĭ acmù la ţară. Ce, de cumŭ s'aŭ prilejitŭ, dumneata veĭ priimi, fiindu şi noĭ acĕastă dată la ţară. Şi de altă ce va hi pofta dumitaale într'acoaci,

---

[1] Leurdeanu.

[2] Golescu.

[3] Popescu.

[4] Înţelege războiul turco-polon, purtat pe pământul Moldovei.

omŭ sluji dumitaale. Ačasta poftimŭ pre dumneata. Şi să fiĭ dumneata sănătosŭ.

Ꙋ Cucutianĭ, Septemvrie 13.

⟨Alŭ dnmit⟩ale de bine voitorŭ Toaderŭ ⟨Cantacuzino⟩ bivŭ vist., mă închinŭ dumitale.

⟨La alŭ nos⟩tru bunŭ priiatinŭ, dumnealuĭ Ili⟨ia⟩şŭ Gherghi, craĭ-birăŭ, cu bunâ sănătaate să să dea[1].

(Cluj.)

XLIX.

Copia incfiziţieĭ saŭ dovedireĭ cu jurămăntŭ pentru pricina banilorŭ care aŭ luatŭ prinţipulŭ Ardealuluĭ, alŭ doile Racoţi Gheorghie, de la domnulŭ spatariulŭ Ţărăĭ Rumăneştĭ, dinŭ oraşulŭ Sibiiuluĭ, adecă talerĭ mie treĭzecĭ, dentru care jumătate aŭ opritŭ pă sama sa, iarŭ altă jumătate aŭ dat-o pă sama luĭ vodă dinŭ Ţara Rumănească, care aŭ fostŭ pă acea vreame. Însă dovedirea ačasta şi întrebarea s'aŭ făcutŭ după obiceaĭ cu jurămăntŭ, dinŭ porunca prinţipuluĭ Apafi, la anulŭ 1680, Dechem. înŭ treĭsprezece, de spre partea cinstiteĭ jupănease Bnĭceşti Mara[2], soţieĭ prea-cinstituluĭ dum. Secheli Laslo de la Boroşŭ-Ieneo.

PP. Intrebare:

Ştiĭ precumŭ craiulŭ Ardealuluĭ, alŭ doile Racoţi Gheorghie, ca să fie luatŭ bani spătariuluĭ Diiculuĭ, care aŭ fostŭ la Mateĭ-vodă gheneralŭ saŭ velŭ spatarŭ[3], dinŭ Sibiiŭ, şi cătă sumă de banĭ, şi prinŭ cine i-aŭ luatŭ şi înŭ ce chipŭ, pentru care pricină? Cu puterea saŭ într'altŭ chipŭ? De ačasta iaste ceva poruncă şi cfitanţie saŭ altă carte de mărturie? La a cuĭ casă şi cătă sumă de banĭ aŭ fostŭ? Şi înŭ ce feliŭ aŭ fostŭ puşĭ? Cine şi care arŭ maĭ şti de lucrulŭ acestŭ cevaşŭ?

Marturŭ de'ntăiŭ, înţăleptulŭ şi cinstitulŭ Criştofŭ Calmanŭ, cetăţanŭ dinŭ Sibiĭ, de patruzecĭ şi patru de anĭ, sorocitŭ şi în-

[1] Pentru Toderaşcu Iordachi Cantacuzino, v. mai sus, nr. XXVII, unde şi menţiunea aceluiaş „Iliaş Gheorghe“.

[2] Mara Buiceasca, fiica Diicului Buicescul. Vezi mai departe.

[3] Pentru Diicul, fiu şi el al unei Mara, din Brâncoveni, v. Iorga, *Răscoala Seimenilor împotriva lui Mateiu Basarab*, în Analele Academiei Române, XXXIII, p. 205 şi urm.

trebatŭ, aşa mărturiseşte: Eŭ, într'acea vreame, fiindŭ la logofeţia saŭ canţilaria cea de Curte, ştiŭ adevăratŭ precumŭ, la întrebare numituluĭ craĭ, alŭ doile Racoţi Gheorghie, treĭzeč de mie de talerĭ aĭ spătariuluĭ Diiculuĭ de aicĭ, dinŭ Sibiĭ, prinŭ cămăraşulŭ saŭ comorniculŭ anume Chiover Gaborŭ, aŭ luatŭ, şi vorŭ fi de atunča vre o doaăzecĭ şi şasă de anĭ. Înŭ ce feliŭ şi pentru ce pricină s'aŭ luatŭ aceĭ banĭ, eŭ nu ştiŭ, darŭ încăşŭ amŭ auzătŭ de la însuşŭ spatariulŭ Diiculŭ că să jeluia, zăcăndŭ căţĭ banĭ i-aŭ luatŭ craiulŭ Racoţi Gheorghie de la casa luĭ Herşelŭ Ianoşŭ, care casă o stăpăneaşte acumŭ Vaida Petru, care pe acea vreame va fi fostŭ sălaşu spătariuluĭ Diiculuĭ.

Alŭ doile mart⟨urŭ⟩, înţăleptulŭ şi cinstitulŭ Vaida Petru, cetăţanŭ dinŭ cetatea Sibiiului, omŭ de patruzeč şi şasă de anĭ, sorocitŭ, juratŭ, întrebatŭ, mărturiseşte: Eŭ, fiindŭ tinerŭ pă acea vreame, nu amŭ avutŭ grija lucrurilorŭ ca aceste, darŭ ştiŭ că la casa maica-mea, Herşelŭ Ianăşoae, aŭ avutŭ unŭ boiariŭ o ladă lungă; darŭ ce aŭ fostŭ într'ănsa şi cine aŭ dus-o, eŭ nu ştiŭ. Darŭ atăta ştiŭ că s'aŭ luatŭ lada. Casa maică-mea n'aŭ fostŭ de sălăşluitŭ boiariuluĭ aceluia.

Alŭ treile mart⟨urŭ⟩, înţăleptulŭ şi cinstitŭ Vaida Gaşparŭ, cetăţanŭ dinŭ maĭ susŭ numita cetate Sibiiuluĭ, omŭ ca de cinzecĭ de anĭ, juratŭ şi întrăbatŭ, aşa mărturiseaşte: Eŭ adevăratŭ ştiŭ şi îmĭ aducŭ aminte precumŭ, la întrăbare, maĭ susŭ numitŭ craiulŭ, alŭ doilea Racoţi Gheorghie, aŭ luatŭ jumătate, iarŭ altă jumă⟨tate⟩ a banilorŭ spăt. Diiculuĭ s'aŭ luatŭ şi s'aŭ dusŭ la vodă care aŭ fostŭ atunča înŭ Ţara Rumănească, — care banĭ aŭ fostŭ puşĭ de spăt. Diiculŭ la casa maica-mea, adecă la casa Herşelŭ Ianoşoae. Atuncĭ aŭ fostŭ şi dumnealuĭ Budaĭ Petru Bălgrădeanu[1] de faţă, precumŭ îmĭ aducu aminte, de spre partea luĭ vodă dinŭ Ţara Rumănească rănduitŭ; comorniculŭ saŭ cămăraşulŭ luĭ Racoţie Gheorghie craiuluĭ încă aŭ fostŭ acolo. Bani s'aŭ număratŭ prinŭ Grecĭ neguţitorĭ, precumŭ aducu aminte. De atuncĭ vorŭ fi vre-o doazecĭ şi cincĭ de anĭ. Şi aşa ştiŭ eŭ că aceĭ banĭ nu i-aŭ luatŭ craiulŭ cu judecată, ci înŭ sălă. Căndŭ s'aŭ dusŭ bani, amŭ auzitŭ aceşte cuvinte dinŭ[2] cămăraşulŭ: laudă fie luĭ Dumnezăŭ că l-aŭ învăţatŭ de maĭ multŭ nu va vinde ţara. Cătă sumă de

---

[1] Vezi mai sus, notele la nr. XLIII.

[2] Adecă: de la.

banĭ va fi fostŭ, nu ştiŭ, numaĭ atâta ştiŭ că aŭ fostŭ suma prè-mare, că toată zua până în sară s'aŭ număratŭ, şi Greci care număra încă era mulţĭ.

Alŭ patralea mart‹urŭ›, strajuiculŭ Gligorie Tergovişteanulŭ, care şade înŭ satulŭ Gura Răuluĭ, înŭ scaunu Sibiuluĭ, înŭ varmegia Bălgraduluĭ, omŭ ca de şaptezeč de anĭ, juratŭ, întrebatŭ, aşa mărturiseaşte: Ştiŭ cumŭ că ce aŭ avutŭ spăt. Diiculŭ la Sibiĭ, banĭ şi altă averea toată, cu porunca craiuluĭ, alŭ doile Racoţi Gheorghie, s'aŭ luatŭ şi s'aŭ dusŭ, şi bani s'aŭ împărţătŭ în doaă: jumătate s'aŭ luatŭ pă sama luĭ vodă şi o parte aŭ rămasŭ craiuluĭ, precumŭ amŭ auzătŭ. De ačasta jup‹ânŭ› Budaĭ Peterŭ maĭ multe va şti.

Care mărturiĭ prinŭ noĭ auzându-să şi isprăvindu-să, le-amŭ scrisŭ şi noĭ Mării Tale (adecă craiuluĭ Apafi) cu bună credinţă, poftindŭ Mării Tale norocită şi îndelungată viaţă.

Aĭ Mării Tale
plecaţĭ, crediučoşĭ şi pururea
slujitorĭ:
Gheorghie Iuţedi[1] şi Gheorghie Cičoi,
de la canţalaria sau logofeţia cea maĭ mare juraţĭ logofeţĭ dinŭ Curtea Mării Tale, pentru acelea maĭ susŭ scrise, ca să să isprăvească, cu credinţă anume trimeşĭ.

Praesentem inquisitionis copiam ex vero ac indubitato originali de verbo ad verbum genuine traductam eidemque originali per omnia consonam esse praesentibus bona fide attestor. Cibinii, 16-a mensis maij, anno 1746.

Stephanus Bethleni de eadem, caesareae-regiae campestris bellicae cancellariae transylvanicae translator.

(Pecete mică.)
(Cluj.)

L.

† Διαλαμβάνο ἐγὸ 'Αναστάσις πρόην βηστηάροις, ἔστοντας καὶ ὁ ἀφαίντης ὁ Σεκοιλάσκος νά μας ἦτον σιδρομητής, διὰ τὸν μακαροίτη τὸν 'Αφαίτη μᾶς δὸν *(sic)* Δοῦκα-Βότα, καὶ διὰ τοῦ λόγου μᾶς, καὶ πρότα καὶ ἥστερα, καὶ πολὲς καλοσίνες μᾶς ἔκαμε, ἧς τὴν ἀνακοίμοισ‹ιν›, τὸν

[1] Familia Inczédy e cunoscută în Ungaria.

ἐδόσαμαν δι' ὅλαν τόζον μάλαμα ταινηοὺς χηρός, ὁ ἕνας τραβάγη δράμια διακόσια εὑδομῆντα, ἤγουν 270, καὶ ὁ ἄλος δράμια εὑδομῖντα πέντη, ἤγουν 27 *(sic)*, καὶ νὰ μὴν ἔχῃ κανὴς νὰ τοὺς τρὶς γηραίψῃ, μήται ἡ Τόμινα, μίται ἡ μπεγηζαταίδες, καί, ὁπόταις τήχῃ νὰ δοθοῦν τὰ ἄσπρα ἧς τὰ χεροιὰ τῆς Τόμινας, καὶ τὸ μαλαμὰ ἢ ἄλη ηλωασι *(sic)* ἡ 'Εντημότη⟨ς⟩ τοῦ νὰ τοὺς βαστάξοι, γηὰ τή μας ἔκαμε πολὲς καλοσίνες. Καὶ γηὰ τὴν τὸ ἔδοσα τὸ παρόν μου, καὶ ἔνδειξοι, καὶ πάνο καὶ τὴν βούλα μου.

1686, 'Ηουλήου 10.

'Εγὸ 'Αναστάσις πρόην βηστηάροις ἔδοσα τὸ παρόν[1].

(Pecete mică.)

(Cluj.)

Arăt eu Anastase fost Vistier, de oarece ni-a fost ajutător şi dumnealui Székely László, pentru răposatul Domnul nostru Duca-vodă, şi pentru noi, şi mai întâiu şi mai pe urmă, şi multe bunătăţi ni-a făcut; la răposarea ⟨Ducăi vodă⟩ i-am dat brăţări de argint, una trage dramuri două sute şeptezeci, adecă 270, şi cealaltă dramuri şeptezeci şi cinci, adecă 27 *(sic)*; şi să n'aibă nime a le cere pe tustrele, nici doamna, nici beizadelele, şi, când s'ar întâmplà să se dea banii în mânile Doamnei, şi argintul ori alta... cinstit dumnealui să le ţie, pentru că ni-a făcut multe bunătăţi. Şi de aceia i-am dat această mărturie şi dovadă, şi de-asupra şi cu pecetea mea.

1686, Iulie 10.

Eu Anastase fost Vistier am dat aceasta.

LI.

† Mlstiiu bjiiu Io Costandinŭ voevodŭ и гсднь, писах гсдвми voao, slujitorilorŭ i ţăranilorŭ. Cătră ačasta facŭ domniia mea înŭ ştire, pe unde să va întămpla a veni ceştĭ 2 boiarĭ ardeleanĭ, anume Cheminŭ Simonŭ i Readea Palŭ[2] cu slugile lorŭ, mergăndŭ la Ǧurğovŭ ca să-şĭ tărguiască ce le săntŭ trebuin⟨cioase⟩,

[1] E vorba de cunoscuta afacere a confiscării în Ardeal, din ordinul lui Apáffy, a banilor trimeşi de doamna Anastasia pentru răscumpărarea soţului ei, Duca vodă, prins de războiu în Polonia. Cf. *Istoriile Domnilor Ţării-Româneşti*, ed. Iorga, p. 207 şi nota 2, şi Hurmuzaki, XV, pp. 1492-3, nº MMDCCCXXV. Anastase vistierul aveà grija restituirii lor.

[2] Kemény Simon şi Rhedey Pál.

iarŭ voĭ să-ĭ lăsaţĭ să meargă cu pace; nimen⟨ĭ⟩ să nu-ĭ băntuiască, nicĭ caiĭ de olacŭ să nu-ĭ ia, înŭ ducătoare şi înŭ viitoare. Că aşa iaste porunca domnii meale. Толико писах гсвдми, Av. 2 dn., 7213 (=1705[1]).

(Monogramă. Pecete mică.)

(Cluj.)

LII.

Dupre sănătăţĭ.

Cartea Mării Tale amŭ luatŭ cu plecăciune, şi m'amŭ bucuratŭ de sănătatea Mării Tale, şi săntŭ pururea spre poruncile Mării Tale. Însă îmĭ porunceştĭ Măria Ta ca să-ţĭ scriŭ şi de priiateniĭ ceĭ ce să ştiŭ, cumŭ le maĭ umblă lucrulŭ. Pentru care să ştiĭ Măriia Ta că negrulŭ aŭ grăitŭ negruluĭ celuĭ maĭ mare, şi apoĭ m'aŭ chematŭ şi mi-aŭ zisŭ să le poruncescu să aibă îngăduială de ĕastă dată, căce încă nu este vreamea. Dereptŭ aĕasta dară aŭ rămasŭ aĕasta de aĕastă dată aşa. Iară, precumŭ văzŭ şi pricepu, vorŭ să vază întăĭ la ce sfărşitŭ să tocmescu lucrurile amăndurorŭ monarhilorŭ. Solulŭ celŭ nemţescu încăşŭ răspunsu nu ş'aŭ luatŭ, şi găndulŭ negruluĭ celuĭ maĭ mare trage maĭ multŭ spre părţile ceale de afară decătŭ către Ţarigradŭ[2], şi, de să va potoli mărsulŭ[3]) Moscaluluĭ, adevăratŭ arată luna să să întoarcă către vulturŭ, şi, de nu să va potoli, încăşŭ multŭ pohteaşte. De ĕastă dată aşteaptă încă să afle adevăratŭ de suliţĭ, cumŭ să va amesteca cu samuriĭ; însă atuncea va părea răŭ lu Ismailŭ.

Aceastea aŭ fostŭ ale veştilorŭ de ĕastă dată numaĭ.

Adevărată copie scoasă după ţifră[4].

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

---

[1] Aceşti călători nu sunt pomeniţi în Socotelile Braşovului sau ale Sibiiului.

[2] Interesantă mărturisire a gândului adevărat ce aveà în acel moment critic Brâncoveanu.

[3] In orig. *mrăsulŭ.*

[4] Pare a fi în legătură cu lucrurile din 1711, arătând hotărârea lui Brâncoveanu de-a aşteptà de ce parte va fi biruinţa. Este şi o altă scrisoare nedescifrată.

LIII.

De la divanulŭ Prinţipatuluĭ Ţăriĭ Rumăneştĭ.

Exelenţiia Sa gănăralŭ-feltmarşalŭ-laitialtŭ baronŭ fonŭ Enţibergŭ, în cătă vreme aŭ fostŭ comandirŭ ţăriĭ noastre, orănduitŭ de prea-înnaltulŭ prinţipŭ Coburgu, s'aŭ arătatŭ către toţĭ aĭ ţăriĭ, marĭ şi micĭ, cu bună cinste, păzindŭ toate hotarăle dreptăţiĭ, spre mulţămita şi a noroduluĭ şi a politieĭ, după întocmite canoane ale înnaltuluĭ prinţipŭ Coburgŭ, cunoscăndu-lŭ cu toţiĭ de bunŭ şi ocărmuitorŭ comandirŭ. Pentru care a Exelenţieĭ Sale bună cinste şi mulţămită ce aŭ datŭ ţăriĭ şi noao, dămŭ şi noĭ spre adeverată încredinţare ačasta de mărturie.

Fev. 14 dni 1791.

Bucureştĭ.

Cosma alŭ U⟨n⟩g⟨rovlahiei⟩.

† Ὁ Ῥημνίκου Φιλάρετος. † Ὁ Μπουζαίου Δοσίθεος.

Dim. ⟨Ghica⟩ banŭ. Scarlatŭ Greceanu vist.

Ἰωάννης λογοθ⟨έτης⟩ Δημάρις (?)[1].

(Cluj.)

H. Acte privitoare la familia Buiceştilor.

LIV.

De la milostivulŭ Dumnezeŭ cu bucurii scris-amŭ la alŭ meŭ cinstitŭ şi prea-iubitŭ şi maĭ mare frate, dumneluĭ jupănŭ Căpos Isfanŭ, pohti⟨ndŭ⟩ tootŭ bine ca să dăruiască milostivu Dumnezeŭ dumnii tale, de înpreună cu tootă cinstită casa dumnetale. Cinstită scrisore dumnitale, care meĭ trimesŭ, venitu-me şi cu dragu o'mŭ priimitŭ, şi de totă pri⟨ci⟩n⟨a⟩ du⟨m⟩. înţeles-amŭ scrisoriĭ dumnitale. De care lucrulŭ dat-amŭ laudă milostivuluĭ Dumnezeŭ, dac'amŭ înţelesu de bună sănătate dumneavostră; şi ne'ŭ părutu bine căce v'aŭ feritu Dumnezeŭ Sfinţiia ⟨Sa⟩ de acele răntăţĭ. Cătră ačasta de veĭ pohtii dumnetale a întrebare de a nostră sănătate, harŭ

---

[1] Pentru aceste împrejurări ale ocupaţiei austriace în Ţara Românească, v. Iorga, *Ceva despre ocupaţiunea austriacă în anii 1789-1791*, în Analele Academiei Române, XXXIII, p. 211 şi urm.

să fie milostivu⟨luĭ⟩ Dumnezeŭ, ne aflămŭ sănătoşĭ, iarŭ de alte buşluiale destu⟨lŭ⟩ amŭ petrecutŭ de aceste răutăţĭ; că să ştiĭ dumniia⟨ta⟩ cumintele c'atăta răutate ni s'aŭ făcutŭ de aceştĭ vrăzmaşĭ de Tătarĭ prin sate, pri la Mehendeţŭ, pre unde ştiĭ dumnitale, numaĭ stupine 30 ne⟨'ŭ⟩ măncatŭ, darŭ totŭ păndarĭ vinŭ, totŭ ne⟨'ŭ⟩ măncatŭ. Făcutu-s'aŭ atăta răutate, numaĭ Dumnezeŭ să le plăte⟨ască⟩ acestorŭ. Că č⟨e⟩ alta fostu maĭ scrisu dumnetale, păntru rărndu celorŭ vite, să ştiĭ dumnetale că nu s'aŭ pututŭ vinde, că iată ce răutăţĭ aŭ fostŭ. Iarŭ să ştiĭ dumnetale că eŭ amŭ pusu 2 čobanĭ cu plată la dănşiĭ, de păzăscu, şi l'e totŭ păzitu, cu are⟨zĭ⟩, şi amŭ pusu de i-aŭ toţĭ bătutŭ, că aŭ fostu toţĭ arezĭ (*sic*); ci aice, înŭ ţara vostră, nu vorŭ să cupere. Că să ştiĭ dumnita că numaĭ ci i-aŭ fostu lăsatu omeni dumnitale săgurĭ; iarŭ pănă acumŭ să ştiĭ dumnetale că forte s'a păzitu bine. Decĭ dumnetale veĭ da de ştire ce vorŭ să li să facă: lăsa-ĭ-ve dumneta aicĭ, aŭ trece-veĭ într'aciia parte. De-ţĭ va trebui dumnetale vre⟨un⟩ calŭ bunŭ, să-ţĭ daŭ, şi să-mŭ daĭ berbeč, că amŭ unŭ calŭ forte bunŭ, cumŭ ţi va plăcè dumnetale: vănătu iaste în păru, iarŭ, de vănzare, nu să vorŭ putè vinde acuma. Alte ştirĭ dumnetale de într'acolo, în ce chipŭ vorŭ fi, să ştimŭ, dumnetale să-mĭ daĭ de ştire, ca să ştimŭ şi noĭ. Pentru vita dumitale, veţ da ştire[1] de totŭ ce vomŭ face. Ačastă puţină scrisore să afle pre dumnetale sănătoşĭ.

† Alŭ dumnetale ca unŭ maĭ micŭ frate

Preda stol⟨nic⟩.

Pe verso: Ačastă puţintică scrisore cu multă cinstea să să dea întru cinstită măna dumneaaluĭ jupănuluĭ Caposŭ Iştfanŭ, cumnatuluĭ şi alŭ mieŭ maĭ mare, ca unŭ frate, cu cinstea să să curtenescă[2].

(Cluj.)

---

[1] In orig. greşit *rişte*.

[2] E de la un fiu al lui Diicu Buicescul, care-şi va fi măritat una din fete cu acest Káposy István. Diicul arată să fi fost slab cunoscător de româneşte. Vezi n-rele LXII şi LXXI, din care se vede că el a luat pe Ana Szaláuczy, având o fiică al căreia soţ fu Székely László. E databilă pe la 1650. In 1655, când se răsculară Seimenii contra lui Constantin vodă Basarab, vedem pe *acest* fiu al Diicului (cellalt, Papa, trăia paşnic în ţară) căsătorit acum cu fata lui Szalánczy, adăpostindu-se în Sibiiu, unde se află şi tatăl, încă viu (povestire şi izvoare, în *Studii şi documente*, IV, p. CCLXV). Se spune că erà vorba ca Seimenii să-l facă domn pe acesta (Hurmuzaki, *Fragmente*, III, p. 222).

LV.

Mlstiiu bjiin Io Şerbanŭ voevodŭ и гсдњ всеи земле оуггровлахїскои, внѹк великаго и прѣдобраго покоинагѡ Io Şerbanŭ Băsărabŭ voevodŭ, dat-amŭ domnia mea cartea domnieĭ noastre cinstitnluĭ dnmnealuĭ jupănulnĭ Sechilŭ Laslo denŭ ţara Ardealnluĭ, ginerele Prediĭ post., şi jupăneasiĭ dumnealuĭ, Stancăĭ Buičascăĭ, fata Prediĭ post., fečorulŭ Diiculuĭ spat. Buicesculŭ, şi cu coconiĭ lorŭ, căţĭ Dumnezeŭ le va dărui, ca să le fie dumnealorŭ sate cu rumânĭ, moşiĭ stearpe, ţiganĭ, ₛcule, haine şi alte ce se-aarŭ afla partea tătăni-săŭ Prediĭ post., şi cu totŭ venitulŭ acestorŭ moşiĭ ce se-aarŭ aleage, să aibă a le ţinia şi a le stăpâni cu bună paace. Pentru că dumneaeĭ jupăneasa Stanca, fiindŭ fată adevărată a Prediĭ post., nepoată a Diiculuĭ spat. Buicesculŭ, fiindŭ mică, încă rămâindŭ şi săracă de tată, o aŭ fostŭ dusŭ muma dumneaeĭ[1] înŭ ţara Ardealuluĭ, de unde şi fusease, şi, acolò crescându-să până căndŭ şi vreamea căsătorieĭ ₒviindu-ĭ, aŭ mersu după dumnealuĭ maĭ susŭ numitulŭ jupănulŭ Sechilŭ Laslo. Dereptŭ aceaia dară dumneaeĭ jupăneasa Stanca, ştiindu-să fată Prediĭ post., vrăndŭ a-şĭ căuta partea tătăni-săŭ ce arŭ fi rămasŭ aič în ţara noastră, şi viindŭ înpreună cu boiarinulŭ dumneaeĭ, acumŭ în zilele domnii meale, cercându-şĭ moştenirea tătăni-săŭ de la unchiulŭ dumneaeĭ, boiarinulŭ domnii meale Papa velŭ comisŭ, fečorulŭ Diiculuĭ spat., pentru ce arŭ fi rămasŭ de la părinţiĭ dumnealorŭ, moşiĭ, sate, scule, rumânĭ, ţiganĭ şi altŭ ce arŭ fi maĭ fostŭ, deč dumnealorŭ, voindu-să între dinşiĭ, aŭ venitŭ înnaintea domnii meale dumnealuĭ Sechilŭ Laslo, înpreună cu boiarinulŭ domnii meale Papa velŭ comisŭ, şi aŭ poftitŭ denaintea domnii meale de aŭ luatŭ la mijloculŭ dumnealorŭ pre cinstiţĭ şi credinčoşĭ boiariĭ domnii meale Costandinŭ Cantacozino bâv velŭ stol. i Costandinŭ Brâncoveanulŭ vel spat., ca să-ĭ tocmească şi să-ĭ aşaze de toate ce vorŭ avea între dinşiĭ. Deci amŭ porunci domnia mea ca să meargă să le facă tocmeală şi aşezământŭ denaintea Sfinţii Sale cinstituluĭ şi preasfinţituluĭ părinteluĭ nostru chirŭ Theodosie mitropolitulŭ Ţărăĭ Rumâneştĭ. Deč, după porunca domnii meale, strânsu-s'aŭ toţĭ la unŭ locŭ înnaintea părinteluĭ mitropolituluĭ, fiindŭ şi dum-

[1] Ana Szalánczy pare a fi fost fiica acelui Ladislau care a îndeplinit şi misiuni în ţară; Hurmuzaki, XV, locurile arătate la p. 1901; *Studii şi documente*, IV, p. CLXXVII.

nealorŭ de faţă; într'aceaia dară boiariĭ domnii meale, cariĭ scriŭ maĭ susŭ, neştiindŭ căte aŭ dumnealorŭ de înpărţeaală aicĭ în ţară, ca să le potrivească, să dea fieştecăruia ce i se-aarŭ veni, şi cunoscăndŭ şi dumnealuĭ jupănulŭ Sechilŭ Laslo, înpreună cu boiarenulŭ domnii meale Papa velŭ comisŭ, că, pănă nu să vorŭ vedea satele şi rumăniĭ şi ţiganiĭ şi scule şi altŭ ce arŭ maĭ fi, ca să le poată potrivi cumŭ va fi cu direptulŭ, nu-ĭ vorŭ putea aşeza, şi vrăndŭ să meargă pe acolò, rugăudu-să ca să le daŭ domnia mea şi unŭ boiarinŭ de aĭ Curţiĭ, decĭ domnia mea amŭ rănduitŭ pre Stepanŭ Rătesculŭ vt. pit⟨arŭ⟩ de aŭ mersu înpreună cu dumnealorŭ de aŭ scrisŭ şi aŭ tocmitŭ şi aŭ potrivitŭ ce arŭ fi găsitŭ toate pe voinţa dumnealorŭ, iarŭ denŭ ce nu s'aŭ putută voì acolò, viindŭ Papa velŭ comisŭ aič, trimis-aŭ şi dumnealuĭ Sechilŭ Laslo şi jupăneasa dumnealuĭ Stanca 2 ispravnič aĭ dumnealorŭ, înpreună cu boiarinulŭ domnii meale Stepauŭ vt. pit⟨arŭ⟩. Şi, viindŭ aič, aŭ mersu iarŭ la sfănta mitropolie, înnaintea părinteluĭ vlădicăĭ, fiindŭ şi boiarinulŭ domnii meale Papa vt. velŭ comisŭ de faţă; şi, fiindŭ şi boiariĭ domnii meale Costandinŭ Cantacozinò bâvŭ velŭ stol. i Costandinŭ Brâncoveanulŭ velŭ spat., tocmitu-i-aŭ şi i-aŭ aşezatŭ pre ce se-aarŭ fi găsitŭ, înpărţindŭ înŭ doao, a ţinia denpreună, făcăndu-le foiţe alease şi tocmite de sate cu rumănĭ, de moşiĭ stearpe i ţiganĭ, cariĭ s'aŭ aflatŭ aič în ţară. Aşijdirea i-aŭ tocmitŭ şi în Ardealŭ, să-lŭ ţie dumnealorŭ denpreună satulŭ (*loc gol*) ce iaste cu iobagiĭ, în doao, şi scule şi haine şi alte unealte căte aŭ zisŭ dumneaeĭ jupăneasa Stanca că aŭ putută scoate de la muma dumneaeĭ, jupăueasa Aua Sălănţoae, de vreame ce dumneaeĭ, dupre moartea Prediĭ post., s'aŭ fostŭ măritatŭ după altŭ bărbatŭ. Iarŭ de neşte haine şi alte unealte ce nu aŭ putută scoate de la jupăneasa Ana Sălănţoae, tocmitu-s'aŭ dumnealorŭ, aŭ să meargă dumnealuĭ Papa velŭ comisŭ, aŭ să trimiţă ispravuiculŭ dumnealuĭ acolò, ca să tragă leage înpreună cu dumnealuĭ Sechilŭ Laslo, şi ce arŭ putea scoate să înparţă iarŭ în doao frăţăşte, precumŭ amŭ văzutŭ domnia mea şi cartea Sfinţii Sale părinteluĭ vlădicăĭ înpreună şi a boiarilorŭ cariĭ săutu maĭ susŭ zişĭ, şi foiţele de tocmeaală şi de înpărţeală care s'aŭ făcutŭ şi s'aŭ tocmitŭ şi s'aŭ datŭ la măinile dumnealorŭ. Dereptŭ aceaia dară amŭ datŭ şi domnia mea cinstituluĭ dumnealuĭ jupăuuluĭ Sechelŭ Laslo denŭ ţara Ardealuluĭ şi jupăneasiĭ dumnealuĭ Stancăĭ Buičascăĭ, ca să le fie dumnealorŭ toată partea tătăni-săŭ Prediĭ post. Buicesculŭ, sate,

rumânĭ i moşiĭ stearpe i ţiganĭ i scule, haine şi altele ce se-arŭ maĭ afla, moşiĭ ohabnice şi stătătoare, dumnealorŭ şi coconilorŭ dumnealorŭ, în vecĭ. И нѥ ѿт коѥго до нѥпоколѧбимо, по ⟨о⟩ризмо гсвдмн. Сѥж оукo и свдтѥлїѥ поставихом гсвдмн : jupanŭ Radulŭ Năsturelŭ velŭ banŭ, i panŭ Badea Bălăceanulŭ velŭ dvor., i panŭ Gligorie velŭ log., i panŭ Barbulŭ Milesculŭ velŭ vist., i panŭ Costandinŭ Brăncoveanulŭ velŭ spat., i panŭ Stoianŭ velŭ cluč., i panŭ Statie velŭ peh., i panŭ Ghinea velŭ post., i panŭ Iordachi Cantacozinò velŭ stol., i panŭ Papa velŭ comisŭ. I is⟨pravnicŭ⟩ Şerbanŭ vt. log. И написах аз Goranŭ log. Olănesculŭ [1] înŭ Bucureştĭ, msţa Noemvrie 22 dni, vlt. 7191 (=1682).

(Monogramă şi iscălitură.)

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

LVI.

† Mlstiiu bjiiu Io Costandinŭ voevoda и гсднь землѥ влахнскоѥ, писах гсвдмн voao schilearilorŭ dela Dragoslavele şă de la Căineanĭ. Facu-vă înŭ ştire dumnia mea: orĭcându ar trece vitele priiatenuluĭ dumnii meale jupânuluĭ Sichielŭ Laslo, orĭce felu de vite, să le treacă de aicĭ dinŭ ţară înŭ Ţara Ungureaască, aŭ denŭ Ţara Ungurească să le treacă încoace, iarŭ voĭ să aveţĭ a le lăsarea să treacă cu paace vitele şă oameniĭ luĭ, nimica să nu-ĭ băntuiţĭ pentru vaamă. Că aşa iaste porunca dumnii meale. Толїко пїсах гсвдмн.

Maĭ 28 dni, lt. 7197 (=1689).

Io Costandinŭ Voevoda.

(Monogram. Pecete mică.)

(Cluj.)

LVII.

† Dumitraşco pit⟨arŭ⟩ Poenariulŭ dat-amŭ cartea noastră de judecată la măna lu Costandinŭ post. Cepturoianulŭ, nepotulŭ Predeĭ spăt.[2], pentru că aicĭ la scaunŭ înnaintea noastră avut-aŭ întrebăciune de faţă cu Preda, fečorulŭ luĭ Apostulŭ Păsatŭ otŭ Gropşanĭ,

---

[1] Insemnări de ale lui Mateiu, fiul acestui (?) Goran, pe o carte grecească, le-am reprodus în Analele Academiei Române, XX, p. 247 şi urm.

[2] Fiul lui Papa Comisul. Vezi n° LXXI.

nepotulŭ Vladuluĭ, pentru unŭ zapisŭ ce scoas⟨e⟩ Costandinŭ post., alŭ Vladuluĭ, moşulŭ Predeĭ, tatălŭ lu Apostulŭ, ce scrie la măna Predeĭ spăt., unchiulŭ lu Costandenŭ post., cumŭ că i-aŭ fostŭ datŭ banĭ gata ug. 62, costande 7, şi cu zi pănă la S⟨fe⟩ti Petriu, scriindŭ înŭ zapisŭ cumŭ că, de nu va da Vladulŭ bani la zi, să-ĭ ţie Preda spăt. toată parte luĭ de moşie dela Gropşanĭ şi cu toţĭ rumăni, şi de atuncea pănă acumŭ săntŭ 41 de anĭ, precumŭ văzumŭ şi noĭ zapisulŭ, şi eĭ grijă n'aŭ maĭ portatŭ, nicĭ bani nu i-aŭ maĭ datŭ. Decĭ şi noĭ într'altŭ chipŭ n'amŭ pututŭ aleage, ce i-amŭ datŭ ačastă carte a noastră la m⟨ănă⟩..., să fie volnicŭ... să stăpănească a patra parte (?) dinŭ Gropşanĭ, moşiia de peste totŭ hotariulŭ, şi să ia totŭ venitulŭ moşieĭ, şi de către nime nič⟨o⟩ opreaală să n'aibă. Iarŭ Preda, nepotulŭ Vladuluĭ, de va putea căştiga bani, să-ĭ dea şi să-şĭ scoaţă moşiia. Ačasta scriemŭ.

Iuni 1 dn., lt. 7202 (=1694).

Dumitraşco pit. Poenariulŭ.

Cartea luĭ Dumitraşco Poenariulŭ, de judecată, Gropşanĭ.

(Cluj.)

LVIII.

Cinstită ca uniĭ surorĭ dragă, bună şi adevărată, mă închinŭ cu sănătaate, Dumnezeŭ cu norocŭ şi viiaţă lungă să blagoslovească pre dumneata.

Cinstită scrisoarea dumitale ca de la o adevărată iubită soră amŭ luatŭ, dentru care bucurie desăvărşită mi-aŭ venitŭ, întăĭ de a dumneavoastră fericită sănătaate vestindu-mi-să, şi maĭ multu că Domnulŭ Dumnezeŭ aŭ vrednicitŭ pe dumneata a vedea şi veselie de iubitŭ fiĭ[1] alŭ dumitale, care bucurie, păcumŭ la dumneata, aşa şi la toată casa noastră aŭ fostŭ. Pocĭ cu ačasta a urà, zicăndŭ ca să-lŭ trăiască Dumnezeŭ şi să să bucure cu naştere de fiĭ şi să-ĭ trimiţă Dumnezeŭ zile blagoslovite, ca să vază fii fiilorŭ, spre bucuriia a totŭ neamulŭ. După ačasta, cinstită şi a mea iubită soră, viŭ a răspunde scriselorŭ dumitale, măcarŭ că puţinŭ poč priceape dinŭ căte-mĭ scriĭ dumneata, iarŭ eŭ, după puţină cunoştinţă a mea, atătŭ zicŭ ca dumneata să nu te nimicŭ bucurĭ la ce arŭ fi partea mea, orĭ multŭ orĭ puţinŭ, căcĭ că dumneata dinŭ mila luĭ Dumnezeŭ cu de toate eştĭ îndestulată şi, maĭ multŭ zicŭ, socotindŭ,

[1] Adam Székely.

după cumŭ şi dumneata, pă Dumnezeŭ văzŭ că puĭ la mijlocŭ în chipŭ de jurămăntŭ. Ci darŭ dumneata socoteaşte întăĭ că iaste moarte, şi totŭ ce iaste dreptŭ alŭ cuiva, să să poată opri, iaste şi naintea luĭ Dumnezeŭ cu păcatŭ, şi naintea oamenilorŭ cu ruşine. Eŭ dreptaate amŭ a ceare, mi să pare, după cumŭ scrisorile îmĭ dovedescu, păcumŭ şi alţiĭ maĭ înţălepţĭ şi maĭ cinstiţĭ decătŭ mine vădŭ şi-mĭ cunoscu dreptatea, măcarŭ că dumneata zič că înŭ mintea mea mă ostenescu şi poč să şi cheltuescu. Cu adevăratŭ : celŭ ce piiarde unŭ lucru să osteneaşte cu mintea multŭ ca să găseaască, iarŭ şi, de nu poate numaĭ cu cercetarea a afla, pune şi chieltuială la mijlocŭ, găndindu că : aŭ să aflu ce amŭ pierdutŭ, să-mĭ scoţŭ şi chieltuiala, aŭ să fie pierdute toate. Ci darŭ aceluiaşŭ pătimaşŭ mă počŭ alcătui şi eŭ, şi, avăndŭ dovade înŭ măna mea, aşa socotescu cu ajutoriulŭ luĭ Dumnezeŭ să iaŭ ce iaste alŭ mieŭ, iarŭ să nu pierzŭ maĭ multŭ. Poţĭ socoti dumneata cătă vreame aŭ trecutŭ de căndŭ stăpăniiaţĭ dumneavoastră toată bunătatea caseĭ noastre, ce aŭ fostŭ dusă aciĭ înŭ Ardealŭ (şi nu v'aţĭ îndestulatŭ), ci tocma dinŭ[1] vreame trecută aţĭ cercetatŭ a avea parte şi aicĭ înŭ ţeaară; de care dreptatea n'aŭ apăratŭ pă dumneavoastră; acea dreptaate darŭ socotescu că Dumnezeŭ nič de mine nu o va depărta, ci, măcarŭ de aĭ dumneata cătŭ de multŭ zăbovi şi depărta acea vreame, dreptatea o va aduč⟨e⟩ căndŭ dumneata nu veĭ găndi. Că, de aŭ muritŭ tată-mieŭ, amŭ rămasŭ eŭ ; de veĭ muri dumneata, vorŭ rămănea coconiĭ dumitale. Ci maĭ bine arŭ fi să rămăe dragoste, şi acumŭ, şi de acumŭ, între noĭ, decătŭ să să întemeiază vrajbă şi nedragoste. Mă mirŭ cumŭ va să poată fi lucrulŭ, că dumneata îmĭ scriĭ înŭ doao chipurĭ, care unele să potrivescŭ şi cu zisăle ce aĭ zisŭ dumneata către fečoriĭ mieĭ, iarŭ altele săntu depărtaate de dragoste ce arăţĭ dumneata, că-mĭ scriĭ carele şi către fečorĭ s'aŭ zisŭ, că aĭ vrea dumneata şi pohteştĭ ca înŭ viiaţa dumitale să ne isprăvimŭ şi să ne tocmimŭ, — care vorbă şi pohta dumitale şi eŭ o voescu. Apoĭ iarŭ îmĭ scriĭ dumneata cumŭ că dintr'unele îmĭ veĭ face parte, iarŭ altele zicĭ dumneata cumŭ că ţi le-aaŭ dăruitŭ maica dumitale, ci acealea vorŭ fi numaĭ ale dumitale. Eŭ încă počŭ zice că unele sate mi aŭ dăruitŭ tată-mieŭ numaĭ mie, aŭ că aŭ dăruitŭ moaşă-mea tătăni-mieŭ, ci nu-ţĭ voĭ da dumitale. Ci aceaste vorbe săntŭ fără de cale, numaĭ orĭ aciĭ ce se-aaŭ dusŭ, orĭ aciĭ[2] ce

[1] In orig. *dunŭ*.
[2] In orig. *aicĭ*.

aŭ rămasŭ, iaste să le înpărţimŭ. Pentru care înpărţeaală noĭ nicĭ n'aamŭ apăratŭ, nicĭ nu apărămŭ, ci aşa pohtimŭ ca, ce voĭ dovedi eŭ că iaste adusŭ aciĭ, să iasă pă jumătaate, şi pă ce veĭ dovedi dumneata că aŭ rămasŭ aicea neînpărţite, să iaĭ pă jumătate. Ačasta zicŭ, şi ačasta voĭ, şi ačasta să rămăe; iarŭ vorbele şi scrisorile, mă rogŭ dumitale, păcumŭ aŭ avutŭ începutŭ, să aibă şi săvărşitŭ, ca să nu maĭ facemŭ vorbă oamenilorŭ, ci să rămănemŭ păcumŭ să cuvine, cu dragoste şi bună unire între noĭ. Numaĭ, drăguţă soru-mea, pohtescu pă dumneata, de poţĭ dumneata dovedi cu niscare scrisorĭ la măna dumitale cumŭ că aĭ maĭ avea dumneata cevaşŭ a căuta cu mine, păcumŭ eŭ amŭ scrisorĭ la măna mea cu marĭ marturiĭ, şi ungureştĭ şi rumăneştĭ, a-mĭ luoa parte foarte bună de acolo, păcumŭ toate de faţă le-aamŭ arătatŭ slugilorŭ dumitale, păcumŭ dumitale vorŭ putea spune, aşa şi dumneata să arăţĭ scrisorile naintea slugilorŭ noastre, ca să ne poată spune şi noao. Cu ačasta mă închinŭ şi lasŭ pă dumneata întru pază dumnezăiască.

Şi noĭ de aicea nu avumŭ a cinsti pă dumneavoastră cu altŭ fără de cătŭ trimisămŭ dumneavoastră unŭ morunŭ, ci, păcumŭ se-aaŭ tămplatŭ, dumneavoastră ca de la unŭ maĭ micŭ fratele dumneavoastră să priimiţĭ, şi să poţĭ cunoaşte dumneata dragoste desăvărşitŭ.

Dech. 13 dni, lt. 7211 (=1702).

Alŭ dumitale maĭ micŭ frate :
Diiculŭ Buicesculŭ [1].

Cinstiteĭ şi maĭ marĭ bune sorĭ, dumneaeĭ lealeĭ Stancăĭ, cu cinste şi fericită sănătaate să să dea.

(Cluj.)

LIX.

† Mlstiiu bjiiu Io Costandinŭ voevodŭ и гсднь, давaт гсдвми сїю повѣленїю гсдвми slugiĭ domnii meale, anume —, ca să fie volnicŭ cu ačastă carte a domnii meale să meargă să apuce pă Scoreaĭ Laţco [2], ispravneculŭ jupănuluĭ Seichilŭ Adamŭ, care iaste la Vităneştĭ ispravnecŭ, să dea unŭ copilŭ de ţiganŭ, anume Ne-

---

[1] Alt fiu al Predei, nepot de fiu al lui Diicul cel bătrân.

[2] In orig. greşit *Lacţo*.

cula, fečorulŭ Guguluĭ ţiganulŭ, care ţiganŭ l-aŭ fostŭ cumpăratŭ sluga domnii meale Sava căpt. de la Seichilŭ Mojâşŭ, fratele luĭ Seichilŭ Adamŭ, cu banĭ gata tl. 25 şi cu zapisŭ de la măna luĭ Seichilŭ Mojâşŭ, şi l-aŭ ţinutŭ Sava căpt. cătăva vreame, iarŭ înŭ urmă s'aŭ sculatŭ rudele ţiganuluĭ de l-aŭ furatŭ şi-lŭ ţinŭ la Vităneştĭ. Dreptŭ aceaia să fie volnecŭ sluga domnii meale ce scrie maĭ susŭ să-lŭ apuce pă Scoreaĭ Laţco să dea ţiganulŭ fără voia luĭ. Iarŭ, nedăndŭ ţiganulŭ, să-lŭ aducă pă dănsulŭ aicĭ, şi de către nimenĭ opreaală să n'aibă. Că aşa iaste porunca domnii meale. И ис. саам рече гсдвми. Av. 8 dni, 7221 (=1713).

Проч̃т. вт. логф̃т.

(Monogramă. Pecete.)

(Cluj.)

LX.

† Cinstite, iubite şi alŭ nostru bunŭ frate, dumneata nepoate Adame, cu sănătate ne închinămŭ dumitale.

Iubite, scrisoarea dumitale, încă la Vadu fiindu, o amu luatu, şi, de a dumneavoastră sănătate înţelegăndu, ni-amu bucuratu. Alalte ce mi-aĭ scrisu dumneata, amu înţelesu. Îmu scriĭ dumneata ca să scriŭ dumitale aŭ letineaşte aŭ ungureaşte, că rumăneşte nu poţĭ înţeleage dumneata, ca să-mĭ daĭ răspunsulu. Ci de ačasta, frate, nu ştu cumŭ va fi poveastea, că dumneata îmĭ scriĭ că nu poţĭ înţeleage rumăneaşte, iarŭ socruluĭ dumitale i-aĭ spusu toate căte amu scrisu dumitale şi dela dumnealuĭ amu luatu răspunsu. Poate fi că dumneata cercĭ judecată să avemu între noĭ. Ci, de vreame ce pohteştĭ dumneata judecată, nice noĭ nu fugimŭ de leage şi de judecată, măcarŭ că dumneata veĭ avea judecătoriĭ de aicea pe toţĭ priiatinĭ; ci, de vomŭ cunoaşte direptate de aicea, bine va fi, iarŭ, de unde nu, ne vomu duce la Beciŭ, la luminatulŭ înpăratu, de ne va aleage dereptate. Că, dupre cumŭ aŭ fostu maica dumitale, lealea Stanca, nepoată Diiculuĭ spătariuluĭ Buicesculuĭ, aşa iaste şi jupăneasa mea, Dumitrana, nepoată de fečoru Diiculuĭ spătariulŭ Buicesculŭ[1]. Şi, cumŭ îţĭ place dumitale de stăpăneştĭ înŭ Ţara Rumănească pre jumătate denŭ toate ale Diiculuĭ

[1] Dumitrana eră fiica Papei fiul lui Diicu.

spătariulŭ, aşa mi să pare că va fi cu dereptate a stăpâni pre jumătate şi noĭ căte să vorn afla aicea înŭ Ţara Ungurească ale Diiculuĭ spătariuluĭ Buicesculŭ. Ci poate că-ţĭ pare dumitale răŭ căcĭ ni aĭ datu dumneata o fărămă de sălaşu la satu la Vadu; zăŭ şi dumitale îţĭ va părea răŭ, iarŭ şi noĭ cu dăstulă voe rea săntemu, că puţinteaale vitişoare ce avemu acolea, înŭ toate zilile ne le închiidu săteaniĭ de acolea, zicăndu că iaste moşiia loru. Ci, de vreame ce aĭ dumneata păreare rea căcĭ şădemu acolea, vomu meargea la Sibiĭ, la Măriia Sa ghiinărariulu, de vomu ceare unŭ satu, de ne va da, şi ne vomŭ odihni şi noĭ şi vitişoarile noastre, măcarŭ că odihna noastră o amu făcutu maĭ totu aicĭ la Braşovu.

De ačasta, şi fiĭ dumneata sănătosu.

Maĭ 28 dni, lt. 7225 (=1717).

Alŭ dumitaale bunŭ frate
Ventilă căpt.[1]

(Cluj).

LXI.

„Noĭ doĭ boiarĭ careĭ mai josŭ vomŭ iscăli, care amŭ fostŭ rănduiţĭ dinŭ porunca chesariceştiĭ Administraţiĭ cu carte şi cu Mihaĭ Melinescu, portariulŭ judeţuluĭ, ca să aleagemŭ jumătate de hotarŭ dinŭ moşiia Gropşanilorŭ, sudŭ Romonaţĭ, partea sfinteĭ mănăstirĭ Dintr'unŭ lemnu", de către moşneni, îşi fac datoria. Moşnenii vânduseră o parte lui Diicu Buicescul cu 191 ughi. „Şi aŭ scosŭ şi unŭ zapisŭ alŭ jupăneasăĭ Dumitraneĭ, nepoata Diiculuĭ spatariuluĭ Buicesculuĭ, căriia i s'aŭ întămplatu de i s'aŭ îngropatŭ oasele la sfănta mănăstire De unŭ lemnu, înŭ care zapisŭ scriia că aŭ datu ačastă jumătate de hotarŭ danie la sfănta mănăstire."

20 Iunie 7233 (=1725).

Neculaĭ Rant⟨ea⟩ comisŭ. Ionŭ logofătŭ Podbăniceanulŭ.

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

---

[1] E Vintilă Bucşanul. Vezi Hurmuzaki, VI, pp. 193, 199. Şi la 1718 erà în Ardeal, iscălind: „Ventilă Bucşanulŭ bivŭ Velŭ Căpt." *(ibid.*, p. 237). O rudă a sa erà logofătul Constantin *(ibid.*, p. 243, nº CLXVI). Vintilă aveà moşii în Oltenia *(ibid.)*. In această familie fusese şi pretendentul contra lui Brâncoveanu, Staico.

LXII.

După pretenzionulŭ care aŭ pretăndăluitŭ dumnealuĭ grofulŭ Sechilŭ Adamŭ denŭ ţara Ardealuluĭ, acumŭ la ačastă vreame, cu treĭ trimişĭ aĭ săĭ, anume Ghidefoalvi Ianoşŭ, Chebluşŭ Ianoşŭ şi Conţi Iştfanŭ, aicĭ la Craiova, la noĭ, chesariceasca Administraţie, pentru satele şi moşiile dentr'ačastă rumănească ţeară chesariceascĕ, dencoace de Oltŭ, anume Urşaniĭ, Ulmetulŭ, Gropşaniĭ şi Smărdeşteţulŭ, care le are dela muma dumnealuĭ, jupăneasa Stanca, fata răposatuluĭ dumnealuĭ Prediĭ Buicesculuĭ, boiariulŭ de Ţeaara Rumănească, — pentru care sate şi moşiĭ cercetăndu-se totŭ lucrulŭ pe amăruntulŭ, şi denŭ scrisorile ce aŭ avutŭ dumnealuĭ grofulŭ Sechilŭ Adamŭ de la mumă-sa jupăneaasa Stanca, şi denŭ mărturiile ce s'aŭ arătatŭ, adecă întăiŭ denŭ foaia de 'npărţeală ce s'aŭ înpărţitŭ jupăneasa Stanca cu unchiusăŭ Papa Buicesculŭ la vreamea Mărieĭ Sale răposatuluĭ Şărbanŭ Cantacuzino voevodŭ, în Ţara Rumănească de ceaia parte de Oltŭ, la Bucureştĭ, înŭ care foaie scrie anume aceaste maĭ susŭ numite sate şi moşiĭ, încă şi alte sate şi moşiĭ den Ţeaara Rumănească, de ceaia parte de Oltŭ, cumŭ că aŭ venitŭ în partea dumneaeĭ jupăneaseĭ Stancăĭ maĭ susŭ numită (care foaie de înpărţeală o amŭ văzutŭ şi noĭ, întărită cu iscăliturile a mitropolituluĭ ţărăĭ de atuncĭ chirŭ Theodosie şi cu a dumnealorŭ răposaţilorŭ Costandinŭ Cantacuzino bivŭ velŭ stolnicŭ, Costandinŭ Brăncoveanulŭ, carile în urmă aŭ stătutŭ şi domnu Ţărăĭ Rumăneştĭ, şi Stepanŭ pitariulŭ Băjesculŭ, scrisă de la anulŭ 7191), a dooa şi denŭ mărturiile care aŭ venitŭ înnaintea noastră de aŭ mărturisitŭ boiari, anume Ilie Oteteli̧şanulŭ, Preda Zătreanulŭ, Dumitraşco Pleşoianulŭ, Gura de la Tărnava şi căţiva oamenĭ de la satulŭ Gropşaniĭ maĭ susŭ numitŭ, cumŭ că ştiŭ cu adevăratŭ că pănă la vreamea răzmeriţiĭ acestŭ maĭ susŭ numitŭ grofŭ aŭ stăpănitŭ aceaste sate şi moşiĭ maĭ susŭ numite,—pentru aceaia s'aŭ văzutŭ cumŭ că are dreptate dumnealuĭ grofulŭ ca să stăpănească aceaste sate şi moşiĭ, ca unŭ neamŭ şi sănge ce iaste de spre mumă alŭ Buiceştilorŭ, şi maĭ vărtosŭ nefiindŭ nimenĭ altulŭ denŭ neamulŭ Buiceştilorŭ, aicĭ în ţeară, ca să pretăndăluiască aŭ să arate ceva înpotriva acestuĭ pretenzionŭ alŭ grofuluĭ maĭ tare, cumŭ că acela are maĭ multă dreptate ca să stăpănească aceaste sate şi moşiĭ ce săntŭ maĭ susŭ numite, — dreptatea purceade şi să întemeiază denŭ doveadile şi arătările cu temeiulŭ ce scrie maĭ susŭ, ca să ţie

și să stăpânească dumnealuĭ grofulŭ de multe orĭ maĭ susŭ zisŭ aceaste sate și moșiĭ ce săntŭ maĭ susŭ numite, cu bună pace. Pentru aceaia să și întăreaște cu ačastă carte a noastră a Administrațieĭ. Iară, căndŭ s'arŭ scula, aŭ denŭ cocoanele răposațilorŭ dumnealorŭ Vintilă și a jupăneasiĭ dumnealuĭ Dumitraneĭ Buiceascăĭ, aŭ altŭ cineva denŭ neamulŭ Buiceștilorŭ, înpotrivă, cu alte pretenzionurĭ maĭ tarĭ pentru aceaste sate și moșiĭ, atuncĭ să aibă a cănta și a să îndrepta totŭ lucrulŭ de la judecata care să va cădea pe acea v⟨reame⟩.

Denŭ Craiova, Iulie 4 dni, 1729.

J. Baron v. Czeika, General Major.

G⟨rigorie⟩ Vlastò. N. de Porta.

I. Băleanulŭ. Șt. Prășcoveanulŭ.

(Pecetea Administrației.)

(Cluj.)

LXIII.

Cei de mai jos dan unŭ zapisŭ alŭ dumneaeĭ jupăneaseĭ Predeĭ și alŭ ginereluĭ dumneaeĭ și alŭ nepotuluĭ dumneaeĭ și încă și zapisulŭ celŭ vechĭ alŭ părinților noștri și alte scrisorĭ toate ce amŭ avutŭ în măna dumnealuĭ (Ion Podbăniceanul), ca să stăpâneaască cu pace. Și, căndŭ amŭ făcutŭ acestŭ zapisŭ, aŭ fostŭ și alțĭ boiarĭ mărturie, cariĭ maĭ josŭ să vorŭ iscăli. Și noĭ, pentru adevărata credință, amŭ iscălitŭ și amŭ pusŭ deagetele în locŭ de peceate, să să crează.

Iulie 14, 1729.

† Eŭ Preda, snŭ Apostolŭ Păsatŭ, otŭ Gropșanĭ.

Eŭ Marica sora Predeĭ.

Eŭ Enache fečorŭ Maricăĭ.

Eŭ popa Ionŭ otŭ Podbanița i-amŭ iscălitŭ cu zisa lorŭ, neștiindŭ eĭ carte; la ačast⟨a⟩ săntŭ și eŭ mart⟨urŭ⟩.

Zapisulŭ Predeĭ luĭ Păsatŭ și alŭ surori-sa Maricăĭ, Gropșanĭ.

(Cluj.)

LXIV.

„Denŭ porunca prea-cinstiteĭ chesariceştiĭ Administraţieĭ cu răspunsulŭ de memoriialŭ, aŭ venitŭ la mine Ionŭ log. Podbăniceauulŭ, ca să cerceteze şi să îndreptezi pentru partea Predeĭ, fec̆orulŭ luĭ Apostolŭ Păsatŭ, şi a cumnatu-său, luĭ Ionŭ Veardeşŭ, de moşie de Gropşanĭ, sudŭ Rom<o>naţĭ, cătă parte de moşie aŭ avutŭ şi înŭ ce parte aŭ ţinutŭ, înŭ partea moşneanilorŭ aŭ înŭ partea boiarilorŭ Buĭceştĭ, denŭ care săntŭ Unguriĭ, gineriĭ Buicesculuĭ[1]. Pentru care lucru eŭ dupe a mea persoană cu mare dreptate adeverezŭ că jumătate de hotarŭ l-aŭ ţiuutŭ şi l-aŭ stăpănitŭ moşneaniĭ denŭ Gropşanĭ, iarŭ denŭ ceaialaltă jumătate de hotarŭ doo părţĭ aŭ ţinutŭ Unguriĭ, gineriĭ Buicesculuĭ, şi noĭ, Buzăşti, amŭ ţinutŭ o parte... Denŭ totŭ venitulŭ şi denŭ toată dijma, orĭce era, dooă părţĭ aŭ luatŭ Unguriĭ şi o parte amŭ luatŭ noĭ pănă acumŭ, înŭ anulŭ trecutŭ“ (când s'au răscumpărat cei de sus, de oare ce nu erà pentru Buzeşti de nevoie, „fiindŭ moşie de fraţĭ mulţĭ“).

„Oct. 10 dni, 1730.
Costandinŭ Buz<esculŭ> vornicŭ“.

(Cluj.)

LXV.

Dumitale Ioane Podbăniceane, Stane Bădescule, numaĭ cătŭ veţĭ lua porunca ac̆asta, să veniţĭ aicĭ cu docomenturile ce veţĭ avea, ca să răspundeţĭ pentru moşiia Gropşaniĭ, care pretăndăluiaşte dum. grofu Sechelŭ Adamu, fiindŭ de faţă cu trimisulŭ dumnealuĭ, să să cearce lucru. Aşijderea şi molitva ta, popo Negoiţă de la Bălteanĭ, înpreună cu diiaconulŭ Tănasie şi cu Stanc̆ulŭ şi Barbulŭ de la Copăceanĭ, să veniţĭ şi voĭ să răspundeţĭ pentru moşiia Ulmetulŭ, pecumŭ şi tu, Vlăduţule Săpunŭ de la Polovragĭ, să viĭ să răspunzĭ pentru moşiia Urşanĭ. Fieştecareĭ cu doveadele ce vorŭ avea la aceale pricinĭ, să veniţĭ înpreună cu omulŭ maĭ susŭ numituluĭ

---

[1] Székely şi fiul său.

grofŭ, să să cerceteaze lucru, că, neviindŭ, să va trimite de vă vorŭ aduce fără de voe.

Craiova, Maĭ 31 dn., 1732.

J. Bar. Dietrich, m. propria

G⟨rigorie⟩ Vlastò. J. W. D. Vogt.

I. Băleanulŭ. St. Prăşcoveanulŭ.

(Cluj.)

LXVI.

Dinŭ porunca chesaro-crăiască⟨ĭ⟩ Administraţieĭ. Noĭ şase boerĭ care amu fostu luaţĭ de dumnealuĭ Harşanie[1], ispravniculu Mării Sale grofoluĭ Sechilu Adamu, şi de popa Negoiţă şi moşineni dinŭ Băltenĭ, sudŭ Vălce, decĭ noĭ ... ne amu strănsu cu toţi de amu venitu aice la loculu unde să cade, ⟨ca să alegem⟩ parte de moşie care o căuta Măriia Sa grofulu Sechelu Adamu înŭ Băltenĭ, care acè moşie o căuta Măriia Sa grofulu, era a unoru rumănĭ, anume Mihăilă i Neagoe, care aceştĭ rumănĭ aŭ fostu moşinenĭ dinŭ Băltenĭ, şi maĭ în trecuta vreme s'aŭ fostu văndutu rumănĭ dumnealuĭ Diiculuĭ Buicesculu, însă cu moşie cu tootu, şi, trecăndu cătăva vreme la mijlocu, s'aŭ fostu răscumpăratu, darŭ parte de moşie le aŭ fostu rămasŭ înŭ Băltenĭ. Decĭ dumnealuĭ Vintilă Buicesculu[2], după ce s'aŭ făcutu pace şi s'aŭ luatu aceste 5 chesariceştĭ judeţe de la Turcĭ cu putere presfinţituluĭ nostru înpăratu, numitulu maĭ susŭ dumnealuĭ Vintilă Buicesculu aŭ stăpănitu cu pace acè parte de moşie a celoru rumănĭ dinŭ Băltenĭ şi după moarte dumnealuĭ Vintilă Buicesculuĭ aŭ rămasŭ dum. Manta Cănpineanulŭ velŭ cumisariŭ epitropu, de aŭ stăpănitu cu pace, şi după moarte dumnealuĭ velŭ comisariŭ aŭ stăpănitu dumneeĭ jupăneasa Dospina, a dumnealuĭ velŭ comisariŭ, iarŭ, după doĭ anĭ încoace, neavăndu cine stăpăni acele moşiĭ a celuĭ neamu, s'aŭ fostu sculatu popa Negoiţă şi cu moşineniĭ dinŭ Băltenĭ de aŭ stăpănitu acè parte de moşie, pănă căndu aŭ venitu Măriia Sa domnulu Iojica aice înŭ ţară, ca să-şĭ caute toate moşiile i rumăniĭ

[1] Harsányi. Un Ioan Nagy de Harsány (din Hărşani, în Bihor) a stat pe lângă Gheorghe Ştefan în exil şi pe lângă Ghica-vodă. Vezi Iorga, *Acte şi fragmente*, I, pp. 285-291; Papiu, *Tezaur de monumente istorice*, III, p. 81.

[2] Aşa-şi zicea, — se pare — după soţie, Bucşanu.

i alte ce arŭ fi rămasŭ în urma Buicesculuĭ, aŭ aflatu şi parte aceloru rumânĭ care să numescu maĭ susŭ... Amu datu lege să jure 6 oamenĭ până unde aŭ stăpânitu dumnealuĭ Vintilă Buicesculu; şi, mergându oameniĭ să jure la biserică, darŭ moşine⟨n⟩i n'aŭ îngăduitu să jure, şi aŭ spusŭ adevărulu, cumŭ că acelu Mihăilă şi Neagoe aŭ avutu parte de moşie înŭ Băltenĭ, însă stă⟨n⟩-j⟨i⟩nĭ 300. Decĭ noĭ ne amu sculatu cu toţiĭ, şi înpreună cu moşineniĭ şi cu alţeĭ oaminĭ şi preuţĭ, de amu mersu de spre răsăritu la hotarulu loculuĭ, de amu trasŭ aceĭ stânjinĭ 300, care era parte aceloru rumânĭ, şi amu lipit-o cu hotarulu Ulmetuluĭ alăture,— care acelu Ulmetu iaste tootu alŭ Mării Sale grofuluĭ Sechilu Adamu; şi s'aŭ pusŭ semne, după cumu iaste obiceiulu ţăriĭ. Decĭ şi noĭ i-amu datu ačasta carte Mării Sale grofuluĭ, să aibă a ţinè şi a stăpâni ača parte de moşie dinŭ Băltenĭ cu bună pace, că aşa aŭ ajunsu dreptate şi judecata.

S'aŭ scrisu înŭ Băltenĭ. Iunie 20 dni, 1732.

Orozŭ Gabor, căpitanŭ. Ionŭ Rante căpitanulŭ.
Milco Băiaşulŭ. Iordache Perişianulŭ.
Mateĭ Dobriceanulŭ. Fotea Preotescu.

(Cluj.)

LXVII.

† Noĭ, plăiaşi dinŭ dealulŭ Smărdăşteţuluĭ, cariĭ maĭ josŭ ne vomŭ iscăli, dămŭ ačastă încredinţată mărturie a nostră la măna dum. Ştefanŭ Turoţii, prefectuşulŭ alŭ domnuluĭ grofŭ Sechelŭ Adamŭ coconilorŭ Măriiĭ Sale, precumŭ să să ştie că, viindŭ dumnealuĭ aič ispravnicŭ la moşiia Măriiĭ Sale Smărdăşteţulŭ, iarŭ moşneaniĭ dinŭ Prisaca s'aŭ sculatŭ cu pricină pentru seamnele moşiiĭ Prisăciĭ şi Smărdăşteţuluĭ. Decĭ, fiindŭ eŭ ispravnicŭ, acumŭ, dinŭ porunca Măriiĭ Sale, precumŭ scrie maĭ susŭ, amŭ chiematŭ pre toţĭ plăiaşi, oameni ceĭ dă ispravă şi bătrâniĭ, şi i-amŭ întrebatŭ pe toţĭ căte unulŭ căte unulŭ, ca să spue cu frica luĭ Dumnezeŭ şi cu sufletele lorŭ pă unde aŭ a⟨u⟩zitŭ ş'aŭ pomenitŭ hotarulŭ moşiiĭ Smărdăşteţuluĭ; şi eĭ fără de voe veghiiată cu suflete⟨le⟩ lorŭ aş'aŭ mărturisitŭ cumŭ că iaste hotarulŭ pă apa părăuluĭ, pe matcă, ci dinŭ părăŭ înŭ susŭ iaste moşiia Prisăciĭ, iarŭ dinŭ matca părăuluĭ dinŭ josŭ iaste moşiia Smărdăşteţuluĭ, ş'aŭ stăpă-

nit-o boiariĭ cu bună pace pănă acumŭ. Dreptŭ ačasta amŭ datŭ şi noĭ această[1] încredinţată mărturie a nostră, întărindŭ cu iscăliturile maĭ josŭ, ca să să creaază.

Sept. 17 dni, 7241 (=1732).

Nevăzăndŭ Antonii să să iscăleaascâ, amŭ iscălitŭ eŭ popa Anghelŭ otŭ Craiova.

† Ghiorghe iuz⟨başa⟩, mart⟨urŭ⟩. † Popa Ftanasie amŭ scrisŭ cu zisa moşuluĭ Antonie pe zisa luĭ.

† Grigorie Popesculŭ, mart⟨urŭ⟩. † Iane Gărăiann, mart⟨urŭ⟩.

† Stegariulŭ Alixandru otŭ Gărŭleştĭ, martorŭ.

Vladulŭ Jurmarŭ. † Ionŭ Piele otŭ Gărleaştĭ, martorŭ.

† Nicola otŭ Gărleaştĭ, martorŭ.

† Dragomirŭ otŭ Gărleaştĭ, martorŭ.

† Nedelco, marturŭ. Ivanŭ armaşu cinstiteĭ şi în⟨năl⟩ţateĭ cămărĭ, marturŭ.

Preda păr⟨călabŭ⟩ otŭ Mischiĭ, mart⟨urŭ⟩.

† Buda čauşulŭ, mart⟨urŭ⟩, i sinŭ ego Stanŭ, mart⟨urŭ⟩.

Şi păntru birâulŭ, care l-aŭ bătutŭ fečoriĭ Draguluĭ, aşa mărturisimŭ că, vindŭ vitele lorŭ înŭ viia mea, iarŭ birăulŭ aŭ venitŭ să ia vitele, iarŭ Nicola şi Vladulŭ i Mihaĭ aŭ alărgatŭ[2] şi l-aŭ prinsŭ înŭ capulŭ vie⟨ĭ⟩ meale, şi l-aŭ bătutŭ pănă lăngă morte. Noĭ aşa mărturisimŭ. Şi aŭ zăcutŭ birăulŭ aicea o săptămănă.

(Cluj.)

LXVIII.

Prea-cinstituluĭ dum. grofŭ Iojica.

Cu ačastă plecată scrisoare înştiinţezŭ pe dumneata pentru o parte de moşie de la Gropşanĭ, care parte o amŭ cumpărat-o eŭ de la neşte moşneanĭ, care parte aŭ stăpănit-o aceĭ moşneanĭ înpreună cu partea dumneavoastră, însă dumneavoastră aţĭ stăpănitŭ denŭ jumătate denŭ hotarulŭ Gropşanilorŭ dooă părţĭ şi aceĭ moşneanĭ o parte, afară denŭ ceaialaltă jumătate de hotarŭ care o ţine ceialalţĭ moşneanĭ; şi, căndŭ aĭ venitŭ dumneata aicea, la Craiova, eŭ amŭ venitŭ la dumneata cu cărţile, şi ţe-amŭ spusŭ dumitale

---

[1]) In orig. greşit *acestu*.
[2]) In orig. *alrăgat*.

că acea parte de moşie o amŭ cumpăratŭ eŭ, şi dumneata aĭ zisŭ că veĭ trimite cărţile aicĭ, şi să va îndrepta lucrulŭ, şi, de căte orĭ aŭ venitŭ ispravniciĭ dumitale aicĭ, nicĭ de cumŭ nu aŭ vrutŭ să stea la judecată, fără de cătŭ astă primăvară m'amŭ judecatŭ la prea-cinstita Administraţie, unde ni să cade, cu ispravniculŭ dumitale, şi aŭ rămasŭ să-mĭ dea toată dijma ce iaste partea mea, şi să-mĭ stăpănescu moşiia. Care să ştiĭ dumniata că eŭ într'acelŭ chipŭ nu săntŭ odihnitŭ, că acea parte de moşie o ştiŭ toţĭ boiariĭ şi înprejureaniĭ cumŭ că aŭ fostŭ a acestorŭ moşneanĭ. Pentru care eŭ iată că amŭ scosŭ ecstracturĭ letineştĭ dupe toate scrisorile pentru acea parte de moşie, ca să vezĭ pricina acestuĭ lucru cumŭ vine. Ci dumneata să trimiţĭ omulŭ dumitale cu scrisorile dumitale, şi eŭ iarŭ voĭ arăta scrisorile meale, înpreună cu acealea, la prea-cinstita Administraţie, şi precumŭ să va găsi cu dreptate, aşa să va hotără.

Craiova, Oct. 11 d., 1732.

Alŭ dum. plecatŭ
Ionŭ Podbăniceanulŭ.

(Adresa ungurească.)

(Cluj.)

LXIX.

† Voao, oinenilorŭ de la Prisaca, care aveţĭ pricină pentru moşăia Zmărdăşteţulŭ cu dumnealuĭ Ştefanŭ Toroţi [1], prefăctuşulŭ dumnealuĭ grofuluĭ Sechiilŭ Adamŭ, care voĭ, moşneani, aţĭ zisŭ cumŭ că acelŭ plaĭ, înŭ care aveţĭ viĭ, nu ţine de Zmărdăşteţŭ, ci ţine de hotarulŭ Prisăciĭ. Pentru care fiindŭ pricină ca aĕasta la mijloculŭ vostru, s'aŭ fostŭ făcutŭ carte de la noĭ, chesari⟨ceasca⟩ Administraţie, la 4 boiarĭ, adecă doĭ de spre partea voastră şi alţĭ doĭ de spre partea numituluĭ maĭ susŭ prefăctuşŭ, ca să meargă înŭ faţa loculuĭ, unde iaste pricina, să adevereaază lucrulŭ. Şi, dupe ce s'aŭ făcutŭ acea carte, voĭ nicĭ într'u⟨nŭ⟩ chiipŭ nu aţĭ căutatŭ ca să vă luaţĭ, dăndŭ tacsa canţelarieĭ, şi să străngeţĭ aceĭ boiarĭ ca să facă hotărăre, — ci iată că vă să porunceaşte ca să veniţĭ să vă luaţĭ cartea şi să faceţĭ hotărăre, că, neviindŭ, să ştiţĭ că să va trimite călăraşŭ de veţĭ înplini toată cheltuiala ce aŭ făcutŭ

---

[1] Túróczy.

şi dijma dupe acelŭ hotarŭ, dăndu-i-să şi slobozănie de va stăpăni cu pace.

Craiova, Noe⟨mvrie⟩ 27 dne, 1733.

Salhausen collo⟨nelus⟩.

G⟨rigorie⟩ B.[1] Vlastò.

J. W. D. Vogt, m. propria.

Şt. Prăşcoveanu [2].

(Cluj.)

LXX.

1733, 5 Dechemvrie. Zapis al luĭ „Dumitraşco, fečorulŭ Predeĭ şi nepotŭ luĭ Apostolŭ Păsatŭ dinŭ Gropşanĭ[3], dinŭ preună cu mătuşă-mea Marica şi cu văru-mieŭ Enache fečorulŭ Maricăĭ“, cari arată „dumnealuĭ Ştefanŭ Turoţiĭ, prefectuşulŭ Mării Sale Laslo, Adamŭ, Iojifŭ, fii Mării Sale Sechilŭ Adamŭ“, pentru Gropşanĭ, „dinŭ partea care să chiiamă boerească“. „Sculatu-s'aŭ cu pără dumnealuĭ Ştefanŭ Arşanii[4], provizorulŭ Măriilorŭ Sale care maĭ susŭ numiţĭ, asupra luĭ Ionŭ logofătulŭ Podbăničanulŭ . . ., zicăndŭ că nu i s'aŭ căzutŭ a cumpăra, fiindŭ Măriia Sa Sechilŭ Adamŭ vechĭ moşneanŭ într'acestŭ hotarŭ, şi s'aŭ fostŭ hotărătŭ dinnaintea prea-cinst⟨iteĭ⟩ Administraţiĭ ca să întoarcă bani maĭ susuluĭ numituluĭ zisŭ Ionŭ Podbăničanulŭ. . ., ci dumnealuĭ să ţănea de moşie să stăpănească, dară hotărârea judecăţiĭ cinst⟨iteĭ⟩ Administraţiĭ, pecumŭ maĭ susŭ arată, nu l-aŭ putută îngădui, ci noĭ ne-amŭ luatŭ toţĭ bani gata şi deplinŭ, florinţĭ nemţăştĭ doaoă sute şi optŭ, denŭ măna dumnealuĭ Ştefanŭ Toroţii, pe stănj. cincĭ sute, şi i-amŭ datŭ toţĭ gata şi deplinŭ înŭ măna luĭ Ionŭ logofătul Podbăniceanulŭ. (Cedare definitivă.)

(Martorĭ :) Ştefanŭ dascalŭ canţilistŭ, mart⟨urŭ⟩, m. propria.

(Cluj.)

---

[1] „Baron.“

[2] Pentru iscălituri v. Hurmuzaki, VI, pp. 524-525 şi aiurea.

[3] Vezi mai sus, n-rele LXIII-IV.

[4] Harsányi. Vezi mai sus, nr. LXVI.

LXXI.

Diiculŭ spătariulŭ Buicesculuĭ *(sic)*
aŭ avutŭ doĭ fečorĭ

Unulŭ Preda postealneculŭ.
Acesta aŭ luatŭ jupăneasă pe Ana Salamţoae[1] denŭ Ţara Ungurească şi aŭ făcutŭ o fată, pe Stanca Buičasca.

|

Ačasta s'aŭ măritatŭ dupe Sechi⟨l⟩ Laslo denŭ Ţara Ungurească şi aŭ făcutŭ pe

|

grofŭ Sechilŭ Adamŭ.
Fečoriĭ acestuia săntŭ astăzĭ

|

Sechilŭ Laslo şi Adamŭ.

Altulŭ, Papa comisulŭ.

|

Fata Papiĭ comisulŭ.
Dumitrana, jupăneasa luĭ Vintilă.

|

Ancuţa şi Ilinca, featele Dumitraniĭ.
Ilinca s'aŭ măritatŭ dupe Fălcoianulŭ, şi are

|

doĭ copiĭ.

† Ana Salamţoae dupe moarte Prediĭ postealneculuĭ s'aŭ fostŭ măritatŭ a doara înŭ ţara Ardealuluĭ, dupe altŭ bărbatŭ, baronŭ Iozica Ştefanŭ, şi aşa amŭ avutŭ judecată; ce n'aŭ pututŭ scoate de Papa comisulŭ şi Stanca Buičasca de la jupăneasa Ana Salamţoae, aŭ să meargă dumnealuĭ Papa comisulŭ, aŭ să trimiţă ispravneculŭ dumnealuĭ înŭ ţara Ardealuluĭ, să tragă leage, şi ce arŭ putea scoate să înparţă iarŭ înŭ doaă Sechi⟨l⟩ Laslo cu Papa comisulŭ.

† Aceste săntŭ care ceare dumnealuĭ Fălcoianulŭ: 15 pungĭ de banĭ, că aŭ luatŭ Ana Salamţoae, apoĭ să plătimŭ noĭ acumŭ; pentru care s'aŭ fostŭ tocmitŭ dumnealuĭ Papa şi Sechi⟨l⟩ Laslo să tragă leage. Darŭ nu să cade să čară de la noĭ, ci să meargă să caute acolò, cumŭ iaste înŭ carte de judecată, că la noĭ nu iaste.

† Cumŭ iaste carte, arată şi foiţile alease de înpărţeală; atunča *toate* s'aŭ fostŭ tocmite, şi satele ce aŭ căzutŭ pe partea jupăneasiĭ Stancăĭ, aşa zice carte şi la o parte şi alta, precumŭ aŭ fostŭ aşăzatŭ să le fie moşie stătătoare şi ohabnice înŭ vecĭ. Iarŭ

[1] Szalánczy.

Vintilă, bărbatulŭ Dumitraneĭ, ginerile Papiĭ comisulŭ, aŭ fostŭ venitŭ înŭ ţara Ardealuluĭ şi aŭ cerutŭ de la Sechilŭ Adamŭ să să înparţă înŭ doaă unŭ satŭ de acolò. Care n'aŭ putută face Sechilŭ Adamŭ, pentru că moşiile ce aŭ fostŭ dencoace, înŭ Ţara Rumănească, le-aŭ stăpănitŭ toate Vintilă, iarŭ moşiile du peste Oltŭ le-amŭ stăpănitŭ noĭ. Şi, viindŭ Vintilă aiča înŭ ţară, aŭ făcutŭ carte cu nişte boiarĭ ca să stăpănească elŭ toate moşiile de aiča, şi cu carte ačasta ne-aŭ stătutŭ înpotriva noastră dumnealuĭ Fălcoianulŭ, ca să-şĭ ia toate moşiile de la măinile noastre. Pentru care avemŭ carte de la răposatulŭ Şărbanŭ vodă şi de la Sfinţiia Sa vlădica Theodosie şi de la Costandinŭ Cantacozinò şi de la Costandinŭ Brăncoveanulŭ[1], ca să fie şi coconilorŭ dumnealorŭ, a Stancăĭ Buičascăĭ, moşăe stătătoare înŭ vecĭ. Şi, eşăndŭ noĭ înnainte dumnealorŭ boiarilorŭ, aşa ne-aŭ judecatŭ ca să nu ţinemŭ denŭ moşiile de aicĭa nimicŭ, pentru ača jumătate de satŭ, care nu i s'aŭ datŭ înŭ Ţara Ungurească. Pentru care mă rogŭ să facĭ Măriia Ta milă, să ne facĭ dreptate, că pentru jumătate de satŭ să piiardemŭ 12 moşiĭ ale noastre date de la Măriia Sa Şărbanŭ Vodă?! Ci Măriia Ta, ca unŭ domnu bunŭ şi milostivŭ, să cumpăneşti Măriia Ta dreptate, cumŭ zice „iustiţiia diştributiva, secumdumŭ proporţionimŭ aritmeticamŭ etŭ ghiometricamŭ" *(sic)*. De ačasta mă rogŭ Mării Tale să nu ne întoarcemŭ cu atăta mare ruşine, că pănă acumŭ amŭ stăpănitŭ de atăţea anĭ, iarŭ înŭ zilile Mării Tale să fimŭ fără moşiĭ, ştiŭ că mila Mării Tale nu ne va lăsa lipsiţĭ de moştenirea noastră. Şi ce va fi mila Mării Tale.

(Cluj.)

LXXII.

† Adecă noĭ, megiiaşiĭ de pe înprejurulŭ Veaţeluluĭ, făcut-amŭ scrisorea nostră la măna dumnealuĭ is⟨pravniculuĭ⟩ grofuluĭ Sechilŭ Adamŭ ca să-ĭ fie de mare credinţe, precumŭ că ştimŭ căndŭ aŭ hotărîtŭ dumnealuĭ căpitanulŭ Ventilă cu boiari de aŭ luatŭ o fune de moşie dinŭ moşiia Veţeluluĭ, de la vale, la plută, de să hotăreaşte cu Şărbăneşti, şi aŭ stăpănitŭ dumnealuĭ căpitanulŭ Ventilă cu pace pănă aŭ muritŭ dumnealuĭ. Iarŭ, daca aŭ muritŭ căpitanulŭ

[1] V. nr. LXII.

Ventilă, acuma o stăpâneaşte Tudoraşco şi cu Danču. De care lucru nu se cade să o stăpânească eĭ, ci să o stăpânească Măriia Sa grofulŭ, pecumŭ stăpâneaşte şi alte moşiĭ care le stăpâniia căpitanu Ventilă. Pentru ačastă amŭ datŭ scrisorea nostră de mărturisanie la măna dumnealuĭ is⟨pravniculuĭ⟩ grofuluĭ, şi mărturiĭ, iarŭ pentru adevărata credinţe, să vorŭ iscăli maĭ josŭ anume, ca să să crează.

Ghen. 3 dn., 7243 (=1735).

Eŭ popa (?) Radu otŭ Urşanĭ, mart⟨urŭ⟩,
† Eŭ Costandinŭ otŭ Urşanĭ, mart⟨urŭ⟩.
† Eŭ Sintea, mart⟨urŭ⟩
† Ventilă, mart⟨urŭ⟩.

(Cluj.)

LXXIII.

† „Samoilŭ Filŭtote, ispravnicu Mării Sale grofuluĭ Săchilŭ Adamŭ“, cere Administraţiei dreptate cu Prisăcenii, la „Mărădăştiţă, adecă Vălcăneştĭ“. „Eŭ mie-amŭ căutatŭ moşiia de i-amŭ luotŭ venitulŭ dupre cumŭ amŭ găsitŭ otaru domnuluĭ mieŭ grofuluĭ Săchilŭ Adamŭ pănă acuma de săntŭ 4 anĭ fără pricină, iarŭ acuma să scolă Prisăceaniĭ de zicŭ că nu mă vorŭ îngădui.“ A mers cu patru boieri la faţa locului „şi le-amŭ zisŭ: vecinilorŭ, arătaţi-vă cărţile, cu ce dereptate să luoţŭ acestŭ dărapŭ de locŭ? Eĭ aŭ zisŭ că n'aŭ nicĭo carte, ci aŭ cerutŭ la mine să li daŭ ocolnica; ocolnica la mine nu iaste, ci iaste la domnulŭ mieŭ. Aşa amŭ răspunsŭ, şi le-amŭ zisŭ: fiţĭ, fraţilorŭ, îngăduitorĭ, că voĭ scrie domnuluĭ mieŭ şi va veni ocolnica aiča nai⟨n⟩tea culesuluĭ viilorŭ, de va fi la Măriia Sa. Iarŭ Prisăceani iarŭ aŭ zisŭ: de nu va veni ocolnica pănă la culesulŭ viilorŭ, să li daŭ eŭ scrisoarea mea la măna lorŭ, că, neviindŭ ocolnica, să-şĭ ia acelŭ darapŭ de locŭ. Eŭ nu pocĭ să daŭ scrisoarea mea, fiindŭ o slugă, ci mă voĭ căuta, cumŭ amŭ găsitŭ otarulŭ domnuluĭ mieŭ, aşa mă răspundŭ. Iarŭ dumnealorŭ aŭ adusŭ 45 omenĭ de aŭ zisŭ cu gura că ştiŭ otarulŭ[1] pănă unde iaste. Eŭ le-am zisŭ să jurea; eĭ n'aŭ pututŭ jura, ci aŭ rămasŭ pricina.“

(Cluj.)

[1] După *otarul* mai urmează în orig. *cu gura lorŭ*.

LXXIV.

Voaă, moșneanilorŭ de la Priseaca, care aveți pricină cu acestŭ jăluitorŭ Feltoti, ispravniculŭ grofuluĭ Sechilŭ Adamŭ, pentrŭ hotarulŭ moșii Smărdășteţiuluĭ, de vreame ce comisionulŭ care vi s'aŭ datŭ de aŭ cercetatŭ, și până acumŭ nu aŭ adusŭ la noĭ înscrisŭ, să vedemŭ cumŭ iaste lucru, și niciĭ acumŭ acelŭ comisionŭ nu iaste aicĭ, să lăsați pe ispravniculŭ acesta să ia dijma dinŭ viĭ, pe unde aŭ luatŭ și până acumŭ, și să va pune la unŭ locŭ cu păstrare, de va sta, și vețĭ rândui și unŭ omŭ alŭ vostru să vază cu ochiĭ câtŭ vinŭ să va strânge. Iarŭ după culesulŭ viilorŭ, dumneata, căpit⟨ane⟩ de călărașĭ, să aducĭ pe aceĭ boiarĭ care aŭ făcutŭ comisionulŭ de otărnicie înŭ prespe moșneani de Priseaca și pe acestŭ jăluitorŭ is⟨pravnicŭ⟩ înnaintea noastră, a chesari⟨ceștiĭ⟩ Administrațieĭ, ca să să cetească scrisorile ce s'aŭ făcutŭ după aflarea comisionuluĭ, și, atuncĭ, la care parte va rămânea moșiia aceaia, acea parte va lua și dijma.

Craiova, Sept. 28, 1735.

Salhausen coll⟨onelus⟩.

G⟨rigorie⟩ B. Vlastò. Șt. Prășcoveanulŭ.

(Cluj).

I. Acte făgărășene privitoare la muntele Brătila.

LXXV.

† Adecă eŭ, Mihaĭ Bratiia, alŭ meŭ adeveritŭ zapisu la mâna a dumnealuĭ Sechelŭ Ianășŭ, poștmeașterŭ, biriuitoriulŭ și stăpânulŭ satuluĭ Iașŭ[1], dat-amŭ a nostră scrisore la mâna a dumnealuĭ, ca să biriuiască cu bună putere dumnealuĭ muntele care să chemă Brătila, cu toată părinca dumnealuĭ, că l-amŭ cinstitŭ dumnealuĭ pentru a nostră deraptă frăție, care s'aŭ legatu între noĭ, și i l-amŭ cinstitŭ, să hie dumnealuĭ hărăzitŭ în aĭ 9, fără nečunŭ alcam, că ilŭ me-a datŭ elŭ totă suma lu; să să ferescă de ačastă a mea dereptă scrisore, și să hie crezutŭ la mâna dumnealuĭ. Pisŭ msța Iul. 20 dn., lt. 1673.

Eŭ Mihaĭ log⟨ofăt⟩ Brătiianulu.

(Cluj.)

[1] În țara Făgărașului.

LXXVI.

† Adecă eŭ, Mihaĭ log⟨ofătul⟩, înpreună cu fii-mieŭ Gheorghie, dinŭ saatŭ dinŭ Bratiia, scris-aamŭ zapisulŭ nostru la măna dumnealuĭ Sechilŭ ⟨L⟩aslăŭ, poştea-meşterŭ denŭ Iaşĭ, ca să fie de bună credinţă, cumŭ să să ştie că ne-aŭ datŭ dumnealuĭ banĭ, tal. leĭ 60, iarŭ penŭtru căč ne'ŭ datŭ dumnealuĭ aceştĭ banĭ, noĭ i-amŭ datŭ dumnealuĭ unŭ munte anume Brătila zălogŭ anĭ zece. Iarŭ după aceia, căndŭ vomŭ da noĭ baniĭ, cariĭ scriŭ maĭ[1] susŭ, noĭ să ni să slobozească muntele, penŭtru că aşa ne'mŭ tocmitŭ de a nostră bună voe : noĭ să ţinemŭ bani, iarŭ dumnealuĭ muntele penŭtru dobănda banilorŭ. Şi la ačastă tocmeală a nostră fost-aŭ mulţĭ omenĭ bunĭ cariĭ vorŭ iscăli maĭ josŭ. Penŭtru credinţă, ne-amŭ pusŭ maĭ josŭ iscăliturile, ca să să crează. Şi amŭ scrisŭ eŭ cu măna mea: alcamulŭ munteluĭ să fie dobănda banilorŭ.

Пис. Ap. 20 dni, lt. 7186 (=1678).

Mihaĭ log. Azŭ Gheorghie iscalŭ.

Eŭ popŭ Ştefanŭ mărt⟨urie⟩. Eŭ Curca Berevoescubŭ, mărturie pre ce-ĭ scrisŭ maĭ susŭ. Şi ieŭ deregătorulŭ domnii sale Bălocŭ Miclăuşŭ[2], mărturie. Stanŭ Groşueală, Romanŭ Săndia, Oprea celŭ mare, Bungetŭ, Aldea luĭ Braguşŭ, Radulŭ Brăniştearulŭ otŭ na Bungetŭ, Comanŭ Manuluĭ, Stoice Romanŭ, Neagoiasa.

(Peceţi.)

(Cluj.)

LXXVII.

† Noĭ dinŭ vermeghiia Belgraduluĭ, înŭ Făgăraşŭ lăcuimŭ, Patanchişŭ[3] Criştovŭ, Racoşii Petră şi Făgăraşii Ghiurghiŭ, treĭ neamişĭ careĭ săntŭ aicea maĭ ğosŭ, noĭ mărturiĭ, într'acestŭ lucru dămŭ ştire tuturorŭ cărora să cade pentru răndulŭ alŭ ceştiĭ cărţĭ care să face înŭ cestŭ anŭ care înblă dela Domnulŭ Is. Hs. 1678, ms. Maĭ dzile 9, căndŭ amŭ fi venitŭ noĭ înŭ Făgăraşŭ, la unuia

[1] Scris cuvântul de două ori.

[2] Balogh Miklós.

[3] Patachi.

de noĭ care iaste elŭ[1] Racoşii Pătru, în casa luĭ, fiindŭ neamişŭ, atuncĭ aŭ venitŭ înnaintea noastră de o parte Sechelŭ Laţlo, domnulŭ Eşeanilorŭ înŭ ţinutulŭ Făgăraşuluĭ, iară de altă parte, în Ţara Rumânească, care lăcueşte anume înŭ satŭ înŭ Brătiia Mihaiŭ boiariulŭ: aŭ pomenitŭ dumnealuĭ înnaintea noastră cumŭ înŭ hotarulŭ Ţărăĭ Rumâneştĭ carele iaste anume muntele Brătila, carele şi pănă acumŭ l-aŭ biruitŭ Eşeaniĭ şi părinţiĭ lorŭ, dăndu-şĭ alcamulŭ, acelŭ munte acumŭ nu l-arŭ da pre alcamŭ, ce, avăndŭ dumnealuĭ lipsă de banĭ, aŭ pohtitŭ dumnealuĭ de la ğupănulŭ Sechelŭ Laţlo, domnulŭ Eşeanilorŭ, talere 60, adecă leĭ, careĭ dumnealuĭ mi-ĭ şi deade, să fie muntele zălogŭ într'acesta chipŭ cumŭ şi pănă acumŭ l-aŭ ţinutŭ Eşeaniĭ şi părinţi lorŭ, cu alcamŭ, înŭ pace, anume domnealuĭ nu va să-lŭ lase la mănă streină acelŭ munte, ce-ĭ dâ aceĭ 60 de leĭ să ţie muntele zălogŭ; şi ğupănulŭ Mihaiŭ aŭ luoatŭ aceĭ banĭ pentru căce l-aŭ curăţitŭ Eşeaniĭ. Acumŭ ğupănulŭ Mihaiŭ Brat⟨ian⟩ulŭ să leagâ pre acelŭ lucru cumŭ nece dumnealuĭ, nice rămăşiţa luĭ de la ğupănulŭ Sechelŭ Laţlo şi de la rămăşiţele luĭ nu l-arŭ scoate înŭ 15 anĭ, şi, după aceaia, după 15 anĭ, deac'arŭ vrea să-lŭ scoaţă dumnealuĭ, aŭ rămăşiţa luĭ, să nu-lŭ poată streina de la Eşeanĭ, ce să-lŭ biruiască, cumŭ l-aŭ biruitŭ şi pănă acumŭ, cu alcamŭ, aşea şi de-atuncĭ înnainte să dea căte unŭ foale de brănză[2], să nu-ĭ silească maĭ pre multŭ. Cumŭ adecă acestŭ lucru s'aŭ isprăvitŭ înnaintea noastră, cumŭ aŭ datŭ măna dintr'amăndoao părţile şi să legară pre cestŭ lucru, şi noĭ mărturiile întărimŭ cu scrisoarea şi cu peceţile şi cu sufletele noastre, careĭ săntemŭ scrişĭ maĭ susŭ; scriemŭ cumŭ scriemŭ maĭ susŭ, înŭ ce casă şi ce anŭ şi înŭ ce dzi, într'aceĭ 15 anĭ alcamulŭ munteluĭ Brătileĭ să-lŭ ia ğupănulŭ Sechelŭ Laţlo, pănă va da baniĭ pre munte.

Pantanchişŭ Cristofŭ. Racoşii Pătru. Făgăraşii Ghiurghiŭ.
Scris-amŭ eŭ, protopopŭ Radulŭ otŭ Iaşŭ.

(Peceţi.)

(Cluj.)

LXXVIII.

† Adecă eŭ, Mihaĭ log⟨ofătul⟩, şi cu frate-mieŭ Marco şi cu fii-mieŭ Gheorghie, dinŭ satŭ di⟨n⟩ Bratie, dinŭ Ţara Munteneascâ,

[1] In orig.: iaste rel.
[2] Cf. mai jos nº LXXVIII, p. 295.

scriemŭ şi mărturisimŭ cu acesta alŭ nostru zapisŭ, ca să fie de bună mărturie la măna dumnealuĭ Săchilŭ ⟨L⟩aslăŭ poşt⟨a⟩meşterŭ, domnulŭ Eşanilorŭ denŭ ţănutulŭ Făgăraşuluĭ i procie, pentru ca să să ştie că ne-aŭ făcutŭ dumnealuĭ bine de ne-aŭ datŭ banĭ leĭ 60, şi, penŭtru căcĭ ne-aŭ datŭ dumnealuĭ aceştĭ banĭ, noĭ i-amŭ pusŭ unŭ munte zălogŭ, care să chemă Brătila, înŭ aĭ 15, şi, cătŭ vomŭ ţinea noĭ bani, iarŭ dumnealuĭ să ţie muntele fără alcamŭ, şi noĭ bani fără de dobăndă. Şi, căndŭ arŭ veni vreame la zi să să dea baniĭ, iarŭ ne-amŭ tocmitŭ totŭ să-lŭ ţie domnealuĭ, şi cu săteniĭ, precumŭ l-aŭ ţinutŭ şi maĭ denainte vreame, cu alcamŭ: să dea pre anŭ unŭ fólŭ[1] de brănză, precumŭ aŭ datŭ şi maĭ denainte. Dereptŭ aceia, alţiĭ striinĭ să nu fie volnicĭ a mergere acolo într'acelŭ munte, ce să fie dumnealorŭ, că dumnealorŭ aŭ curăţitŭ muntele şi aŭ făcutŭ sălaşŭ. Dereptŭ aceae şi noĭ amŭ făcutŭ ačastă scrisoare la măna dumnealorŭ, să fie de credinţă. Şi iarŭ cene s'arŭ scula denŭ omeniĭ noştri cu niscare banĭ ca să scoţă muntele de la dumnealorŭ, să nu fie slobodŭ maĭ nainte pănă ce va veni zio căndŭ s'aŭ legatŭ. Ačasta scriemŭ. Penŭtru credinţa ne-amŭ pusŭ peceţile şi iscăliturile maĭ josŭ, ca să să crează.

Пис. мц. Maĭ 4 dni, vel. 7186/1678.

Azŭ Mihaĭ log⟨ofătŭ⟩. Azŭ Marco. Gheorghie log⟨ofătŭ⟩. Nistorŭ post⟨elnicŭ⟩, măr⟨turie⟩.

Oprea Scărţea, măr⟨turie⟩. Miclăuşŭ Spaşnulŭ, măr⟨turie⟩.

Azŭ Chiuca, mărturie. E şi elŭ ne-aŭ datŭ bani cu măna luĭ, în casa mea, în Bratie.

Eŭ, Toderŭ. Stoica, sluga dumnealuĭ, măr⟨turie⟩.

Eŭ, Brătilă, măr⟨turie⟩.

(Cluj.)

K. Alte legături teritoriale ardelene cu Ţara Românească.

LXXIX.

† Mlstieiu bjiiu Io Costandinŭ voevodŭ и гспдрь землє влахиской, давал гсдми сію повелѣніє гсдвми priiatenuluĭ domnii meale dumisąle Telechi Palŭ, ca să fie volnicŭ cu ačastă carte a

[1] De unde dajdea cu numele folărit.

domnii meale de să aibă a ţinearea pre moşiia — oamenĭ streinĭ denŭ Ţara Ungurească, Ungureanĭ rumăuĭ de aĭ dumisale, însă liude 30, care să fie de treaba şi ajutoriulŭ dumisale; iarŭ de cătră domnia mea vorŭ fi aceştĭ oameuĭ înŭ pace şi ertaţĭ de birŭ de ţară, de haracĭ, de velŭ samă şi de sama a doao şi a treia, de caĭ de olacŭ şi de alte dăjdĭ şi orănduiale căte vorŭ eşi de la visteriia domnii meale preste anŭ, înŭ ţara dômnii meale: de nice unele nĭcunŭ valŭ şi nice o băntuială să n'aibă; pentru că, fiindŭ eĭ oamenĭ striinĭ, Ungureanĭ dinŭ Ţara Ungurească, rumănĭ aĭ dumisale, şi ca să-ĭ poată fi de treaba şi ajutoriulŭ dumisale, domnia mea m'amŭ milostivitŭ de i-amŭ ertatŭ de aceaste de toate căte scriŭ maĭ susŭ, să aibă pace. Dereptŭ acaia darŭ poruncescu domnia mea şi voao, tuturorŭ slugilorŭ domnii meale, orĭcare cu ce slujbă şi orănduială veţĭ umbla într'acea parte de locŭ, voĭ îucă toţĭ să aveţ a vă feri de casele şi bucatele acestorŭ oamenĭ străinĭ, nime dă nimicŭ să nu-ĭ băntuiţĭ, că, orĭcariĭ le vorŭ face vre unŭ valŭ peste cartea domnii meale, uniĭ ca aceia bine să ştie că rea scărbă şi certare vorŭ petreace ⟨de la⟩ domnia mea. Şi într'altŭ chipŭ nu va fi. Că aşa iaste porunca domnii meale. И садм рєч. гсдвми.

Noem. 25 d., lt. 7217 (=1708)[1].

(Monogramă.)

Io Costandinŭ Voevodŭ.

Пρωчт. вт. λωгт.

(Cluj.)

LXXX.

5 Maiŭ 7258 (1750). Grigore Vodă Ghica, pentru munţii din Argeş: Voinişăscul, Bucegii, Dobrunul, Oteagul, Sticatul, Furnica, Balintele, Haneşul, Groapele, Şteaja, Gonţea, Sărăcinul, Balul.]

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

[1] Acest membru al familiei lui Mihail Teleky, cunoscutul mare demnitar ardelean, nu e cunoscut altfel. Nu ştim nici moşia din Ţara Românească la care se referă actul.

LXXXI.

5 Septemvrie 1759.

Sătenii, între cari un Dobrotă din Mălaia, „oamenĭ dupe Lotru, pentru 13 munţĭ dupe apa Lotruluĭ, care munţĭ fiindŭ coprinşĭ de Sasiĭ Sibiiuluĭ de 200 şi maĭ multŭ de anĭ, înŭ zilele Mării Sale răposatuluĭ Mihaiŭ vodă Racoviţă, dumnealuĭ stolniculŭ Sandulŭ [1], cu ajutorŭ de către domnie şi cu a dumisale cheltuială mergăndŭ, aŭ doveditŭ aceĭ 13 munţĭ aĭ ţăriĭ noastre pe apa Lotruluĭ şi, scoţăndu-ĭ de suptŭ stăpănire streină, pentru treĭ munţĭ, anume Voineşăsculŭ ĭ Buceciulŭ i Dobrunulŭ, s'aŭ fostŭ aşăzatŭ dumnealuĭ stolniculŭ cu săteniĭ otŭ Voineasa şi Mălaia, ca, dupe ce să vorŭ scoate, să stăpănească în doao, iarŭ ceĭlalţĭ zece munţĭ să-ĭ stăpănească numaĭ dum. stolniculŭ singurŭ..., la leat 7252 (1743-4)". Apoi, supt Grigore Ghica, sătenii şi „cu toţĭ plăiaşiĭ otŭ Lovişte, sudŭ Argeşu" îi vreau pentru ei. Domnul „aşa aŭ găsitŭ Măriia Sa cu cale, cumŭ că aceĭ munţĭ trebue să rămăe pe seama domnieĭ, fiindŭ pămăntŭ alŭ ţăriĭ, şi domniia să-ĭ dea cuĭ va vrea, pentru că lucru ca acesta, stăndŭ pămăntŭ alŭ ţăriĭ coprinsu cu stăpănire streină, şi nimenĭ înŭ 200 de anĭ nu i-aŭ maĭ doveditŭ, rămănŭ a fi domneştĭ, şi aşa Măriia Sa i-aŭ dăruitŭ dum. stolniculuĭ Sandulŭ cu hrisovŭ, pentru că s'aŭ arătatŭ cu dorinţă de patriia sa, — neţiindu-ĭ înŭ seamă nicĭ aşăzămăntulŭ acelorŭ treĭ munţĭ, arătăndŭ că n'aŭ avutŭ dumnealuĭ voe a să aşăza pentru aceĭ treĭ munţĭ, şi aşa aŭ datŭ Măriia Sa şi hrisovulŭ Mării Sale la leatŭ 7258 (1750) [2] asupra aceşteĭ pricinĭ". La 1754 „Lotreniĭ" vin la divan: se restabileşte învoiala, restituindu-se proporţia din cheltuială. Sandu, întrebat, spune „că de acea judecată ţine, numaĭ rumăniĭ nu s'aŭ ţinutŭ..., ce s'aŭ obrăznicitŭ", luând venitul întreg. Dar îi iartă.

Marturi: boerii divanului, cu mitropolitul Neofit în frunte [3].

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

---

[1] Bucşănescu. Pentru el v. *Studii şi documente*, V, p. 494-495 şi urm.

[2] V. n-rul precedent.

[3] După condica mânăstirii Pantelimon, am dat alt rezumat în *Studii şi documente*, V, pp. 494-495, nr. 64.

LXXXII.

Mărturisaniia Barbuluĭ Grumezea, ce știe de mărturisească pentru scrisorile munților Sărăcinulŭ i altorŭ munțĭ otŭ sudŭ Gorjŭ, ce le-aŭ arătatŭ Dumitru diiaconŭ i Cos⟨tan⟩d⟨inŭ⟩, moșneniĭ de la Urșanĭ, sudŭ Gorjŭ, la divanŭ, cumŭ arată. Avt. 17 dni, 1768.

8 anĭ săntŭ de căndŭ, aflăndu-să Barbulŭ înŭ Sibiĭ, iată aŭ venitŭ Vacnărŭ [1] Sasulŭ de la Sibiĭ cu neşte Ungurenĭ de acolò la judecată, să să judece Ungureniĭ cu Sasulŭ pentru munțiĭ denŭ sudŭ Gorjŭ, ce să stăpănea de acelŭ satŭ înŭ pămăntulŭ Țăriĭ Rumăneștĭ, care munțĭ acumŭ să stăpănescŭ de schitul Breslăveștiĭ, zicăndŭ Sasulŭ cumŭ că elŭ îĭ are aceĭ munțĭ cumpărațĭ de la Bengeștĭ maĭ dennainte. Iarŭ Ungureniĭ zicea cumŭ că și eĭ îĭ are cumpărațĭ de la moșnenĭ orĭ iarășŭ dela Bengeștĭ, arătăndŭ Sasulŭ 2 zapise ale Bengeștilorŭ și a unora denŭ moșnenĭ; însă: unŭ zapisŭ de zloțĭ 600 și altulŭ de zloțĭ 400, cu care îșĭ vănduse eĭ munțiĭ. Și avea Sasulŭ și multe hrisoave și alte scrisorĭ, care citindu-le logofătulŭ celŭ rumănescŭ alŭ Sibiiluĭ [2], și neputăndŭ priceape bine ceale ce scriia în zapise și în hrisoave, l-aŭ fostŭ chematŭ pe Barbulŭ Grumezea de i-aŭ datŭ aceale scrisorĭ și le-aŭ cetitŭ; darŭ hrisoavele, ale cărora domnĭ aŭ fostŭ, nu poate ținea minte, fără de cătŭ, aicĭ în divanŭ întămplăndu-să și Grumezea, căndŭ s'aŭ cetitŭ hrisoavele ce le-aŭ arătatŭ numițiĭ moșnenĭ, pe locŭ ș'aŭ adusŭ aminte că le-aŭ văzutŭ și le-aŭ cetitŭ în Sibiĭ. Ačasta aŭ mărturisitŭ cu gura luĭ, fiindŭ și alțĭ oamenĭ de credință față; care pentru încredințarea aŭ iscălitŭ, atătŭ Barbulŭ Grumezea, cătŭ și alți care s'aŭ întămplatŭ căndŭ aŭ mărturisitŭ mărturie.
Avt. 17 dn., 1768. Barbu Grumeza adeverezŭ.

Radu logt. mart⟨urŭ⟩. Rad. logt. mărturie.
✝ Vasilie logt. mart⟨urŭ⟩.
Și amŭ scrisŭ cu zisa Barbuluĭ Grumezea.
Ștefanŭ Lămotesculŭ logt. za divanŭ, înŭ divanŭ.

(Bibl. Acad. Rom., fotografii.)

---

[1] Wagner.
[2] Vezi *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, I, p. 287.

L. Acte relative la istoria Bisericilor româneşti în Ardeal.

LXXXIII.

Vl⟨ă⟩d⟨i⟩ca Stefanŭ otŭ Belgradŭ şi a toatâ ţara Ardealuluĭ facemŭ de ştire şi dămŭ bl⟨a⟩g⟨o⟩s⟨lo⟩venie cuĭ să cade a şti pentru giupănulŭ Raţŭ Adamŭ, pentru că aŭ venitŭ dumnialuĭ de aŭ spusŭ cumŭ că le iaste besearica forte departe de casă, într'unŭ dealŭ, şi acumŭ iaste şi vreame tare de iarnâ şi greahŭ geroasâ, ce nu potŭ mearge, că săntŭ slabĭ şi bătrânĭ, — facŭ de ştire şi bl⟨a⟩g⟨o⟩s⟨lo⟩venie m⟨o⟩l⟨i⟨tveĭ tale, popŭ Măireanŭ, şi popŭ Pavelŭ, pre carele va pohti dumnialuĭ, să meargeţĭ să-ĭ faceţĭ slujba la casa dumneaaluĭ, însă vecernia şi itrosulŭ, iarŭ la zile marĭ şi leturghia, să fie la besearică. De acasta facemŭ de ştire. Să fiţĭ sănătoşĭ, aminŭ.

Пис. Dech. 2, 1648.

Stefanŭ arhiepisc⟨o⟩pŭ [1].

Pecete cu legenda: † сію печатє... Бѣлградь ,зрıг (7113=1605).

(Cluj; ediţie şi în Io:ga, *Studii şi documente*, IV, p. 28, nr. XXXVII, după o copie; acolo iscălitura.)

LXXXIV.

Celŭ de susŭ cu mărire, de mare cuviinţă, cu multă sănătate îndelungu a cinsti pre Măriia Ta şi întru Hristosŭ bunŭ credinčosŭ и вѣрн красителю и застъпникꙋ şi spre răsăritulŭ soareluĭ cu radze de bună creştinătate fără de măsură strălucitoare bunŭ creştinŭ şi pre Hristosŭ iubitorŭ domnu şi maĭ mare craiŭ Apafi Miaĭ, întru toată ţara Ardealuluĭ şi şi alte ţărĭ multe şi laturĭ domnu şi craĭ, singurŭ biruitorŭ, dela Dumnedzăŭ să te bucurĭ, cinstite Măriia Ta, întru mulţĭ aĭ şi 'ntru bune dzile cu bu⟨nă⟩ pace şi sănătate.

Alta, pentru cinstită poronca Mării Tale carea aŭ vinitŭ într'acastă parte de locŭ spre noĭ de la credinčoşĭ ispravniciĭ

---

[1] Pentru acest Adam Raţ, din Teiuş, fiul domniţei Zamfira, fiică a domniţei Stana şi a lui Ivan logofătul, şi al lui Petru Rácz, v. Iorga, *Femeile în viaţa neamului nostru, chipuri, datine, fapte, mărturii*, Vălenii-de-Munte 1911, p. 56 şi urm., iar, asupra întregii familii, Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 281 şi aiurea.

Mării Tale, înţeles-amŭ de toate č-aŭ fostu poronca Mării Tale şi pentru ce. Pentru acèa foarte amŭ socotitŭ de-ačasta treabă, cu toţĭ părinţiĭ dinŭ preună, toate svintele mănăstirĭ câte să află într'ačastă parte de locŭ, şi amŭ aflatŭ pre acestŭ părinte dintru fraţiĭ noştri, socotindŭ că va fi destoinicŭ şi învăţatŭ întru toată leagea creştinească, şi întru toate ce sintŭ învăţăturile svinteĭ besearecĭ învăţatŭ. Pentr'acèa şi noĭ, avăndŭ atăta lipsă pentru acesta frate, nu ne-amŭ fi înduratŭ într'altŭ chipŭ, ce numaĭ, vădzăndŭ noĭ cinstită poron⟨ca⟩ Mării Tale, şi toţĭ cariĭ să află priiatiuĭ Mării Tale, întru nemică n'amŭ socotitŭ lipsa noastră, č-amŭ cădzutŭ înpreună cu toate mănăstirile şi amŭ rugatŭ pre acestŭ frate, anume popa Daniilŭ. Pentru acia şi Svinţiia Sa, vădzăndŭ poronca Mării Tale şi a noastră smerenie, n'aŭ avutŭ ce face, numaĭ č-aŭ plecatŭ şi Svinţiia Sa întru totŭ precumŭ aŭ fostŭ cinstită poronca Mării Tale şi smereniia noastră, şi iată l-amŭ înstreinatŭ de ţară. Decĭ de-acmù numaĭ precumŭ va fi darulŭ luĭ Dumnedzăŭ şi mila Mării Tale, precumŭ şerbiĭ Mării Tale, şi spre acestŭ părinte. Milostivulŭ Dumnedzăŭ să cruţe pre Măriia Dumitale întru cinstitŭ scaunulŭ Mării Tale întru mulţŭ aĭ, lui χ⟨рист⟩є aminŭ. Noem. 10 dnŭ, leatŭ 7170 (=1661).

Peceţi: † сїѧ печать єсть стѣи монастирь Кашин. † печатїа стѣи м[онастир] добромир⟨а⟩, рождєнѧ, 1606.

Ermonahŭ Sofronie egumenŭ iscalŭ.

Ermonahŭ Theodosie egumenŭ iscalŭ.

† Robiĭ şi rugătoriĭ Mării Tale, călugăriĭ de la svănta mănăstire de la Dobrămera[1] şi de la svănta mănăstire de la Caşinŭ, Mării Tale ne rugămŭ[2].

(Arhiva Ungariei din Budapesta.)

---

[1] Pare a fi mânăstirea Mira de mai târziu, refăcută de Constantin Cantemir; Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, pp. 23-24.

[2] Acest act, pe care nu-l aveam la îndemână când am scris volumul I din „Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria" (cf. p. 254), arată ca întemeiată îndoiala noastră de acolo privitoare la succesiunea în 1653 a lui Daniil. El e ales numai la 10 Noembre 1661 de egumenii moldoveni din Caşin şi Mira. Vine în locul lui Sava Brancovici, pe care deci de la început nu l-a voit nici Apáffy (cf. *ibid.*, p. 262). Dar Daniil poate fi tot „Panonianul", tipograful, trecut în Moldova, după ce presa munteană nu mai funcţionà, în vremi tulburi. În April 1662 se restrângea autoritatea lui Daniil asupra ţerii Oltului (*ibid.*, pp. 262-263; v. aici, numărul următor).

LXXXV.

Noĭ, Mihaĭ Apafi, din mila luĭ Dumnezeŭ prinț Ardealuluĭ, părților Țăriĭ Ungureștĭ domn și grof Săcuilor iprocĭ, credinčoșilor noștri tuturora și în de osebițĭ a fieștece stare, supunere, râuduială de mărime, cinste, deregătorie, vrednicie, stăpânire și oamenĭ de frunte, așăzațĭ și lăcuitorĭ în Ținutul nostru cari vor vidè acestea scrisorĭ a noastre, viiață și mila noastră iproč. Fiind noĭ povățuițĭ despre viiața, învățătura b⟨l⟩ândeaților, vrednicie Sfinției Sale Daniil episcop, pe acelaș dară Daniil episcop după cea maĭ cu plecăčune a oarecărora domnĭ sfeatnicĭ, anume crediučosuluĭ nostru cinst. Ioan Betlen de Chiș-Bun și canțellarius, scaunuluĭ secuesc Udvarheĭ căpitan maĭ mare și varmeghii Cetăți-de-Baltă fișpan, rugăminte, l-am așăzat episcop de obște bisearicilor rumâneștĭ în țara noastră Ardeal, preste apa Oltuluĭ, din partea stăpânirea Sfinții Sale Sava Brancovicĭ episcopuluĭ maĭ cu mult stăpânitorĭ în țara ačasta a noastră Ardeal. Însă așa ca, precum însuș cuvântul luĭ Dumnezeŭ după Sfânta Scriptură să-l vestească noroduluĭ rumânesc cu cuvântul, așa se poruncască păstorilor luĭ supuș, aceia se urmeaze. Afară de ačasta, după obiceiul celor maĭ dinnainte episcopĭ rumâneștĭ, temeiul legiĭ să-l pue la cale bună, datoriile de scrisorĭ, încredințate episcopilor rumâneștĭ, în toate ponturile drept și cuvios, datorĭ să fie a le înplini, adecă ca domuia sa episcopul în stăpânirea ačasta a sa maĭ pe ușor și cu folos se margă înnainte. Și vă punem înnainte și vă poruncim tare ca, orĭcându sus numitulŭ Daniil episcopu, saŭ, cu numele luĭ, omul săŭ, pe voĭ de față va pofti, aceluiaș Daniil episcopuluĭ și omuluĭ săŭ într'ačasta stăpânire episcopască a sa, se fițĭ cu toată ağutorința spre învățătura cuvântuluĭ luĭ Dumnezeŭ și spre îndreptarea Bisearicilor, și toate ce ar fi dregătoria sa a face, se nu înpotrivițĭ, și persoanele lor de toată stricăciunea să le ferițĭ și să le acoperițĭ și după stările înprejur la vreame de lipse să le povățuițĭ la locurĭ de scuteală. Așà se facețĭ, vă îndatorițĭ. Iar neînplinitorilor toate acì scrise pentru maĭ buna păzire se vor poftori. S'aŭ dat din cetatea noastră, locul Micolă, la doaozăcĭ Aprilie, anulŭ Domnuluĭ o mie șase sute șasezăcĭ și doĭ.

Mihael Apafi, m. propria.

(Bibl. Acad. Rom., acte necatalogate; traducere din secolul al XVIII-lea; originalul latin în Bunea, *Vechile episcopii românești*, Blaj 1904, p. 113, nota 2).

LXXXVI.

Sava Brancovič, mlstiiu bjiiu mitropolitŭ belgradschiĭ i vadschi, maramurăşschiĭ и всѧ землѧ ардѣлскїѧ и проч.

Pavelŭ, marele apostolŭ alŭ luĭ Is. Hs., porunceaşte să să dea carte de mărturie preoţilorŭ, de la aceia ce-ĭ hirotonescŭ. Deci şi eŭ, fiindŭ întru aceaia dregătorie rânduitŭ, venit-aŭ la noĭ acestŭ preotŭ anume Paştiulŭ cu smerenie, fiindŭ mărturisitŭ de oamenĭ bunĭ credincoşĭ, aşijderea şi de duhovnicului luĭ, cumŭ iaste vreadnicŭ de rânduială sv⟨ă⟩ntă ca aceasta. Dreptŭ aceaia şi noĭ, văzândŭ smereniia luĭ, şi mărturie de la oamenĭ bunĭ, l-amŭ preoţitŭ pre rândŭ, čteţŭ, ipodiiaconŭ, diiaconŭ şi preotŭ, cumŭ s'arŭ zice desăvârşitŭ spre toată rânduiala preoţieĭ. Deci ţi să cade şi ţie, fătulŭ mieŭ celŭ sufletescŭ, să te nevoeştĭ să ştiĭ toate tainele svinteĭ Beseareci, cumŭ aŭ poruncitŭ Dumnezăŭ şi aŭ rânduitŭ şi aŭ tocmitŭ sviinţiĭ părinţĭ. Şi iară să te nevoeştĭ foarte tare ca să propovedueştĭ svănta evanghelie chiarŭ şi luminosŭ creştinilorŭ şi să poveste ştĭ scriptura svăntă oamenilorŭ înŭ limba întru carea grăescŭ, ca să înţăleagă totŭ creştinulŭ, şi mare şi micŭ, cuvăntulŭ luĭ Dumnezăŭ. Şi, cândŭ veĭ fi chiematŭ la ospăţŭ, saŭ în vorba oamenilorŭ, portulŭ şi cuvintele tale să fie spre învăţătură creştinilorŭ, să nu cumva să vie shizmă saŭ sminteală preuŭ tine întru creştinĭ. Şi să te ţiĭ de ceale cuvinte cumŭ scrie St. Pa⟨ve⟩lŭ apostolŭ cătră Titŭ, gl. 1, cz. 8, 9, zač. 300: de te veĭ ţinea de aceasta tocmeală, pre tine veĭ spăsi şi pre ceĭ ce te vorŭ asculta; Timoth., 1 carte, gl. 4, cz. 16, zač. 285.

Пис. msţa Mart. 12 dni v lt. 1677.

Sava Brancoveanulŭ iscalŭ[1].

Pecete cu cei trei arhangheli şi legenda: Sava Brancovič mtp. (?) Arh. Bl. (restul rău reprodus).

(Arh. Ungariei din Budapesta.)

LXXXVII.

1701, Oct⟨omvrie⟩ 19.

Noĭ, Vlădica Athanasie, împreună cu č⟨institul⟩ paterŭ Boroni,[2] theologulŭ č⟨institului⟩ soborŭ, împreună cu č⟨institulŭ⟩ notarŭ

---

[1] Pentru situaţia lui Sava în acest moment faţă de calvinismul oficial, v. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 268.

[2] Baranyi.

Ghiorghe[1] şi cu alţĭ cinstiţĭ protopopĭ şi preoţĭ, fiindŭ soborŭ mare în mitropolia Belgraduluĭ, facemŭ în ştire tuturorŭ cuĭ să cuvine a şti, pentru că, venindŭ înnaintea noastră omulŭ dumisale jup. Lazarŭ Ferenţŭ, înpreună cu popa Ionŭ denŭ Erchedŭ[2], şi aduseră vălătaşăle de-amăndoao părţile, părăşŭ dinŭ susŭ o<m>ulŭ d. jup. Lazarŭ Ferenţŭ pără pre popa Onea după vălătaşurile ce s'aŭ adusŭ şi s'aŭ cetitŭ, după care vălătaşurĭ noĭ cu sufletele noastre aşa amŭ aflatŭ şi amŭ judecatŭ.

Deliberatomŭ.

Pentru că nu s'aŭ părătŭ acole la soborŭ micŭ în furmă, amŭ rănduitŭ şi amŭ trimisŭ pre č<institulŭ> protopopŭ — dinŭ Silvaşŭ şi pre č<institulŭ> protopopŭ Costinŭ den Şeeuţŭ, ca să meargă acolo în eparfia celoĭ protopopŭ Ştefanŭ, în satŭ în Erchedŭ, şi după vălătaşŭ ce aŭ să aibă leage cu d. jup. Laz<arŭ> Fer<enţŭ> popa Onea, şi, precumŭ va afla soborulŭ leagea, de să vorŭ putea aşăza şi înpăca, bine va fi iarŭ să nu să vorŭ odihni pre aceaia, să scrie leagea în <înch>isŭ şi, pecetluind-o, să o aducă înnaintea soboruluĭ mare aič în Belgradŭ, şi i să va face leage.

Vlădica Athanasie.

(Pecete ovală cu legenda: ačastă pecete mitropolia Belgraduluĭ, 1642)[3].

(Cluj.)

LXXXVIII.

Utrumo.

Ştiţĭ să cie[4] luatŭ boi popeĭ sătenie, să cie datŭ Nemţilorŭ? Şi ştiţĭ să cie purtatŭ cuminecătura penŭ satŭ omeni işti? Popa n'aŭ mersŭ să cumenece omenie? Ştiţĭ să cie murritŭ omeni necumenecaţĭ şi nebotezaţĭ?

Msţa Fvru. 27 amŭ vălătuitŭ înŭ Archiudŭ, înŭ casa luĭ Vasilie, săteniĭ pe<n>tru popa One.

Petre Milaşanulŭ aŭ datŭ cu sufletulŭ[5] că cumenecătură o

[1] Dăianul. Cf. *o. c.*, p. 314 şi urm.
[2] Româneşte: Archid, în Sălagiu. Vezi şi nr. următor.
[3] Lectura anului e nesigură.
[4] Fie.
[5] In orig. *slufetulŭ*.

purtatŭ penŭ satŭ căte doo săptămănĭ omenie, de s'aŭ[1] cumenecatŭ eĭ; dară boi i aŭ luatŭ Nemţi, ca ceĭ puternicĭ.

Alŭ 2. Vlasă Simionŭ, omŭ 45 de aĭ, a ⟨s⟩pusŭ ca şi celalatŭ dintăĭ.

Alŭ 3. Oltanŭ Vasilie aŭ spusŭ cu sufletulŭ luĭ că popa One aŭ făgăduitŭ elŭ cu gura luĭ doĭ boĭ Nemţuluĭ, şi o slugă a luĭ oprise popa One, şi acela elŭ aŭ datŭ 10 zloţĭ.

Alŭ 4. Suč Ionŭ, omŭ de 50 de aĭ, aŭ datŭ cu sufletulŭ luĭ.... e boi, i-a luatŭ Nemţiĭ boi, şi elŭ aŭ chematŭ pe ⟨po⟩pa One înŭ treĭ ră⟨n⟩durĭ, şi elŭ nu aŭ venitŭ să cumeneci o fătă, şi'ŭ muritŭ necumenecată.

Alŭ 5. Dărţu Blaga, omŭ 40, aŭ datŭ cu sufletulŭ luĭ că elŭ aŭ chematŭ pe po⟨pa⟩ One să-ĭ cume⟨ne⟩ce unŭ fečorŭ, şi elŭ nu arŭ ⟨fi cu⟩menecatŭ (?).

Alŭ 6 omŭ, Chira, 40 de aĭ, aŭ datŭ cu sufletu ca şi ceĭ 3 deînŭ susŭ.

Alŭ 7. Ionŭ, omŭ 26, aŭ spusŭ cu sufletu luĭ că eĭ-aŭ muritŭ o fată necumenecată.

Radu Marculŭ, omŭ 30 de aĭ, aŭ ⟨s⟩pusŭ că elŭ aŭ fostŭ giuratŭ, şi boi popeĭ a luatŭ Nemţi, ca ceĭ puternicĭ.

8. Ştefanŭ Vasilie, aĭ 20, că'ŭ cămatŭ pe popa să-ĭ cumenece o fătă, şi nu a mersŭ, a muritŭ necumenecată.

9. Ştefanŭ, elŭ a me⟨r⟩sŭ la popa să-ĭ cumen⟨e⟩ce unŭ[2] fečorŭ, şi elŭ nu aŭ me⟨r⟩sŭ. Aşì spuse cu sufletu luĭ.

Înŭ vălătaşŭ amŭ fostŭ eŭ, popa Toderŭ otŭ Milaşŭ, maĭ mică slugă alŭ milostifir⟨iĭ⟩ vostre, şi eŭ, popa Mire de la Comnodŭ[3]; şi ačasta încă scriŭ că triĭ a patru ome⟨nĭ⟩ cu plăsŭ spunè[4] cădŭ[5] i-amŭ giuratŭ.

Cu cinste şi cu blagoslovenie să să dè înŭ măna a luĭ nostru maĭ mare protopopŭ[6] Ionŭ Căliianuluĭ.

Apostăluit-amŭ[7] ačastă carte eŭ, protopopŭ Ionŭ Călieanulŭ, mes. Mart. 10, 1709.

(Cluj.)

---

[1] In orig. *s'aŭ ei.*

[2] In orig. *înŭ.*

[3] Comlod.

[4] In orig. *spenè.*

[5] Adecă: *căndŭ.*

[6] In orig. *protrup.*

[7] A pus *apostilă* pe dânsa.

LXXXIX.

† 1710, Maĭ 31.

Dinŭ poronca cinstituluĭ protopopŭ Ionŭ dinŭ Câliianĭ iatâ c'amŭ vălâtuitŭ înŭ Archiŭ[1] satulŭ tocma la svănta beserecâ. Uilâčanŭ Toaderŭ, omŭ de 40 de aĭ, dede cu sufletulŭ că popa Onulŭ pentru pizma n'aŭ ţinutŭ rândulŭ, ce şi muere luĭ s'aŭ dusŭ într'alte sate de 'eŭ fâcutŭ molitvâ. Uilâčanŭ Flore, omŭ de 30 de aĭ, spuse c'aŭ chematŭ pe popa Onulŭ să cumenece, şi n'aŭ mersu, ce o aŭ cumenecatŭ elŭ şi o aŭ îngropatŭ neprohoditâ pe o fatâ; şi spuse c'a bătutu popa Onulŭ pe dascalŭ şi e'ŭ slobodzitŭ singe. Oltianŭ Simionŭ, omŭ de 60 de aĭ, spuse c'aŭ chematŭ pe popa Onulŭ să cumenece, câ'ŭ fostŭ toţĭ betegĭ în casâ, şi n'aŭ mersu, aŭ dzisŭ câ eŭ nu vi-su popâ, comenecâtura îĭ în satŭ, deč vă cumenecaţĭ. Aceştĭ toţĭ aŭ spusŭ câ pe popa Dumitru l-a adusŭ satulŭ, şi pe popa Onulŭ l-aŭ scosŭ satulŭ, nu popa Dumitru. Şi spuse: casa popeascâ o aŭ fâcutŭ satulŭ cu popa Onulŭ, şi e'ŭ aratŭ popa Onulŭ acestuĭ omŭ un pâmântŭ sâmânatŭ cu grâŭ, şi l-aŭ suduitŭ înnaintre beserecîĭ pe Simionŭ, de n'arŭ fi vrutŭ dereptu bunulŭ satuluĭ. Câmpanŭ Macaveĭ, omŭ de 40 de. aĭ, spuse c'aŭ dzisŭ popa Onulŭ câ luĭ nu-ĭ poronceşte Câliianulŭ, câ elŭ are protopopŭ, darŭ de Câliianŭ nu bagă samâ, câ n'are trebâ aice. Şi aŭ dzisŭ câ are dereptate de la fişcatorŭ în loculŭ domnuluĭ. Nimişŭ Precupŭ, omŭ de 60 de aĭ, spuse câ pe popa Dumitru l-aŭ adusŭ satulŭ, eĭ toţĭ cu voe lorŭ, n'aŭ venitŭ elŭ cu putere; casa ča popeascâ o aŭ fâcutŭ satulŭ, nu popa Onulŭ. Naculŭ Petre, omŭ de 56, spuse cu mare obidâ câ e'ŭ muritŭ unŭ fečorŭ şi aŭ chematŭ pe popa Onulŭ să-lŭ grijascâ cumu-ĭ lege, şi n'aŭ mersu, ce l-aŭ ⟨în⟩gropatŭ neprohoditŭ; şi l-aŭ întrebatŭ Nemţiĭ: estŭ popâ este ce nu vine? Dacâ nu vine, oĭ ci eŭ popâ; şi aŭ pusŭ neşte izmene praporŭ Nemţiĭ, şi aŭ fostŭ mergândŭ urlându; şi aŭ ţinutŭ fečorulŭ în tinda beserecîĭ 3 zile, şi totŭ nu l-aŭ prohoditŭ; cumenecâtura câte o lunâ de zile n'aŭ fostŭ ştiindŭ popa, de ce o aŭ fostŭ purŭtându oameniĭ şi muerile, eĭ-aŭ fostŭ cumenecându. Sămionŭ, omŭ de 60 de ⟨a⟩ĭ, spuse c'aŭ chematŭ pe popa Onulŭ, şi de 10 orĭ, să-ĭ cuminece o fatâ, şi n'aŭ mersu, ce aŭ muritŭ negrijitâ. Sabâŭ Costanŭ ⟨aŭ⟩ spusŭ câ e'ŭ fâcutŭ muere unŭ pruucu, şi aŭ fostŭ fârâ de lege... ebghe *(sic)* săptâmânâ. Flore Ionŭ, omŭ de 40 de aĭ, spuse

---

[1] Archid. Vezi nr. precedent.

că e'ŭ muritŭ muere; aŭ adusŭ dascalulŭ cumenecâtura dinŭ satŭ de o aŭ cumenecatŭ. Rusŭ Ionŭ, omŭ de 35 de aĭ, spuse c'aŭ bâtutŭ popa Onulŭ pe dascalŭ, de l-a fostu acoperitu singele, şi l-aŭ scosŭ elŭ de la popa. Chira Onu, omŭ de 30 de aĭ, spuse c'aŭ dzisŭ popa Onulŭ să-şĭ grijascâ satulŭ popâ, că elŭ este harnicŭ de a trăi cieunde. Bucurŭ Gavrilŭ spuse ca şi ceĭ maĭ susŭ. Vlase Simionŭ spuse, omŭ de 52 de aĭ, spuse şi el ca şi cee. Radu Marculŭ încâ spuse câ l-a chematŭ să-i cumeane⟨ce⟩ o fâtâ, şi n'aŭ merŭsu, ce o aŭ cumenecatŭ om⟨ulŭ⟩. Bârzariŭ Pâtru, omŭ de 58 de aĭ, încă spuse ca şi ceelalţĭ. Rusŭ Chira, omŭ de 45 de aĭ, spuse c'aŭ chematŭ pe popa să cuminece, c'aŭ fostŭ 3 pruncĭ betegĭ, şi n'aŭ mersu, ce i-aŭ cumenecatŭ omulŭ, şi cumenecâtura o aŭ adusŭ dinŭ satŭ, nu de la popa. Belenŭ Ionŭ încâ spuse ca şi ceelalţĭ. Pentru rândulŭ caseĭ ceĭ popeştŭ, satulŭ totŭ aŭ mârturisitŭ câ o aŭ fâcutŭ satulŭ, fiindŭ popa Onulŭ acole, aŭ ağutatŭ şi elŭ căte oarece. Milâşanŭ Pâtru, omŭ de —, spuse câ, şâdzindŭ elŭ la curte, c'aŭ fostŭ deregâtorŭ, aŭ vâdzutŭ pe popa Onulŭ merŭgându câtrâ casă (?), şi o muere Dâlmâ Petresâ, s'aŭ fâcutŭ a... naoracâre *(sic)* înŭ susŭ, şi aŭ mersu de s'aŭ tâlnitŭ cu popa, apoĭ aŭ venitŭ popa pe un locŭ e...; şi spuse câ, viindŭ popa de la unŭ săborŭ, aŭ tâlnitŭ o muere în fînaţâ, şi o aŭ rugucitŭ, şi aŭ spusŭ častă muere în satŭ de aŭ zisŭ c'aŭ fâcutŭ cumŭ nu să cade. Pânte Ionesă încâ spuse. Bâtâşanŭ Petresâ spuse ca şi ce⟨lal⟩tâ. Pentru popa Dumitru aŭ mârturi⟨sitŭ⟩ totŭ satulŭ câ l-aŭ adusŭ eĭ să le cie popâ.

Noĭ, maĭ miciĭ săboruluĭ, amŭ scrisŭ cumŭ aŭ datŭ ⟨cuvin⟩tele popa Costinŭ dinŭ Ţaga şi popa Gli⟨gore⟩ denŭ Stupinĭ.

Adosu eŭ Gaborŭ 10 horgoşŭ şi 100 potorĭ, şi maĭ de multu 40 de horgoşĭ, hie 3 poturĭ. Şi c'umŭ 17 horgoşĭ şi 2 poturĭ.

În mâna cinstituluĭ protopopŭ Ionŭ Câliianulŭ cu sănătate să să dee.

(Cluj.)

XC.

Preotulŭ de la Tarča, văzăndŭ ačastă carte noastră, numaĭ decătŭ să dea iobagiţă a juponuluĭ Alexi Orbanŭ la bărbatulŭ săŭ celŭ direptŭ, şi într'altŭ chipŭ să nu fie.

Scrisŭ înŭ Bălgradŭ, luna luĭ April. 8 zile, 1713.

Vlădica Athanasie.

(Pecete cu legenda: Ačasta iaste pecete mitropolie Belgraduluĭ, 1706.)

(Cluj.)

XCI.

An. Domnuluĭ 1713, înŭ luna luĭ Iunie 25 de zile.

Întămplăndu-nea aicĭ, înŭ Sibiŭ, venire înnăinte noastră Alamoreni[1], şi s'aŭ jăluitŭ pintru rendulŭ pop⟨iĭ⟩ Costandinŭ de acolo, cumŭ că să nu să nărăviască bine, cumŭ s'arŭ cade, cu ceia alţŭ preoţĭ denŭ satŭ, nice cu seteni, şi alte maĭ multe aŭ datŭ înnăinte, de care amŭ socotitŭ şi amŭ răspunsŭ acestŭ

Deliberatomŭ:

De vreme ce aŭ maĭ avutŭ odate înnăinte noastră îndreptare, şi molitfa ta *(sic)* nu s'aŭ aşăzatŭ, ce aŭ începutŭ iarŭ de iznovă altă gălčavă, popa Costandinŭ să remue înŭ globă 24 de flor., şi, de va maĭ începe dè acumŭ năinte vorece sfadă, saŭ cu ceia alţŭ preoţŭ saŭ cu seteniĭ şi nu s'a nărevi cu toaţĭ cum s'arŭ cade, lipsisă-va de toatŭ de popie şi nu va avè nice o parte cu ceia alţŭ preoţĭ denŭ satŭ. Ačast'amŭ judecatŭ.

Scrisŭ în Sibiŭ, cumu-ĭ maĭ sus.

Vlădica Athanasie[2].

(Aceeaş pecete.)

(Cluj.)

XCII.

† Dat-amŭ carte noastră la măna a dămisale juponŭ Alexi Orbanŭ cumŭ, de vreme ce dămialuĭ fiindŭ titorŭ a sfinteĭ be-

---

[1] Din Alămor.

[2] El murì în acest an; Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria*, I, p. 358.

searecii noastrei de la Harastoşŭ, slobodŭ să fie dumialui de unde va vrè a aduce pe preotŭ la aceia beseareca, numai să fie bunŭ, care să placă lui Dumnezăŭ, noo şi oamenilorŭ. Scrisŭ înŭ Bălgradŭ, luna lui April, 8 zile, 1713.

Vlădica Athanasie[1].

(Aceeaş pecete.)

(Cluj.)

XCIII.

Dat-amŭ acastă ateştaţie a nostră la măna acestorŭ poporani ai noştri de aicea de la Varviţi[2], iosagulŭ d. grofoai Lazar Frenţie, într'acesta chipŭ, cumŭ să-şi ţie ei legea precumŭ şi pănă acumŭ aŭ ţinut: 4 posturi într'unŭ anŭ, 2 zile în săptămănă, s⟨fintele⟩ sărbători totŭ ca pănă acumŭ. Dinŭ nemică nime nu-i va zminti, numai şi pizmaşii să nu să facă, ce să umble la sf⟨ăn⟩ta bisearică, să-şi cinsteas⟨că⟩ preoţii lorŭ ce⟨i⟩ pravoslavnici ai bisearecii lorŭ, cărora vlădiculŭ anume să-lŭ cunoscă pe Măriia Sa P. Pavelŭ Aaronŭ dinŭ Blajŭ.

Şi să fie sănătoş. Nice să nu să teamă că-i vorŭ face cătane nime[3], că, de-arŭ vrea încă iobagi, nu primeaşte Exelenţiia Sa d. ghenerarişulŭ[4]. Şi pentru scrisoarea acasta de acumŭ, dacă nu ne credŭ, numai scriemŭ, că, de cumŭ i-aşŭ scrie, văzŭ că nu vorŭ să vie, ci acumŭ rămăe păn' într'altă rănduială.

Protopopŭ Nicolae Vineţeanulŭ.

(Cluj.)

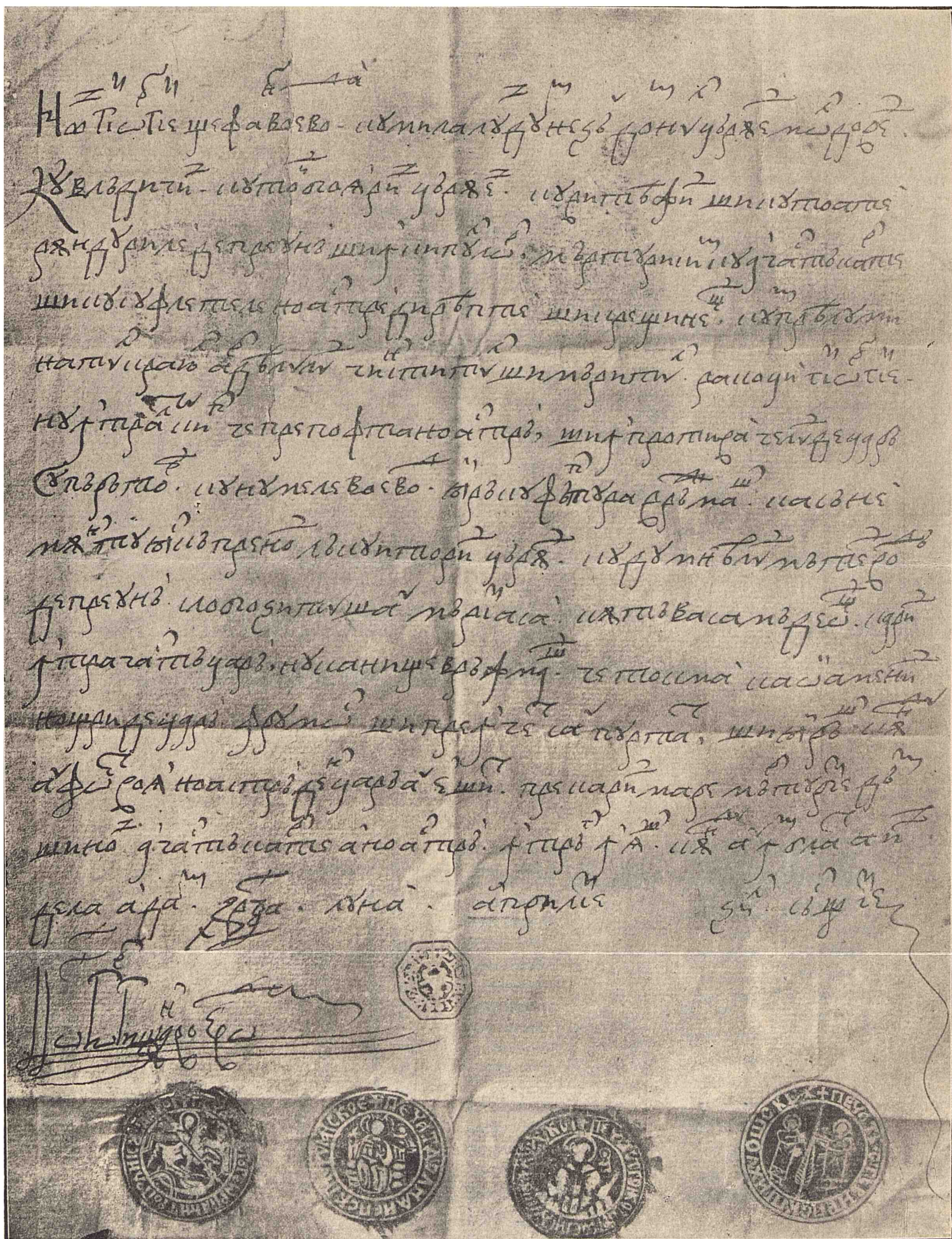
---

[1] Şi aceste două acte ajută a se vedeà starea de lucruri în ultimul an din păstoria lui Atanasie.

[2] Varviz, în Bihor.

[3] Pentru războiul cu Prusia.

[4] Buccow.

Mărturia lui Gheorghe Ştefan, voevodul Moldovei, către Gheorghe Racoţi, principele Transilvaniei, Aprilie 1653.

PUBLICAȚIUNILE COMISIEI ISTORICE A ROMÂNIEI

Mironis Costini Chronicon Terrae Moldavicae ab Aarone principe (Miron Costin, Letopisețul Țării Moldovei dela Aron Vodă încoace [1595-1661]). Traducere latină contimporană, editată de *Dr. Eug. Barwiński*. București 1912. XXVI+228 pp. în 8⁰. Lei 6, ed. de lux lei 8.

Cronica expediției Turcilor în Moreea, 1715 (Chronique de l'expédition des Turcs en Morée), atribuită lui Constantin Diichiti și publicată cu traducere franceză de *N. Iorga*. București 1913. XVI+228 pp. în 8⁰. Lei 5, ed. de lux lei 8.

Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Cantemir, 1661—1705, editat de *C. Giurescu*. București 1913. 112 pp. în 8⁰. Lei 2, ed. de lux lei 3.

Documentele lui Ștefan cel Mare, publicate de *I. Bogdan*. București 1913.
Vol. I, XLVI+518 pp. în 8⁰. Lei 12 (cartonat lei 13.50, legat în piele flexibilă lei 15), ed. de lux lei 15 (legat lei 18).
Vol. II, XXII+612 pp. în 8⁰. Aceleași prețuri.

Miron Costin, De neamul Moldovenilor din ce țară au eșit strămoșii lor. Ediție de *C. Giurescu*. București 1914. LVI+64 pp. în 8⁰. Lei 2, ed. de lux lei 3.

Diaconul Coresi, Carte cu învățătură (1581), publicată de *Sextil Pușcariu* și *Alexie Procopovici*. Vol. I: textul. București 1914. VIII+566 pp. în 8⁰. Lei 10, ed. de lux lei 12.

Critica textelor și tehnica edițiilor, de *D. Russo*. București 1912. 108 pp. în 8⁰. Lei 3 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).

Documente false atribuite lui Ștefan cel Mare, de *I. Bogdan*. București 1913. 62 pp. în 8⁰, cu 6 planșe în fototipie. Lei 6 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I, în foarte puține exemplare).

Izvoadele lui Tudosie Dubău, Miron logofătul și Vasile Demian, de *C. Giurescu*. București 1914. 50 pp. în 8⁰. Lei 1.20 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).

Sămile mânăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742, de *I. Bogdan*. București 1914. 64 pp. în 8⁰. Lei 2 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, I).

Cronica Ghiculeștilor. Un nou letopiseț al Moldovei (1695—1754), de *D. Russo*. București 1915. 86 pp. în 8⁰. Lei 2 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, II).

Emendațiuni la unii autori greci și români, de *D. Russo*. București 1915. 14 pp. în 8⁰. Bani 50 (ed. separată din Buletinul Com. Ist. a României, II).

Interpolările și data scrierii „De neamul Moldovenilor" de Miron Costin, de *C. Giurescu*. București 1915, 30 pp. în 8⁰. Lei 1.25 (ed. sep. din Buletinul Com. Ist., II).

Pseudo-cronicari, I: Enache Kogălniceanu, de *C. Giurescu*. București 1916. 42 pp. în 8⁰. Lei 1.50 (ed. sep. din Buletinul Com. Ist., II).

Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește, ed. critică de *I.-A. Candrea*. București 1916.
Vol. I: *Introducerea*. CCXXXVIII pp. în 8⁰ și unsprezece planșe.
Vol. II: *Textul și Glosarele*, 552 pp. în 8⁰. Se vând numai amândouă volumele la un loc, ed. obișnuită cu 20 lei, ed. de lux cu 25 lei.

Limba textelor rotacizante din veacul al XVI-lea, de *I.-A. Candrea*. București 1916. 128 pp. în 8⁰. Lei 4 (ed. separată din Psaltirea Scheiană, vol. I).

Letopisețul Țării Moldovei până la Aron Vodă (1359-1595), întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie logofătul și alții, de Simion Dascălul. Ediție de *C. Giurescu*, cu o prefață de I. Bogdan. București 1916. XVIII+304 pp. în 8⁰. Lei 6.

Buletinul Comisiei istorice a României, publicat de *I. Bogdan*.
Vol. I (cu articole de D. Russo, I. Bogdan, C. Giurescu și I. Bianu), București 1915. VIII+344 pp. în 8⁰. Lei 8.
Vol. II (cu articole de D. Russo, C. Giurescu și N. Iorga), București 1916. VIII+272 pp. în 8⁰. Lei 6.

Se găsesc sub tipar și vor apărea pe rând:

Cronica Ghiculeștilor, de *D. Russo*, vol. I: Textul grecesc.

Documente și peceți moldovenești în facsimile (sec. XIV-XVI). 92 planșe în fototipie, cu o introducere, de *I. Bogdan*.

Letopisețul Țării Moldovei dela Istratie Dabija până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat, 1661-1743, de Ioan Neculce, ed. după manuscrisul în parte autograf dela Academia Română, de *I. Bogdan* și *Iulian Marinescu*.

Publicațiunile Comisiei istorice a României se găsesc de vânzare la librăriile
Socec et Comp., Sfetea și Alcalay *din București.*
Membri corpului didactic și studenții universitari le pot cumpără dela secretarul Comisiei (la Casa Bisericei) cu prețul jumătate.
